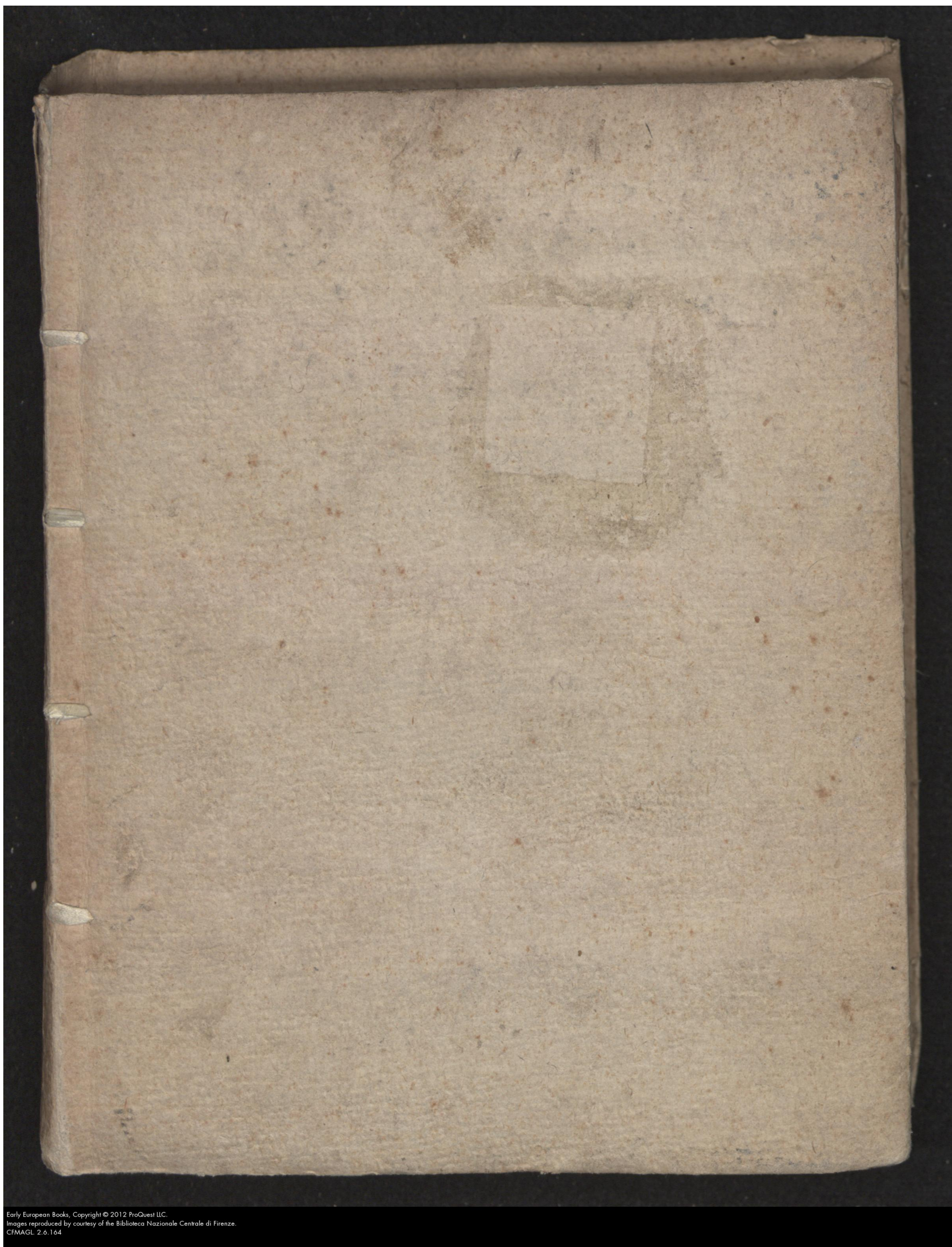
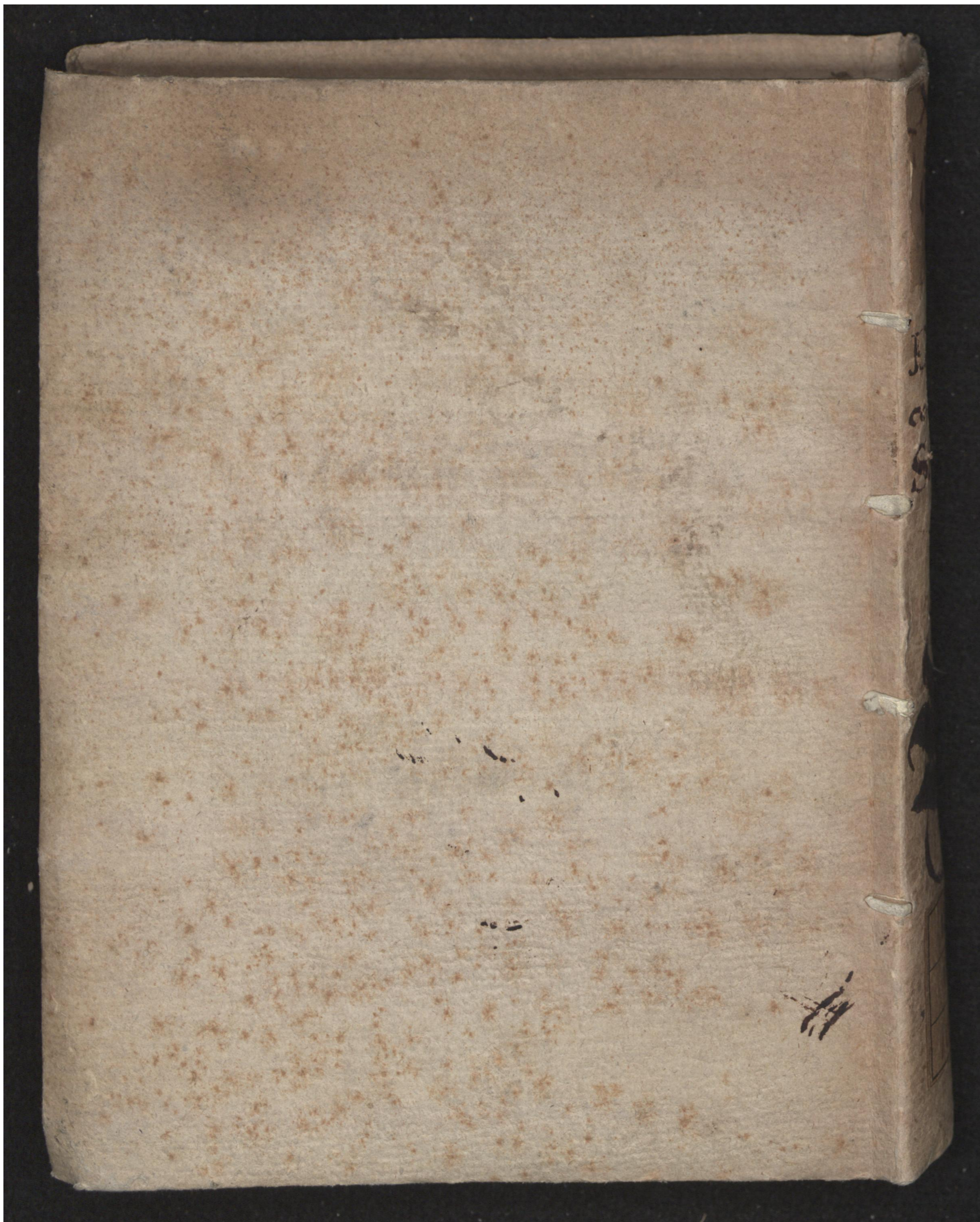

XXX
VAR.
CONTR.
De Bello
contra Tur.
Scriptor.
Varii
II
6
164

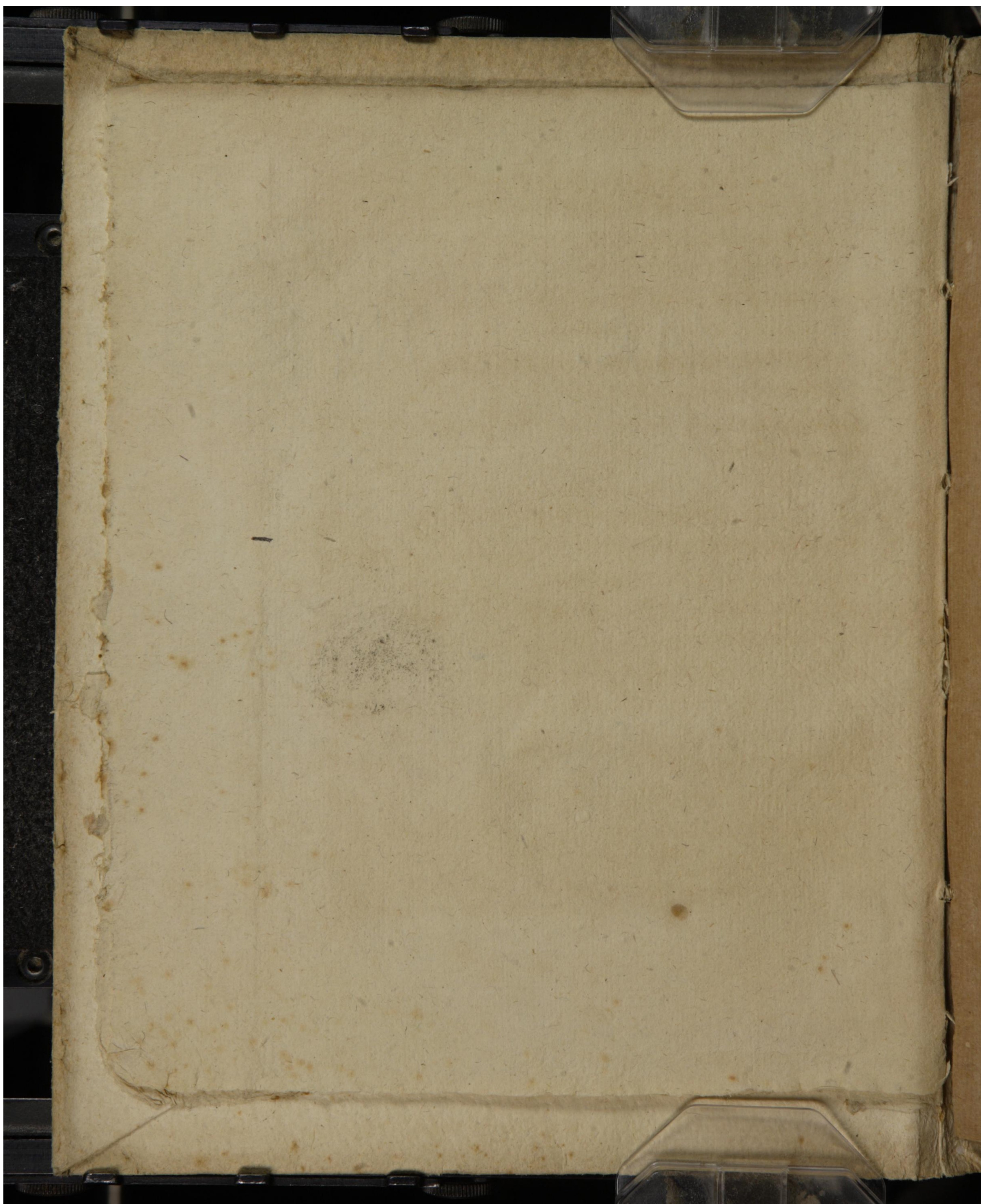

XXX

VAR. CONR

DE
BELLO CONTRA TURCAS PRUDENTER GERENDO
LIBRI VARII,
ſelecti & uno volumine editi
cura
HERMANNI CONRINGII.

HELMESTADI,
Typis & ſumptibus HENNINGI MULLERI, Acad. Typ.
Anno CIↃ IↃC LXIV.

Cum privilegiis perpetuis Vic. S. R. I.

SVMMA PRIVILEGIORVM.

PRoximo interregno cautum est privilegiis Serenißimorum Potentißimorumque S.R.I. Vicariorum, ne quis unquam libros Hermanni Conringii cura scriptos vel editos, citra ejus heredumque consensum, intra limites Vicariatuum inprimat, aut alibi impressos divendat: pœna delinquentibus dicta, amißionis omnium ejusmodi librorum, & solutionis decem marcarum auri. Prout latius definitur ipsis Privilegiorum tabulis.

ILL. ET EXCELLENTISS. VIRO

ROBERTO GRAVELL

Christianissimi Franciæ & Navarræ Regis in Germaniam Legato,

HERMAN. CONRINGIUS

S. P. D.

SExcentos circiter annos est ex quo Christianus orbis cum Turcarum potentiâ collidi cœpit. Simulac nimirum Tangrolypecis, sive ut sui illum vocant Togræ Selzuccij, felicibus auspicijs Sarracenorum per Asiam vis destructa, & nova ibi Tur-

tica longe lateque patens monarchia exorta eſt, mox in Novæ Romæ Imperium non minus feliciter verſa ſunt Turcarum arma. Non dubitavit quidem Europa reponere illis bellum, in ipſam Aſiam plurimis ſacris expeditionibus ſuſceptis, & ducentos propemodum annos cum armis Turcicis, circa Palæſtinam præcipuè, ſucceſſu ſæpe non infauſto conflixit: tandem tamen omnia victoribus Turcis cedere coacta fuit; innumerâ Chriſtianorum multitudine, & ipſo flore fortiſſimorum quorumque univerſæ fere Europæ hominum, per illum longi temporis tractum, miſerè perditâ & abſumptâ. Quamvis autem illa Turcarum prima monarchia, cum inteſtinis diſſidiis ſciſſa tum Tatarorum armis victa, fœde ad ultimum interiit: mox tamen Aladino duce ex Perſide profugi Turcarum nobiliſſimi, occupatis Iconio & Sebaſtia inclytis urbibus, novum per minorem Aſiam regnum condiderunt, & ſuperatis Græci Imperij provincijs aliquot, feliciter per nonaginta circiter annos, tenuere. Oguzij quoque, alius Turcarum populus, ſed vilior & hactenus in plauſtris vagus, itidem profugi, initio ob navatam ſtrenuè Selzuccijs gentilibus ſuis o-

peram, prædiis & agris in Bithynia Phrygiaque donati, paulatim vicinos Christianorum fines carpserunt, at Aladinijs deniq; regibus deficientibus, Osmano duce non tantum omnem Turcarum superstitem vim, sed antiquâ gentis fortunâ in se versa, omnem ferè minorem Asiam in ditionem suam transtulere. Hoc novum Osmanidarum regnum illud est, quod inusitatâ dudum bellandi felicitate & universum Novæ Romæ Imperium, & tam multos alios Asiæ Africæ Europæque florentissimos populos, victricibus armis suam in potestatem redegit; quodque centum annis amplius Germaniæ quoque intendit jugum, imò totius reliqui orbis dominatum certa spe animo suo jam tum despondit. Sexaginta propè annos quieverunt quidem nonnihil adversa utrimque arma, pace licet infidâ saltim aliquatenus tamen constituta: nunc verò pactis conventis insuper habitis immanis illa bellua denuo nos aggreditur. Ea res non patitur temere quenquam securum esse: non prudentem sane quenquam, & quo cum hoste nobis res sit gnarum. Et verò quod Rudolpho Augusto Cæsare gestum nobis cum Turca bellum ultimum fuit, majoribus nostris minus

nus periculi intentaverat, quod Transylvania omnis & Moldavia & Walachia validissimas copias unà nobiscum Turcæ objecissent, & sic Danubius nec commeatus nec armorum quidquam Constantinopoli submisisset, ab oriente etiam Persa tergo hostili imminuerit, imò haud parùm illius ferociam fregisset jam quo tempore bellum illud geri ceptum est. Erant circa initia & Hungari omnes ad bellum prompti paratique: non leve profectò in victoriam momentum. Nunc adversa omnia experimur. Illi tum socij jam hosti militant: Ister totus Osmanidæ servit: imbellior jam Persa nec Turcæ facile metuendus, & dudum ibi alta pax est: nec terrestribus copijs aliquid pridem damni illatum à quoquam fuit: in Hungaris postremo, posteaquã eos diffidere ipsis præsidibus suis multiplices fecere sacræ injuriæ, plane illæ quæ Rudolphi olim omnem victoriam corruperunt, vel exiguum vel incertum præsidium est collocatum. Adhoc Germania omnis diuturno bello domi exhausta, hinc luxu inops, neutiquam priscas vires adferre idonea est. Tantum vicinæ gentis periculum indubie movit Christianissimam Regiam Majestatem, ad tam

prom-

prompta & valida auxilia ſubmittenda & promittenda majora: ſapientiſſime ſcilicet expenſo, ſuam quoque rem agi, ardente ut ita loquar pariete proximo. Vtinam parē laudem mererentur & alij, quorum haud diſpar cauſſa eſt! Nunc dum nonnulli otioſos agunt ſpectatores, alij & fovent hoſtiles impetus modò quæſtum faciant, verendum ſane, ne dum ſinguli pugnant univerſi vincantur. Enimvero in communi incendio omnes accurrere, & pro virili juvare addecet, ne ſpreta flamma vim accipiens jam adaucta eludat reſtinguentium conatus. Hac ſane de cauſſa, & ego officij mei eſſe cenſui, non ſupine me tanto in discrimine gerere, nec tamen cum Diogene κυνικῶς dolium volvere aliis ſeriò laborantibus; quocirca, quod unum potui, ſaltim bona quæq; prudentum conſilia quaſi ex tenebris in lucem & ex ſitu in uſū revocavi. Agnoſco nimirum, quàm ipſe ego bellicæ artis ſim rudis; nec eam & Turcicorum & noſtrorum armorum peritiam conſecutum me, ut ipſemet conſilio meo ſuccurrere huic bello noſtro aptus ſim: itaq; aliena dudum prudentiæ laudem merita producere, ſatius fore exiſtimavi, quàm vel nihil vel inter Annibales Phormio-

nem

nem agere. Neq; ego dubito, abs te etiã, Excellentissime Legate, hoc meum institutum haud improbatum iri: conscius & sapientiæ tuæ pariter & æquitatis. Tuo autem judicio si absolvar à culpa, potero equidem quamvis asperas aliorum voculas secure contemnere: tantum abest ut anxie mihi quærenda aliunde suffragia fuerint. Quin igitur Deum potius obsecro, ut quæ hoc volumine ex multo numero congessi, illa armis nostris felix suggerant consilium; nec nostris solùm sed in universùm omnibus, quæ sive mari sive terra usquam locorum in Turcam expedienda veniunt. Et verò videor, me cum ex libellis hisce tum quadamtenus & Veneti belli usu didicisse, omnium felicissime Turcam mari expugnari posse: nulla enim parte magis esse debilem aut latere minus tecto. Eoque & illis maritimis armis bene consulere utique oportet, non minus quàm terrestribus; imo his potissimùm prospera quæque par est apprecari. Hinc sane soleo ego Christianissimam Regiam Majestatem plurimis passim laudibus prædicare, quod non contenta lectissimum in Hungariam militem mittere, classe etiam instructissima Africam ipsam, illam

Tur-

Turcicæ piraticæ sedē ipsam & receptaculum, aggressa sit: idq; non quæstus captandi gratia,(quod mercatoria solent ingenia, quæ etiam à piratica isthac lucrum exspectant, modò sibi videlicet haud noceat) non potentiæ ampliandæ ergo, sed in communem Christiani orbis usum; quod vere est Regium, vere dignum Rege Christianissimo. Secundet Deus hosce etiam conatus, faxitque ut prosperitate suâ ad majora audenda sint incitamento. Sane longe maxima à LUDOVICO exspectat orbis, postquā ita in illum ornandum omnigena jam tum quasi conspirat felicitas. Quæ inter profecto est & illud, ut classe Christianissimâ expugnata Constantini urbs desinat esse quod hodie est impuri Mahumetis metropolis, sed Christo reddita hunc solum rursus imposterum adoret ac veneretur. Quidni verò tantus Rex præstiterit, quod Flander olim Balduinus rei modicæ & Francico regno subditus Princeps effecit? Quidni nunc fiat quod inevitabile sibi esse, constituentibus ita fatis, ipsimet Turcæ ejulabundi confitentur? Desinat in Mahumethe imperium quod in Mahumete cœpit. Nemo Capetanæ familiæ Regum ad illas vires opesq; hactenus ascendit: nemo ad nutum usque

 adeo

adeo omnem habuit populum: nunquam milite domeſtico bellis exercito ita inſtructa Francia veſtra fuit: nunquam perinde & claſſe valuit, quin hoc unum præcipue viſum eſt hactenus Franciciæ potentiæ defuiſſe. Iactentur Oceani fluctibus & vagentur in remotis, quibus unice quæſtus cordi eſt: ad Mediterranei quod vocant maris imperiũ oportunus ipſe ſitus Franciam quaſi evocat. Nuſquam melior, nuſquam expeditior, parandæ gloriæ & Chriſtiano orbi vindicando Chriſtianiſſimo Principi campus patet. Hoſtis Chriſtiani nominis domi quærendus, in hoſtico vincendus eſt, ubi bellum ſeipſum alit: velut Perſas in Perſia Alexander, Pœnos in Africa & Carthagine Scipio domuit. Habeat hæc noſtra ætas LVDOVICVM MAXIMVM, ut alia PIVM, alia SANCTVM, alia SAPIENTEM, alia JVSTVM venerata eſt. Sentiant iterum Turcæ in ipſis viſceribus ſuis jam olim formidata ſibi Francorũ arma: & eò feliciore quidem ſucceſſu, quo hæc bella juſtiora ſunt illis in Palæſtinam majorum expeditionibus. Sed quo prolabor? Hoc volebam, Illuſtriſſime GRAVELLÆ, doceri hiſce libellis, quî non terrâ tantùm ſed mari etiam ſuperandus ſit Turca, & quidem mari potiſſimùm,

prom-

promptam victoriam illos polliceri: idque proinde à Christianissimo Rege merito orbem Christianum exspectare. Cæterùm fefellerint ne nos libelli isti, an salutaria suaserint, Tu quidem rectissime omnium judicaveris, qui & rerum usu & nativa polles prudentia. Omnium quoque optime Christiani orbis de LUDOVICO REGE desiderium & mea vota expendere poteris, quem nihil fugit etiam arcanorum Franciæ penetralium. Cumque belli ejus, quod contra Turcas in Hungaria nunc Christianissimi quoque Regis felicissimis auxiliis geritur, cura Te tanti Regis Legatum indies occupet, utique non à munere, quo summa cum laude in Germania jam pridem fungeris, aliena fuerit hæc disceptatio; imo quotidianum hoc exercitium Te indubie aptissimum talium rerum judicem censoremque jam effecit. Enimvero in id præcipue Tibi præ omnibus hæc nunc publice offero, uti publice constet, quantum huic farragini sit tribuendum fidei. Pauci scilicet salubria à noxiis, vana à seriis, recta ab iniquis norunt distinguere: quamvis promiscue omnes sibi hoc sumant, & in vulgo credantur omnes sapere, saltim illi qui à Principibus sapere jussi sunt. Quæ per-

ſuaſio ſumme tamen rebuſpublicis detrimentoſa eſt: cum ſoli Tui ſimiles h. e. oppido pauci audiri jure debeant. Itaque bene profecto de communi ſalute Chriſtiani orbis mereberis, Illuſtrisſime GRAVELLE, ſi quod Tu in paucis potes complures alios doceas, quid hiſce Conſilijs in tam periculoſi momenti negotio tribuendum ſit. Docebis vero ſi vel abjeceris illa vel benigne exceperis, ſepoſito illo quo offerentem me pridem favore es proſequutus. Neque verò velim cenſuram tuam adeo utilem benevolentiâ mei flecti in mitiora: ſed æquam plane & ſinceram expeto. Aliàs vim affectus illius tui in me, quem & coràm in aula Neſtoris noſtri Germanici AVGVSTIque heri mei, & per literas abſens aliquot jam annis exhibuiſti, expromas licet (quin imo ut pergas patrocinio me tuo complecti, etiam atque etiam rogo, perinde atque ego operam dabo, ut mea Tibi officia & debita reverentia nunquam non ſibi conſtent) nunc tamen quo ab affectu iſthoc fueris liberior eo acceptius judicium futurum eſt.

HER-

HERMANNUS CONRINGIUS

BENEVOLO LECTORI S. P. D.

PRaeclare meritus quondam est de republica Nicolaus Reusnerus vir multiplici praestans doctrina, collectis in volumina aliquot cum Epistolis tum Orationibus & Dissertationibus variis de eo quod Christiano orbi cum Turcis est bello: quamvis non multo post summa ingratitudine nomen ejus expunctum sit. Ea nimirum belli illius est gravitas, illud inde discrimen impendet, ut omni studio excitandi sint animi, ne per ignaviam aut socordiam detrimenti quidquam salus communis patiatur, praesertim quum error omnis damnum pariat tantum non irreparabile. Mihi tamen non est propositum, vel meo quem calamo cohortari ad arma strenue gerenda, vel aliorum adhortationes nunc edere (id enim à Reusnero & aliis abunde actum est) sed tantum nonnulla quae mihi omnium optima sunt visa, de bello illo prudenter gerendo, à praestantissimis scriptoribus suggesta Consilia in hoc unum volumen seligere. Neque vero ipsemet ego par sum, qui hoc meopte Marte agam; ut aliorum autem scrinia compilem ab animo

meo est alienissimum: nec tamen me tanto in communi periculo supine quiescere & nihil agere, permittit patriæ & Christiano orbi debita pietas. Quamvis autem quæ hic edo non sint nova, aut in usum hujus adeo temporis conscripta, sed vetera jam, nonnulla quoque præteritæ ætati seorsim quasi consecrata, non minus tamen nostris commodis profutura illa judico. Haud multum scilicet & Turcarum & nostræ res mutavere à pristino, in plerisque fabula ut sic dicam eadem est mutatis tantum personis. Ut paucissimis exceptis eadem quæ olim & noxæ & usui hodieque sint. Quod si sane & Romanæ bellicæ rei monumenta nunc quoque insignem utilitatem adferre apta sunt, quanto plus fructuum exspectare licuerit ab hisce adeo nobis & vicinis & plane affinibus?

Cæterum in hac nostra collectione primum locum mereri mihi visa sunt, quæ ex Italico ante hos sexaginta amplius annos Latine vertit ediditque Jacobus Geuderus inclytæ Norimbergensium civitatis patricius. Et vero hæc etiam inter, me quidem judice, eminet LAZARI SORANZII Veneti opusculum: quod proinde reliquorum agmen quasi hîc ducit. Auctor libelli nobilissimâ Superantiorum familia Venetiis editus, ille ipse

est,

est, quem anno seculi hujus secundo defunctum hoc elogio ornavit princeps Historicorum nostri ævi Vir Illustris Jacobus Augustus Thuanus libro 127: Lazarus Superantius patricius Venetus, cujus exstat de rebus Turcicis magni judicij ac prudentiæ commentarius, hoc anno Aprili mense ad meliorem vitam in patria migravit. *Est verò & hic libellus is à Thuano ita deprædicatus commentarius. Non est ille quidem ea qua par est exaratus vel dictionis vel methodi elegantia; judicium tamen & diligentiam in tradendis omnibus ad rem militarem necessariis, ut & prudentiam in iis expendendis, non temere desideraveris. In nullo certe hujus argumenti scripto tantam bonæ frugis copiam reperias. Quod procul dubio debetur & auctoris indoli ad rempublicam natæ, & sapientissimis Venetæ civitatis institutis, & majorum civiumque Superantii aliorum, quibus Turcarum omnia curæ & cordi sunt, accuratissimis monumentis. Natus enim fuit Lazarus Patre Benedicto Soranzio, qui in victoria Corzolaria contra Turcas fortiter pugnans obiit, habuitque patruum Jacobum Venetæ reipublicæ ad Portam Osmannicam Legatum: & abundat respublica illa sapientissimis rerumq; Turcicarũ peritissimis viris:*

à qui-

à quibus sedula percunctatione accipi proinde talia potuerunt. Meruit præstantia libri, ut simulac Italice anno 1598 in lucem prodiit, biennio post & Latine pariter & Germanice verteretur. Persequutus verò est ille summa industria statum Turcici Imperii istum quidem præcipue, qui fuit Mahomethe tertio regnante anno 1597, quoniam vero ne nunc quidem is omnis mutavit, audeo ex hujus libri accurata lectione nostro quoque tempori fructus insignes polliceri.

ACHILLES TARDUCCIUS Italus & ipse fuit: minore quidem Turcicarum rerum notitia, at cætera Soranzio doctior & peritior scribendi docendique, adhoc Tacticæ artis scientia plane insignis. Qua domo natus fuerit equidem ignoro: eodem autem anno 1597 paulo post Agriense prælium scripsisse hunc libellum, liquet ex nonnullis quæ parte tertia disseruntur. Quum multa vero tradat quæ non propria sunt bello Turcico, sed in omni prælio observanda, communior potest esse libelli usus atque extra etiam Turcica negotia.

ANONYMI Tertium opusculum longe est infra priorum duorum laudem, fateor. Nec abs me illo fuisset loco collocatum, nisi Geuderianas operas dividere religioni habuissem. Tanti tamen

jam

jam olim fuit factum, ut & Philippus Honorius & Nicolaus Bellus & Casparus Ens suis illud Dissertationum voluminibus inseruerint. Nec vero fortassis imprudenter disseruit auctor de maritimo contra Turcam bello: quoniam & Soranzius illud omnibus aliis expeditionibus prætulit, quasi hac parte minime omnium valeat Turcica potentia: id quod & nostra isthæc ætas decemnovali hoc Cretico bello facile didicit. Cæterum libellum hunc exaratum esse circiter annum superioris seculi octuagesimum quintum, paulo ante quam Amurathes in Hungariam arma verteret, manifestum est.

AUGERIUS GISLENIUS BUSBEQUIUS neq; ingenii elegantia, neq; varia doctrina, neq; prudentia & agendarum rerum dexteritate, neque postremo Turcicarum sui ævi rerum peritia cuiquam fuit secundus. Perfunctus quippe semel iterumq; est summa cum laude, Ferdinando Imperatore (quo tempore florentissimæ Turcarum sub Solymanno, Hungariæ autem afflictissimæ res erant) ad Portam Legationibus: posteritatem quoq; nitidissimis & lectu jucundissimis epistolis plenius & rectius solito multa docuit Turcici status, quæ scire interest: neq; ex eo illorũ qui ipsi successerunt quisquam paria facere vel conatus est. Quem hîc exhibemus libellum Maximiliano imperante videtur conscriptus; cum

ipſe Busbequius demum anno ſeculi antegreſsi nonageſimo ſecundo in Gallis deceſſerit. Vtiliſsima illum ſuaſiſſe, & quæ nunc etiam debeant obſervari, nemo temere prudentior negaverit. Si ſane talem militem, qualem ille voluit noſtrum eſſe, hoſti oppoſuiſſemus hactenus, non in illas anguſtias, quibuscum nunc conflictamur, perveniſſent fortè res noſtræ. Vtinam vel tandem prudentiſsimis viri monitis aures præbeamus!

Magnum quondam rebus pace belloq; præclare in Polonia geſtis nactus eſt JOANNES TARNOVIUS COMES: habuit quoq; ille Turcicam militiam regni patrii archiſtrategus penitiſsime cognitam. Igitur & illius de hoc argumento prudentes ſane ſermones, quales ipſimet Carolo V Imperatori offerre non dubitavit Joannes Straſius, heic inſerere duxi operæ futurum pretium. Et vero quidni audiatur in hoc quaſi militari ſenatu magnus belli dux etiam ex Sarmatia advocatus, poſt tres Italos & unum Germanum?

Quæ LAZARUS SUENDIUS in medium attulit, Hungariæ cumprimis & Germaniæ tutandæ faciunt. Cujus ille rei rationes omnes & uſu exploratiſsimas habuit pariter, & qua valuit exacta bellandi ſcientia acri judicio perſpexit intime; non conſilio minus quam manu felix. Multa fateor jam

jam tum ex ipsius monito in Hungaria sunt constituta, quibus fere solis servata hactenus fuerunt illa quæ ibi superant: at cum multa neglecta fuerint non sine magno damno & majore etiam in futurũ periculo, denuo fortem illum & sapientem heroëm attente audire, ex usu fuerit. In id sane à me libellus illius huc allatus est.

FELIX PETANCIVS nunc sero nimis audiatur. Non enim ille est rerum status, ut de istis itineribus nunc simus solliciti; pridem perdita maximam partem Hungariæ, quæ Vladislao Rege integra perstabat. Adjunxi igitur hoc opusculum, saltim ut appareat, quam generosi olim fuerint Hungarorum conatus, & quo nunc omnia reciderint. Vtinam vero ea sit armorum nostrorum hoc bello felicitas, ut isthoc viæ monstratore nobis opus sit! Interim discere tamen hinc licebit viarum omnium, quibus Turcis longius dissitis in Hungariam eundum, conditionem: quod haud nescire itidem utile est.

CHRISTIANI FRANCI fictum nomen est, mihiq; proinde ignoratus scriptor. Vixiße quo tempore Rudolphi Cæsaris auspiciis gestum cum Turca bellum, nemo non videt. Neq; illum ad laudem aliorum accedere, ultro fateor: eoq; volui ut agmen clauderet. Quædam tamen satis oportuna loqui visus est, ac proinde in isthoc sapientum militari conventu saltim extremum locum dignus qui occupet.

Qui

Quæ HENRICI TOVRENNII COMITIS *nomine exstat oratio, omnibus jam editis in manus meas pervenit: nec adhuc satis sum certus, an ipsiusmet fortissimi Herois sermo sit, an vero ex persona illius conficta ab alio dissertatio. Quicquid sit, & prudentiæ, & eloquentiæ, & generosi pariter piiq; animi nitidum est speculum: nec par quidquam hactenus hujus argumenti in lucem prodiit, quod equidem sciam. Digna certe quam Christianissimus Rex audiat, & usq; adeo vetus bellandi dux habeat oratio, dignissima vero quæ ad omnem posteritatem perenni cum laude transferatur.*

Hæc illa sunt, BENEVOLE LECTOR, *quæ hoc Tibi volumine exhibeo. Aliena quidem omnia; in quibus tamen edendis plurimum mihi molestiæ sustinendum fuit, quod nihil non infinitis mendis laborarit, à quibus ut liberarentur omnia sedulam ego operam dedi. Indignum scilicet judicavi, tàm præclaros libellos adeo fœde sordideq; hactenus habitos à librariis, passimque vix intelligi potuisse, cum lectu essent dignissimi. Ut habere igitur iterum possis, quæ manibus dudum exciderant magno reipublicæ malo, utq; pura emendataque cum fructu versare queas adeo utilia, hoc demum debetur mihi. Quod si & pia arma Christiani orbis hinc commodi aliquid acceperint, magnum me pretium operæ cepisse existimabo. Id certe uti eveniat Deum veneror obsecroq;. Helmestadij Kal. Septembr. Anno* CIↃ IↃ C LXIV.

LAZARI

Lazari Soranzii
Patricii Veneti

OTTOMANNVS
ſive

DE IMPERIO TVRCICO.

Ex Italico vertit Jacob. Geuderus
ab Heroltzbergâ.

ILLVSTRIBVS ET GENEROSISS. BB.

D. ALBERTO A LIMBVRG,

S. ROM. IMPERII PINCERNÆ HÆREDITARIO, SEMPER LIBERO:

ET

D. WEICKARDO LIBERO

BARONI IN POLHAIM, DN. IN BVCHAIM ET VVARTENBERG; S. CÆS. MAI. A CONSILIIS,

DD. ſuis plurimum obſervandis.

QUIBUS virtutibus, & animi corporisque dotibus, Illuſtris & Magnanimus heros JOACHIMUS antiquioris proſapiæ COMES IN ORTENBURG, præditus fuerit, multis jam antea ſatis notum eſt; pluribus verò ex aliorum, me longè doctiorum, ſcriptis & commentariis innoteſcet. Mira ſanè & rara fuit E. G. in vera & orthodoxa religione conſtantia, quam ardentiſſimo Zelo & indefeſſo ſtudio ita coluit, ut nullis honorum & præmiorum pollicitationibus, nullis ærumnis aut miſeriis, quibus longo ſatis vitæ ſpatio variè jactatus & afflictus fuit, ab ea divelli aliove flecti potuerit. Quid juſtitiam dicam? cujus in privatis æque ac publicis rebus & negotiis omni vitæ tempore fuit obſervantiſſimus. Quid prudentiam? Quid temperantiam? Quid magnanimitatem, juxta patientiam vere Chriſtianam? qua infinitos adverſæ fortunæ caſus & inſultus fortiter ſuperavit; tum facultatum quoque jacturam non ſanè exiguam animo æquo pertulit. Ea porro Illuſtris hujus viri humanitas extitit, ut non modo ſuæ aut lautioris quoque conditionis homines, ſed quosvis etiam alios, viri modo bo-

ni & honesti, nec à sana doctrina abhorrentes essent, animo benevolo complexus, omnique officiorum genere prosequutus fuerit: ita ut nulli, cui prodesse modò se posse existimabat, operam suam unquam denegaverit. Hanc benevolentiam etiam me quotidie expertum esse libenter & ultro fateor, ac ni facerem, ingratitudinis crimen, à quo tamen semper abhorrui, meo merito incurrerem. Doctorum virorum, ipse non mediocriter omni eleganti doctrina imbutus, & vir ὁμιλητικὸς, colloquio, conversatione, literis & scriptis plurimum delectatus fuit, nec ullas accepit literas (quotidie autem plurimæ è diversis Europæ regionibus ad eum fuerunt perlatæ) ad quas non è vestigio ipse suo autographo responderit. Nec rei bellicæ imperitus fuit, cujus cum historia veteri atque recenti exactam cognitionem tenuit. Patriæ salute & prosperitate, ad quam omnia referenda, nihil prius, nihil antiquius habuit, eamque omni ratione promovere & procurare pro viribus semper est adnixus. Scio equidem hìs, quæ à me summatim strictimque & vix uno verbo dicta sunt, non omnes æque fidem adjuncturos: vera tamen me dixisse, multi Principes aliique magni nominis viri non diffitebuntur. Vos, Barones Generosissimi, ejus rei testes laudo omni exceptione majores. Partem tantum minimam laudum & virtutum hujus herois me attigisse ipsemet fateor, quas doctioribus persequendas libens relinquo,

Biennium verò jam agitur, quo E. G. in libellum Lazari Soranzii de Ottomannico Imperio scriptum, incidit; quo sæpius perlecto, de Turcico Imperio, deque attritis jam ipsius viribus & exhausta potentia, deque ejus exstirpandi ratione, nihil unquam elegantius in lucem prodiisse, rectè judicavit, dignumque ob id censuit, ut omnibus Germanis, quibus patriæ salus & libertas cordi est, innotesceret. Ejus igitur ex Italico idiomate in Latinum transferendi negotium viris aliquot eruditione & linguarum cognitione præstantibus, commisit; sed illi gravioribus occupationibus impediti, voti compotem E. G. reddere nequiverunt. Quod cum videret, mihi tandem ejus rei provinciam delegavit, mihi inquam omnium indignissimo, qui Italicæ linguæ studium vix primis, quod dici solet, labiis attigi: Latini verò sermonis, etsi eo velis remisque contendam, exactam cognitionem hactenus mihi vendicare non possim. Obsequendum tamen erat tanti viri de me meisque omnibus optimè meriti, voluntati ac jussui: unde non invitus ad hoc onus suscipiendum me accinxi, etsi obtre-

ctatorum

ctatorum & invidorum reprehensionibus & calumniis me expositum non nesciebam, quas tamen, hujus viri respectu parvi faciendas semper existimavi. Ut autem elegantiora & magis concinna singula prodirent, rectiusque mens autoris à lectoribus percipi posset, à Cl. viro Scip. Gentile JCto, quem honoris causa nomino, precibus obtinui, ut ipse emendationem susciperet, & sicubi videretur, interpolaret. Quanquam verò jam ante sesquiannum finem huic labori, imposueram, liber tamen ob quædam impedimenta, quæ intervenerunt, vivo Illustriss. Comite imprimi non potuit. Quo factum, ut ego spe Domino Comiti gratificandi, ipse verò laborum meorum, licet exiguorum, optatis fructibus, temporis injuria fraudatus fuerit. Ne tamen interea labor iste omninò vanus esset amicorumque flagitationibus aliquo modo satisfieret, eum cum aliis in lucem dare, & publici juris facere visum est. Vobis autem Illustres & Generosiss. Barones, qui defuncti Comitis ultimæ voluntatis executores, ut vocant, constituti estis dignissimi & vigilantissimi, eum dedicandum censui, quo palam omnibus constaret, eodem me defuncti memoriam, totamque Illustr. Ortenburgicam & vestras quoque Generosissimas familias honore & observantia prosequi, qua jam antea vivum semper colui & observavi: obnixè rogans, meum ut hoc erga vos studium animo & fronte serena accipiatis, meque vobis semper commendatum habere dignemini. DEUS opt. max. quàm diutissimè vos salvos & incolumes conservet. Valete. Perscriptum Heroltzbergæ, ipsis Kal. Januariis, anni 1601. cujus ingressum vobis Illustribusque familiis vestris, atque adeo toti Christianæ reipubl. faustum salutaremque exopto.

VV. Generos.

studiosiss.

IACOBVS GEVDER
ab Heroltzberga.

LAZARI SORANZII
In Ottomannum suum
PROOEMIUM.

T Principes viri rectißimè suo officio inregendo Principatu & justitia administranda fungantur, duo ipsis inprimis necessaria esse videntur: quorum alterum in eo consistit, ut rerum suarum perfectam cognitionem habeant: alterum verò vicinorum imperiorum statum & conditionem respicit. Quod omnium Politicorum & rerum agendarum judicio & ipsamet experientia comprobatur. Verùm in utroque assequendo, maxima ipsis cura atque diligentia adhibenda est, ut à falso verum perfectè discernere discant. Nam, ut de priori taceam, si in posterioris, quod aliorum imperia considerat, investigatione nostra opinio & cognitio veritati non est consentanea, nunquam salutaria consilia, ea de re habita, prosperum successum & eventum optatum sortiri poterunt. Constat enim falsam inquisitionem vel informationem de dicto aliquo, re gesta, vel loco habitam, idem prorsus damnum atque periculum secum trahere, quod consiliarius minus prudens, & mendax, vel dux belli imperitus & inexpertus inducere potest. Magna igitur laude eos Principes dignos judicamus, qui nō modò ingenia & fidem suorum ministrorum pernoscere & explorare student; verum etiam primum in ipsa aula, deinde in peregrinis quoque & exteris regionibus consiliarios suos habent, aliosque viros prudentes & expertos alunt: quorum illi quidem in historiis & scientia civili egregiè versati, hi verò in aliorum Principum actionibus, imperiorum inclinationibus, consiliis, negotiationibus, thesauris, armis, fœderibus, apparatibus, & viribus investigandis, oculatißimi & perspicaßißimi sint. Ad quam rem plurimum conducet, regionum cognitarum, aut recens inventarum, vel quæ nondum in nostram notitiam pervenerunt, cognitio. Qua in re sempiterna laude & memoria Ioannes ille Lusitaniæ Rex, & Isabella Aragonum regina celebrandi

erunt,

erunt, quod ipsorum auspiciis & opera India orientalis totusque novus orbis fuerit repertus.

Sed ut ad causas earum rerum, quas modo diximus, perveniamus: priores quidem, consiliarios scilicet, quod attinet, cum plurima dicantur aut scribantur adulandi animo, in favorem Principum excogitata, vel utilitatis spe, vel ex falsa aliorum relatione, vel ab ejusmodi personis, qui rebus non interfuerunt, aut qui metu percussi veritatem in lucem edere non audent: maxima cautione & judicio ejusmodi acta vel scripta ab ipsis legenda sunt & perspicienda. De posterioribus verò sic statuendum, oculata testimonia majoris esse ponderis & fidei, qàm sunt illa quæ ex solo auditu & aliorum relatione percipiuntur. Quod quam verum sit, illi cognoscunt, qui regiones ipsimet perlustrarunt, varios postea in libris cosmographicis, geographicis, & chorographicis errores de Principum imperiis, populorum consuetudinibus, locorum situ, vulgo receptos observant. Qui tamen passim in antiquorum & recentiorũ libris sparsi sunt, quod autores, qui de iis rebus scripserunt, plurima affirmant, quorum nunquam perfectam cogitationem habuerunt, aliorum descriptiones imitantes, quæ tamen hodie rei veritati parum respondent: neglecto eorum judicio, qui rebus ipsis interfuerunt, vel intelligentia præditi sunt, quo observare talia possunt. Homerus Vlyssem prudentiæ titulo ornat (qui omnium pulcherrimus est, qui viro principi, vel belli duci conveniat) non modo quod aures præbuerit ad percipienda quæ alii referebant, sed quod ipsemet observaverit consuetudines populorũ, varias perlustraverit regiones & urbes plurimas. In hunc finem Plato lege cavisse videtur, ne quis civium suorum peregre ad lustrandas exteras provincias proficisceretur, nisi quadragesimum ætatis annum prius complevisset: ut nimirum annorum plurimorum decursu, animo ipsius prudentia confirmato, ad res, quæ in hoc mundo occurrere solent, considerandas maturiori cum judicio accedere, easque ad communem patriæ utilitatem conferre possit. Sed in aliorum facta non opus est ut inquirant Principes, qui peregrinos contra jus

gentium à suis limitibus arcent; ut incolæ Chinæ Mosci & Abyssini alios suo commercio privare solent; vel qui aditus suarum regionum præsidiis muniunt, ne quis suorum exteros accedat: verentes cum Platone, ne peregrini mores & consuetudines patrias & usu jam receptas corrumpant. Verum qui majori humanitate præditi, omnes sine discrimine admittunt, cum omnibus conversantur & commercia tractant, quique à potentiorum vi se defendere coguntur, illi jure & merito vigilare debent in singulas horas & occasiones, non modò quæ in genere, sed quæ particulatim eveniunt ponderare, & neglectis rebus privatis mercatorum, quid reipublicæ administrationem concernat, perpendere, ipsorum est officii.

Quemadmodum igitur historiarum lectio hanc nobis utilitatem conferre debet, ut ex præteritarum rerum eventu edocti in præsentibus & futuris prudenter nos geramus: sic præsentia rectè cognoscere & investigare debemus, ut in tempore periculis occurramus; generali nimirum cognitione instructi, particularia illa ad eandem cum judicio referamus. Hic enim verus nostræ scientiæ ordo est, ut à singularibus denique ad universalia descendamus. Hinc Veneta Respublica rationes & jura dominationis adprimè callens, non modo alios Principes imitans, legatos ad exteros Principes, judicio & ingenio perspicaci præstantes, mittere solet, verum etiam lege sanxit, ut ubi quis legatorum domum redierit, verè & particulatim omnia ea in Senatu referat, quæ in aula Principis, apud quem Legati munus obiit, tum quoad ipsum Principem, tum ipsius imperii statum & ordinem, observare potuit. Hujus legis sanciendæ caussa extitit, ut juventus ad patriæ commodum in rebus Politicis à primis statim annis instituatur. Ejusmodi relationes in archivis diligentissimè asservantur, ut Reipublicæ in futurum exemplis rerum præteritarum melius consulatur, & nova informatione præsentium utiliter prospiciatur.

Hæc me quoque caussa movit, ut cum viderem palàm, alios plurimum rebus Turcicis detrahere, alios contra veritatem eos attollere,

lere, quod vera informatione potius careant, quam ut studio alios decipere ipsis animus sit, publicæ plurimorum utilitati inservire laborans, statum Imperii Turcici examinare, & consilia ejus qui nunc eo potitur contra Christianum orbem excogitata, aperire & manifestare mecum statuerem, idq; modo convenienti, quatenus officii ratio illud permittit. Et cum quotidie experiar, relationibus olim habitis non semper esse insistendum, licet veræ sint: quod imperia vel propter Principum mutationem vel temporum successiones vel alias ob causas facillime mutari soleant: Venetæ quoque relationes, quibus plurimum fidendum, sub gravi pœna nemini communicentur, veteres etiam parùm ad propositum nostrum faciant: & quæ de recentioribus Epitomæ circumferuntur falsæ sint utplurimum, & hominum potius imaginationes quam res gestas contineant. Ideoque de rebus etiam minimis, quæ ad propositum hoc nostrum facere videntur, maxima diligentia & industria inquirere volui, cum bellum quod nunc geritur ferè solum mundum universum suspensum teneat. Cum multis etiam viris judicio & experientia rerum præstantibus sæpissimè ipse de rebus contuli, quos recenter iis ex locis venisse noveram. Neq; mihi ipsi fisus sum, licet ibidem antehac plurimum viderim & observarim. Tandem rem totam in compendii formam redegi, ut usui Christianorum Principum, quorum illam scire refert, inserviret. Nam cum mihi exemplo Benedicti Soranzii patris mei, qui in victoria Corzolaria contra Turcas fortiter pugnans obiit, in bellum propter valetudinem minus commodam proficisci minimè liceat, bonum tamen publicum & commune, ad quod omnes studia sua conferre tenentur, ut Polyænus Macedonicus Antonino & Vero Imperatoribus rescripsit, pro animi viribus promovere potius conabor, quam privatam vitam agendo ociosus & nemini utilis domi desidere. Sic Diogenem legimus dolium suum in plateis sæpius circumvoluisse, ne interea ociosus ipse conspiceretur, dum alii cives in patria defendenda strenuam operam navabant.

Igitur in præsenti nostro libello Turcicum Imperium describere, cujusmodi sub Mahemete III status ejus usq; ad exitum anni 1597 fuerit, decrevi. Temporis verò mentionem feci, quod me non lateat belli eventum dubium esse & ancipitem, quo facile plurima immutari possunt, & Principum instabilitatem & necessitatem res novas indies inducere consideratu dignas. Eum verò scopum inprimis mihi propositum habeo, ut quæ pertinent ad cognitionem belli, quod Turca cum Imperatore & Transylvano gerit, innotescant, vel quæ belli præsentis occasione requiri possunt, aperiantur. Nam si alia mihi scribenda in hoc argumento sumpsissem, veritus sum, ne nimis longus aut alicui tædio forem. Tum etiam quod alii cuipiam scripto, & ad alias oportunitates, plurima studiò reservavi. Interim plurima in medium adducam, quæ Christiano Orbi quovis tempore utilissima sunt futura, ut qui nunc vivunt & eorum posteri aliquem ex his laboribus fructum percipiant.

Ordinis igitur commodioris causa in tres partes librum hunc dividam. Prima *de capite membris & viribus Imperii Ottomannici aget.* Secunda *de consiliis Mahemetis III, de causa belli quod nunc geritur, ejus de origine & progressu, tractabit, sumto initio ab Amurathis imperio qui Mahemetis pater fuit. In* Tertia *parte quæstio decidetur: Num Cæsar & Transylvanus pacem à Turca oblatam acceptare debeant, nec ne? Simul etiam ostendetur, tum quid detrimenti iidem Turcico Imperatori inferre, si bellum continuent: tum quemadmodum alii Christianorum Principes ipsi nocere possint; ut omni tempore periculis, quæ Christiano orbi à Turcarum armis impendere videntur, obviam eatur.*

LAZA-

LAZARI SORANZII Ottomannus.

PRIMA PARS.

In qua agitur de capite, membris, & viribus Imperii Ottomannici.

Cur nomen Mahumetis Christiani detestentur, Turcæ illud tanquam fatale perhorrescant & abominentur.

IS qui nunc Ottomannico seu Turcarum potitur Imperio, Mahumetes est ejus nominis tertius. Quod nomen, ut omnium Christi fidelium detestatione & execratione dignissimum, propter duorum, qui hunc præcesserunt, ejusdem nominis Imperatorum facinora horrenda & immanitates, quibus Christianum nomen persecuti sunt: sic ipsi quoque Turcæ propter sinistras quasdam & fatales opiniones, quas de eo mente conceperunt, illud perhorrescunt. Anxii enim in eo versantur metu & sollicitudine, ne, quod prius sæpe contigisse norunt, nũc quoq; eveniat. Sciunt enim, Constantinopolim quæ caput est Imperii, post priorem illam eversionem, secunda sua initia & incrementa Constantino Magno debere, eandem postea sub alio Constantino Christianis ereptam & vi captam esse, quorum uterque matrem habuit eodem Helenæ nomine. Plane ut Romanum Imperium, quod cum ab Augusto initium cepisset sub Augustulo quodam extinctum fuit. Similiter ergo & illi verentur, ne Mahumete Imperatoria dignitate fun-

 gente,

gente, ſedes regni Conſtantinopolitani iterum illis eripiatur, quemadmodum à Mahumete II bello atq; armis in poteſtatem ejus redacta fuit.

I. Natura ingenium & mores Mahumetis III Turcarum Imperatoris.
Cur odio proſecutus ſit nanum Naſuf Agam.
Ejus mater & avia quænam fuerint.
Suſpicio ſiniſtra, quam pater Amurathes de eo habuit.
Exempla crudelitatis & immanitatis ab ipſo perpetrata.

MAhumetes igitur Turcarum Imperator, cujus præcipue in hac narratione facienda erit mentio, natura ſagaci ingenio feroci præditus eſt; mollis tamen timidus & valde effœminatus, quod exempla quædam rerum ab ipſo tum antequam ad imperium veniſſet, tum in ipſo Imperio perpetratarum teſtantur. Cum adhuc valde juvenis in aula (quam illi Senalium quaſi clauſtrum vocant) de more gentis incluſus teneretur, nanum Naſuf Agam acerrime odiſſe cœpit: quod in favore & gratia patris Amurathis plus ipſum quam quemvis alium poſitum eſſe cerneret. Indagandis ejus actionibus diligenter incubuit, ſenſitque quotidie calathum florib. refertum ab eo ex aula emitti: inde dubio procul aliud quippiam magis precioſum ſub iſtis floribus latere ſuſpicatus eſt. Die igitur quadam cum ſummo mane de more calathum efferri videret, illum qui geſtavit conſiſtere coegit, & inverſo calatho floribusque in terram ſparſis auri copiam magnam abſconditam reperit. Qua de cauſa ira & indignatione percitus graviſſime cum patre expoſtulavit, quod mancipia in majori ab eo precio & favore haberentur quam filius, cui plerumque illud ipſum denegatum ſit quo illi abundent; eo nomine patris accuſans avaritiam quam minime probabat. Præterea tam elato & ſuperbo erga ſuos fuit animo, ut ferre nequi-

quiverit, quod avia ipsius, (quæ, si modo vera sunt quæ vulgo dicuntur, nobilis Veneta ex familia Bafforum fuit) in aula dominaretur, neque regimen illud propriæ matri, quæ è pago quodam Rezi nomine (qui est in Albania ad montes Ducaginos) oriunda erat, concedere voluit. Cum his de causis patri lites moveret crebriores, & majores indies causas & occasiones sinistri quippiam de se suspicandi daret, iramque paternam magis magisque in se concitaret (ea enim æmulatione Imperatores Turcici de sua salute sunt solliciti: inducti videlicet humana ambitione & efferata immanitate, quæ ipsis fere propria est, ut ne liberis quidem à se pronatis parcant) tandem circumcisione ejus ex lege Mahumetana perfecta: cui legatus Cæsaris Moscovitæ Persarum Regis & nomine reipub. Venetæ Iacobus Soranzius patruus meus interfuit, primasque partes inter Principes Christianos eo in negotio tenuit: à patre in Magnesiam, ubi domicilium suum haberet, ablegatus est. Quo cum pervenisset, tantum abfuit ut de sua crudelitate & immanitate aliquid remitteret, ut specimina ejus singulis diebus ederet evidentiora. Nunc indignatione nunc alio perverso animi impetu raptus, forcipibus ignitis mammas fœminis eruere. Ad 2000 scholasticorum (qui Softi ipsorum lingua vocantur) morte crudelissima mulctavit, propter nullam gravioris momenti causam, quam quod erga eum, significationem aliquam cogitationis minus pudicæ edidissent. Plurimos alios ob quamvis levissimam caussam trucidavit: & ut breviter dicam, alienum se prorsus à Venereis delitiis & voluptatibus, unicè vero bellicis studiis & Martis actionibus animo deditum sese esse manifeste demonstravit. Hac sua vivendi ratione patris diffidentiam erga se confirmavit. Quam auxere non leves quædam suspiciones secretæ cujusdam conspirationis: quam in aula cum Sinano Bassa (illo qui Iaurinum occupavit & anno

præteritò vivere desiit) sub specie amicitiæ arctioris conflavisse verebatur. Vnde ipsum non modò septum arctiori custodia tenere, sed vita etiam privare, nisi protinus animum mutaret, Amurathes plane constituerat. Qua de re cum sæpius à matre certior factus & admonitus esset, ut suspiciones ejusmodi patris animo eximeret, mentemque ad voluptates & delectationes adplicaret, assensit tandem & parere monitis decrevit. Ab eo tempore omni illecebrarum genere ita fuit irretitus, ut natura ipsa vel mutata vel obducta, in Principem luxuriosissimum subito evaserit. Idque ex habitu quodam crebro usu comparato: vel arte quadam adiutus (ut quidam putant) cujus Græcæ Hebraicæ & Turcicæ mulieres peritissimæ habentur. Ipsa quoque vita iniucunda ipsi solet esse, nisi Veneris affluant deliciæ, etiam in ipsis castris & militia. Res quoque & consilia maxime secreta suis communicare solet pellicibus & amasiis; quare nihil quicquam est Principe viro indignius nihilque perniciosius. Veruntamen his qui putant illum mulierum corruptelis luxuria atque libidine impeditum fuisse, quo minus citius in bellum ipsemet profectus fuerit, non assentio: cum hæc mora graves & magis veras rationes habuerit, quas postea recensebimus.

II. Cur Mahumetes serius in bellum profectus sit.
Cur unam ex amasiis propria manu occiderit.
Mortem matri minatus.
Autoritas primorum consiliariorum (quos Visirios vocant) quare diminuta.
Benevolentiam militum quomodo sibi conciliarit.
Quo nomine Turcæ suum Imperatorem insignire soleant.

VT primum regnum est auspicatus, opes ejus & vires cognoscere voluit. Non latebant ipsum simultates

& contentiones mutuæ quæ in Bassis vigebant, in Sinano & Ferato præcipue, qui tunc regni gubernacula fere soli tractabant, ut suo loco demonstrabimus. Constantinopolim urgebat annonæ & rerum omnium ad victum pertinentium, frumenti inprimis & panis, extrema caritas. Intelligebat subditos minime contentos propter plurima debita à patre nondum soluta; quibus ipse postea satisfecit. Quid Persarum Rex Mehemet Qudabenda moliturus esset, cum non ita pridem ipsius ex filio Emiro Hampsa nepos, Haidazus nomine, quem obsidis loco ad Turcas miserat, obiisset, certo non constabat: in primis cum oblati veneni suspicio ad eam mortem accederet. Præterea ipsi duces præcipui & insigniores belli confectionem ipso Mahumete etiam absente promittebant; quod eo ab ipsis fiebat animo, ut propriis emolumentis & commodis tanto melius consulere possent. Credebat præ omnibus aliis Sinani Bassæ consiliis: qui ut quam diutissime imperio reipublicæ supremo præesset, & nomen suum illustrius redderet, non modo perfacilem Transylvaniæ Principis eversionem, sed ipsius etiam Cæsaris Romani ruinam illi pollicebatur. Illud porrò verum est, à pacis studio & tractatione etiam tunc ipsum non fuisse alienum. Quæ enim naturâ ipsi insita erat ferocia, deliciarum & voluptatum velut ignibus emollita, paulatim diminuta & confecta fuit, ut nunc verius animi tyrannici impetus quam viri militaris fortitudo dici mereatur. Quod nunc maxime testatum fecit: cum à quadam sua pellice, quæ ipsi charissima erat, multis precibus & lachrymis rogatus esset, ne proficiscendo in bellum periculis sese objiceret, propter somnium infaustum & prodigiosum, quod nocte præcedente habuerat. Ille iratus quod gloria quam sibi promittebat, hoc modo se privari, & ipsiusmet Imperii Turcici stabilitatem & firmamentum in dubium vocari crederet, nulla interposita

mora

mora propria manu eam occidit. Idemque supplicii genus matri sæpiùs minatus est, licet aliis in rebus maxima apud illum polleat autoritate & gratia.

Hodie porro extra controversiam est, illum tanti non fieri à subditis, neque eam obedientiam illi præstari, quæ prædecessoribus ipsius exhibita fuit: ideo sanè necessitati & tempori sæpius cedere coactus est. Ea enim quæ solius & supremi Visirii Bassæ (qui sunt consiliarii intimi) antehac solebat esse autoritas, aliis etiam Visiriis Bassis, ipso connivente, attributa est. Ita beneficium vel decretum gratiosum, quod quis ab uno eorum abstulerit, ab aliis sæpe revocari contingit. Qua re nihil quicquam est, quod amorem & benevolentiam subditorum magis imminuat, & contemptum eorundem erga Principem pariat.

Quo nomine quoque à patre Amurathe multifariam peccatum est: qui ob quamvis levissimam causam Visirios Bassas officio suo privavit, aliosque spe lucri & pecuniæ aucupandæ substituit; quatuor prioribus quinque alios adjunxit, ut novem tandem essent qui illo honore præfulgerent. Hujus rei causam statuemus esse crebram primorum belli ducum mutationem. Quæ inde provenit, quod de statu sui regni tunc ipsi non bene constitit, nec ingenia ducum plane perspecta ipsi fuerint: vel etiam quod natura insitum Turcis sit, ut officia pro libitu sæpius mutent, & animi propositum ad fortunæ varios & incertos eventus accommodent. Variis enim cladibus acceptis semper exercitui novos duces præficiebat, ut (quod interdum evenisse scimus) capite mutato, reliqua membra promptiora & audaciora ad belli pericula subeunda redderet.

His rationibus omnibus sepositis, aliæ magis graves magisque seriæ fuerunt, quæ ipsius in castris præsentiam urgebant. Et requirebant milites scilicet (qui egeni, tyrones,

& propter auaritiam eorum, qui prius bellum administrarant, abalienatis animis erant) præsentiam sui Principis veri & legitimi cupide desiderabant, idque vel maxime propter dona & congiaria quæ illis dari solent ubi ipsemet in castris versatur Turcicus Imperator. In iis cum Mahumetes tandem apparuisset maximam authoritatem sibi conciliavit, extincta opinione minus honesta, quam multi de ipso conceperant, & suis quantum potuit satisfecit. Idque potissimum quod benevolentiam militum sibi conciliare in primis studuerit, non modo liberalitate erga eos usus commemoranda, verum etiam, quantum fieri potuit, omni re ipsis quam commodissime prospectum & consultum esse volens. Sæpe pedes ipsorum tentoria & castra perambulans, cum à consiliariis propterea admonitus esset, ne contra majorum suorum consuetudinem nimis aperte se periculis obiceret in hæc Cyri verba ipsis respondit: Cum omnes, qui meum sequuntur Imperium mihique inserviunt, fratrum loco mihi sint habendi, de ipsis quoque non aliter ac de me ipso sollicitum esse convenit. Militum quoque benevolentiam summopere sibi conciliavit. Cum in ipso itinere vespera quadam partem superiorem tentorii sui conscendisset, vidissetque equitum Spahioglanorum tentoria à reliquis castris remotius sita, ut insidiarentur his qui à castris aberrarent. Quod latrocinium cum deprehendisset Spahioglanos illos Ianizariis suis diripiendos dedit, eorum vero corpora palis affigi curavit.

Hactenus (ut alia in locum magis oportunum reiiciamus) de natura, moribus, & vitæ ratione Turcarum Imperatoris diximus: quem illi *Sultan Alem*, id est dominum orbis terrarum, vel Regem regum nominant. Utuntur quoque vocabulo *Vlu Padischach*, quod idem valet ac summus Imperator. Hic caput est quod nunc Ottomannicum Imperium

regit,

gerit. De ejus filiis, ut ordo requirere videbatur, studiò loqui supersedeo.

III. Filii Mahumetis Imperatoris.
Quando ipsius filii publice conspici possint.
Quam ex suis concubinis charissimam omnium habebat.

HOc unicum adiiciam, duo ipsi cum fuerint filii, primogenitum non ita pridem mortuum esse. Inter hos etiam, qui nunc vivunt, is qui natu est maximus, decimum quartum ætatis annum agit vel circiter, qui tamen nondum cuiquam publice visus est. Prius enim quam circumcidantur Turcicorum Imperatorum filii, in publicum prodire ipsis non permittitur. Cum autem plurimarum mulierum commercium habeat (inter quas charissima ipsi est Flatra quædam in Cypro nata) dubium non est, quin ipso mortuo materiam amplissimam post se relicturus sit successori, Tragœdiæ Ottomannicæ in fratres de more gentis exercendæ.

Nunc membra hujus imperii aggrediar, & initio quidem quæ in eo insigniora sunt recensebo.

IV. Num Imperium Turcicum præclaris belli ducibus destituatur.
Qua ratione Turcæ per gradus ad summos honores in militia ascendere consueverint.

MUlti in hac versantur opinione, Turcicum Imperium hoc nostro tempore præclaris ducibus, & rei bellicæ peritis carere. Evulgata enim est mors Pialii Bassæ qui Cyprum occupavit: Pertafi, Ali, Vlucchiali, Bassarum, qui in mari â confœderatis Christianis Principibus anno 1551 victi, fugatique fuere. Hos secuti sunt Osmanus, Feratus & Sinanus Bassæ, qui omnes & in Persia & passim alibi magna virtutis & fortitudinis ediderunt documenta, quæ ubivis locorum prædicantur. His quos modo diximus, extinctis, viros fortes
&

& strenuos in Turcia vivere desiisse multi putant. Quod sane à vero non omnino alienum est. Constat enim diuturno illo & difficillimo quod contra Persas gestum est bello, quamplurimos interemptos esse belli duces, qui & authoritate & experientia plurimum valebant.

Veruntamen cum hoc imperium virtute bellica primum nasci & oriri, exinde per eandem crescere indies ceperit, & vi magis quam amore sustineatur, certum est cunctos qui aliqua nominis sui gloria tenentur militiæ sese tradere, per quam & divitias acquirere, & honores præ aliis consequi se posse sperant. Hic enim mos in Turcico Imperio vulgo receptus est in honorum & munerum distributione, ut non is qui nobilitate generis alios superat (exceptis qui in aula serviunt vel cubiculo Imperatoris præficiuntur) sed qui fortitudine & experientia rei bellicæ reliquis præstat, ad supremas dignitates evehatur. Quas immensæ opes & divitiæ necessario sequuntur. Inde fit, ut nunquam huic Imperio duces spectatæ experientiæ & probatæ fortitudinis deesse possint, idque vel maxime, cum quivis etiam ex privatis militibus per gradus ad supremum belli imperium pervenire possit. Sed cum in omni militia res feliciter gestæ in gloriam & laudem summorum belli ducum, qui illud admistrarunt, & non in alios redundare soleat: sic cum in Turcia pari modo illi, quorum nomina præ omnibus aliis nota & clara erant, quasi eodem momento extincti sint, vanus ille in vulgus rumor sparsus est: Imperium Turcicum viros non habere ad militare imperium idoneos, quibus illud tuto demandari possit.

Nomina eorum qui inter primos habentur in aula Turcica recensebo. Licet enim quidam eorum jam mortui, alii officiis suis spoliati fuerint, tamen propter ea quæ necessario à nobis recensenda sunt illorum mentio ad reliquorum cognitionem non parum proderit.

V. Assan Bassa Constantinopolim regit absente Mahumete in Vngaria.
Quare Cairo illuc evocatus fuerit.

CUm Mahumeti Constantinopoli discedendum esset, regimen gravissimum ejus urbis (quæ variarum nationum & diversissimorùm ingeniorum hominibus repleta, est hujus vastissimi Imperii sedes præcipua) Assano Bassæ eunucho demandavit. Hic natione Epirota (qui hodie Albani dicuntur) in pago Cicalessi, qui est in territorio Elbassano, natus est. Sub Bassæ nomine Cairum in Ægypto anno 1582 rexit, sed ad Portam (sic curiam illi & palatium Imperatoris vocant) citatus cum se multorum criminum accusatum sciret, diu quid faciendum sibi foret, dubius hæsit: num litigandum cum adversariis, an vero fuga versus Ormutzum & Indias ipsi capessenda esset. Tandem Constantinopoli comparuit, ubi captus ab eo, qui quondam magister ipsius aulæ fuerat, 500 coronatis ex servitute emptus, iterum propter suam virtutem & ingenii dotes, ad eam qua non ita diu ipsum pollere vidimus, eminentiam & dignitatem evectus est. Qui, si diutius ipsi vivere contingat, ad altiora ni fallor aspirabit & pertinget. Prudentia enim singulari præditus est, & plerisque gratus & acceptus, Christianis favet, Iudæos acerrime odit.

VI. De Hibraimo Bassa & ejus ineptiis.

EXercitus totius summum imperium, ante prælium ad Agriam commissum, penes Hibraimum Bassam fuit, qui in provincia Hertzecovina dicitur natus. Imperatori sanguine junctus est, parum judicii habet, ad imperandum plane ineptus, liberalis tamen & facetus est, ne dicam fatuus & ridicularius. Venetam & Raguseam (olim Epidamnum) Re-

spubli-

spublicas suas vocat cognatas. Mediolanum classe, Melitam vero actis cuniculis infra insulam se occupaturum dicere solet, & hujus generis plures ineptias effutire. Apparet ad pacem ipsum maxime inclinare, non modo quia omnium timidissimus est, verum potius ut Sultanæ (quæ Imperatoris mater est) eidemque uxori suæ gratum faciat ac morigeretur.

VII. Sinan Cicala cur Hibraimo in officio ducis & Primo Visiriatu successerit.
Cur ab iisdem officiis depositus & in Bursiam relegatus.
Cur Venetis non faveat.
De Meccha.
Ratio una præsentis belli Turcici declaratur.

Hibraimo successit in ducis officio Sinan Cicala. Nam cum in pugna ad Agriam non ita pridem commissa, ille parum idoneus ad tam grave imperium gerendum adparuisset, hic vero contra, ipsius etiam Mahometis judicio, illius defectum supplevisset, eoque magis strenuum se præstitisset, quam in ipsius diligentia fuisset jure requisitum (exercitum namque recollegit, Imperatoris personam in tutum redegit, prælii eventum dubium & ancipitem reliquit) igitur non modo primarii ducis officio dignus habitus, sed primus etiam Visir Bassa creatus est. Tandem utroque privatus fuit, quod Imperatori nimis audacter consuluisset, ne Sultanarum verbis fidem haberet, matris in primis: quæ ne iterum filius in bellum proficisceretur, omnem movebat lapidem, omnemque excogitavit modum quo ipsum effœminatum & imbellem redderet. In Bursiam igitur Asiæ urbem quondam Turcicorum Principum sedem relegatus est, non citra periculum vitæ. Mater enim Mahumetis (more mulierum, quæ conceptum vel amorem vel odium acerrime animo retinere solent) precibus filium fatigare non de-

ſinet, donec de ipſius morte certi quid ipſi à filio promiſſum fuerit. Ferre enim non poterit, mancipium eo audaciæ procedere, ut matrem in filii malam gratiam collocare conaretur Hujus rei ſollicitudo diu anxium ejus animum tenuit, non modo propter inconſtantiam & mobilitatem Principis, inſignemque erga mulieres affectum atque mollitiem, verum etiam quia cum Hibraimus, ad mandatum Sultanæ & impulſus à conjuge, Conſtantinopolim recuperato primi Viſirii officio (alias enim domum redire ipſi non licuiſſet) ſit reverſus, non ſine cauſſa ſuſpicatur, fore ut omni inſidiarum genere eum Sultana perſequatur, accuſationemque, quam non ita pridem demortui Ferrathi Baſſæ amici ipſi moverunt (qui ejus capitalis inimicus fuit) fovere & redintegrare conetur.

Sed his omnibus ſepoſitis, cum Cicala ſit opulentiſſimus, ingenio valeat. ſtrenus, & rei militaris, terreſtris in primis, cognitionem exactam teneat, utpote qui in Perſicis bellis fere enutritus fuit, non eſt dubitandum, quin ubi hic primum Mahumetis furorem atque impetum effregerit, tela in ſe directa & coniecta ita eluſurus ſit, ut facile quæ amiſit recuperare poſſit. Cujus rei jam antea ſpecimen edidit, cum ab Architalaſſi officio remotus, non modo propter ſuſpicionem quam de ſe dederat ejus frater proficiſcendo Conſtantinopolim, quam ut ea ratione Reipublicæ Venetæ ſatisfieret, cujus ipſemet Turcicus Imperator rationem habitam in eo removendo eſſe palam profitebatur, volebat. Odium quod in rempub. Venetam animo conceperat jam adoleſcens & Chriſtianus, inde originem traxit, quod ejus reipub. triremes myoparonem, qui ipſius parentis fuerat, rapuiſſent nec reſtituiſſent. Patrem habuit Genuenſem; mater Turca fuit Caſtellinovi nata: ipſe vero Meſſinæ procreatus. Injuriarum acerrimus vindex fuit. Uxorem duxit neptem filiæ

Ru-

Rustemi Bassæ, quam is ex filia Imperatoris Solymanni susceperat. Hæc ipsa est, quæ non ita pridem immensis sumptibus aquæ ductum longissimum in deserto Arabiæ, ut peregrinantium ad Mecham commodis necessitatibusque subveniret, ædificavit. Mecccha autem, vel Macca ut Arabes vocant, ea est urbs, quam communi ipsorum vocabulo Medina Alnabi, id est urbs Prophetæ, quo nomine seductorem illum Mahumetem intelligunt, dicitur. Hæc Sinani Bassæ socrus nostrâ memoria eo nomine clara est, quod caussa non infima extitit belli Cæsari Rodolpho ab Amurathe moti, dolore incensa, quod ipsius filius unicus isque charissimus in prælio ad Cobapim præteritis annis sub Assano Bassa commisso, cum aliis occisus fuerit.

VIII. De Giafer Bassa & cur ab officio fuerit remotus.

DUcis officio vel vicarii potius anno præterito in Vngaria ad Belgradum (quæ Alba Græca dicitur) functus est Giafer Bassa eunuchus, natione Hungarus; quo tandem eandem ob caussam qua & Hibraimus privatus est. In Persia sub Osmano Sinano & Feratho Bassis militavit, donec Bassa Tabrisii (quæ olim Ecbatana nunc Tauris vocatur) creatus fuit, quæ cum à Persis obsideretur, acerrime ab ipso, insigni fortitudinis prudentiæ & liberalitatis specimine edito, defensa fuit.

IX. Assan filius Mahumetis Socolevichi.
Officium Beglerbegi Græciæ.
HerZecovina provincia.
Quo nomine Turcæ illum vocare soleant qui secundum ab Imperatore locum obtinet.
De Vidino vel Bidena urbe.

BEglerbegus Græciæ nunc est Assan Bassa. Græcia autem à Turcis Rumelia ab ipsis Græcis Romania scilicet Europæ dici-

dicitur. Eo enim nomine, ut historiæ testantur, translata Romani Imperii sede Constantinopolim, non modo Asia, sed ipsa etiam Europa inprimis vero Græcia vocata fuit.

Hic Assan Bassa oriundus est è regione Herzecovina, qui olim ducatus sanctæ Savæ dictus. Estq; Bosniæ provinciæ pars quæ versus Ragusiam protenditur, illo itinere quod Constantinopolim ducit. Patrem habuit Mahumetem Socolevichum, à loco quodam Socol, qui est in Herzecovina, sic nominatum: fuitque Vizir Azem, id est, Princeps consilii, & gubernator summus Imperii Ottomannici, sub tribus Imperatoribus: quod officium Diadar vel Devidar à Mamalucis in imperio Sultani Ægypti, à Græcis vero πρωτοσύμβολον vocatur. Militibus gratissimus est propter comitatem & humanitatem. In comitatu suo plerumq; mulieres plurimas secum circumducere solet, & propter sumptus immensos, quos facit, fere non amplius est solvendo, bonis suis pene omnibus decoctis. In Persia militem egit, & ultimis bellis Vngaricis interfuit. Cumque ipsius Imperium dignitate & autoritate præstantius sit reliquorum præfectorum, itaque ejus jurisdictio & dominium latissime se extendit: Bulgariam videlicet Serviam & Albaniam comprehendens, atque ideo multi eum sectantur. In Rosgrado Bulgariæ urbe cum exercitu aliquandiu commoratus est, ut Wallachos & Transylvanos transitu Danubii prohiberet, & rebus sic requirentibus cito ipsemet transfretare posset. Nunc subito Vidinum, olim Bidenam, missus est, qui Sangiachatus est, Græciæ Beglerbego (non Zezeborensi Bassæ, vulgo Temesuar, ut alii volunt) subjectus. Si vita ipsi diuturnior continget, dubio procul in virum præcipuum & primarium totius Imperii evadet.

X. Hasis Haemar cur ab officio fuerit remotus.

Ipsum primum fuisse qui equitibus Turcis stipendium solvit.

Hasis

HAsis Haematus Cairi quondam Bassa, eunuchus est, Vonari Albaniæ pago non procul à Cicalesso dissito natus. In Croatia & Bosnia bello præfuit, sed negligentiæ accusatus quod Petrinam non occupasset, ab officio deiectus est. In gratiam tamen rediit, & in Scopiis nunc degit. Iustitiam colit, prudentia valet, ductus superstitione onus hoc suscepit. Concionatorem Mahumetanum prius egerat, quod vox Hasis denotat. Ille primus fuit, qui equitibus Turcis stipendium solvit, & pecuniam mutuò dedit petentibus. Qua in re si Principes Ottomanni nostrorum morem imitari vellent, immensas copias tam equestres quam pedestres facile colligere possent.

XI. Sophi Sinan Bassa.
Mehemeto Satarzgi cur faveat Sultana mater.
Haidar Bassa.
Odaverti.
Velli.

IN exercitu ad Agriam erat etiam Sophi Sinan Bassa, Budensis, Albanus natione, è montibus Ducaginis ortus, quem Turcæ propter prudentiam & fortitudinem plurimi faciunt. Aderat quoq; Mehemet Satartzgi Albanus & ipse. Præcipui enim duces Turcici ex ea gente originem trahunt. Diu Caramaniæ Bassa fuit, ubi prudentiæ plurima edidit specimina. Iam ut plurimum ingenio & voluntati Sultanæ matris, (quæ ex eadem gente est) sese accommodat, & paci studere simulat, inde officium Tzader Mecter Bassi (quem magistrum tentoriorum vocare possumus) adeptus est: quam si qua cœpit benevolentia prosequi perget, non dubitandum, quin amplissimis tandem præficiatur muneribus. Ferunt eum cum adhuc in aula satellitem ageret in certamine quodam ludicro, non procul à Castro veteri, ubi palatium regium est, habito,

bito, tam strenuum se gessisse, adversariis in fugam conjectis, aut conscissis ingentibus vulnerum plagis, quales inferre lanii solent, ut Satarzgi inde vocatus sit. Alii putant, revera ipsum lanium fuisse. Præter eos, quos modo recensui, in exercitu quoque fuit Haidar Bassa. Is Beglerbegus cum esset, ab Amurathe in Muldaviam missus, officio suo tam probe atque industrie functus est, ut aliquo modo illexisse videretur Polonos ad donum quoddam & munus annuum Turcæ quod mitterent decernendum, & res quæ in controversiam venire poterant amice componendas. Nunc in Persia versatur. Belgradi tunc consistebant Odaverdi & Velli Bassæ. Ille in bello, quod in Croatia & Bosnia gestum est, claruit: Hic Muldaviam Serini Petro, qui eam cum turma Cosaccorum majori temeritate quam prudentia occupaverat, rursus eripuit. Adfuerunt insuper in castris plurimi alii Bassæ & Sangiacchi ordinarii, quorum nomina, cum sint novitii neque ita celebres, nobis nondum innotuerunt.

XII. Assan Bassa, quare concitarit reliquas Mudahari in Gemen.

PRæterea è Gemen, seu Gimin, Arabiæ felicis urbe evocatum fuisse ferunt Assan Albanum: qui seniori Sinan Bassæ sanguine junctus ab eoque nutritus erat. Hic artificiose reliquias familiæ Mudahari, quæ ab Osmanno quoque defecerant, concitavit, & honestas de illis reportavit victorias. Affluit divitiis, unde facile militũ favorem sibi conciliare potest.

XIII. Halil Bassa Archithalassus, & ejus ignavia. Giafer.

HAlil Bassa classis præfectus, Turcico Imperatori cognatione junctus, Vngarus est, in Bosnia natus, homo novus, nec ulla re clarus quam quod donaria Imperatori suo, à piratis qui in mari Ægeo & circa Peloponnesum prædantur, exigit:

exigit. Hoc anno monaſterium Callogerorum, quod erat in Strophadum inſula (duæ ſunt ejuſdem nominis, hodie Strivali dictæ) exuſſit, quod claſſem Hiſpanicam recepiſſent. In nulla habetur exiſtimatione. Putant quidam hoc officium ab illo in Giafer translatum iri. Qui in Calabria natus, ab Vluchiali illo, qui Anno 1571 è ſtrage maritima evaſit, enutritus fuit. Hunc rei maritimæ peritiſſimum eſſe prædicant.

XIV. Præfecti rei maritimæ.
Piratæ.
Cur Solymannus opera Ariadini uſus ſit.

NOn eſt ut quis dubitet, quin Turcico Imperio viri rei nauticæ periti & ad gerendum bellum maritimum idonei deſint. Conſtat enim ab anno 1572 uſque ad hunc diem perexiguam à Turca emiſſam eſſe claſſem. Deficiente igitur occaſione, quantũ valeat virtus militaris cognoſci non poteſt: langueſcit potius & ſæpe etiam omnis extinguitur. Verũ neceſſitate ſic urgente, ut claſſis valida ipſi paranda, inſtruenda & emittenda ſit, anteceſſorum ſuorum conſilio uti poſſet, mercede fortiſſimum quemvis è piratarum ducibus conducendo: quibus receptaculũ præbere ſolet Thiniſſæ (quæ hodie Tunetum) Hypponis, quæ Bona olim, & Buſcæ aliiſque in portubus. Inter quos archipiratas celeberrimi hoc tempore habentur Cara Deli, Amurat Bei, Mehemet Bei, tres è familia Memorum, duo Albani, Cyrneus quidam (Cyrnus hodie Corſica vocatur) Sala Bei & alii, non minus celebres in hac arte quam periti. Gallus quidam Politicus ſcriptum reliquit, Solymannum Imp. præmiis ſplendidiſſimis & precioſiſſimis illuſtrem illum piratam Ariadinum Barbaroſſam ad ſe allicere ſtuduiſſe, ipſo etiam Archithalaſſi officio oblato. Idque propterea ab eo factum eſſe ſcribit, ut vires ſui Imperii augeret, & ipſum Ariadinum ita ſibi devinciret, ne amplius rebus Ottomannicis damnum inferret.

Et hæc hactenus de ipſis belli ducibus. Nunc milites & membra minus principalia deſcribere aggrediar. Horum duo ſunt genera. Alii ſunt proprii, auxiliares alii. Priores in equites & pedites diſtribuuntur. De illis priori loco nobis dicendum erit, cum in equitatu omne pene Turcarum robur bellicum conſiſtat.

XV. De Spahis & duobus ſtipendiorum generibus, Timaro & Vlefe.
De S. Theodoro Sratilato.

TVrcici equitatus præſtantia in *Spahis* conſiſtit, qui ſtipendii loco certos habent reditus quos illi Timari vocant. *Timarum* proprie dici poteſt penſio quædam vel aſſignatio certorum redituum, qui ex fundis percipiuntur bello acquiſitis, qui certa proportione diſtribuuntur militibus, quorum præ cæteris emicuit magnanimitas, quique ſtrenuam in bello navarunt operam. Cum coloniis antiquis, vel feudis, vel quæ noſtra ætate dicuntur Commendaturis, comparari poſſent. Præmium quod Romani in milites bene de repub. meritos conferre ſolebant, ut ad dies vitæ fruerentur, *beneficia* adpellabant: *beneficiarios* verò qui illo præmio fruebantur. Cum his convenit, quod Græcis τιμάριον, & τιμαριῶται perſonæ dicuntur. Etymologia à voce τιμὴ ducta, quæ honorem ſignificat. Vnde de Theodoro (non eo qui Tiro, ſed qui Stratilatus, id eſt, prætor vel militum ductor vocatus eſt) legimus, quod à Licinio Auguſto arcem Heracleæ in vicem Timari accepit, idque diu antequam ad martyrium propter fidem Chriſtianam tractus fuit: ut habet Philo poëta Græcus, Damaſcenus, Nicephorus Calliſtus. Sicut etiam in Meniæo, quod eſt Officium Græcorum menſtruum, legitur. *Vlefe* dicitur ea merces, quæ de die in diem à quæſtore militibus, qui ſtipendium accipiunt & reliquis

quí

qui in aula Imperatoris serviunt, persolvitur. Qui *Vlofezgi*, vel Olophagi dicuntur, quasi quibus de solo victu prospectum est, à Græco illo ὀλοφάγιον voce deducta.

Eorum qui pro timaro in Europa militant ad 1600 numerantur. Quilibet Spahorū, qui circiter 3000, ad 6000, aspros annuos habet in reditum, in bellum cum equo uno proficisci obstrictus est: qui circiter 5000 ad 1000 habet, cum duobus se sistere cogitur. Idem de reliquis, qui plus minusve habent in reditu, habita proportione statuendum est. Nonnulli plures equos alere solent, prout quis vel dives est, vel honoris & gloriæ desiderio tenetur.

Horum Spahorum pars maxima Beglerbego subjectâ est, quorum numerus ad 9000 Timarorum accedet. Reliqui Bosniæ, Budæ, & Zoroborensi (vulgo Temesvvar dicitur) Bassæ parent.

XVI. De Spahoglanis, Selectariis, Vlofezgi & Guraaba.

PRæter eos, quos modo commemoravi Spahos, sunt *Spahoglani*: qui in aula nutriti delicatuli sunt, aut aulicorū more polite & splendide vestiuntur habitu Persico. Equitant more Asiatico, parvis utentes ephippiis, è quibus facile deturbari possunt. Quondam non tenebantur in bellū proficisci, nisi præsēte Imperatore: sed non ita pridem eorum plurimi à Sinano & Giafer nolentes in militiam tracti sunt, quod aliis militibus destituerentur. Qui cum in Seruia & Bulgaria hybernassent, tam male extorsionibus & rapinis mulctarunt miseros rusticos, ut peius ne ab ipsis quoque Tartaris tractari potuissent: quorum etiam vestitum & personam sæpius induerunt, ut sub ea specie delicta sua facilius cooperire possent.

Horum quatuor sunt ordines in aula Imperatoria: videlicet *Selectari*, *Vlefezgi*, *Guraba* & *Spahoglani*. Sed posteriorum numerus omnium maximus est. Igitur eorum nomen

ſine diſcrimine omnibus attribui ſolet. Selectari & Spahoglani in duo agmina diviſi ſunt: videlicet in Selectaros dextri & ſiniſtri lateris, & Spahoglanos dextri & ſiniſtri lateris. Diverſis ſignis invicem internoſcuntur. Quibus ſi eos, qui Guraba & & Vlefezgi nominantur, adiicias, agmina ſex efficient. *Guraba* autem nomen plurale eſt, à Carip ductum, quod pauperem & nudum denotat. *Vlefezgi* autem, ut ſupra diximus ſtipendiarii dicuntur. Horum ordinum quilibet proprium ſuum habet Agam, qui duobus vel tribus equitum millibus imperat.

XVII. De Acanziis & Haiduchis. De provincia Dobruccia.

QUi *Acanzii* vocantur, ut plurimum agricolæ ſunt. Sed falluntur, qui eos Haiduchis Hungarorum comparant, cum illi equites hi pedites militare ſoleant. Nec recte eos à Iovio & aliis ſcriptoribus recentioribus voluntarios milites appellari puto, cum propter exemptiones ipſis conceſſas in bellum proficiſci cogantur, ſæpius tamen Zingarorum vel Tartarorum more integras regiones deprædando pervagentur & devaſtent. Non magna ipſorum ratio habetur: in Dobruccia Bulgariæ provincia ut plurimum ad Danubium deſident & morantur.

XVIII. De iis qui Gionli, Baratli, & Muteferaga dicuntur.

II qui *Gionli* dicuntur vere ſunt voluntarii milites; qui, ſicut & hi, quos *Baratli* vocant & ſpe alicujus muneris conſequendi militant, voluntarie ſine ſtipendio in bellum proficiſcuntur. Iis Chriſtiani plurimi admixti ſunt. Quemadmodum & reliquis, quos *Muteferaqa* nominant, ſeſe adjungere ſolent (qui ſunt præcipui aulici) nec in bellum niſi Imperatorem comitandi cauſa ire coguntur, ab oneribus militiæ

exi-

eximuntur. Liberrime omnia devastant: exercitum præveniunt tanquam præcursores: ex præda acquisita partem quintam Imperatori offerunt. Reliqui *Baratli* Bassarum & Sangiachorum familiis & Spahorum servitiis se immiscent.

XIX. Numerus Timarorum Asiæ, Africæ & Europæ.
De voce Beglerbegi.
De Beglerbego Græciæ & Anatoliæ.
De Divano.
De Sophia, Tibisca, Nicopoli, Scopia, Sardica, Triadiza, Guthegia, Stamboli seu Constantinopoli.
De Præfecto maris & ejus reditibus.

TImarorum in Asia numerus ad 50000 sese extendit: quæ subducta ratione 150000 tam equitum quam peditum, servis annumeratis, efficiunt. Multitudine Europæas duabus tertiis superant, sed armis non bene instructi parumque fortes sunt, nec ad bellum idonei: exceptis iis paucissimis, qui ad mare habitant & militiæ nauticæ addicti sunt.

Initio postremi belli Persici triginta fuere in Asia Beglerbegi, & exinde numerus eorũ auctus fuit. Africa tres habet. Fessæ & Marocci regna nullos habent, sed potius Turcæ tributaria dici possunt. Europa habet sex Beglerbegos. Quæ vocabuli explicatio mihi subijciẽda erit; cum sæpius ejus à me facta sit mentio.

Vox illa Turcica *Beglerbeg* idem valet, quod dux ducum, seu princeps principum. Hi enim supremi sunt duces & præfecti, quibus reliqui omnes, qui aliquo in provincia sibi commissa imperio militari præsunt, subjecti sunt. Hi eandem potestatem obtinent quam illi, qui *Melicul Vmerca* Arabibus, & Græcis ἄρχοντες ἀρχόντων vocantur. Quorum tres authoritate & dignitate reliquos superant, & eundem cum Bassis Viziris locum obtinent. *Viziros* autem vocant Turcæ, qui in Divanum seu consilium regium admit-

admittuntur, utibi in præsentia Imperatoris sententias dicant. *Divanum* autem non recte à quibusdam Dovana & Tiphanum dicitur.

Rumeli Beglerbegus primus est, qui Romaniæ seu Græciæ imperat, & sedem habet in urbe Sophia, quæ olim Tibisca dicta est: metropolis tamen Bulgariæ, vel Volgariæ (à populis qui à Volga fluvio eo migrarunt sic nominata) non est, ut falso quidam opinantur. Neque eo loco habenda est Nicopolis, quæ propter victoriam, quam Traianus de rege Dacorum Decebalo reportavit, claret. Errant quoque qui Sophiam pro antiqua Scopia vel Dardania vel Macedonia sumunt. Neque etiam Sardica est, à qua Synodus Sardicensis sub filiis Constantini habita nomen accepit: hodie enim Triadiza nominatur.

Asiæ minoris seu Anatoliæ Beglerbegus inter primarios secundum locum obtinet. In Cutheia residet, quæ (Cotyæum quondam) in Phrygia sita: imperite à quibusdam in Galatia ponitur.

Denizi Beglerbegus, qui & Supremus Bassa dicitur, maris imperium habet: ut plurimum Constantinopoli moratur, quam Turcæ corrupto nomine Stamboli vocant. Hic armamentarii curam gessit, priusquam à Solymanno ad honorem Beglerbegi evectus esset, & Sangiacco di Gallipoli vocabatur. Ad sustentationem sui fruitur reditibus quos habet officium Subassi di Galata, seu fiscus Peræ, quod pro 16000 coronatis elocatur. Habet etiam vberrimos proventus novem insularum, quarum præcipua est Nixia.

Atque hactenus de equitatu, sequitur de peditatu.

XX. De Agiamoglanis & Ianizaris.

Vera Etymologia Ianizarorum, & qui apud Persas Janitores fuerint.

Quo-

Quomodo ducem præcipuum adpellare soleant.
De voce Aga & Agalari.
Qua de caussa Janizari superbiant, & de pristina strenuitate & fortitudine plurimum remiserint.
De moneta Turcica.
De monte Hajon Horos.
De Dephterdaris.

PEdites præcipui apud Turcas sunt *Ianizari* qui è numero *Agiamoglanorum* (qui sunt Christianorum liberi masculi, quos in decimis pendere coguntur) ad id vitæ genus à pueris seliguntur & enutriuntur. Reliqui in aula vilissima quævis subeunt munia. Cum navigiis (quæ Caicchi vocant) hinc inde navigant, vel hortos colunt, vel aliis ejusmodi rebus perficiendis adhibentur, salarium unius tantum aspri in dies singulos accipiunt. Asper seu Asprus (non, ut quidam volunt, Asperus) Græcis dicitur ea moneta, quam Arabes, Osmanni, & Turcæ Acse vocant ab albedine, quia ex argento constat Eorum species duæ sunt, majores & minores, horum usus frequentior est, licet viliores, & minus pulchri sint: illi bonitate materiæ priores superant. Eo monetæ genere Turcicus Imperator militibus suis & aulicis satisfacere solet.

Scriptores quidam Syderocapsiam vocant, ab arce Syderocapsia, quæ in provincia Thassi ad Athon montem celebrem sita est. . Hunc montem Græci αἰγαῖον ὄρος, vel quod mari Ægeo immineat, vel quod capris pascentibus ubique sit refertus, appellant: aliis dicitur ἅγιον ὄρος, mons sanctus, quod Turcis sonat Seitdag. Nam 23. in eo sita sunt monasteria Calogerorum, qui sunt Monachi in solitudine viventes. *Asper* valet 24. manguris. *Mangurus* moneta cuprea est, idem valens, quod numulus antiquus. Quinque aspri si boni sint, & justi ponderis, drachmam: duodecim drachmæ thalerum efficiunt. Thalero uno & medio constat *Cecchinus* Venetus,

qui ejuſdem eſt valoris cum Sultanino Turcico aureo, quæ omnium præſtantiſſima moneta Turcarum eſt, ſedecim Paulinos Romanos valens. *Sultaninus*, quem alii Soldanum vocant, à Sultanis ſeu principibus Ottomannis nomen habet, ſicut Cecchini dicuntur ducati, quod Duces reipublicæ Venetæ eos ferire ſoleant. Et Byzantii vel Byzantini tempore Græcorum ab urbe Byzantio denominabantur, & eiuſdem fere cum prioribus erant pretii. Scriptores nonnulli diverſè de hac computatione ſcripſere, precium namque ſui temporis conſiderabant. Aſper conſtabat 8. tantum manguris. Drachma 4. aſpris, 9. aſpri thalerum efficiebant, Cecchinus vel Sultaninus valebat 54 aſpris. Nunc monetarum ratio omnis mutata eſt. Thalerum efficiunt 70. vel 80. aſpri, Cecchinum vero 110. 120. 125. aſpri, quod propter varia tributa Conſtantinopoli & paſſim propter bellum Perſicum imperata & impoſita, factum eſt. Ejus monetæ, quæ quondam in Imperio Ottomannico currebat, uſus nunc eſt prohibitus propter varias imagines, quibus ſignata erat, à quibus Mahumetana religio penitus abhorret. Verior tamen ejus rei cauſſa poteſt allegari, quod videlicet ex ea moneta, quæ puriſſimo conſtat argento, ſi rurſus cudatur, multum lucri & theſaurus Imperatoris, & theſaurarii ipſi percipere poſſunt. Sed ab eo zelo & ſuperſtitione nunc paululum remiſerunt, eam pro legitima habentes, quæ materia conſtat perfectiſſima. Hæc eo à me animo ſcripta ſunt, ut de ſtipendio, quo Imperatores Turcici ſuis militibus ſatisfacere ſolent, certi quid conſtet. De reliquis monetis Ægyptiaca videlicet, Arabica, Syriaca & Perſica, quarum per univerſum regnum Turcicum uſus eſt, videatur liber, ea de re non ita pridem ſcriptus, cujus lectio tamen à Magiſtratu interdicta eſt, quod nonnulla minus pia contineat, quo niſi laboraret vitio, cognitione omnium digniſſimus eſſet, propter plurima ſecreta rerum Turcicarum quæ in eo continentur. Ia-

Janizari igitur pro optimis habentur militibus, qui in regno Turcico reperiuntur, quorum opera & ministeria cum iis conveniunt, quos milites prætorianos olim vocabant, & ut Mammalucci corpus sui principis circumstipant, vel ut iuvenes isti strenuissimi Persarum quos Ianitores vocabant (quorum mentionem facit is, qui sub nomine Aristotelis librum de mundo composuit) Regem vel Imperatorem semper comitantur, & custodiunt. Putarunt nonnulli eos à ianua nomen ferre, alludentes ad nomen portæ, quæ est regia Imperatoris, verum qui opinioni huic innituntur, errant. Nam Turcis porta capi dicitur, non janua. Vnde is qui supremam regiæ curam habet Capizi Bassa vocatur. Vox autem Ianizari à Turcico vocabulo Ienigzeri derivata, novam militiam significat. Nova dicitur non propterea, quod recenter in usu esse cœperit, siquidem ab Osmanno Gasi (quem alii Ottomannū vocant) instituta, ab Amurathe primo ex consilio Cara Rustem, quem Turcæ ut sanctum colebant, renovata & aucta fuit: Sed quod Ianizari fere omnes Christianorum filii sunt.

Hi parentibus in juventute à ministris quibus illud commissum est negocium, quinto vel septimo quovis anno interdum etiam sæpius tributi nomine eripiuntur, cum octavum, vel decimum, etiam cum vigesimum ætatis implerunt annum. Postea in partes Anatoliæ diversas distribuuntur, ut in lege Mahumetana instituantur, consuetudines & linguam Turcicam addiscant, laboribus & ærumnis assuescant, vocanturque Agiamoglani, ut supra quoque ostendimus, ubi ætatem, quæ tractandis armis convenit, attigerunt, & exercitiis bellicis assuefacti sunt, ad portam remittuntur, ut in numerum Ianizarorum ascribantur. Qui militiæ minus apti sunt, ad naves & triremes relegantur, ut rei maritimæ studeant. Qui bonitate indolis & ingenii præstantiá alios

superant, illi in Seraliis, quæ sunt Adrianopoli, Constantinopoli & Peræ includuntur. Inde pedetentim ad ministeria aulæ & cubiculi Imperatoris adhibentur, certos suos præfectos habent quibus obedire coguntur. His stipendium 5. vel 6 asprorum in dies singulos solvitur. Tantundem vero habent nonnulli ex Agiamoglanis qui diverso à Ianizaris habitu vestiuntur. Illis duæ vestes annuæ dantur, tormenta dexterrimè tractant, & verè tormentarii, seu pyrobolarii custodiæ Imperatoris dici possunt, honoris acquirendi caussa obstinatissimè certare & pugnare solent. Agiamoglani vero unicum vestitum annuatim accipiunt.

Ianizarorum quidam ad limites Imperii in præsidiis habentur. Pauci ad mare habitant, & militiæ nauticæ addicti sunt. Eorum pars maxima aulam & Imperatorem sequuntur, & plerumque Constantinopoli morantur, ubi fere omnes creari solent. Nam qui Damasci, Cairi, vel alibi creantur, ubi Constantinopolim pervenerint, & ibidem in eo officio non confirmantur, reticulum illud quod Zercula vocant, gestare non audent.

Cum ultimam in expeditionem sub ipsorum Aga profecti sunt, præter morem, ordinem potius militiæ turbarunt quam ut strenue suo functi sint officio. Non enim libenter obediunt primario duci, quem Serdar voce Persica vel Serdsker lingua Arabica nominant. Tum etiam quod nostra memoria à disciplina & præceptis majorum ut plurimum declinarunt, neque in bello ea animi præsentia & fidelitate serviunt, qua quondam solebant eorum prædecessores.

Præfectus Ianizarorum Aga vocatur, qui primus est Agalariorum, qui sunt equites præcipui, qui nunquam à latere Imperatoris discedunt, ab Aga, id est, baculo sic dicti, qui potestatis, qua pollent, signum est: Chiliarchas, Tribunos, & Druncarios seu Truncarios imitantes, qui olim quoque ejusmodi baculos vel truncos ferre solebant.

Janizarorum maxima insolentia est, non modo erga privatos, qui eos vehementer timent, sed etiam erga ipsummet Imperatorem. Sciunt enim robur omne Imperii & potentiæ Ottomannicæ ipsorum in manibus versari. Raro etiam vel leviter propter delicta castigantur, unde quanta sit ipsorum potentia, quoque in loco passim ab hominibus habeantur, persenserunt. Imperatori sæpius indignissimè minati sunt abrogationem Imperii, & filii in patris regnum substitutionem. Ab eodem interdum extorserunt furore quodam barbaro, & importunitate maxima res omnium iniquissimas. Cujus rei ut exempla vetustiora sileam, Amurathem proxime defunctum coegerunt, vel vivos vel mortuos sibi dedere Dephterdaros & Mehemetum Bassam Armenium, quem unice diligebat, accusantes eos, quod falsam ab ipsis monetam accepissent in solutione stipendii. Dephterdari enim thesaurarii seu quæstores sunt tres, quorum unus summus est, & præsidet ærario, reliqui ejus Collegæ fiscum curant. Superbiæ & insolentiæ causa quoque non minima extitit, numerus eorum paucis ab hinc annis valde auctus, idque culpa ministrorum, qui ad hoc constituti sunt, ut quos officio illo dignos æstimant, à reliquis Agiamoglanis secernant. Qui non optimum quemvis, & ad militiam aptissimum, ut quondam fieri solebat, sed quos modo nancisci potuerunt, militum inopia coacti, elegerunt, etiam Turcas naturales, & Ianizarorum filios: verum ut id faciant, pecunia corrumpendi sunt. Quod uberrime, præteritis annis maxime, contigit, ubi corporis solius dispositionem, & annorum modò numerum in exercitus collectione respexerunt, quo subito magnas conscribere copias potuerint, inter veteranos assumptis iis qui militari disciplina omnino non erant imbuti.

XXI. Spahi pedites.

SPahi quidam pedites ſunt, qui Eubœæ Lacedæmone (hodie Miſithra) & aliis locis maritimis commorantur, reiq; maritimæ ſtudent, & Archithalaſſo parent præcipuoque uſui in triremibus ſolent eſſe.

XXII. De iis qui Aſappi, Besli & Huſaroni dicuntur.

PRæſidiarii inſuper pedites ſub nomine Aſappi & Besli comprehenduntur, qui falſò à Græco quodam autore Huſſaris Hungaris comparantur, cum illi pedites ſint ſtipendiarii, hi vero equites.

XXIII. De iis qui Culcardaſi vocantur.

TAndem cum Amurathes poſtremus reipſa expertus eſſet, tantam ſibi non eſſe militum copiam, quam quondam habuere ipſius majores, propter certas quaſdam rationes, de quibus infra à nobis agetur, novam inſtituit militiam tam peditum, quam equitum, ruſticorum videlicet, Turcarum. Quibus ampla privilegia, & honores plurimos decrevit, proprio ipſis indito nomine *Culcardaſiorum*: quod ſervorum ſive mancipiorum fratres ſignificat. Quæ adpellatio cum ſolis tribuitur Chriſtianis in Mahumetanam ſuperſtitionem adſcriptis ac degenerantibus, apud Turcas omnium eſt honorificentiſſima.

XXIV. Milites Africani.

IN Africa Turcæ equitatum fere nullum aut ſane perexiguum habent. Præſidiarii pedites Algerium, Tunetum, Tripolim, Gulettam, atque alia loca quæ in ea regione poſſident, metu Hiſpanorum ſerio cuſtodiunt. Hiſpani enim propugnacula & arces munitiſſimas ijs in locis habent, quæ ne ipſis eripiantur diligentiſſime & firmiſſimis præſidiis munire ſolent.

Atque hæ ſunt Turcarum copiæ militares equitum & peditum, quibus Imperator in omni bello tanquam mancipiis uti poteſt. De quibus pauca quædam conſiderare convenit.

XXV. Obſervationes quædam authoris de exercitu Turcico.

NOtandum igitur, exercitum Turcicum quem modo deſcripſimus, & qui primo intuitu immenſus apparet, fama potius & opinione hominum, quam revera tam magnum & validum eſſe. Militum enim perſpectæ fortitudinis & experientiæ maxima eſt raritas, qui mediocriter in rebus bellicis ſunt verſati non magno conſtant numero. Qui vero ad res gerendas plane ſunt inutiles, & quorum nulla habenda eſt ratio, ut ſunt ſervi, calones, lixæ & his ſimiles, horum ingens eſt copia. Conſtat etiam, equites Turcicos, in quibus robur atque opes illius Imperii potiſſimum conſiſtunt, non ea animi alacritate, & promptitudine in bellum proficiſci, neque ea patientia & tolerantia labores & incommoda ſufferre poſſe ut quondam maxima cum laude ſolebant. Bellis enim in Perſia geſtis attenuati valde ſunt. Inprimis vero Vngaricis hac tempeſtate; ubi hordei & rerum omnium ad ſuſtentationem hominum æque atque equorum & camelorum neceſſariarum indigentia & caritas maxima fuit. Denique & illud obſervandum eſt, Spahos qui primarii ſunt Turcarum equites, difficillime hoc tempore equos bellatores, ne oblato quidem precio nanciſci poſſe; non modò propter equorum & rerum omnium caritatem maximam, ut modo diximus, verum etiam quod equi ut plurimum in bellis periere, & rariſſime inveniantur qui ad belli uſum valeant: tum etiam quod Spahi, quibus alii reditus non ſunt, niſi quod ex timaris percipiunt, amiſſis prioribus equis, deſtituantur fere rationibus quibus alios comparare ſibi poſſint. Alii in

ocio

ocio vivere desides consueti, pecuniam fœnore accipiunt, qua timara potius emunt quam equos; vel apud alios pecuniam occupant, à quibus postea cedendo bonis ea defraudantur.

Etsi vero præteritis annis equitatum habuerint copiosissimum, diversa tamen ejus rei caussa fuit. Turcæ enim nunc multo molliores & effœminati è Persarum delitiis, quæ eosdem fere in ipsis, quos luxuria in Romanis quondam & Græcis effectus habuerunt, redditi, plurima impedimenta, quæ ad commoditates lectorum & rerum ad victum pertinentium conducunt, secum trahere solent, ut multis ad eam rem equis uti necesse sit. Neque quisquam est equitum, licet rusticus sit vel aliàs paupertate prematur, qui non plures uno secum in bellum ducat equum: qui tamen strigosi, male habiti & ad militiam plane inutiles sunt, quod eventus pugnæ ad Agriam commissæ declaravit.

Cum diminutionis exercitus Ottomannici variæ à variis caussæ afferantur, non puto me abs re facturum, si ea in re meum quoque interposuero judicium.

XXVI. Causæ diminutionis Imperii Ottomannici.
De Cadileskieris & Cadis.
Cur Græcia non tam bene habitata & culta sit, ut olim.
Cur Turcarum regiones frequentia incolarum careant.

EXtra controversiam est, Ottomannicum Imperium ea militum copia carere, quam quondam in bellum post se trahere Imperatores solebant. Hujus defectus causæ sunt plurimæ, quas singulatim discutiemus. Prima est. Cum Turcarum potentia nunc valde aucta & amplificata sit, ii qui quondam propter angustiam regionis, quam tum incolebant locustarum instar in bellum, Tartarorum more, effundebantur, nunc majores commoditates delicias & regiones multo fertiliores nacti sunt. Inde fit, ut non nisi coacte & ægerrime propria

relin-

relinquant, & ad incerta acquirenda in bellum proficiſcantur. Secundo, ipſæ Turcarum regiones & ditiones tam vagæ & ſpacioſæ ſunt, ut difficulter milites contrahi, & ad bellum congregari propter locorum diſtantias poſſint. Neque regiones omnes propter vaſtitatem incolis frequentari poſſunt, cum Turcarum Imperatores, provincia aliqua armis ſubacta, incolas & habitatores ejus vel extirpare penitus vel aliò transferre conſueverint. Tertio, his cauſis etiam hæc addi poteſt, quod Imperio Turcico valde dilatato, & quam plurimis nobiliſſimis regnis & urbibus illi additis, Turcæ commoditates majores nacti ſunt mercaturæ exercendæ, quam quondam fere negligere & contemnere ſolebant. Hæc quam plurimos ita velut oppignoratos tenet, ut ſtatuere ipſi ſecum non poſſint quo eam rationem vitæ deſerant. Quapropter ſponte ſua nunquam, ſed coacti tantum militiæ nomina dare ſolent. Majori enim cum periculo, & incertitudine rerum ſuarum ad eas opes & divitias Martis alea pertingere queunt, quas per mercaturam facile poſſunt acquirere. Quartò, Turcarum exercitus fere totus ex mancipiis, quæ fidem Chriſtianam ejurârunt, conſtat. Perſas enim & Tartaros mancipiorum numero Turcæ non ſolent adſcribere, ne bellicas functiones ac dignitates, in quibus præcipua autoritas & divitiæ conſiſtunt cum illis partiri cogantur. Quæ dignitates profecto tantæ ſunt & tam expetendæ, ut ſola hæc ratio opponatur ingenti illi periculo, quod imminere Turcico Imperio videtur ex tanta hujuſmodi alienigenarum mancipiorum multitudine atque potentia. Illi qui Aſiam incolunt, quibus quondam omnes belli functiones concredi ſolebant, nunc Turcæ nativi ſunt, quorum plane nulla habetur ratio: æſtimantur timidi, nulloque in precio ſunt, nec minus effœminati & molles cenſentur, quam quondam antiquis Aſiæ populi habiti ſunt. Kadileskierorum & Cadorum honores il-

lis solummodo attribuuntur; paucis exceptis, qui militiæ, & Sangiachis atque Bassis inservire solent. Sed & hi tamen plerique mancipia Europæ sunt, in Asiam ad certa munia obeunda missa.

Kadileskieri ab Arabibus *Kasiaskeri* dicti, judices sunt in regno Turcico supremi & ordinarii, qui in rebus civilibus & criminalibus jus dicunt. Suntque duo: quorum alter Anatoliæ præsidet, alter Romaniæ. Illi qui Cairi moratur, non recte à quibusdam nomen illud adtribuitur, cum rectius Cadus magnus dici mereatur, fuitque à Selimo institutus, cum Armeniæ, Ægypti, Syriæ & Arabiæ partem sibi subjecisset.

Hunc militum defectum nonnulli ad imminutionem incolarum & habitatorum in provinciis Turcicis referunt infrequentiam. Nam Ægæi maris Insulas & Macedoniam, & Græciæ provincias, ut plurimum cultoribus spoliatas vident, quæ tamen regiones omnium præstantissimæ sunt, quas Turca possidet. Sed his respondere possumus; ab eo usque tempore, quo Græcæ reipublicæ flos atque vigor extinctus est, multitudinem incolarum imminutam, nec unquam postea ad eam copiam qua prius pollebat pervenisse. Paulus Æmilius in Epiro una die septuaginta tam urbes quam oppida destruxit. In mari vicino plurimæ sunt insulæ, quæ propter sterilitatem incultæ relinquuntur. Sed & bella civilia à Romanis gesta, ipsa Græcorum imperatorum inertia atque desidia, infesta Saracenorum, Latinorum & Turcarum arma variis temporibus Græciæ illata, crebræ piratarum excursiones, nunquam quiescere & à damnis respirare insulas illas & regiones florentissimas sivere. Negari tamen non potest, multa milliaria in Turcico itinere faciendo peragrari, ubi nemo mortalium peregrinantibus obviam fiat, vel ædes ubi diverti possint appareant. Quoniam incolæ oppidis & pagis, qui plerumque ad vias regias & tritas ædificati sunt, re-

lictis, loca remotiora & deserta magisque munita petunt, ut tutus ipsis pateat receptus contra direptiones & deprædationes militum, qui suo ex arbitrio quosuis vivere cogunt, vel cædibus & rapinis omnia miscent, eo ipsos instigante contra veræ militiæ leges propria malitia. Quod utinam ne sæpius à Christianis nostris quoque, cum jactura rerum maximarum, & periculis maximis, experiri cogeremur; quemadmodum fusius à me libello de militia Christiana demonstratum fuit.

Hæ sunt, meo quidem judicio & causæ & rationes minus dubiæ, ob quas imminuti & ad exiguum numerum redacti exercitus Turcici videntur, itemque cur majori ex parte iis constent militibus, quos extrema inopia, vel libido per injuriam alterius ditescendi, aut desperatio rerum suarum, in bellum ire compellit. Quod eo frequentius evenire solet, quoniam ipsimet Spahi domi desidentes, ubi ad sumenda arma compelluntur & citantur, servos suos inutilia terræ pondera in militiam mittunt; qui ut & alii plerique diutius castra non sequuntur, quam ubi aliquam adhuc prædæ spem superesse norunt, qua deficiente continuo domum repetere solent. Quod Sinan Bassa anno præterito in Walachia expertus est; ubi plerique ex militibus leviter & pessime vestiti, alii indusiis solum tecti, nec contra rigorem satis muniti, ne frigore & fame perirent, ab initio statim, ubi prædæ nihil amplius superesse cognovissent, ipsum deseruerunt. Cum vero Albâ Græcâ discedens Constantinopolim versus iter teneret, omnes fere ipsum comitari voluerunt, & difficulter à ducibus in præsidiis retenti sunt.

DIXI de militibus propriis, nunc de AUXILIARIIS nobis dicendum erit. Omnium igitur quos Turca in auxilium evocare solet, primi copiosissimi & fere unici sunt *Tartari*. Quorum notitiam perfectam cum non omnes habeant, ego

eam ea fide tradam, quo & ſuperiora à me propoſita ſunt, & quæ adhuc dicenda reſtant, proponentur. Qua in re ſolummodo hominum fide digniſſimorum, & qui diu inter ipſos verſati ſunt, ſequar judicium & relationem: omnibus fabulis, quas nonnulli de illis finxere, ſepoſitis. Adiiciam quoque de *Circaſſiis*, qui ab ipſis aliquo modo dependent, ut & de *Curdis*, *Druſis* & *Arabibus* nonnulla ſcitu digniſſima.

XXVII. De Tartaris Grimais; cur ſic appellentur & cur dicantur Præcopii.
De vocabulo Han, Zar, Kiokai, Kzerei.
Cur Moſcovita ſibi à Tartaris metuat, & quænam Tartarorum gens ipſi pareat.
De Sarmatis.

TArtari vel Tattari inde dicti putantur, quod reliquiæ eorum Iſraelitarum, qui ultra Mediam, quæ tunc inculta jacebat, tranſportati fuerunt. Quod vox Tartari in lingua Syriaca apprime denotare videtur. Gens autem populoſiſſima eſt & varia. Nos de iis tantum loquemur, quos ad rem & propoſitum noſtrum facere cenſebimus.

Hi regem habent cui parent, qui in Taurica Cherſoneſo moratur. Eorumque alii in Europa, alia intra Aſiæ fines & Mæotidem paludem (Italis hodie, mar delle Zabacche) Tanaim & Volgam (quæ ipſis Rha dicitur) habitant, Mengreliis & Circaſſiis vicini, qui omnes Nagaienſes vocantur. Alii vero, qui partem ulteriorem Volgæ intra Moſcoviam mare Caſpium (nunc mar di Baccu dictum) & Georgianos incolunt, partim Moſcoviæ Duci ſubjecti ſunt, partim ſua fruuntur libertate. Nonnulli Turcico parent Imperio, ubi Demir Capi eſt, quondam portæ Caſpiæ dictæ.

Tartarorum autem rex, cujus non ita pridem mentio-

nem

nem fecimus, Tartarus Cremii, quæ est metropolis imperii, adpellatur: quamquam alias ut plurimũ in eo Tauricæ Chersonesi loco, qui illis Iegnibazca, Polonis autem & Russis Perocopska dicitur, resideat. *Cremum* vel Crimæum urbs extra Chersonesum sita est, ad eam fossam, quam quondam, cum Isthmum perfodere & Tauricam in insulæ formam redigere cogitabant, excauarunt. Vnde Poloni & Russi eos Præcopitas, à *Procop*, quod fossionem significat, denominare solent; secus quã alii statuunt, qui à rege quodam Procobio sic vocatos esse putant. Errant tamen qui eam fossam recenter factam esse asserunt; quod ex Herodoto liquet, qui Cremui emporii in sua Melpomene meminit.

Regum Tartarorum titulus est *Han*; quod herum seu dominum denotat. Minus recte à quibusdam Chan scribitur, nisi Italorum & Germanorum in aliquibus vocabulis pronunciationem asperiorem sequi velint. Poloni eum Zar seu Cæsarem vocant.

Ejus familia *Kirei* dicitur. Vnde nota sunt nomina Principum, qui non ita pridem adhuc vivebant; videlicet Mehemet Kirei Han. Rex qui nunc rebus præest Alip vocatur.

Ea pars Chersonesi, quam mare nigrum usque ad Bosphorum Cimmerium & introitum Mæotidis alluit, Turcæ subjecta est; quæ vero Mæotidem attingit & in meditullio sita est, ad Tartarorum Han spectat; licet multi Christiani Græcos ritus observantes ibi quoque habitent.

Hos quos modo recensui Tartaros pessime timet Moscovitarum Dux; propter subitas eorum & improvisas excursiones & deprædationes, quibus obvia quævis devastare, incolas captivos abducere, & Turcis aliisve vendere solent. Anno 1570 ipsam urbem Moscoviam combusserunt. In majori vero metu & periculo versaretur, si quando ipsi ex diti-

one sua aliò discedendum esset. Eos vero qui ad Asiæ oram sunt impedire potest, ne Christianis damnum inferant, impediendo eos ne Volgam transeant. Quare sæpius jam factum est, ut numero pauciores in bellum Vngaricum profecti sint, quam communis de ipsis rumor & fama fuerit. Qui Moscovitæ obediunt Cæsari *Asdrahan* & *Citrahan* vocantur: hi nihil ad propositum nostrum faciunt. Illis, quos dixi in Europa intus & extra Tauricam & Mœotidem & ad Euxinum Pontum habitare, Moscovita sine Polonorum auxilio resistere non potest. Coguntur enim necessario horum ditionem attingere, si iter ad urbem Smolenscho, vel aliud ad Tunaim vel Mœotidem ducens, tenere volunt; quæ asperrima longinqua & propter fluvios & paludes difficillima sunt.

Hi ipsi quondam Sarmatæ Europæi & Asiatici ab antiquis dicebantur; qui tamen Scythiam cum Sarmatia ut plurimum confundere solebant.

XXIIX. *Quibus armis instructi Tartari in bellum proficiscantur.*

TArtarorum arma sunt machæra & arcus. Sagittarum lignearum copia cum destituantur, eas ex calamis, quibus abundant, conficere solent. Acutissimæ sunt; quibus hosti nocere tum propellendo & invadendo, tum etiam à tergo eiaculando & fugam simulando, optime norunt. Illorum belligerandi ratio latronum incursionibus, quam veræ & legitimæ militiæ est similior. Omnes equis vehuntur, qui exigui & parvi sunt, soleis carentes. In harum vicem clavum aduncum uni ipsorum pedi infigunt, ubi glacies, quæ istis in regionibus frequens, superanda est. Animosi sunt, laboribus assueti, & perferendis incommodis maxime idonei.

XXIX. *Tartarorum amicitiam cur Turcæ & alii Principes vicini expetant & ære comparent.*

Soly-

Solymanni judicium de Tartaris.

IN bello Turcæ Tartarorum ope uti consuevere, quod eandem cum ipsis habeant originem, & ejusdem superstitionis Mahumetanæ sint asseclæ. Verum alia causa subest, his gravior; ne scilicet contra Turcas societatem cum ipsorum hostibus ineant. Quo nomine ipsos valde metuunt: siquidem facilime Constantinopolim usque cum comitatu immenso excurrere possunt, priusquam fama ea de re ad Turcas pervenire, vel ipsi contra eorum impetum iustos defensionis apparatus facere possint. Idem Solymannum Imperatorem veritum esse ex eo constat, quod ipsemet in concilio quodam de iis principibus, qui damno aliquo Imperium Ottomannicum afficere possint, habito, id fassus esse dicatur. Hinc omnibus officiosis studiis & beneficiis eos sibi demereri & conciliare student, cognatione sibi eos jungunt (Solymanni enim mater Tartara fuit natione, Mehemetis Kirei filia) contributiones, multaque ipsis dona conferunt. Vnde belli tempore Turcis satis carò constat Tartarorum militia; quibus tantum donare coguntur, quo & ipsis eorumque conjugibus, & liberis quos domi relinquunt, satisfieri queat. Verum ut majori cum securitate ipsis fidere possit, præter beneficia, quibus sibi eos obstringunt etiam nolentes sibi obedire cogunt. Tempore enim Solymanni eo adacti sunt Tartari sub Seda Kireo ipsorum Principe, ut aliquo modo Imperium Turcicum revereri & recognoscere cogantur.

His ipsis Tartaris etiam Moschorum Princeps & Polonus, ut ab ipsorum excursionibus & deprædationibus, quas tempore messis facere consueverunt, securi atque immunes sint, dona quædam mittere solent. Moldaviæ Princeps, licet Turcæ tributum pendat, insuper tamen Tartarorum dominium aliquo modo respicere & venerari cogitur. Tan-

ti igitur Tartarorum amicitia à Principibus vicinis fieri ſolet, quanti Helvetiorum confœderationes & ſocietates à Principibus illis finitimis merito fieri videmus.

SED cum variis itineribus expeditiones ſuas posteriores in Vngariam ſuſceperint, & in poſterum ſuſcepturi fortaſſe ſint, non abſurdum neque inutile futurum puto, ſi vias præcipuas, quæ illos ex patria in Vngariam ducant, oſtendero. Vt Chriſtiani proceres eos tanto facilius, vel impedire, vel ad minimum remoram quandam ac frænum ipſorum furori & repentinis incurſionibus iniicere queant.

XXX. Itinera per quæ Tartari in Vngariam proficiſcuntur, videlicet per Rußiam, Podoliam, Premisliam, Sambar & Severinum.

VT Tartari Turcico ſeſe exercitui conjungant, ditiones Polonicas neceſſario attingere coguntur. Quæ vel habitatæ & cultæ ſunt, vel deſertæ. Inter habitatas refero Ruſſiam & Podoliam, quæ ipſis ad latus dextrum ſitæ ſunt. Subita quadam irruptione infra Premisliam valles illas attingere poſſunt, quæ rectà eos in Vngariam ſuperiorem ducant. Sed hac via facilime Poloni Tranſylvani & exercitus Imperatoris illis, quo minus ſuſceptum iter perficiant reſiſtere poſſunt. Poſſunt etiam Sambur urbem petere, vel Tranſylvaniam propius attingere: verum hæc via omnium eſt difficilima.

Per regiones deſertas duæ ipſius patent viæ: una quæ à mari eſt remota, altera quæ vicina. Si *priorem* tenent, fluminis Neſtri curſum ſequuntur in Moldaviam uſque, inde per mediam Wallachiam proficiſcentes, ad Severinum (quod ita à noſtris ob memoriam Imperatoris Severi nominatur) perveniunt. Verum eo in itinere Poloni pariter & Moldavi cum Valachis eos impedire poſſunt. Priuſquam Severinum cum ditione finitima infeſtum ſibi atque alienum haberent, iter multo

multò brevius ſecundo Danubii fluvio incedentes conficere poterant; verum quia Tranſylvanus jam & loco illi & regioni adiunctæ dominatur, ſi illius fluvii curſum ſequi vellent, armis viam ſibi aperire cogerentur; id quod æque ipſis foret difficile quàm ſi terra proficiſcerentur.

Vbi *poſterius iter* quod ad mare propius eſt ſequi volunt, ad fluvium Neſtrum (Tyram quondã vocatũ) ſe conferunt; quem prope Achermanum trajiciunt, quæ Polonis Bialogrod, Moldavis Cittatalba, Vngaris vero Neſter Alba dicitur. Eſtq; Sangiachatus Turcicus ad fluviũ Neſtrũ (errant igitur, qui ad Iſtrũ ſeu Danubium eum collocant) ſitus, non procul diſtans à Sangiachatu Benderæ, quam Moldavi & Poloni Tegina vocant. Bendera urbs eſt in Moldavia ſita, quã Arõ ejus regionis Princeps Turcis conceſſit, quo ſe à rebellionis crimine, quod contra Turcas in bello quod etiamnũ viget admiſerat, purgaret.

Per hoſce duos Sangiachatus Tartari bifariam Vngariam attingere poſſunt. Aut enim Pruto & fluviis trajectis in VValachiam irruunt; aut iis fluviis relictis, in Bulgariam Turcæ provinciam copias ultra Danubium traducunt. Hæc poſterior via licet omnium maxime ſecura & commoda ſit, difficultatibus tamen non caret: ſiquidem ipſimet Turcæ nunquam non gravate Tartaris per ſuas ditiones (quas ne devaſtent & deprædentur metuunt) tranſitum permittunt.

Prima vice qua in expeditionem in Vngariam profecti ſunt, iter Præmisliam verſus inſtituerunt: in reditu Severini cœnobium petierunt; ſed cum à Valachis & Tranſylvanis damna ſæpius maxima in tranſitu accepiſſent, ut tanto commodius & facilius domum repetere poſſent, vltimam viam, quam dixi per Bulgariam eſſe, ingreſſi ſunt.

XXXI. De Tartaris Gibelis.

De muro, quem Imperatores Græci ad littus Ponti Euxini conſtruxerunt.

Cur Turcæ opera Tartarorum Gibelorum, & aliorum qui in Sangeachatu Achermanni & Benderæ morantur, uti soleant. Via, per quam Tartari Europæi in Persiam proficisci soleant.

PRæter eos, quos modo enumeravimus, Tartarorum populos, alii quoque eiusdem nationis reperiuntur, qui *Gibeli* vocantur. Quorum ad plurimum sunt 2000. Machæra, arcu galea & lorica in bello utuntur, unde Gibeli, id est, armati dicuntur. In Dobrucia provincia ultra Danubium sita habitant ad ruinas muri, quæ in Sogdiana regione ab urbe Silistria Constantiam usque, quæ est ad Pontum Euxinum, pertingunt. Hic murus ab Imperatoribus Græcis quondam ædificatus dicitur.

Hosce Tartaros Turcæ sæpissime in bellum vocant, ut aliis persuadeant, Tartaros Crimæos sibi auxilio venisse. In eundem finem sæpius *paucos istos*, qui in ultima Moldaviæ parte, intra Nestrum & Danubium fluvios, in Sangiachatu Benderæ & Achermani habitant, quorum superius mentionem fecimus, auxilio sibi venire compellunt; ut timorem in nostris, & rumorem de suis viribus augeant.

ET hæc quidem hactenus de Tartaris dicta sunto. De quibus hoc unicum adjiciam, quod memoria & consideratione dignissimum est. Videlicet Tartaros Europæos Romanorum tempore in Persiam per Demir capi (id est, per Portas ferreas per quas Alexander Magnus ad Georgianos transiit) copias traducere solitos esse. Quorum vestigiis nostra memoria Osman Bassa institit, & eadem via in Persiam tendit. Semper enim eò animi & virium omnes intendit nervos, ut Domitianum Corbulonem & Pompeium Magnum (de quibus Tacitus & Dio prolixe scribunt) & alios viros bello claros, magnitudine rerum gestarum non modò imitaretur, verum etiam superaret.

XXXII. De Circaßiis.
Osman Bassa à Cossacis cæditur.
De Phasi fluvio.

CIRCASSII quondam Zigæ dicti, à Polonis Pientzcorschii, id est incolæ quinque montium vel quinquemontani dicuntur. Horum ditio Cimmerio Bosphoro Mœotide & Euxino Ponto septa, Caspium mare non attingit; ut falsò nonnulli opinati sunt. Quidam eorum sunt liberi, reliqui Tartaro Crimæo parent. Græcorum ritus, variis superstitionibus mixtos, observant. Turcis suam operam pecunia elocant, paupertate coacti: seque invicem vendunt, & in servitutem aliis tradunt, tum quod Mengreliis vicini sint, & ipsis quoq; Tartaris, quibuscum interdũ quod agant habent: tum etiam propter Turcicum propugnaculum Afaf, quod est in ostio Tanais. Strenui semper & ingeniosi habiti sunt. Tempore Sultanorum, qui in Ægypto regnarunt, plerique Mamaluchorum ex ea gente originem trahebant, unde Mamaluchi à Turcis Zercas vocati sunt.

In Circassia non ita pridem magna clade à Cosaccis (qui hi sint, suo loco dicetur) affectus est Osman Bassa, cum redux è Persia Constantinopolim contenderet, & transiisset Phasim fluvium Mengreliæ seu Colchidis, quæ est ad Pontum Euxinum, in Trapezuntis confinibus. Qui fluvius propter vellus aureum celebris habetur; quem Pompeius fugientem Mithridatem insequens transire, præ metu Tartarorum, Circassiorum, & populorum vicinorum, non est ausus.

Huc usque de Tartaris & Circassiis.

XXXIII. De Curdis, vel de Chaldæa.
De Drusis & Arabum extorribus.
Num Turcicum Imperium merito de his sibi timeat?

SOlet Turca non raro *Curdos* seu Gurdos ad belli societatem evocare. Hi Mahumetani strenuissimi. Libertate fruuntur,

untur. Babyloniæ provinciæ, quæ hodie est Bagadat, eam partem incolunt, quæ Curdistan seu Chaldæa, Arabibus vero Kelden dicitur.

Hos maximo damno aliquando Turcico imperio futuros nonnulli arbitrantur. Quod periculum eidem à Drusis (qui milites sunt Libani montis accolæ) & Arabum extorribus imminere existimant. Sed meo quidem iudicio Imperium hoc potentissimum parùm sibi ab illis timere debet. Nam primi regiunculam perexiguam possident, secundi numero paucissimi sunt, tertii latrones sunt nullo ordine in militiam proficiscentes.

VLTIMO loco *de viribus Imperii Turcici* mihi disserendum puto; qua videlicet ratione Imperator Turcicus commeatu armis & munitionibus exercitui terrestri & classi prospicere possit. Cum nemo sit, cui non constet, irritos conatus futuros eius, qui instructus maximis copiis, rebus quibus & homines & pecudes sustentet & ad bellum instruat, destituatur, & frustra parari classem sine materia & militibus qui illi imponantur. Ostendendum quoque est, qua ratione illum vel spoliare, vel difficilem apparatum ac copiam rerum earum hosti reddere possimus. Vnde palàm fiet, quantum hostis contra nos præstare valeat.

XXXIV. Commeatus & cibaria, quæ Turcæ in Asia & Europa parare possunt.
Error veterum de Macedonia & Servia regionibus.
Quomodo commeatus per Pontum Euxinum in Vngariam deferri possit.
Item per Thessalonicam Scopiam & Albam regalem.
Item per Ciabrum seu Morava Serviæ fluvium.
De Cossovo seu Ossæ planitie.
Quomodo Turcis commeatus vel eripi, vel ne in Vngariam eum

eum transferant impediri possit.
De homagio, quo Sangiachi Spahi & Rustici Turcæ tenentur commeatum exercitui prospicere.
De pane biscocto qui Belgradi conficitur.

COMMEATVS cura prima & diligentissima debet esse omnium belli ducum, sine cuius subsidio exercitus diu sustentari atque haberi non potest. Turcis autem frumenti copia non deest.

Huius maximam copiam passim in Asia colligere, & variis itineribus in Vngariam comportare possunt. Per Euxinum Pontum ad Danubii ostia tutò id fieri non potest, metu Walachorum, qui à Transylvani imperio dependent. Constantinopoli usque in Vngariam ut deferatur, via nimis longa & remota est. Liberrima vero & facillima per mare patet, quo Thessalonicam usque (quæ *Salonicchi* hodie dicitur) transportatur. Inde per Scopiam urbem Belgradum defertur. Indeque planissima patet regio, qua commodè quævis de loco in locum transferri possunt. Quod minori etiam cum difficultate fieret, nisi carrorum & vehiculorum copia destituerentur.

Europa parùm commeatus Turcæ conferre potest. Moldavia & Walachia hordei & frumenti feracissimæ provinciæ, belli cladibus tam infœcundæ sunt redditæ, ut non modò parum colantur & arentur, sed & exiguum illud quod terra producit militibus in prædam cedit, vel ab equis conculcatur. Walachiæ & Moldaviæ Principes tanquam vasalli homagio tenebantur, quantum possent rerum omnium ad bellum necessariarum Turcico exercitui subministrare & procurare, sed neuter suo nunc fungitur munere. Ille enim iugum Turcicum plane excussit: hic vero vix se suosque alere potest.

Per Macedoniam & Serviam, provincias fertilissimas, commeatus tuto & facile in Vugariam deferri potest; quod eæ regiones planæ ut plurimum, & montes propter saxa & rupes non sint invii.

Patet & alia via non minus commoda. Si videlicet Thessalonicâ per Ciabri, seu Moravæ Macedoniæ fluvii, campos in Serviam non procul à fertilissima Cossoviæ planitie transvehatur; quam merularum campos, ab avium istarum copia, quæ ante pugnam, in qua Amurathes primus occisus est, comparuit, scriptores nostri vocare solent. Hinc errorem veterum quorundam videre licet, quibus persuasum erat, Macedoniæ & Serviæ montes vehiculis non patere. Sed non erat plane difficile itinera & vias illac emunire; iis tamen exceptis montibus, qui ex Epiro in Macedoniam tendunt, per quos vehicula duci non possunt.

Vt verò Turcis impedimentum quoddam Christiani inferant, quo minus commeatum in ea loca ubi belli sedes est transportare queant, maximas difficultates & incommoda illis obstitura puto, si maritima æque ac terrestria itinera spectes. Pars enim commeatuum, quæ ex Asia atque adeo ex Ægypto transmittitur, Alexandriæ Damiatæ atque in aliis portubus in naves imponitur, quibus cum instructissima classe occurrendum eæque pugnando superandæ & capiendæ essent. Tum etiam quod Ægæum mare, (quod maxime infestum reddere conveniret) plurimos canales habet, in quos tutus navibus receptus datur. Itinera terrestria si spectes, vnicus eos impediendi modus superest (nisi forte Turca regiones suas omni præsidio & militibus nudare velit) ut videlicet Transylvanus à Valachis adiutus traiecto Danubio, intra Bulgariam & Serviam, quæ quondam Misiæ dictæ sunt, castra metetur. Sed ad eam rem instructissimo, & ad pugnam paratissimo ipsi opus foret exercitu, cum citra periculum impedimentum inferre nequiret.

Omnes præterea Spahi aliquam cibariorum partem pro se suisque alendis in militiam secum ferre coguntur. Sangiachi farinæ hordei & aliarum rerum, quantum maxime & quam

sæ-

sæpissime possunt, ad exercitum mittere tenentur. Rustici in pagis, quanta ipsis imperatur, frumenti copiam suppeditare militibus adiguntur. Albæregali maxima copia panis bis cocti ex frumento & hordeo ordinarie confici solet, qui postea inter milites dividitur

XXXV. Cur Turcæ expeditiones suas anni parte maiore elapsa suscipiant, & exercitum non diu sub signis retineant.

HOc insuper certissimum est, Turcam priusquam herba crescat & messis facta sit, in bellum proficisci Vngaricum non posse. Tum quod frumentum & alia, quæ Spahi exercitui præstare coguntur, ante illud tempus nullibi parari queant; tum etiam quod neque milites, si his destituantur rebus, diu castra sequi possint; maxime ubi exercitus copiosus sit; quales plerunque Turcarum sunt, qui hominum equorum & camelorum maximo numero constant. Inde quoque usuvenit, quod eiusmodi exercitus diu in aliquo loco subsistere vel coniunctus manere non possit.

XXXVI. De Oriza.

SCopia aliquantulum orizæ (cibus Turcis familiaris) suppeditat. In Alexandria quoque eius copia haud vulgaris crescit; inde à mercatoribus ad nos defertur.

XXXVII. De carnibus; & Tzorba pulmento.

TOta regio omni genere carnis abundat, maximè vero ubi exercitus subsistit vel sedes belli est. Veruecum, & boum in primis, ut ita dicam, copia innumerabilis reperitur in iis campis atque pascuis. E Moldavia pecudes mel & butyrum maxima quantitate in castra Turcica deferuntur, Principe id permittente, propter tributa, quæ ipsi hoc nomine penduntur. Verveces tamen ea copia nunc, qua solebant olim, nancisci non possunt; quòd multò plures hodie, quàm quondam in Poloniam abigantur. Quæ res Turcas pessime habet, cum ea carne in primis delectentur, bubulam vero tanti

non faciant. Circumferunt quoque secum carnem quandam sale conditam, quæ in pulverem redacta, nutrimentum illis optimum præbet: in primis ubi eam cum pulmento, quod *Tzarba* vocant, miscent & condiunt.

XXXVIII. De aqua, vino, & tzarbet, quod est potus genus apud Turcas.
De regno Tarsi.
Quomodo Mahumetes Pseudopropheta asseclas suos in arte militari instruxit & ad eam idoneos reddidit.

AD potum quod attinet, nemo est qui dubitet, quin ubivis locorum, ubi bellum hodie geritur, aquarum sint fontes perennes & fluvii. Nec Turcis hic potus vel rarus vel inusitatus est, quod ex lege Mahumetana eam bibere teneantur. Carthaginenses quoq; eo potu olim utebantur. Vt etiam nunc illo uti, religionis causâ, feruntur incolæ Tarsi regni; quod est in Asia ad Cathaiæ confinia sita, cuius etiam literæ sacræ propter magos, qui inde ad adorandum Christum Bethlehemum profecti sunt, mentionem faciunt. Quantum iste aquæ potus Turcis conducat, illi æstimare possunt, qui aliquamdiu Germanos frequentarunt; licet olim & hi aqua contenti vixere.

Et si quod res est fateri lubet, Mahumetes ille Turcarum Legislator asseclis suis, ut à vini potu abstinerent, non aliam ob caussam tam seriò edixit, quam quod armis suarum Legum observationem sancire cupiens, sobrietatem illis præcepit, quo ad belli munia obeunda semper parati promptique essent, ducibus parerent, & ad Martis aleam subeundam intrepidi impavidique adgrederentur. Legem quoque tulit, ut crebriori lotione utantur; ut videlicet mundi ipsi, munde in exercitu omnia tractentur, ne morbis, quos immundicies & spurcicies generare solent, milites corripiantur, sed potius ad perferendas omnis aëris & cœli tempestates & incommoditates apti & idonei reddantur.

Potum

Potum inſuper Turcæ, quem *Tzerbet* vocant, ex uvis paſſis & aqua conficiunt, admixto citrij ſucco & muſco; quæ omnia ſaporem ſuaviſſimum efficiunt, tentare etiam caput ſolet uti vinum. Quod ſi vinum bibere Turcæ aliqui interdum cupiant, Ianizari in primis qui eo mirifice delectantur, magna eis copia eſt in Hungaria, præcipueque in ſuperiori, ubi vinum Toccajum nobiliſſimum habetur.

XXXIX. Materia ſive ligna.
De Bazca & Srema provinciis.

Lignis Turcæ non poſſunt deſtitui: quorum uſus in exercitu, ut Cyrus rex Perſarum dicere ſolebat, æque atque aliarum rerum neceſſarius eſt. Etſi vero in quibusdam Serviæ locis, ea quæ toti exercitui ſufficiat ligni copia non reperiatur, hunc tamen defectum ſupplent reliqua loca, per quæ iter faciunt Conſtantinopoli Belgradum, atque inde cis Danubium Veſprinum uſque. In primis vero ligno abundant Bazca & Srema provinciæ. In hac urbs Sirmium, quæ propter Concilium quod ibi celebratum fuit celebris eſt. Ambæ Danubio Dravo & Savo fluvijs cinctæ, quibus furor belli (quod exercitus Turcicus ſemel tantum ſub Sinano Baſſa illac tranſiit) cum peperciſſet, omnibus rebus neceſſarijs plus quam aliæ Vngariæ provinciæ abundant.

POSTQVAM ea quæ ad hominum & animalium ſuſtentationem pertinent diſcuſſimus: nunc conſiderandum eſt, quo *armorum* genere Turcæ utantur, & quomodo *bellicas munitiones* tam ad defenſionem quam offenſionem nanciſci poſſint.

XL. Arma offenſiva & defenſiva Turcarum.
De Pusdogan machæra & aliis armis.

Spahi Europæi ut eminus hoſtem lædant, lancea pura & pomo ferreo utuntur. Vt cominus feriant, clavum ferreum,

quem *Pusdogan* vocant, & machæram gestant. Hoc armorum genus Persis quondam in usu fuisse Xenophon scribit. Turcæ illud *Cedare*, Arabes *Secte*, Germani *Sabel*, à voce Vngarica & Sclavonica Sabla, nominant. Alij etiam secures & sicas ferunt. Alij peltas & scuta. Reliqua corporis membra armis non cooperiunt. Tormentorum usum non habent; multi sagittas & tela tantùm in hostem tendunt. Qui in Croatiæ & Vngariæ finibus militabant, plerique thoracibus ferreis & lorica induti fuerant. Sed hi fere omnes in militia periere. Qui his successerunt, nondum huic armorum generi assuefacti sunt. Ianizari omnes & nonnulli Asappi tormenta tractant, sed non ea dexteritate qua nostri solent. Acanzij, Spahoglani, Chiaussij (qui Turcarum legati sunt) alijque equites aulæ Turcicæ, arcu & sagittis, alij lanceis Asiaticis pugnant. Pedites fere omnes galeas non gestant, sed machæris & gladijs Græcorum more accinguntur. Equites Asiatici sarissis quoque utuntur: alij sagittarios agunt: ephippia exigua habent de quibus facile deturbari possunt.

XLI. De Giebegis, Topigis, Armenis, & quare hi Bocgi vocentur.

De Voinicis & Sachor.

IN exercitu Turcico diversi sunt ministri & officiarij, qui varia obeunt munia. *Giebegi* sunt, qui arma componunt ac tergunt. *Topigi* vocantur machinarum & tormentorum magistri. E quibus nonnullis stipendia solvuntur, alij sine stipendijs aliunde multa corradunt. *Armeni* fossores & munitores ut plurimum sunt, & apud Turcas ea præstant, quæ caminorum purgatorib. apud nos committuntur, unde per ludibrium Bocgi vocantur. Exercitum quoque sequuntur multi *Voinici*, quod lingua Sclavonica bellicosum significat, quod in bello quondam

strenu-

ſtrenuam operam navarint. Hi ruſtici ſunt in Servia & Bulgaria habitantes, & Græco more viventes quosvis labores ſubeunt. Sunt & alij pariter qui ſponte ſua in exercitu vivunt, quos *Sarchor* nominant; foſſores agunt, & viliſſima atque abjectisſima quæque perficiunt.

ORDO requireret, ut integrum nunc de *militari diſciplina Turcarum* tractatum ſubijcerem, ſed de eo multi alij doctiſſime ſcripſerunt, ad quos lectores remitto. Pauca tamen quædam hic inſeram non nota omnibus, ne lectorem hinc jejunum dimittam, cui in alijs me ſatisfeciſſe ſpero.

XLII. Turcarum diſciplina militaris.
Quænam in milite Chriſtiano requirantur.
Victoriæ Chriſtianorum contra infideles.
Defectus quibus laborant exercitus Turcici.
De Scanderbego.
Robur & vires Turcarum.
Qua ratione tormenta pilas & pulverem nanciſcantur.

TVrcarum milites à noſtris, qui quidem exercitati ſint, ſuperari certiſſimum eſt. *Noſtros* autem voco, non Italos modo, ſed & Hiſpanos, Gallos, Hungaros, Germanos, atque aliarum nationum homines, qui ſub noſtris ſignis militant. *Exercitatos* verò intelligo non tam eos, qui artem tractandorum armorum probe & longa experientia didicerunt, quam qui ſub Chriſti militia merere probe aſſuefacti ſunt; ut videlicet eorum fortitudinem animi ſinceritas & vitæ inculpatæ probitas comitetur, quo eo ſecurius belli periculis ſeſe obijcere, & victoria ſub noſtrorum Principum auſpicijs potiri valeant, licet militum numero hoſti longe cedant.

Nota ſunt & clara inſignium victoriarum exempla, quas Chriſtiani ſub Marco Aurelio, Conſtantino, duobus Theodoſijs

dosijs, Honorio, Aëtio & alijs de infidelibus reportarunt; in primis vero de Saracenis sub Pelagio primo Castiliæ rege, qui cum mille suorum 20000 hostium delevit. Carolus Martellus unico prælio 375000 hostium devicit. Vt eas omittam, quibus sub Alfonso Casto Ranimirus; ut & Ferdinandus, & Walterus Teutonicorum Equitum magister, potiti sunt. Quorum hic 100000 Tartarorum una vice delevit, unico solo ex suis militibus desideraro. Corvinus, post quam maximarum pugnarum victor evasisset, octava vice cum 80000 Turcarum manus conserere non dubitavit, licet ejus exercitus ultra 15000 militum non constaret. De qua re diligentissime scripsit Thomas Bozius in libro suo contra Machiavellum edito.

Constat porro omnibus, qui aliquando contra Turcas bellum gesserunt, eorum militandi ratio. Castra latissime metantur. In expeditione nullo ordine & confuse incedunt, ut à tergo facile infestari possint. Quod animadvertens Georgius ille Castriotus (celeberrimus omnium qui unquam cum Turcis bella gesserunt, à quibus *Iskanderbegh*, id est, dominus Alexander vocatus, eo nomine ipsi in circumcisione ab Amurathe, apud quem obsidem agebat, indito: tunc enim Turcæ nomina mutare in usu habent, quemadmodum Christiani solent in baptismate) multarum horribilium & maximarum pugnarum victor, de hostibus suis triumphos egit. Insuper Turcæ spem victoriæ in numero & multitudine pugnantium potius, & in fato strepituque instrumentorum bellicorum, atque horribili sonitu barbararum vocum & clamore collocant, quam ut ordini decenti & veræ militiæ studeant.

Econtra res plurimas habent & observant quæ illis in maximum emolumentum cedunt. Qualis est autoritas summa & absoluta ejus, qui supremum caput est exercitus & dux generalis. Obedientia militum: quæ tamen hodie aliquantulum imminuta

minuta est. Auxilia promptissima, ubi necessitas ea requirit. Neque enim opus habent, ut hinc inde mendicando quasi colligant exercitum more nostrorum Principum. Qui sæpissime aliorum viribus plus quam proprijs confidunt, & ut exercitum justum conscribant omnes exhaurire thesauros suos coguntur; præcipuumq; temporis spacium & rebus agendis utilissimum inutiliter plerumque & nihil agendo transigunt. Turcæ contrà thesauros suos ad res maxime serias, & donec necessitas requirat asseruant; vel militibus inde dona liberaliter conferunt, quibus acutissimi calcaris instar ad pugnas & pericula subeunda promptissimi paratissimique redduntur. Bello finem nunquam aut raro imponunt, nisi hostem aliqua ratione debellarint. Vires suas in res parvi momenti nunquam collocant. Quæ in bello sibi expediunda sumunt, justo ordine & maximis apparatibus antea factis suscipiunt: prælio raro de summa rei decertant, nisi commodissima illis affulgeat occasio.

Putant nonnulli, Turcis tormentorum & machinarum magistros, & quos ingegnieros Itali vocant, præstantes deesse; adparet tamen nihil esse tam validum nihilque tam probe munitum, quod ipsorum viribus non cedat. Propugnacula, quæ inexpugnabilia habita sunt, ipsi citra molestiam occupant: honoribus & vi pecuniæ promissâ atque stipulatâ duces & præsidiarios, qui ea tuentur, corrumpunt. Nunc æneis machinis horrenda in muros fulmina noctes atque dies jaculando, locum expugnationi aperiunt: fossas materia replent, cuniculis subterraneis in urbes obsessas penetrare tentant: obsessis à laboribus requiem nunquam concedunt: à proposito suo nunquam recedunt.

Munitiones bellicæ ipsis undique suppetunt. Pilas ubi opus sibi fore putant, maximâ copiâ conficiunt. Machinarum

bellicarum ingens numerus Constantinopoli, Peræ, Alba Regali, Budæ asservatur. Majori ex parte Christianis ereptæ, partim ab ipsis Turcis fusæ sunt. Sed ipsorum Christianorum culpa, quibus sat non fuit hostes tam immanes & feritate barbaros sub Amurathe ex Asia in Europam transportasse, nisi etiam præceptores ipsis in arte bellica extitissent. Sed utinam ne iisdem (iram Dei veriti, & suam propriam, quæ imminet, ruinam considerantes) arma quoque clam suppeditarent! Pulvis tormentarius Cairi, & prope Constantinopolim in loco qui Aquebianche dicitur, atque alibi conficitur.

Viribus suis Turcæ stratagemata admiscent & fraudes, legi Mahumetanæ insistentes. Nec desunt fraudum & insidiarum magistri. Nam plerique omnes, qui semel militiæ nomen dederunt, eò studiose laborant, ut omnia quæ ad bellum scite & cum utilitate gerendum spectant, recte addiscant. Tum etiam quod Turcæ præ omnibus alijs fraudum optimi sint architecti.

His de rebus commode alia in medium adduci à nobis possent; verumtamen, qui plura cognoscere cupit, eos consulat, qui præmeditato studio de rebus Turcicis scripserunt; in primis vero Renatum de Lusinge, Dominum de Alimes, qui de origine conservatione & diminutione Imperij Turcici doctissime scripsit.

HACTENVS de potentia & viribus Imperij Ottomannici terrestribus: sequuntur maritimæ.

XLIII. De Turcarum navalibus, quæ in Asia Europa & Africa habent.

De Raislaris seu nauarchis.

Quomodo Turcæ ligna ad ædificandas naves habere possint.

TVrcarum Imperator plurima habet navalia, quæ *Tersani* vocant. Præcipuum est Sinopoli non procul Trapezunte situm. Constantinopoli 137 concamerationes sunt navium usibus destinatæ. In Nicomedia & Anchiali Thraciæ urbe ad Euxinum Pontum sita, materia classis parandæ maxima abundantia asservatur.

Triremes & alia navium genera extruunt, ubi ligna & arbores abundant: ejusq; rei curam ut maxime nauarchis committunt, qui *Raislari* vel Raisi illis vocantur.

Malorum & ligni maximam copiam habent in sinu Nicomediæ.

In Asia, è regione Constantinopolis, è Ducaginorum montanis per Drinum fluvium in Albaniæ urbem Lissum, quæ hodie Alexium dicitur, arbores transferri possunt. Pars quoque Velonæ conservatur, & Polonæ ejusdem provinciæ urbibus; quarum hæc propter Augustum Cæsarem, qui ibidem literis operam dedit, Cajo Cæsare à conjuratis occiso, celebris habetur.

In Africa navale habet Posidij, maris rubri urbe. Vbi triremes quædam in stationibus habentur, quæ quondam contra Lusitanos cum expeditionem contra Diu & Ormuz Indiæ urbes suscepissent, extructæ sunt: sed parum hoc navale conducit, quod regio ipsa lignis careat. Vt vero eò ex Bithynia & Caramania secundo Nili flumine Cairum usque atque inde Possidium (quæ hodie Suez dicitur) camelis transportetur, multis difficultatibus & sumptibus constat.

XLIV. Turcarum triremes cur parum valeant.
Vnde picem nancisci possint.
Vnde sevum vela clavos habeant.
De myoparonibus Sultanarum.

Tur-

TVrcarum in fabricandis navibus ea est negligentia, ut in cædenda materia neque anni tempus neque lunæ cursum observent, sed celeriter omnia & negligenter conficiant. Asserum (quibus teguntur) structuras tam male inter se compingunt, ut vectores à pluvijs & imbribus tuti non sint. Vnde ipsæ triremes diu sartæ tectæ manere non possunt.

Picem duram & mollem habent Velonæ, & Rhizinij urbe ad sinum Rhizonium (vulgo Golfo di Catharo dicitur) sita. Durior è terra effoditur, mollior ex arboribus colligitur.

Abundant sevo propter boum & vervecum maximam copiam, quæ ijs in locis reperitur.

Cannabis quod satis sit, non habent; unde velorum quoque copia destituuntur. Eum defectũ augent Sultanarum myoparones triginta, & aliæ octodecim naves quas *maone* vocant. Solent eas Alexandriã varijs mercibus onustas mittere, quibus instruendis permissu Imperatoris, quantum libet velorũ funium & aliarum rerum necessariarum ex navalibus depromunt. Tum etiam quod ij, qui harum rerum curam gerunt, parum diligenter eas asservant, & furtim alijs divendunt, ut aliquid lucri inde percipiant.

Clavos ferreos rarò nancisci possunt, in quorum vicem ligneis quibusdam peracutis utuntur.

XLV De nautis Turcicis & remigibus.

Avariz tributi genus, pro nautarum & remigum solutione impositum.

NAutarum quantum expedit conquirere possunt. Ad eam artem Asappos præcipue assuefaciunt. Vbi vero numerum eorum supplere non possunt, Cretensium opera utuntur (quorum plurimi semper versantur Constantinopoli) atque aliorum Græcorum qui hujus rei periti sunt. Nolentes etiam & repugnantes ad remos compellunt. Exercent quoque in

ea re

ea re certum puerorum & servorum numerum, qui semper in navibus tam præsidiarijs, quam alijs asseruantur.

Sed quod maximi ponderis est, remigibus peritis destituuntur. Navis enim sine nauclero nullum esse usum constat. Neque ad ea munia Christiana mancipia idonea sunt, neque quæ ex Africa illis mittuntur. Tartaros vero Persas & Georgianos in mancipiorum numerum non recipiunt, ne imperium militare, quod totum penes mancipia est, ipsis committere cogantur, cujus rei superius etiam mentionem feci, & libro tertio de ea nobis dicendum erit. Imperant sæpius, ut remigum onera & labores subeant Asappi atque alij vilissimæ conditionis homines. Quibus ut stipendia solvantur, tributum Christianis Europæis, quod Avariz dicitur, impositum fuit, quod 300000 Cecchinorum summam faciebat: qui hodie in alios usus impenduntur. Vbi summa rerum sic exigit necessitas, Armenios Judæos & Christianos vi remis affigere solent. Quam consvetudinem Cicala ultimo imperij sui maritimi anno secutus est.

Ad insularum Africæ, quæ Barbaria dicitur, custodiam, triremibus militant Spahi nonnulli, qui aliud stipendium non habent, quam Timarorum reditus; propterea prædas undiquaque & continuo agere solent. Vbi præter ordinarias triremes, aliæ quoque, puta ad 30 vel circiter, instruuntur & armantur. Ianizarorum præsidium illis imponi solet.

XLVI. Commeatus navium.

PAnem biscoctum maxima abundantia conficiunt Epidamni, Naupacti, in Eubœa, & ad sinum Thessalonicensem in loco qui Volo dicitur: eo per Axium fluvium, qui hodie Vardare dicitur, omne frumentum, quod in Macedonia & Servia crescit, ratibus defertur.

ATQVE hæc de robore, & viribus regni Ottomannici

terrestribus æque atque maritimis dicta sufficiant. Sed cum ex mente præstantissimorum belli ducum, aurum & pecunia nervus sit validissimus belli, qui & spiritum & animum reficit, & motum dat exercitui; subijciam quædam de *divitijs Turcicis*, in quibus major pars virium hujus Imperij & aliorum Principatuum consistit.

XLVII. De Hasnad seu ærario Turcici Imperatoris.
Diversi modi, quibus ærarium suum locupletare solent.
De avaritia Amurathis III.
Quare Cairus Ægypti urbs vocetur Miszir.

SI initio consideremus, quantum usus Timarorum Regno Turcico prosit, quidve utilitatis conferat, intelligemus, non facile reperiri Principem vel Monarcham, cui Turcicus Imperator divitijs & potentia cedat. Siquidem ex solis Timaris ad 300000 hominum obstrictos sibi atque obligatos habet; ut, quoties ipsi libuerit, & quo terrarum loco eos ire jusserit, in bellum, nullo Imperatoris sumptu, sed proprijs impensis, proficiscantur. Quod si tantam militum copiam alere, ipsisque justa stipendia solvere vellet, quot quantisve auri cumulis atque acervis opus haberet, facile quivis judicare potest.

Habet insuper Turca duo Gasnad (alij cum aspiratione Hasnad pronunciant) seu thesauros, quorum alterum ærarium exterius seu peregrinum, alterum domesticum seu interius vocant. *Illud* decem auri milliones annuos habet in reditu; qui in sumptus regni, & in stipendia eorum qui munera gerunt publica, atque alios usus, ad conservationem Imperij necessario impenduntur. *Hoc* immensos continet thesauros. Quia omnia dona & munera quæ Imperatori ab alijs Principibus, Christianis potissimum, dantur, tum & à suis subditis & servis, atque adeo à cunctis quibus aliqua coram ipso negocia

sunt

ſunt expedienda, hunc in locum conferri ſolent. Nemini enim vacuis, quod dicitur, manibus in ipſius conſpectum venire conceditur. Magnificentiæ id tribuunt; quod immenſam ſecum trahit utilitatem. Quod ſi quis penitus in omnes Turcarum actus oculos figere velit, cognoſcet, eò ipſos unice intentos eſſe, quo aliunde cumulate rapiant, ut Imperatori quæ rapta ſunt donent. Sic per eorum manus, tanquam per aquæ ductum quendam, omnes iſti theſauri hujus Imperij diffluunt, ſeque in oceanum avaritiæ Imperatoris exonerant. In hoc quoque ærarium reditus Cairi, qui millionem auri excedunt, deponuntur. (Hanc urbem Turcæ & Arabes Miſzir vocant, corrupta voce Hebraica Mizraim, quam quondam Memphin adpellare ſolebant.) Eodem congeritur precium vel æſtimatio hæreditatum ab opulentioribus relictarum. Quas pro ſuo arbitrio tractat, cum omnes mancipiorum omnium facultates in ipſius manu & poteſtate ſint; non etiam eorum, qui Turcæ naturales ſunt. Huc referuntur confiſcationes, pœnæ pecuniariæ, quæ multæ & magnæ ſunt: tributorum, vectigalium, atque ſalinarum reditus: decimæ omnium ſpoliorum & prædarum quæ terra mariq; acquiruntur, pecudum, & frugum proventus, metalli fodinarum. Quæ multæ ſunt & diverſiſſimæ in Servia, unde argenti provincia dicitur: in Boſnia prope Iaizam, in Macedonia & alijs in locis. Hi reditus omnes inæſtimabilem auri vim faciunt: prout Imperatorem ſua trahit avaritia, vel miniſtri diligentes ſe & avidos in extorſionibus & exactionibus præbent. Eſt & aliud tributi genus, quod ſoli Chriſtiani ſolvere coguntur, videlicet pro ſingulis capitibus, ubi decimumquartum ætatis annum attigerunt, Sultaninum unũ; inſtans tamen bellum Vngaricum fecit, ut tributum illud auctum ſit. Turcæ ex lege Mahumetana ab ejusmodi tributis eximuntur, ſed in eorum vicẽ quilibet vigintiquinque aſpros ſolvit, quod donum vocant.

Reperit Mahumetes in ſuis ærarijs vim auri immenſam à patre Amurathe congeſtam. Qui omnium avidiſſimus habendi & fere ſordidus in corradenda pecunia, contra in expenſis & largitionibus atque muneribus parciſſimus ſemper fuerat. Vnde etiam flores horti ſui divendi, & pecuniam inde colligi volebat: debitoribus nunquam ſatisfaciebat: militibus dona & congiaria fere nulla, aut perexigua conferebat: quod inſtitutum plane contra morem & conſvetudinem hujus imperij eveniebat. Vt breviter dicam, in omnibus impenſis quotidianis æque atque extraordinarijs reſtrictiſſimus & ad exactam rationem diligens erat; exceptis ijs, quas in ſuas pellices faciebat, quas nunquam è ſuo complexu, niſi inſigni aliquo munere donatas, vel pretioſa gemma ornatas, diſcedere volebat.

His omnibus adjungi quoque poſſunt (horret animus dicere, & oculi vix lachrymas comprimunt) tributa, vel ut honeſtiori vocant titulo, recognitiones, quas Principes Chriſtiani Turcico Imperatori pendunt. Quarum recordatio ſola & memoria animos ipſorum juſta ira & indignatione contra iniquum hunc & barbarum Tyrannum accendere & inſtigare deberet; quò tandem aliquando jugo hoc excuſſo conjunctis viribus & opibus ad gloriam Chriſti, ad ſuam ipſorum ſalutem, vigilarent, & ſumptus hoſce in ipſius Tyrannni perniciem atque ruinam impenderent atque collocarent.

XLIIX. Tributa & recognitiones, quæ varij Chriſtianorum Principes Turcis & Tartaris ſolvunt.
Quantum valeat certa aſprorum quantitas.
Quæ munera Imperatori & ejus miniſtris donentur.
Quare eis munera publice in conſpectu offerri ſoleant.

IN Vngaria Cæſar, ut pace frueretur, Turcæ ejus regni nomine,

mine, si recte memini, solvebat 45000 thalerorum. Waivoda Moldaviæ solvit 31 sommas asprorum. Somma autem unica 100000 asprorum constabat; qui 2000 coronatos faciebant, eo tempore, quo tributum illud imperatum fuit. Coronatus enim tunc 50 aspros valebat; nunc plus 100 valet. Idem Tartaris solvit viginti carros, quorum quisque quatuor bobus trahitur, melle onustos, & quinquaginta equos: sed forsitan ex novis conventionibus & pactis hodie plus vel minus solvit, quod me latet. Waiwoda Walachiæ, priusquam Transylvano se conjunxit, quinquaginta sommas asprorum pendebat. Et hoc ex ipsis Moldaviæ & Walachiæ commentarijs excerpsi, quæ diversa esse ab aliorum qui ea de re scripserunt opinionibus scio. Transylvanus ante bellum quod nunc geritur 15000 cecchinos solvebat. Respublica Ragusea (quæ Epidaurus quondam dicta) 12500 cecchinos solvit. Respublica Veneta propter insulam Zantem (olim Zacynthum) 1000 cecchinos. Moscovita Tartaris qui in Taurica Chersoneso habitant munera quædam conferre solet, ut ipsorum excursiones impediat: quas vel proprio motu vel instigati à Turca in ejus regiones facere solebant. Polonus misit Turcæ Anno 1591 pelles Scythicas (Zibellinæ vulgo dicuntur) quæ 25000 coronatis æstimatæ fuisse dicebantur. Sed non est census annuus, ut quidam referunt. Tartaris annuatim certam pecuniæ summã solvit Polonus, qua machæras & vestimenta comparent, idque ex veteribus quibusdam pactis, ut habent Polonorum annales. Hæc autem munera Tartaris, priusquam cum Turcis societatem inirent, solvi à Principibus quos nominavi consverant. Eaque etiam hodie pendunt, quo ipsimet Turcæ gratum faciant.

Sunt porro etiam alia tributa & dona, quæ Principes Afri & Arabes atque Georgiani alijque Turcico Imperatori tri-

buunt: ſed ea exigui ſunt momenti, & ad noſtrum propoſitum nihil faciunt, ideoque ſilentio præterire volui.

Tandem & alia quamplurima dona ſunt, quæ extra ordinem Principes, quorum ſuperius memini, in miniſtros hujus Barbari Tyranni faciunt, ut eos ſibi concilient: qui occaſione & neceſſitate id requirente etiam ipſi Imperatori ſuo profuſe & liberaliter donare coguntur, ut vel in ejus ſe gratiam inſinuent, vel conceptum erga ſe odium & iram leniant.

Præterea omnes ij, qui aliquod ambiunt officium & munus, vel qui è provinciarum adminiſtratione vel expeditione domum redeunt, res precioſiſſimas Imperatori offerre, quaſi ex debito quodam tenentur.

Hunc in finem omnia quæ donantur munera, publice & in conſpectu omnium offerri vult: ut hoc barbaro faſtu ſubditorum ſuorum & peregrinorum animos ad largiter donandum accendat.

PARTIS PRIMÆ FINIS.

PARS

PARS SECUNDA.

In qua consilia & deliberationes Principum Ottomannicorum erga Christianos Principes declarantur, & causa origo ac progressus belli quod nunc geritur in Hungaria. Ejus initium ab Amurathe patre Mahumetis repetitur, ut eo melius omnia intelligi possint.

Ognita nunc & perspecta Mahumetis III Turcarum Imperatoris natura, & qui ipsius mores: tum quæ membra, quod robur, quæ vires immanis hujus corporis sunt: expedit ad plenam harum rerum omnium cognitionem, ut cogitationes ejus & machinationes, quas animo voluit, contra Principes Christianos in primis, investistigemus. Vt inde belli, quod nunc Hungariam tam misere affligit, causæ certissimæ adpareant, & quod fuerit ipsius initium, quosque hactenus progressus habuerit, manifestum fiat.

Sed cum regnante adhuc Amurathe (qui Mahumetis III pater fuit) belli hujus fomes erumpere cœperit, necessarium fore puto, ut de eo quædam hic inseramus, & originem belli ab ejus inde imperio deducamus. Hinc quid illi ut plurimum cum alijs Principibus orbis terrarum negocij, quoque animo erga eos affectus sit, aperietur.

XLIX. Natura & mores Amurathis III.
Quomodo Turcæ & Arabes nominent librum, qui continet ipsarum leges.
Cur Amurathes fuerit dictus Bongi.
Cur sæpius usus sit opio.
Veræ causæ belli Persici, & cur tandem compositum & pax facta fuerit.

Quid

Quid significet vox Mirisa.
Cur Ismael, Persarum rex Sophi dictus sit.
Cur Persæ appellentur Khiselbassi.
Cur Tartarij Zagataij vocentur Ieschilbassi.
Quid sit Turban, & cur sacris literis pomum appelletur, & quæ sit ipsius significatio.
Expositio Oraculi Turcici.
De Zercola.

AMurathes Turcarum Imperator Mahumetis pater, moderate satis & modeste, quatenus Turca & infidelis fuit, regnavit. Librum quem Muschaphum nominant, in magno precio habuit. Nam is leges Mahumetis continet, & Arabibus Alkoran dicitur, quasi per excellentiam quis dicat τὴν γραφὴν, quemadmodum & Hebræi literas sacras Kara nominant. Historias majorum suorum libenter legit, Selimum I imitatus, qui lectione historiarum Alexandri Magni & Julij Cæsaris mire delectatus est. Philosophiæ quoque studuit, unde per ludibrium Bongi fuit adpellatus, quo nomine quondam Bajazetes II fuit insignitus. A vini potu abstinuit, secus quam Selimus ejus pater fecerat. Voluptates si spectes, in primis verò abominandam illam luxuriam, quæ Turcis aliàs familiaris esse solet, continentem se præbuit, maxime vero annis aliquot qui proxime ipsius mortem antecesserunt. Iuris & æqui (quoad in hominem barbarum eumque sordide avarum cadere potuit) fuit observantissimus. In eo valde solicitum se gessit, ut omnia Principum aliorum secreta pernosceret. Ante omnia vero statum Imperij sui sibi quam perspectissimum esse volebat; & in hunc finem proprios commentarios omnium negociorum quæ occurrebant, omnium redditμum qui quovis modo ad ipsum perveniebant, & sumptuum qui diebus singulis expendebantur, penes se in mensa quadam repositos habebat, qui

qui post ejus mortem in filii manus pervenerunt, qui eos diligenter asseruat: sicuti Tiberium Augusti similes commentarios diligenter legisse historici tradunt.

His negociis aliquantulum gravioribus districtus & detentus, vel naturæ inclinatione ductus, plerumque valde fuit melancholicus taciturnus & in omnibus rebus suspicacissimus. Vt igitur per vices animum ad hilaritatem traduceret, opio uti solebat: de quo Turcarum est illa opinio, quod colorem faciei egiegiam inducat, hominis animum recreet, quique semel eo usus fuerit, nunquam eo non delectetur. Alebat quoque in aula sua certum pygmæorum & mutorum numerum, quos sæpius inter se committebat, quo se tam ludicro & inani spectaculo oblectaret. Bella plus religionis causa, & ut subditos continuo in arte & disciplina militari exerceret, gessit, quàm quod ingenio bellorum avido & pugnaci esset. Cum Mahumethe Quudabenda Persarum rege (qui Tamas patrem & Ismaelem avum habuit) & cum Abbas, qui nunc eo imperio potitur (quem male quidam *Mirisa* vocant, quod primogenitum regis, & proximum regni successorem denotat) strenuissime per quindecim vel sedecim annos bella gessit. Nec unquam pacem se initurum cum Persa jactavit, priusquam Casbin, quæ est sedes regia, occupasset. Idque duabus de causis: ut nimirum cineres Bajazetis filii Solymanni recuperatet, qui parentis iram fugiens ad Tamas regem se receperat, à quo in gratiam Solymanni, quem sibi Tamas reconciliare cupiebat, interfectus fuit: deinde ut everteret sepulchrum Arduelis, patris Ismaelis illius, qui sectæ Persianæ primus author extitit.

Hic *Sophi* cognominatus est, vel à σοφὸς, quod originem è gente magorum & sapientum Persarum duceret, vel quod sapientiæ laudem apud Persas acquisivisset, vel à dictione Arabica Sophi, quæ lanam significat. Persæ enim pilei illud

genus quod Tulpantem vocant, non ex tela subtilissima, ut solent Turcæ, sed ex lana rubro colore tincta gestant, quo majori zelo se erga religionem affectos esse simulent. Vnde *Kiselbassi* seu rubra capita per jocum à Turcis vocantur: ad differentiam Tartarorum, qui Zegatai hodie quondam Bactriani dicebantur, hi enim à Mahumethis prophetæ posteris se ortos gloriantur, viridi colore utentes *Ieschilbassi* dicti sunt. *Tulpante* vel Tocca, tiara illa Turcica est, quæ sphæræ instar variis circulis & voluminibus fasciarum linearum, quas hodierni Græci φακιόλιον vocant, constat, quo pilei vice utuntur. Rectius tamen Turbante à figura turbinata, quæ Græcis κῶνος dicitur, nominaretur. Ea nunc magis rotunda quàm quondam utuntur. Quid si forte quis conjiciat, propter eam formæ speciem tiaram illam in sacris literis sub pomi nomine intelligi? Vbi David Hierosolymæ ruinam deplorans, dicit: templum Domini in pomorum custodiam positum esse: quod non abs re de Turcis interpretari posse videtur. In Oraculo Turcico, quod notum est omnibus, & à variis varie interpretatum fuit, inter alia hæc continentur: fore ut Imperator Turcicus pomum rubrum prius sibi subjiciat, quam à Christianis imperium ejus evertatur. Quo pomo non Constantinopolim, sed regnum Persicum intelligi, nonnulli volunt. Alii tiaram hanc Turcicam in fortitudinis symbolum accipiunt. Quo admoneri volunt, eos qui eo cooperiuntur, ut in bellum proficiscentes de reditu non cogitent, sed gloriose mortem oppetere non dubitent, cum sindonem secum circumferant, qua defunctorum corpora involvuntur & sepeliuntur. Ianizari Tulpante non utuntur: sed peculiare pilei genus, quod Zercola vocant ex penula alba factum, cujus forma passim depicta cernitur, alii rubram penulam gerunt.

Sed ut ad rem redeamus; Amurathes tandem non minus quam ejus subditi diuturni istius belli laboribus & curis defati-

fatigatus, re cum Persis composita, pacem iniit. Tum quod regionem amplissimam maxima sua cum laude & gloria acquisivisset, qua merito contentus esse debebat: tum vero ut ea ratione regionem bello partam componeret, tutamque pace redderet, eamque in Timarorum formam redigeret, quibus inter subditos nuper sibi subjectos divisis eorum benevolentiam sibi conciliaret, propugnacula passim ad limites imperii construeret, quæ sibi invicem periculo imminente subsidio & auxilio esse possint.

L. Visiriorum consilia, quibus Amurathi persuadere conati sunt, ut novum bellum suscipiat.

Quinam sint Visirii, & quid sit Porta.

INterim dum Amurathes pace fruebatur, domi desidebat ociosus & melancholicus. Consiliarii ejus intimi multis rationibus ad novum bellum suscipiendum ipsum pertrahere conabantur. Hos *Visirios* nominant, qui de rebus bellicis & aliis ad regni statum pertinentibus deliberant. Concilium vero, quod ex his constat, *Divanam* nominant, ut superius quoque dictum; idque aliud est quam *Capi* seu Porta, quo aula ipsa significatur. Eaque in re, ut in plurimis aliis, Turcæ priscos imitati sunt Persas; qui ut habet Xenophon, eodem fere nomine Aulam Regiam appellabant.

Consulebant igitur Visirii, ut bellum renovaret: quod magna imperia sine armorum usu diu consistere non valeant: quia respublica Romana quoque cum Carthaginiensibus, & ipsi Romani Imperatores in Germania bella gesserunt, imperium firmum & stabile conservarint: quod, qui ante ipsum regnarunt Ottomannici Imperatores horum exempla secuti nunquam belli finem pacem (ut Principes Christiani, & qui suis viribus diffidunt, facere solent) sibi propositam habuerint, sed omni tempore bella foverint, quibus non modo Imperium ad eam in qua nunc est magnitudinem eve-

xerint, verum etiam subditos bellis occupatos & distentos, à rerum novarum studio & seditionibus, quæ ocium parere solent, distraxerint. Quod subditi tempore pacis alii de bellica fortitudine multum remittant, alii nimis avide mercaturæ se dedant, alii deprædationibus inhient. Hinc verò usum militiæ nauticæ iam dudum intermissum omnino disperire: terrestrem vero militiam si diutius differatur bellum vilescere & pristino robore spoliari, neminem esse qui non videat. Hinc ducum atque militum, qui fortiter & audacter se belli periculis objiciant, inopiam necessario induci: cum solus belli usus atque exercitatio milites aptos & idoneos ad militiam reddat. Constat porro, iisdem quibus res acquiruntur mediis ut plurimum easdem conservari; quod verum esse plurima exempla & argumenta docent.

LI. Gallorum regis & Angliæ Reginæ legati Amurathem ad bellum exhortantur.

Amurathes tam subito, quid in hoc negocio sibi faciendum sit, statuere non potest.

BAssæ, qui eas quas dixi belli movendi rationes Amurathi allegarant, maxime suum commodum & utilitatem spectabant. Inprimis vero Sinan ille & Feratus, inter quos perpetua æmulatione, uter alteri honore præcederet, concertatum est. Hi non ignorabant, tanta autoritate se pacis tempore frui non posse, quanta in bello pollerent: nec ad eas se redire divitias, quas præ nimia avaritia immensa libidine sitiebant. Bellum igitur mordicus suadebant. Nec minus in id incumbebant Galliæ Angliæ & Principis in Geilan, legati, ut infra quoque dicetur.

Sed in re tam ardua & tam gravi, quid faciendum esset, Amurathes sese initiò expedire non potuit. Non equidem quod animum non haberet armatum & ad bellum propendentem; sed quod nondum ipsi certo constare videretur, in quem

quem potius, & cum maiori suo commodo & absque maximis incommoditatibus & periculis, arma transferret; quod in hac re consiliarii ipsius minime consentirent, à quibus diversæ sententiæ dictæ & in medium allatæ fuerant.

Quæ sententiæ cum res gravissimas quæ in toto orbe tunc agitabantur contineant; inprimis vero utilitatem orbis Christiani spectent, non pigebit illas eo ordine referre, quo ex aliorum fideli relatione ad nos delatæ fuerunt. Continent insuper secreta quamplurima & res gravissimas, quæ non in quorumvis notitiam hactenus pervenerunt. Principibus vero Christianis, quæ in eos Turcici tyranni sint machinationes, aperiet: ut quibus modis ipsi resistere possint, non modò consilium ineant, verum etiam, ut omnes privatas inimicitias reipublicæ condonent, & conjunctis viribus & opibus viriliter & generose ipsi bellum inferant, & Deo clementer annuente, tandem ipsum vincant, eiusque tyrannidem evertant.

Octo autem fuerunt consiliariorum Turcicorum de bello movendo opiniones.

1. Vt bellum contra Persas renovetur.
2. Vt arma inferantur Marochiensi & Fezensi regi.
3. Vt contra regem Hispaniarum bellum suscipiatur.
4. Vt Malta insula obsideatur.
5. Vt armis petatur Veneta Respublica.
6. Vt parti alicui Italiæ bellum moveatur;
7. Vel regi Poloniæ;
8. Vel ipsi tandem Imperatori & Vngariæ regno.

LII. Consilium de renovando bello Persico.
Turcæ Persiam sub Azemiæ nomine intelligunt.
De Vsbeghan & de Tartaris Ketziebassis.
De Principe in Geilan.
De Gurginis.

RATIONES, quibus opiniones suas comprobare volebant Principi suo consiliarii, hæ fere erant.

Vt bellum contra Persiam, quod Turcæ sub Azemiæ nomine intelligunt, redintegretur, hæ causæ in medium adferebantur. Quòd omni tempore, quo Turcas alio bello implicatos nosceret Persarum rex, pacem rupturus sit, tum ut regionem suo cum dedecore maximo amissam recuperet; tum ut tot tantasque sibi iam dudum à Turcicis Imperatoribus illatas iniurias vindicet. Fore insuper, ut Christiani Principes eius rei suasores & impulsores ipsi existant: Hispanus in primis, qui propter Indiæ vicinitatem, illud absque rerum suarum dispendio procurare, & machinarum atque tormentorum magistros ipsi commode suppeditare possit, quod non ita pridem factum esse constabat. Regionem nuper acquisitam in statum quietum & tranquillum nondum esse redactam: propugnacula recens extructa & eorum incolas in periculo versari: nec ipsis propter itineris difficultatem & diuturnitatem prompte subsidio veniri posse. Quod si Persæ nullum aliud inferunt damnum, quam ut prædas è provincia illa agant, eamque depopulentur, dictos incolas in eas redactos iri angustias, ut regio acquisita rursus deserenda, vel fame ipsis pereundum sit. Non tantum vincere, sed victoria uti atque eam persequi, veram tandem esse gloriam. Caveret sibi Amurathes, ne iram & indignationem Mahumetis in se concitet. Nam cum ipsius favore & auspiciis tot victorias, quot quisquam alius ex suis maioribus de hostibus suæ religionis reportarit; decere Principem pium & religiosum, ut injurias Deo & hominibus illatas severe vindicet.

His addebatur, quod Vsbegh Han promptum subsidium & auxilium ad illud bellum offerret. Hic Princeps Tartarorum est, qui proxime Persiam attingunt. Eorum regio Bahera à Turcis dicitur, quondam Battra vel Bactra vocata; ipsi

Ketzie-

Ketziebaſſi, quod penula caput tegant, nominantur. Nec ita dudum Vsbegh Han, de quo modo dixi, mortuus eſt, filio duodecim annorum relicto.

Idem quod Tartarus, offerebat etiam Princeps qui in Geilan dominatur; quæ provincia à mari Caſpio magis verſus ortum tendit.

De victoria, quam iam in manibus ſe habere putabant, ex ſucceſſibus priorum bellorum Turcæ judicium faciebant. Neque à Perſarum equitibus, licet Arabibus utantur equis, ſibi quicquam timendum rebantur, quod ex timiditate ſæpius iam in fugam verſi fuiſſent. Neque etiam verendum, ut in Perſarum gratiam Georgiani (quos Gurgginos Turcæ vocant, quondam Iberi dicti ſunt) arma ſumant; quod nonnulli eorum Turcis pareant, & Baſſæ in Tiflis & aliis, poſtquam Baſſalucchi à Muſtapha facti fuerunt ſint ſubiecti; alii vaſalli ſint Turcæ: reliqui ſuos habeant Principes Simonem & Alexandrum, quorum imperium haud gravate ſequantur, nec ad altiorem fortunam aſpirent, ſed ſua regione licet parva, contenti, eam tueantur atque defendant; quæ natura loci & ſitu munitiſſima eſt, ut vix aditus ad eam pateat, propter montes ſylvas & viarum anguſtias quibus paſſim cingitur.

LIII. Conſilium de bello inferendo Seripho.
De portubus Aguero & Larace.
De rebellione cuiuſdam Marabut.
De quibuſdam locis, quos Hiſpani in Africa tenent.

SECVNDA, quæ dicta fuit, ſententia, erat, ut bellum in Africam contra Seriphum transferatur, propter has fere cauſas.

Ottomannico Imperio magno probro & dedecori futurum, quod Mauros iſtos & Afros, qui numero pauciſſimi ſunt, hactenus ſubjugare non valuerit. Nec minus turpe & inhoneſtum, quod in Africa, quæ tertia pars orbis terrarum eſt, & propter vicinitatem Italiæ tam diu Romanos bello

exagita-

exagitavit, exiguam adeo terræ particulam possideant. Algerium & Tunetum nunquam tutò possideri; neque subditos & piratas, qui eas urbes incolunt, contentos fore & quieturos, donec regnum illud integre libereque possideant. Occupandum esse promontorium Aguero & portum *Lixæ* seu Larissæ (quæ loca extra fretum Herculeum sita sunt) quod Anglis & aliis Turcarum amicis, qui in eo mari prædatoriam exercent, multum commoditatis allatura sint, & eorum navigationem tutam redditura. Quamvis Seriphus Mahumetanæ religioni sit addictus, & regnum suum in feudum ab Ottomannico imperio teneat, clàm tamen cum Hispano & Equitibus Melitensibus conspirasse dicitur; unde hi non ita pridem Tripolim ipso connivente ex improviso fere occupassent. Quod rebellionem, quam movit Morabut & eius successor, clàm promoverit: atque etsi hominum multitudine valeat, re tamen pecuniaria destituatur. Quamvis etiam Hispani in Africa possideant Maraschebir, Oran, Pegnon, Tangir, Arzillam, Mazagan, Ceutan, & Septam, atque adeo Mauros juvare illisque assistere queant, illorum tamen impetus & conatus instructa classe facile cohiberi, & ipsam Hispaniam infestari posse. Tum etiam quod expugnationem Tuneti & Golettæ (quæ ab Hispanis inexpugnabiles judicatæ, à Sinano verò Bassa magna sua cum laude captæ sunt) tam recenti adhuc memoria Hispani teneant, ut non facile quid contra Turcas in gratiam Maurorum moliturі videantur.

LIV. Consilium de bello Melitensibus inferendo.

TERTIA de bello movendo sententia contra Melitam seu Maltam Insulam dicta fuit, quam classe obsideri & debellari volebant.

Quod equitum sacrorum triremes indies maximis damnis tum mercatores, tum qui religionis causa Mecham contendunt, afficerent. Non igitur religionis solummodo causa bel-

ſa bellum eo transferendum, quo viam, quæ eo ducit, ab equitum incurſionibus tutam reddat: verùm etiam ut veteres iniurias, & damna iam dudum accepta ulciſcatur; in primis vero ut dedecus atque infamiæ notam, quam Solymannus incurrerat, cum fruſtra Melitam obſedisset, deleat, damnumque reſarciat. Præterea etiam communes ſubditorum querelas in medium afferebant. Eſſe videlicet quamplurimos, qui amicorum; plures, qui cognatorum, quos miſeram ſervitutem apud equites ſervire ſciebant, ærumnas & calamitates defleant, à quibus tandem eos liberari petebant. Querentes tantum abeſſe, ut ſub eius maioribus talia Turcis perferenda fuerint, quin ipſos contra equites Rhodo inſula & propugnaculo fortiſſimo, quod verſus Orientem Chriſtianum defendebat orbem, ſpoliarint. Pœna inſuper equites multandos, quod Afros rebelles omni munitionum genere iuverint, & Methonem, hodie Modon dictam, ex improviſo occupare tentarint.

LV. Conſilium de Hiſpano oppugnando.
De Algerio Vrbe.
Quomodo Hiſpanus à Mauris Gallis & Anglis ſimul bello peti poſſit.
Qua ratione in Mari rubro & ſinu Perſico ipſi reſiſtendum.

QVARTO loco eorum, qui Hiſpanum bello petendum eſſe rebantur, ſententia nobis dicenda eſt.

Hi contendebant fieri non poſſe, ut Turcicum Imperium ad totius mundi monarchiam, tanquam ad ſcopum, ad quem omnes omnium Turcarum actiones & machinationes directæ ſemper fuerint, pertingat, niſi prius Hiſpani debilitentur vires & immenſa potentia, qua omnes alios Chriſtiani orbis Reges & Principes longe ſuperare credatur. Nullum eſſe periculum, ut Hiſpanus Algerium obſideat;

quam nunc longe melius munitam norit, atque fuerat tempore Caroli V Imperatoris; quem Turcæ Crai voce Sclavonica nominare solent. Et quamvis Hispani sine intermissione Regẽ de ea expeditione sollicitent, quod nova indies damna & calamitates à piratis Afris accipiant: tamen quo minus illorũ petitioni annuat, obstare periculum, quod ab hostili classe, quam eo modo in mare Hispanicum attracturus esset, sibi suisque imminere sciat. Præsidiarias Hispanorum triremes, non facile regiones versus Orientem sitas, quas Turcæ incolunt, petituras esse: ne minus procul è patriæ conspectu, quæ ipsarum ope ut plurimum indiget, discedant. Hispaniæ regem vel multitudine negociorum, vel aliis de causis retardari, quo minus quæ in concilio militari decreta sunt, subito exequatur. Et quantum ex eo judicare possumus, quod non ita pridem ad Nicopolim, quæ Proneza hodie, & Navarinum, quæ quondam Pylus dicta est, contigit, Hispani sibi ab armis Ottomannicis sedulo cavere videntur. Ipsum Regem cautissime in suis versari negociis certissimum est, ne cum Turca bello concurrere tandem aliquando invitus cogatur: quod videre fuit, cum non ita pridem sub exitum belli Persici, auxilium Persarum regi denegarit, cui succurrere poterat & ante solitus fuerat. Quod si defensionem parare, & vim vi repellere omnino velit, vix tamen ipsi tantum virium superesse, ut præter ea, quæ nunc diversis in locis bella gerit, novum insuper suscipere, & quantum sat est militum & pecuniæ aliarumq; rerum ad bellum necessariarum, suppeditare possit. Instare ipsi Belgii defensionem, & amissarum provinciarum recuperationem, quæ propter fluxum maris & multitudinem fluviorum munitissimæ, & ab incolis mira animi præsentia & pertinacia, libertatis & religionis conservandæ caussa, defendantur. Hispanum capitali odio ab Angla dissidere, quæ bellum hoc multis modis iuvare possit, si in Lusitaniæ regnum impe-

impetum faciat, vel navibus, quæ Indiæ thesauros advehunt, insidias struat: vel in alia eius regna incursiones tentet, quemadmodum non ita pridem Coronæ portum occuparit, qui locus commodissimus est ad infestandum Hispaniam, & impediendas navigationes Indicas, atque alias quæ in Oceano fieri solent. Bellum verò Gallicum tam implicatum & sollicitum tenere Hispanum, ut qua ratione citra honoris & bonorum iacturam se expediat, modum vix ullum reperire possit.

Quod si vero cum Principibus supra dictis pacem ineat, ut nullum inde inposterum periculum ipsi creari possit, alia tamen remedia quærenda & in manus sumenda esse: aromatum aliarumque mercium negociationem, ex qua maximos ille percipit fructus, impediendam. Eius quoque naves, si opus fuerit, Persico sinu exturbandas ope illarum triremium, quæ Posidii (hodie Suez dicitur) in statione teneantur. Propugnacula, quæ in illis locis possidet, aggrediunda, & si fieri possit occupanda, quemadmodum contra Lusitanos in Diu & Ormuz tentatũ fuit. Quod Alfonsus Albuquerquensis Lusitaniæ prorex in India efficere studuit, cum celeribus equis regionẽ illam percurrens, Mecham spoliare ex improviso, & Mahumetis sepulchrum deprædare contendit. Idemq; sub Imperio Sultanorum quoque evenit: & Traianus Imperator iam olim eodem modo grassari conatus est. Ea quæ in Africá possidet loca, adoriunda esse, & littus Hispaniæ quod est ad mare mediterranenm infestandum, Vt subditis Afris qui indies illud sollicite rogabant, aliquando gratificetur: quo secure negociari, & peregrinari possint: ipsique Mauri tandem aliquando ab Hispanorum dominio liberentur, quod Selimo proxime defuncto persuasum aliquando fuerat: verùm id multo commodius hoc tempore fieri posse, quod Maurorum gens nunc valde aucta sit, invitique Hispanis pareant, ex mercaturis

maximas divitias acquisierint, naturæ vero ductu & religione moti, odium acerrimum contra Hispanos conceperint. Huc non parum conducere Africæ portus, in quos navibus semper tutus patebit aditus.

Porro maximi ad hoc bellum momenti rem esse, quod Galliæ rex & Angliæ regina sponte continuationem belli contra Hispanos offerant. Gallus Navarram invadat, & ius, quod ad illud regnum prætendit, armis repetat. Angliæ regina non modò ipsum in Indiis occidentalibus, in Oceano versus Septentrionem & occasum aggrediatur, sed & novos tumultus & motus in Portugalliæ regno excitet. Ibi quam plurimi subditorum ægerrime Hispanorum imperium ferunt. Sibi enim ita persuadere, & vere quidem: cum postremo Portugalliæ rege, qui verus & legitimus ipsorum erat dominus, omnem prosperitatem & tranquillitatem se amisisse. Hic enim pacem cum Galliæ & Angliæ regibus coluit, unde subditi maximas divitias negociando acquirere poterant; ubi vero in Hispanorum manus inciderunt, propter bella perpetua, nova indies sibi damna inferri & pericula creari conqueruntur.

Insuper magnam exulum Hispanorum copiam passim reperiri, qui male contenti & pertæsi dominationis Hispanicæ, non modo ex Portugallia sed ex ipsa etiam Arragonia & aliis regni partibus profugerunt, nunc vero in Gallia & Constantinopoli degant, qui auxilia & subsidia plurima occulte ac palam liberaliter offerant. Eadem Mauros quamplurimos polliceri. Hosce vero omnes perfacilem expeditionem, & certissimam victoriam promittere, si ex improviso quis Hispaniam invaderet; quod fere nullus ibi sit militiæ usus, cum incolæ raro domi sese in armis exerceant; neque in locis necessariis ordinaria præsidia sint disposita, & perpauci equi ad bellum idonei reperiantur.

Con-

Considerandum porro, Hispaniam viris, qui rem bellicam fortiter & strenue tractarint, valde exhaustam esse, propter crebros copiarum delectus, quæ in Indias Italiam atque Belgium fere quotidie transmittuntur. Inde haud leviter vires earum regionum attritas & extenuatas adeo esse, ut si valido & numeroso exercitu impetus in eas fieret, vix à suis defendi aut iuvari posse videantur, sed aliarum vicinarum ditionum huic regno subiectarum, præsidio & auxilio opus habituræ sint; quæ si vel impediantur, vel in tempore adesse cessarent, tantò faciliorem parti adversæ victoriam sui relinquerent.

LVI. Consilium de bello Venetis inferendo, & oppugnanda insula Corzyra, Catharo, Cerigo, Novigrado, Zara, Butintro, & littore maris Adriatici devastando.

De Pola, Ragusa, & plurimis protubus Turcarum in eo mari sitis.

De Candia Insula.

De Sinano Bassa, & causis ipsius obitus.

De Ferat Cheretlam, & cur odium Mahumetis incurrerit, cur Misul factus, id est, ab officio depositus fuerit.

De Bastia & Andromico.

De Emiris & cur Tulpantem viridem gerant.

Qua via vinum Maluaticum ex Creta in Germaniam, Poloniam, & Moscoviam transvehatur.

VT pax Venetæ Reipublicæ quondam concessa, discutiatur, illi qui QVINTO loco sententiam suam dixerunt, Amurathi persuadere conati sunt; rationibus utentes verisimilibus potius quam veris, licet illæ Turcis minus dubiæ videri poterant, quod ea facile & libenter credere solemus quæ cupimus.

Dicebant hi, nullam expeditionem minus difficilem

futuram hac ipsa: iudicio de rebus præsentibus è præterito-rum bellorum eventibus sumpto, in quibus semper Turcæ Venetis aliquid eripuerunt, qui ut pacem obtinerent, multis nominibus Turcis satisfacere cogebantur. Rempublicam Venetam sibi à Turcis timere, & à bello alienam esse, inde patere; quod semper sibi finem actionum omnium pacem proposuerit, & nunquam ad arma maiorum insistens vestigiis nisi coacta pervenerit. Quid, si forte ad primum armorum strepitum locis aliquibus ultro cedat? ne maiori damno afficiatur vel penitus vincatur, quod in Cypri deditione factum esse constat. Quid, si eius tanta non sit potentia & belli robur, ut sola resistere possit? Quod si cum aliis sese iungat moram haud brevem intercessuram propter difficultates, quæ in iciendis fœderibus occurrere solent. Quod Hispano non æque iam ut olim iuncta sit, cuius etiam auxilio nuperrime destituta, pacem cum Selimo inire coacta fuerit. Quod si omnino Venetis se iungere contra Turcas Hispano animus sit; fieri tamen nullo modo posse, ut quæ necessariò ad bella requiruntur, quibus ille nunc est irretitus, suppeditare possit. Ipso vero absente, omnem aliam confœderationem ad bellum maritimum gerendum fore inutilem & inanem. Quæ Pontifex huc conferre possit, esse perexigua. Licet enim officio ille suo fungatur, alios Principes ad ferendum auxilium adhortando, & ad bellum instigando, præter subsidium tamen aliquod pecuniarium è suis thesauris vel Ecclesiasticorum reditibus depromptum, vix ipsum amplius quippiam præstiturum esse: vel ubi ad summum res conatum perveniet, cum Veneta classe quinque suas triremes coniuncturam; quæ cum Sabaudi, Melitensium equitum, & Florentini navibus, classem 20 triremium solummodo efficient, quod perexiguum esse videtur. Notandum & hoc: inter Venetam Remp. (ut sibi persuadent Turcæ) & reliquos

Christia-

Christianos Principes forsitan eam non esse animorum coniunctionem & familiaritatem, quam gravitas periculi, quod illi ex bello Turcico imminere potest, & ipsa necessitas exigit & requirit. Hactenus dissolvendis alienis nominibus proximo bello contractis, & construendis propugnaculis, eius thesauros exhaustos, forsitan nunc non ea auri copia instructos, quam belli moles efflagitat. Tandem cum Venetorum tota ditio passim propugnacula habeat quamplurima, fieri nullo modo posse, ut simul omnia milite aliisque munitionibus bellicis tam bene munita sint, quam ratio belli postulat & requirit.

IN hoc bellum fere omnes Visirii consenserunt, sed quo belli primus impetus dirigendus esset, variorum variæ fuerunt opiniones quas particulatim recensebo.

Sinan Bassa Albanus, natus in pago Topoiano, qui est in Sangiachatu Philippopolis, quæ Preserem hodie dicitur, anno præterito, vel ex languore quod bellum Vngaricum ex voto minime cessisset, vel veneno necatus occubuit. Hic primam expeditionem contra *Corcyram* insulam (quæ hodie Corfu dicitur) suscipiendam esse suadebat: quod ut iusta de causa fieri crederetur, 300 cecchinos prætendebat, quos Corcyrenses fisco Turcico ab Anno 1537 deberent, propter Bastiam quæ illis tunc temporis ea conditione concessa fuerat. Est autem Bastia desertus quidam in Epiro locus, pago cuidam Turcico contiguus, Corcyra 12000 passuum distans. Non procul inde absunt salinæ ad fluvium Calamattan, quas Turcæ possident. Illic merces, quæ ex Græciæ regionibus adferuntur, navibus imponuntur, ut in Corcyram transvehantur. Hanc ille suæ expeditioni prætexebat causam, sed aliam fuisse, certum est; nimiam videlicet ipsius ambitionem, qua titulum & laudem strenuissimi expugnatoris & debellatoris arcium acquirendi desiderio maximo flagrabat,

grabat. Quam certo se consequi posse sperabat, si Corcyram, quæ natura loci & arte munitissima & inexpugnabilis habetur, expugnaret: eundem sibi belli eventum promittens, quem expeditio eius qua Golettam cepit habuerat.

Feratus Bassa, Charailam seu niger serpens cognominatus, anno præterito vivere desiit; Mahumetis scilicet jussu (quam vero prudenter, alii iudicent) strangulatus. Accusatus enim fuerat, quod clam cum Tartaro Crymæo conspirasset, ne, ut debebat, in bellum Vngaricum proficisceretur, quia Ferat dux belli generalis non fuisset creatus: tum quod Michaelem Waiuodam cum Transylvano reconciliare tentarit. Quorum defectionis caussam, non odium erga Turcas, sed indignationem contra Sinanum Bassam fuisse, in consilio Visiriorum dicebat. Verum hæc ficta ab eo fuerant, quo autoritatem Sinani Bassæ imminueret, à quo capitali odio diffidebat, postquam propter tumultum, qui in circumcisione Mahometis inter Ianizaros, & Spahioglanos extitit, Masul factus, id est ab officio remotus, cum ignominia fuisset. Hic suadebat ut *Catharo* (quæ Ascruvium Ptolomæo dicitur) occuparetur, quod eam obstare putaret Castello novo, & clavis præcipua Dalmatiæ, maris Adriatici, & Veneti territorii esset. Nimis diu immoratus sum in Sinano & Ferato Bassa, quod eorum antehac mentionem fecerimus, & postea etiam facturi simus, quod primi fere & præcipui sint, qui clavum Reipublicæ tenuerint. Nunc ad reliquos pergo.

Sinan Cicala, Venetorum propter rationes supra allegatas hostis, *Cytheram* Insulam, Cerigo hodie dictam, invadendam esse suadebat, lucernam Archipelagi eam vocans, & exploratricem actionum Turcicarum, maxime vero, quod ex ea insula facillimus in Peloponnesum sit trajectus. Sic Demaratus Spartanorum rex in Persia exulans Xerxi suasit,

ſuaſit, ut quantocyus poſſit, Cytheram inſulam ſibi ſubjiceret, ſi quod affectabat, Græciæ imperitare vellet.

Aliorum Baſſarum erat opinio, ut *Novigradum* & *Zaramirizi* urbes occuparentur, quo injuriæ multis jam annis ab Vſcocchis illatæ vindicentur, & eorum audacia reprimatur, vel ſaltem, ut Veneti ad ea damna, quæ terra marique Turcæ à piratis & latronibus iſtis quotidie patiuntur, reſarcienda aſtringatur. Negabant enim Veneti, ſe eo nomine Turcico Imperatori ullo modo eſſe obligatos. Nec quicquam ea de re vel Conſtantinopoli vel alibi in commentarijs publicis ſcriptum reperiri. Volebant iidem Baſſæ, ut Veneti à Buthroti piſcationibus (hodie Buotintro dicitur) 10000 paſſuum à Baſtia diſtans, è regione Corcyræ ſita arcerentur. Non equidem, quod ejus loci poſſeſſionem jure quodam ad Turcas ſpectare putarent (cum Veneti multo antea illum tenuerint, quam Turcæ pedem in Albania fixerint): ſed quod 100000 Cecchinorum in reditu piſcationes illas habere, fama, ſed falſa tamen, ferat, cum ultra ſex millibus vel circiter nunquam locari ſoleat.

Alijs quibusdam videbatur commodum, ut claſſis Turcica in procinctu ſtans, ventum exoptatum & ſecundum expectaret, quo flante vel ex Peloponneſo vel Naupacto (hodie Lepanto) vel Nicopoli, quæ Prevera, vel Orico quæ Velona dicitur, ſolveret, *maris Adriatici littus omnemque oram maritimam* deprædaretur: & qui ipſis omnium commodiſſimus viſus fuerit locus, eum occuparet. Quod eo facilius ſe conſecuturos confidebant, quin maritimæ oræ terreſtribus etiam copijs à Turcis infeſtari poſſint, utpote qui omnes illas regiones fere obtineant.

Iidem Baſſæ hoc inprimis urgebant, quod abſque difficultate, ſed maximo cum commodo, *Pola* & *Raguſa* occupari poſſent. Illam incolis denudatam portum habere præſtantiſſi-

mum & in Istria sitam esse: quæ provincia militum & habitatorum multitudine, nec non etiam propugnaculis destituatur, sed inprimis tamen, quia ultra 120 millia passuum Venetiis non distet. *Ragusa* vero post Corcyram, alterius quasi portæ instar sit, qua in Venetem ditionem per Adriaticum mare aditus pateat, & tam commode sita, ut tota inde Italia bello peti possit. Habere etiam portus tutissimos & capacissimos, quibus Turcæ ijs in oris destituantur. Dyrrachij (quæ Durazzo dicitur) portus ultra quatuor triremes non capit, & introitum minus tutum habet propter syrtes. Inde ad 12 lapidem ad promontorium, Capo di Lacchi dictum, alius est portus 20 navium capax, sed nec hic tutus, nec aquam bonam habet. In sinu Velonæ seu Orizi alius est, totidem capax triremium. Hinc ad 8000 passum est portus Ragusæus, qui 20 navium stationem habet: versus septentrionem, occasum & meridiem à ventis tutus non est. Extra sinum Adriaticum, quem veteres montibus Acroceraunijs (hodie Dichimara vocantur) terminabant, primus qui occurrit ad Epirum, est portus di Santi Quaranta, ubi quædam triremes consistere possunt. Non procul distat Neriho olim Oricum: ubi primum Romani quondam appellere solebant, cum Hydrunte in Epirum navigarent, 40 triremium capax, sed non adeo securus est. Soli Ragusæi portus, quorum 5 vel 6 sunt, insigni capacitate præstant. Tres in primis, & ex his ille, qui de sancta cruce nomen habet, non Turcicam modo, sed quamvis maximam classem capere posset. Hæc urbs præter utilitates quas dixi, hanc insuper rebus Turcicis afferret, quod triremes aliæque naves ex materia, quæ è montibus Ducaginis eo transferetur, ibi construi possint, quod eâ commoditate in nullo alio ex portubus supra dictis fieri potest, ut alibi quoque à nobis demonstratum est.

Sed major pars Visitiorum in expeditionem *Cretæ insulæ* incli-

inclinabant: quam ideo expugnandam judicabant, quò navigatio Turcarum, qui vel Alexandriam negociationis causa vel ex superstitione Mecham petunt, ab Hispanis Melitensibus & Florentinis triremibus, tuta reddatur: quod fieri non possit, nisi alterum ex his duobus remedijs, quæ præcipuus quidam ex Emiris proposuerat, observetur, ut videlicet Veneti non modo eò adigantur, ne ullum illis navibus in mari, cujus imperium habent, aditum præbeant, sed etiam ut damna resarciant, quæ ipsorum culpa navibus Turcicis ab hoste inferantur: vel ut eum in finem classem Turcicam in Candiam, ubi stationem habeat, recipiant. Emiri illi, quorum memini, profitentur se ex Mahumetis prophetæ descendisse prosapia: ideoque tiaram seu Tulpantem viridi colore infectum gestant. Nec dubitandum, quin expeditio hæc felicem habitura sit exitum, siquidem insulæ illius regnum, propter discrepantes ritus, quos Græci & Latini in suis Ecclesijs observant, inter se divisum sit: Nobiles Veneti (in quo fortassis hallucinantur) à Cretensibus diffideant: illis etiam, qui privilegijs atque imunitatibus fruuntur, cum reliquis, qui angarijs obnoxij sunt, pessime conveniat: Rusticorum animi à nobilibus valde sint alienati. Sed hoc maxime ad rem facere, quod nullo impedimento à Turcica classe quavis ex parte impetus in eam insulam fieri possit, cum Turcarum ditione fere undiquaque cingatur, Natolia scilicet, Caramania, Barbaria, Alexandria, Morea, & Archipelago, quæ regiones omnes Turcarum Imperio parent, è quibus subsidia & supplementum militum nullo negocio ad exercitum mitti possint. Præterea si insula hæc, quæ omnis generis fructuum feracissima & fertilissima est, occuparetur, tum omne maritimum imperium in manibus Turcarum positum iri. Nam fere centrum non solum maris mediterranei sed totius orbis dici possit: quod æquali distantia ab Asia Africa & Europa dissideat. Vn-

at. Unde non incommode à veteribus sedes mundi oppo tunissima habita est. Hoc quoque observandum, quod occupata ea insula, Venetorum classis multarum triremium jacturam factura sit: Ottomannicum Imperium contra oportunitatem maximam adipiscatur, quam plurimas in ea insula construendi. Tandem cum Constantinopoli maximus sit Cretensium numerus, illi de locorum oportunitatibus Turcas informare & juvare possent. Inter eos quam plnrimi sunt exules, qui eo confugerunt, ut laborando in armentario vel Peræ victum acquirant: vel negotiationem exerceant, vini in primis preciosissimi, quod insula profert. Inde enim per Pontum Euxinum ad Danubij ostia, & rutsus ad urbem Chilia, Galaz Rene usque Flaz, quæ est in Valachia, transfertur, ubi carris impositum in Poloniam transportatur. In Germaniam vero non ea via, ut nonnulli scripserunt deportatur, sed per Oceanum Hamburgum Lubecam & Gedanum transmittitur. Pars quoque itinere quod Venetias ducit, in Germaniæ urbes præcipuas defertur.

LVII. Consilium de invadenda Italia.

De expeditionibus quas in Italiam fecerunt Hunni, Alani, Gothi, Vandali, Teutones, Galli, Hispani & Saraceni.

Laudes Italiæ.

Quomodo Itali sibi de re frumentaria prospiciant.

POsthabitis prioribus de bello movendo consiliis, SEXTA successit sententia. Alij enim Bassæ, omnes imperij Ottomannici vires terrestres æque atque maritimas contra Italiam dirigi volebant.

Quod ad orbis terrarum monarchiam, quam Turcæ semper sibi, tanquam scopum suarum actionum, propositam habuerunt, nunquam perventuri sint, nisi prius Italiam in potestatem redegerint. Hæc enim tanquam centrum universi orbis

bis consilia reliquis membris & auxilia suppeditare soleat, quibus aliorum machinationes impediuntur. Romanos tandem totius mundi dominos extitisse, quod hanc potissimum obtinerent. Huc omnes suas cogitationes direxisse, qui ex Ungaria per Dalmatiam eo profecti suut. Alani & Gothi, qui utramvis Daoubij ripam incoluerunt, postquam Græciam subjugarunt, per Bosniam & Croatiam in Italiam irruperunt. Vandali Hispania subacta, ex Africa classe eo solverunt. Teutones Galli & Hispani varias in Italiam expeditiones susceperunt. Saraceni (de quibus Romani quondam dicebant, eos vel in amicorum numero habendos, vel non tractandos ut inimicos) postquam totam Italiam devastarunt, diutissime illius imperij potiti sunt, ipsa dominatrice Roma capta. De qua stulte sane dicere solebat Solymannus, eam jure ad Imperium Ottomannicum pertinere, quod à Constantino in præjudicium successorum fuisset alienata.

Concludebant tandem, quod nulla tam honesta tamque fructuosa expeditio hac ipsa suscipi possit: quod Italia velut reginæ locum inter alias provincias obtineat, propter situs opportunitatem, aëris temperiem, omnium rerum ad victum humanum necessariarum abundantiam, maximas pulcherrimas & ditissimas urbes, propter sedem primariam Ecclesiæ Christianæ, propter antiquam gloriam & majestatem Romani Imperij, aliasque causas.

Neque hanc expeditionem adeo difficilem fore; quod Italia diversis Principibus pareat, quorum imperio quamplurimi ipsorum subditorum invite obsequantur: quod incolæ per multos jam annos in pace vixerint, ideoque ad bellum minus apti, sed timidi atque imbelles existerent. Quod si antequam segetes maturescant, expeditio illa, vel ex uno, vel pluribus locis incipiatur, Turcis nunquam, quæ ad victum spectant defu-

tura: incolas vero, quorum magna eſt frequentia, earum rerum penuria laborantes, & incluſos ſuarum urbium muris & propugnaculis, in extremum famis periculum adductos iri. Id vero inde magis patere, quoniam hoc tempore, quo pace fruuntur, frumentum, quantum ſufficiat ad victum non habeant, ſed aliunde, in primis vero ex Peloponneſo Conſtantinopoli & urbibus Oceani maritimis, illis advehatur.

Conſiderandum porrò quod plerique Italorum non alia ratione, quam ſuis laboribus & manuum ſuarum operibus, vel negociationibus victum ſibi parent. Qua ratione ſi ſpolientur, brevi tempore eò illos redactos iri, ut conditionibus, quas victor propoſiturus ſit, pareant, vel tributa ſolvant, Imperioque Ottomannico ſe ſubijciant.

Nec milites illubentes in bellum hoc profecturos, quod neque per ſteriles regiones neque glacie congelatas aut incultas, neque per ſylvas vel montes inacceſſos ipſis proficiſcendum ſit; ſed in ſuarum ædium conſpectu, & per proprias ditiones in bellum hoc ituri ſint. Et ſiquidem Turcæ, ut conſtat, ſæpius eo penetrare potuerint, cùm limites remotiores & itinera incommodiora haberent, multò facilius id nunc fieri poſſe, cùm opportunitatem nacti ſint, & hoſtem in propinquo habeant.

LVIII. Conſilium de bello in Poloniam transferendo. De Coslou.

SEPTIMA quæ dicta fuit ſententia, eorum fuit, qui bellum in Poloniam primum, exinde in Ungariam & Germaniam transferendum eſſe putabant. Cujus rei rationes illi allegabant. Primum dignitati & majeſtati Ottomannicæ detrahi, quod Poloniæ rex tributum debitum ſolvere aliquoties recuſarit; illud ni & armis repetendum eſſe cenſebant, quod eò facilius impetraturos ſe ſperabant, quoniam inter ipſos Polonorum præcipuos

puos inimicitiæ passim gliscerent. Nec difficile illud bellum futurum, quod Polonia cum Moldaviâ Tartaris & Sangiachatibus Achermani & Banderæ & Vosia terminatur. Neque tutam & plenariam Moldaviæ & Valachiæ possessionem unquam Turcas habituros, nisi Polonorum audacia reprimatur: quod earum regionum Principes, quos Waiwodas vocant, ubi multis opibus se locupletarint, semper in Poloniæ regnum recurrere soleant. Fore insuper ut injuriæ à Cosaccis illatæ (qui Coslou Tauricæ Chersonesi urbem occuparant) vindicentur: & mercatura in Moscoviam liberior & tutior reddatur. Moscoviæ Duci timorem incussum iri, propter regionis vicinitatem: qui Dux imperio Ottomannico impedimento fuerit, quo minus totius Persiæ regnum obtinuerit.

Et cum hoc modò Germaniæ paulatim appropinquetur, forsitan eo rem deventuram, ut insigni aliqua clade Imperator afficiatur; eoque magis magisque Imperium ejus armis & præsidijs Turcicis exponatur & cingatur.

Poloniam planam & apertam esse regionem, neque propugnacula ad resistendum habere; incolas militiæ scientia non valere, quod diu jam pacem coluerint, & bellum cum Maximiliano Austriaco parum duraverit: Stephanus rex in bellis quæ contra Moscovitam gessit, ut plurimum militibus Ungaris usus sit, & obsidendo potius, quam pugnando ea bella confecerit.

LIX. Consilium de bello Imperatori Romano inferendo.
Quomodo à Turcis Imperator & Vienna appelletur.
Solymanni & Selymi consilia & deliberationes.
Quanta facilitate bellum Imperatori inferri possit.

QVI OCTAVAM & ultimam dixere sententiam, bellum Romano Imperatori inferri volebant: quem Turcæ regem Viennæ (quæ illis Betz dicitur) nominant; olim Vindomana fuit,

Causas belli movendi has proferebant. Quod Uscocchi eò insolentiæ processerint, ut terra marique Turcas sine intermissione deprædarentur, unde non modo propter damna, quæ inferantur subditis, sed propter ipsam Imperij Ottomannici majestatem & honorem, eorum audacia diutius non perferenda. Horum injuriis præcipue factum esse, quod mercatores privato suo cum damno, & publico Imperatoris detrimento, Narenta seu Narona Turcici Imperij oppido relicto, emporium sibi constituerint Salonam (hodie Spalato) quæ ditionis Venetorum est. Sed ne sic quidem mercatorum securitati consultum esse, licet pax cum Imperatore & Venetis observetur. Nam & terrâ omnia deprædationibus ipsos miscere, animalia abigere, pagos exurere, liberos è matrum complexu & sinu abripere. Hinc quis animus ipsis sit, facile intelligi posse. Nec dubitandum, si occasio sese offerat, quin, si aliquod magni momenti propugnaculum occupare possint, omni conatu id tentaturi sint. Quod quantum dedecoris & ignominiæ, ut damnum sileatur, toti Ottomannico Imperio allaturum sit, facile quemvis æstimate posse.

Nec obscurum est quam vilipenderit Imperator noster Turcam, eo quo bellum cum Persis gessit tempore serò nimis tributum persolvens, quod violandæ potius quam stabiliendæ pacis signum sit.

Nec adeo dubiam & difficilem fore victoriam, quod & versus Croatiam Vngariam & Austriam impressio fieri possit. Regionem omnibus rebus necessarijs abundare, exercitui sustentando commodam propter vicinitatem, & quod fere semper in Turcico territorio iter faciendum sit. Propugnacula præcipua Vngariæ, Belgradum, Budam, Albam regalem, aliaque loca munitissima Turcarum præsidijs & milite custodiri, quo milites tanquam in tutum sese recipere possint, si clade aliqua afficeretur

retur

ceretur exercitus, vel etiam in amissi locum ex præsidiis vicinis alius substitui possit.

Imperatorem Romanum paci potius studere quam bello: quod non eo loco & honore à cunctis Germaniæ Principibus forte haberi videatur, quem ipsius & dignitas & majestas requirat. Germanorum proceres propter religionem & fines territorii acriter inter se diffidere. In primis vero propter novi Rom. regis electionem, pertæsos Imperii domus Austriacæ, à qua contrariæ religionis Principes inprimis abhorrere videantur. Tum quod nimis anxie de cumulandis & asseruandis suis thesauris sint solliciti.

Tandem cum multis abhinc annis Germani bella nulla gesserint, ad arma tractanda minus eos fore idoneos & ducibus parum obedientes. Eos nunquam non diffidere solitos Vngaris Italis & Hispanis, quod hæ nationes à Germanis parum diligantur, ne dicam odio habeantur. Qui etiam inter se propter variarum religionum studia non consentiant, & semper in eo versentur metu, ne si forte Imperator Turcam bello vicerit, religionem, quam semel receperunt, iterum ejurare & Pontificis Rom. jugo se submittere cogantur. Hanc ob causam à bello ipsos potiùs atque auxiliis summittendis abstenturos, quam ut sui & Imperii defensionem suscipere velint.

Nec verendum esse, ut exteri Principes Imperatori hoc bello occupato auxilium ferant. Polonum & Transylvanum nunc in pace cum Turca vivere, nec belli tempestatem in proprias ditiones derivaturos. Tum etiam quod Poloni eo in metu sint positi, ne patriæ limites deserere & versus mare glaciale se conferre cogantur. Transylvanus vero à Turcico Imperatore imperium acceperit, quo rursus ab eodem exui & spoliari possit. Regem Hispaniarum ea quidem valere potentia, ut maxima domus Austriacæ auxilia subministrare

possit, verùm aliis in locis ipsum distineri. Pontificem Romanum non ubivis locorum præsto futurum. Italiæ Principes neque thesauros suos neque subditos in alterius gratiam insumpturos. Venetam Rempublicam non temere Turcarum arma in se concitaturam, sed ociose potius belli spectare exitum, quam alieno periculo se immiscere, præoptaturam.

HÆ præcipuæ sunt Visiriorum de bello movendo sententiæ; non maturo aliquo consilio, ut fere solet, excogitatæ, sed ex barbara quadam temeritate profectæ: qua moti plurimarum rerum facilimam expeditionem sæpius sibi persuadent, quas effectu non modo difficilimas, sed etiam perniciosissimas sibi experiuntur.

SCIO nonnullos esse, qui de rerum quas enumeravi certitudine dubitent: quem scrupulum ipsis eximere animus est. Breviter igitur ostendam, quomodo Turcis res nostræ innotescant, & Turcarum res in nostram noticiam perveniant. Demonstrabo etiam, omnibus Principibus hoc usu venire, ut de rebus maximi ponderis eiusmodi deliberationes instituant, præcipue Ottomannici reges, exemplo à Solymanno & Selymo ducto. Ille enim cum suis Bassis omnium orbis terrarum Principum vires & potentiam examinabat & ponderabat: Hic vero, qua ratione de omnibus Principibus victoriam reportaret, consilium inibat.

LX. Quomodo res, quæ inter Christianos Principes aguntur, in notitiam Turcarum perveniant.

Haud dubium est, Turcicum Imperatorem eiusque consiliarios non modo earum rerum quæ inter Christianos quotidie accidunt, verùm etiam arcanarum, & quæ ipsis solummodo Principibus eorumque Consiliariis notæ sunt, cognitionem habere. Quibus explorandis, tum mercatorum, quorum ex omnibus nationibus Constantinopolis magnum

magnum numerum alere solet, opera utuntur: tum ex mancipiis & captivis, qui singulis diebus in ipsorum potestatem perveniunt, intelligunt: hi plerique fidem Christianam eiurant, præmiis allecti, vel pœnarum metu quibus durissime affliguntur.

Habent etiam alias rationes hæc expiscandi. Non ita pridem Secretarius quidam Imperatoris, qui Constantinopoli morabatur, plurima in illorum noticiam pertulit. Et Iudæi hac in parte fidelem ipsis navant operam. Hi sagacissimi sunt exploratores, Christianorum hostes; qui passim per Turcicum Imperium sparsi, mercaturam exercent in præcipuis emporiis & vectigalia fere soli redempta habent. Vnde summo studio res nostras indagant, ut Turcis eas revelando gratiam ab iis ineant, bonis & facultatibus suis prospiciant, seque suosq; liberos in tuto conservent: tum etiam ut præmium aliquod & mercedem ab ipsis accipiant, sibique eos devinciant. Occasio præcipua belli, quod proxime Veneti cum Turca gesserunt extitit, ut fertur, Ioannes Miches Hebræus, qui infesto erga Venetos animo, quod merces suas, quas sub ficto quodam nomine Venetias advexerat, obtrudere ea specie prohibitus fuisset. Iohannem Lopes Hebræum affirmant plurima secreta Sixti V Pontificis Amurathi aperuisse, quæ exploraverat dum Romæ vixit. Ideo eius imago ab Inquisitoribus combusta fuit.

Habent etiam Turcæ exploratores suos fere in omnium Principum aulis, quibus certa stipendia soluunt; etiam (quod mirum est, sed verum tamen) in Helvetia & apud Rhætos superiores, ut de copiis & exercitibus, qui inde in alias regiones emittuntur, certiores reddantur.

LXI. Quomodo de rebus Turcarum certiores reddamur. Quis apud illos Mupthi vocetur.

Assam Bassæ avaritia & ratio emungnedi pecuniam.
De Sultana.
De Zingi Han.
Cur Tartari & Turcæ capitis tegumenta pennis exornent.

AD Christianos Principes quod attinet, notæ sunt impensæ, quas faciunt, non modò ut aliorum consilia & actiones secretiores explorent, etiam cum damno & pudore eorũ qui in ea re ipsis inserviunt, sed præcipue ut quid Turca, qui communis est hostis, in animo gerat & contra illos machinetur, expiscentur. Vnde quorum plurimùm interest, etiam in ipsa urbe Constantinopoli, suos maximo cum sumptu alunt exploratores Iudæos & Turcas, atque primorum Bassarum fidissimos: & quoties arcanum quiddam ipsis communicatur, liberaliter illis dona conferre solent.

Nonnunquam ipsimet Bassæ Principum legatis ea, quæ in secretiori Imperatoris consilio proponuntur & tractantur, communicare solent. Verum huic malo hoc ille solet adhibere remedium, ut præcipuos consiliarios sub venationis specie rus secum abducat, quo ea quæ decreta sunt minus facile euulgentur.

Variæ autem sunt caussæ, quæ Bassas movent ut de Imperatoris sui consiliis alios certiores faciant. Sæpius animorum quædam inclinatio eos permovet; qua Mahumetes Socolevich Primus Visirius sub Selymo, & Muphtius eo tempore, erga Venetam Rempublicã bene affectus, plurima Reipublicæ illius legato concredidit. (Muphtius autem apud Turcas primus eius superstitionis antistes, atque Mahumetanæ legis præcipuus interpres est: tantæ in speciem autoritatis in concilio, ut ipsius sententiæ nunquam quisquam aperte contradicat. Dixi, *in speciem:* nam quoties Imperator serio aliquid vult, ille vel timore vel adulatione motus princeps ad laudandum & suadendum prodit.) Sæpius ubi inter

præcipu-

præcipuos Consiliarios contentiones oriuntur, ut deliberationes suorum æmulorum impediant, quo minus optatum exitum sortiantur, illis quorum interest eas patefaciunt; quod Mehemetem Bassam & Muphtium, nec non ita pridem Sinanum & Feratum fecisse constat. Nonnullos avaritia ad hoc movet. Natura enim Turcæ sunt avarissimi seu donorum cupidissimi. Qua in re Assan Bassa Venetus Cilestri natus reliquos sui temporis Bassas superavit. Hic ante Cicalam Architalassi officio functus est: & cum quadam die in concilio quidam è Visirbassis Imperatori pollicitus esset, se ex improviso Venetias occupaturum, nec ille tamen auditus sed derisus potius propter vanitatem & temeritatem fuisset: Assan iste ad legatum Venetum se contulit, eique consilium aperuit, quasi ab aliis in medium allatum, se vero naturali inclinatione erga eam Rempublicam motum obstitisse, ne executioni mandaretur. Vnde splendidissimo & ditissimo munere fuit donatus.

Sub hoc titulo consiliarii sæpius servos suos & famulos remunerari solent. Nam arcana illis communicant, ut ea aliis, qui liberaliter donant, aperiant, atque lucrum inde faciant.

Idem cum suis uxoribus observant. Vnde Sultanæ (quæ Imperatoris sunt amasiæ vel cognatæ) cum perpetuò in Seralio habitent, ubi negotia præcipua tractantur & expediuntur, eorum esse insciæ non possunt, eaque per eunuchos, qui ipsarum custodiam habent, Principum ministris revelant. Student sibi hoc officii genere Principum animos devincire, ut splendidum aliquod munus ab iis eblandiantur. Mater huius Mahumetis honorem singularem Venetæ Reipublicæ deferre simulat, & sæpius donum aliquod ab ea postulat. Non ita pridem omnes Sultanæ à Venetis petierunt, ut prohiberent, ne fictæ illæ pennæ vitreæ, quæ Murani conficiuntur

& erodii pennis similes sunt, Venetiis in Turciam efferantur: quod magno cum applausu & vili precio passim Constantinopoli emerentur: unde ipsæ impediantur, quo minus pennas preciosissimas, quæ dono ipsis è diversis regionibus magno numero mitti consueverunt, eo precio quo ante solebant vendere possint. Apud Turcas enim mulieres æque atque viri cristas gerunt, consuetudine à Tartaris ducta, postquam Zingi Han, (perperam alii Cangio eum vocant) servatus à bubone fuerat. Cum enim hæc avis arbusculis quibusdam consedisset, sub quibus Zingi latebat metu hostium eum insequentium, putavere illi neminem in eo loco ubi tam secura avis consideret delitescere. In huius rei memoriam Tartari avem hanc summopere venerantur; ut qui eius pennas tum nancisci potuit, felicem sese æstimarit: atque alii deinceps iis pennis capita insignire summe studuerunt, ut est apud Haytonem relatum. Sed ad institutum.

LXII. Quare Amurathes bellum Romano Imper. inferre decreverit.
De Assan Bosniæ Bassa.
De propugnaculo Petrinæ.
De Assan Bassa de Vuan.

AMurathes Turcarum Imperator, ubi diu in ea consiliorum varietate anceps hæsisset, incertus quid nam de bello decerneret, tandem Cæsarem aggrediundum esse statuit. Sperabat enim hac quoque in parte gloria & laude suos antecessores superare, ut in Persia se fecisse iudicabat. Idque eo facilius, quod bellum gerendum esset in regione, quæ proxime suum territorium attingebat: unde commeatus & alia necessaria in castra commode deferri possent.

In eo proposito à Sinano Bassa fuit confirmatus. Qui cum vidisset, frustra se Corcyrensem expeditionem consuluisse, hanc fovere studuit: sperans se Generalis (ut vocant) &

& Supremi ducis officio potiturum, quo ſuis æmulis reſiſtere &maximas divitias acquirere poſſet. Quod tandem ipſi ex animi ſententia ceſſit, ſiquidem ad ſeptennium ſupremum belli imperium ea poteſtate, quam Imperator ipſe habet in caſtris, conſecutus eſt.

Illud negocium præ reliquis quoque promovit Aſſan Boſniæ Baſſa, homo temerarius potius quam ſtrenuus, ſi res eius in Croatia geſtas ſpectes. Putabat eo modo divitias ex eo bello (ut mos Turcarum eſt) maximas, & ſuprema belli munia, quæ à vatibus quibuſdam vel potius auguribus promiſſa fuerant (nam eorum auſpiciorum erat inprimis diligens obſervator, cum accipitrariæ rei præeſſet) ſe conſecuturum. Igitur Amurathem indies de damnis, quæ Vſcocchi & alii Archiducum miniſtri & ſubditi inferebant, deque incendiis deprædationibus eorundem & rapinis commonefaciebat. Inſtigans eum, ut in Croatia bellum inciperet: inde vel contra Cæſarem vel Venetos illud continuaret, vel ex improviſo in Italiam impetum faceret, ut ſub Mahumete Baiazethe & Solymanno factum fuerat; unde omnibus Italiæ Principibus maximus metus incuteretur, & milites ditiſſimis ſpoliis locupletarentur. Ea importunitate tandem effecit, ut poteſtas ipſi data fuerit, bellum in Imperii finibus auſpicandi; ſub hac tamen conditione, ne ipſius Amurathis juſſu ſed proprio motu id à ſe fieri profiteretur. Petrinæ propugnaculum ad Culpam ſeu Colapin fluvium, quam de ſuo nomine Aſſan Grad nominari voluit, extruxit. Inde faciles incurſiones in ditionem finitimam fieri poterant, & periculum minabatur Caroloſtadio Zagabricæ & Metlicæ, aliiſque urbibus & pagis vicinioribus. Omnia terrore lachrymis & querelis percellebantur & perſonabant.

Sed obiter hic ſingulare quippiam obſervandum ducimus; cum videlicet qui primus Perſiæ regiones infeſtavit,

ante-

antequam bellum proximum motum fuit, & pacem inter Persas & Turcam violavit, idem cum hoc nomen tulisse, & vocatum Assan Bassam de Wan; quæ Mediæ urbs est, hodie Siruan & Waspracan dicitur, qui eo tempore ultimus Turciæ terminus versus Persiam erat.

Sæpius *Vscochorum* mentionem fecimus: quinam igitur sint, clarius ut explicemus, propositi nostri ratio requirit, quoniam caussa & occasio tanti belli, quod nunc geritur, extitisse dicuntur.

LXIII. De Vscochis, & quare sic dicti.
Vbi ipsorum latebræ & receptacula sint.
Vnde ipsis ad mare aditus sit.
Quomodo ipsorum deprædationibus variis modis resisti possit.
De Chimeriottis, Martelossis, & Murlachis.
Sententia Azam Bassæ.
Decretum Vscochorum de non diminuendo suorum numero.

VScochus voce Sclavonica saltatorem significat; quod capreoli in morem per præcipitia montium calceis lorariis saltare soleant. Sed errant, qui cum Iovio inhabitatores Chimeræ eos statuunt; siquidem à Chimeriotis ad quingenta miliaria distant; qui in Albania Acroceraunios montes ad promontorium Iapygium, quod Capo di Santa Maria dicitur, incolunt. Vscochi Sclavonicam, Chimeriotæ Albanicam linguam loquuntur: illi Romanos, hi Græcos observant ritus: illi collectitii sunt & pauci, hi vero indigenæ & maximo numero. Inter illos plurimi versantur Murlachi, quibus sub Turcis vivere non licet: qui aut ex Veneta vel aliorum Principum Italorum ditione proscripti, vel paupertate coacti, illis se adjungunt. Recipiunt quoque in suam societatem Martelossos, qui exploratores & latrones sunt eius ditionis, ut ipsa vox Martelos demonstrat, quæ professionem non nationem quandam denotat.

De

De *Morlachis* ſic ſtatuendum. Eo nomine omnes Chriſtianos intelligi, qui montes incolunt. Inprimis vero, qui in monte Lica prope Novigradum & Seniam habitant. Vox ea Marolachia tunc primum innoteſcere cœpit, ubi in Italiam Barbari irruperunt. Nam cum ex Walachia ad mare Adriaticum perveniſſent, eo nomine omnes maris accolas adpellarunt, & ſub voce Vulachi vel Vloſchi Italos omnes intellexerunt; non aliter ac Turcæ, qui Francorum nomine omnes Italos appellitabant.

Vſcochi maritima loca habent Seniam & Buccari: interius vero Othozaz & Vinadol, quæ regio ad Comitem Sedrim pertinet. Et licet omnes oras finitimas deprædentur (quemadmodum Turcomanni quondam in Græcia ſolebant) ab Imperatoris tamen præfectis tolerantur, ne eos à ſe alienent ſi quidem ſine ullo ſtipendio audaciſſime limites iſtos defendunt & tuentur, Coſaccos Polonos ea in re imitantes; de quibus infra fuſius. Quod cum manifeſte contra pacta conventa, inter Archiducales & Turcas, & cum ipſis quoque Venetis inita, fiat, ſæpius cauſam & occaſionem Turcis dedere, ut ad defendendos ſubditos, & merces quæ Anconam & Venetias deferuntur, arma arripuerint. Eo etiam Venetos redegerunt: tum propter jurisdictionem, quam in mari Adriatico ſe habere Veneti prætendunt: tum etiam ne Turcis occaſionem præbeant, ut armis in Venetos converſis injurias ab Uſcocchis illatas ulciſcantur. Adhoc etiam ne Veneti à Turca odioſe interpellentur: ut fieri ſolet, qvoties Turcis aliquo damno adfectis ſatisfactionem ab ijsdem Venetis Turcæ petunt. Nec verò Turcarum modò bona prædari ſolent, ſed Chriſtianorum etiam facultates aggredi, Venetorum inprimis; non equidem quo damna quæ in obſidione Seniæ acceperunt reſarcirent, (ut quondam ipſorum Voviadæ & Arambaſſi cauſabantur) ſed potius, ut injuſtiſſimis

modis divitias & opes acquirerent. Quod eo libentius faciunt, quoniam optime norunt, quod à Venetis vix impediri possint, dum ab Imperialibus defenduntur & quoties lubet in tutum se recipere queunt.

Vscocchis tamen quatuor viæ patent in mare ad prædas agendas. Prima est inter flumen Vessiam atque Chersum insulas: secunda inter dictas insulas & Arben: tertia inter Arben & Pagum: quarta denique inter Pagum & Zaram, quæ angustissima & 100 passus vix patet.

Veneti triremes habent atque alias naves armatas, quas ad impediendos Vscocchorum impetus emittunt: sed quia parum ordinate res administratur, parum etiam hactenus ipsis nocuerunt. Navium igitur numerus augendus & præsidia in loca opportuna collocanda sunt, quibus commode ipsis resistatur. In quæ etsi sumptus majores impendendi essent, hæc tamen utilitas inde expectanda, quod Vscocchis semel in fugam compulsis non facile sese recolligere & unire possint. Et mercatores ipsi (de quorum salute & utilitate utplurimum agitur) libenter eos sumptus contribuent.

Vel etiam hac ratione ipsis resistendum, ut Vscocchorum ducibus certa pecuniæ summa solvatur, ut à damnis tam Christianis quàm Turcis inferendis abstineant; cum latrocinia vix ulla ratione latronibus illis audacissimis & animosis interdici possint, nisi seriò in id & aperto bello incumbatur. Sed verentur nonnulli, ne ex ea re Turcarum Imperator indignationem contra Venetos concipiat, qui cum Vscocchis conspirasse ea ratione videri possent, ut ipsorum mercatores solummodo pace fruantur & tutò negociari possint, neglectis aliis. Nec fieri etiam posse, ut in hunc modum tam secrete cum Vscocchis transigatur, quin Turcæ rescissant. Verum huic malo duobus modis succurri poterit. Primum, ut quid rei cum illis geratur Turcarum

carum Imperatori significetur, cum in eo omnis tractatio constat, quo ipsi solummodo satisfiat. Vel, ut Pontifex bono consulens publico sese interponat, & acceptam à Veneta Republica vel à mercatoribus pecuniam suo nomine inter Vscochorum duces distribuat. Præterea etiam Cæsari subsidium aliquod pecuniæ largiri posset, ut præsidio valido Seniam & loca vicina muniat. Vel, quod optimum foret, si, ut pacate inde discedant, eaque loca rapinis exercendis commodissima deserant, cum ipsis constituto precio vel ex pacto conveniri posset. Constat enim publicos ipsos esse latrones, & maximis damnis Christianum orbem afficere.

Alia ratione, nec vires ipsorum imminui, neque etiam penitus extirpari poterunt: quod nunquam à quoquã impediantur, quin militem suum augeant, & quosvis ad militiam paratos sibi associent. Hoc enim lege apud ipsos cautum est, ut marito defuncto conjux in omnia defuncti bona succedat, & qui hanc duxerit possessionem illorum bonorum possit acquirere.

Huc usque de Vscocchis, & quomodo ipsorum insolentiæ resisti possit, dictum sufficiat.

LXIV. Sigismundus Battorius ad Cæsarem transit, quod plurimum Cæsari profuit.
Quæ Sinan Bassa Amurathi obtulit.
Obitus Amurathis & ejus sepultura.
Cur Turcarum templa seu Meschitæ vocentur Moscheæ.
Successio Mahumetis in regno paterno.
Quid Ferat & Sinan Bassa prætendant.
Cur Mahumetes in bellum profectus sit.

VBi bellum inter Amurathem & Cæsarem eo quo dixi modo recruduit, Sigismundus Battorius Transylvaniæ Princeps Turcis adversari & Cæsaris partes sequi cœpit. Quod ut illis præter spem & omnem expectationem evenit: ita neque ab

his, qui factum hoc Politico more (quem Ragion di stato appellant) examinarunt approbari potuit. Soli igitur divinæ providentiæ meritò adscribendam esse deliberationem illam censemus. Hinc enim dubio procul & Germaniæ & Italiæ nata est salus atque securitas: & Turcæ machinationes, quas contra Christianos principes intendere voluit, ut plurimum declinatæ & aversæ sunt, singulari ad hanc diem exemplo.

Sinan vero ubi post mortem Asian Bassæ imperio militari præfectus est, amissa omnia se recuperaturum est pollicitus: ut contra eorum calumniam sese purgaret, qui hujus consilij de bello Cæsari movendo autorem ipsum solum prædicabant.

Quæ ab eo tempore in Ungaria ab utraque parte gesta sunt, historicis describenda relinquimus. Sed ecce dum hic Belgrado reditum Constantinopolim parat, mors Amurathis ipsi denunciatur. Qui nono Ianuarij die Anni 1595 obijt, sepultusque est in templo, quod vivens construxerat idolo Bahalzebuf, id est, muscarum. Qua fortasse de caussa talia ædificia vulgò corrupto vocabulo, vel sane ludibrij causa, à nostris Moschea, hoc est domunculæ Muscariæ nominantur.

Vbi MAHVMETES operâ Ferati Bassæ, qui triremem evestigio ipsi obviam miserat, in paternum imperium inductus, & de more ac consvetudine Ottomannica inauguratus esset, consilia bellica renovata sunt. Initio apparebat, Mahumetem paci potius quam bello studere: quod Constantinopolim caritate annonæ oppressam, subditos ab eo bello alieniores, Bassarum animos, inprimis vero Sinani & Ferati, invicem dissidentes, cerneret. Ille enim belli imperium jure sibi deberi prætendebat, quod Mahumeti semper fidissimus & amicissimus fuisset, & parenti quæ de filij morte ex ambitione decreverat dissuasisset, & suspiciones ea de re conceptas ejus animo exemisset; tum quod semper de omnibus rebus, quæ in regno quotidie fieri solebant, ipsum

ipſum certiorem feciſſet. Ferat contra optimè de Mahumete ſe meritum eſſe ſtatuebat, quod tempore exiguo in poſſeſſionem regni paterni illum collocaſſet. In primis vero tam periculoſo tempore, maximis neceſſitatibus rempublicam urgentibus. His invicem illi altercabantur rationibus, donec tandem alter alterius necis & obitus cauſſa extitit.

Sed ubi rebus domeſticis aliquantulum Mahumetes proſpexit, eaſque ex voto compoſuit, bello ſe accingere coactus eſt. Tum propter rationes ſuperius à nobis in medium prolatas: tum quod milites palam profiterentur, ſe in militiam non amplius profecturos, niſi Imperatore ipſo præſente, quod à primis belli ducibus Sinano & Ferato in bellis præteritis minime ipſis ſatisfactum, ſed peſſime etiam ab iiſdem tractati fuiſſent: tum etiam, quod militum animi alij in alios duces inclinarent, & Cicala facilimam victoriam ipſi promiſiſſet, ſi ipſemet bello intereſſet.

LXV. Agria occupatur à Turca.
De urbibus Toccai & Sacmar.

PRimo expeditionis ſuæ anno *Agriam* occupavit. Quæ licet non adeo munita ſit, propter montem qui ipſi imminet: ſitus tamen ratione maximi eſt momenti. Quod facile impedimentum inde Tranſylvani & Cæſaris copiis, quo minus ſe conjungant, creari poſſit: & Turcæ viam, quæ Caſſovia Toccaium verſus ducit, continuo infeſtare queant, cum ſuperior illa, quæ eſt verſus Sacmar, multò ſit longior. Quod ſi muri & propugnacula Agriæ reficiantur, nullo negocio exercitus validiſſimus inter utroſque hoſtes ibidem in excubiis haberi poterit.

LXVI. Expeditio Mahumetis.
Fuga ejusdem.
De Tamur Han.

Agriæ expugnationem *prælium* eſt ſecutum. De quo verè dici poteſt: quod vel uterque exercitus victoria ſit potitus, Cæſaris ſub principium, Turcarum ſub exitum pugnæ, vel quod neuter ab adverſario fuerit victus, quia ambo ſeſe receperint, incerto rerum ſuarum ſtatu relicto. Quod inter Ludovicum XI Galliæ regem & Carolum Burgundum eadem fere ratione contigiſſe legimus; ut Græcorum & Romanorum exempla taceam. In primo ſtatim congreſſu Mahumetes propriis ſuis oculis vidit exercitum ſuum diſſipatum,& in fugam conjectum; ipſe de ſua ſalute ſollicitus in montem quendam in ipſo Agriæ conſpectu confugit, faciemque parte veſtis Mahumetis, quam religionis cauſſa ſecum circumferebat, abſterſit.

Quanta vero noſtrorum militum virtus, & in debellando hoſte audacia fuerit, non eſt obſcurum: quod minus quinquaginta millibus militum (quos Franciſcus Maria Urbini Dux ad extirpandam Turcicam tyrannidem ſibi depoſcere ſolebat) inſtructi, hoſti obviam procedere, manus cum eo conſerere, & exercitum qui trecentorummillium hominum atque adeo totius Imperij Ottomannici robore conſtabat, in ipſius Imperatoris conſpectu in fugam coniicere valuerint. Vnde nemo temere dubitare debet, quin ſi noſtri minus avari, melius uniti, magisque providi, inprimis vero erga ducem belli fideliores extitiſſent, victoriam ſplendidiſſimam reportaturi fuiſſent: qualem forſitan ante ipſos nunquam Chriſtiani de Turca tulerunt, ipſo Mahumete capto. Quemadmodum Bajazetem à magno TamurHan, id eſt, domino ferri (qui corrupte alijs Tamerlanus vel Tamberlanes dicitur) captum eſſe ſcimus.

Et ut

Et ut tandem hanc partem absolvam, Turcarum Duces exiguam fortitudinem & rei bellicæ peritiam in eo prælio demonstrarunt: unde plurimi honoribus suis privati, alij vita mulctati sunt, milites vero timidi & pavidi redditi.

HINC futurum conjicimus, ut eorum Imperator melius rebus suis in proximum annum prospiciat, & vel pacem ineat, vel cum minori suo periculo bellum gerere studeat. Interim perplexe Christianus Orbis de ejus machinationibus est sollicitus. Quare cogitationes hostium altius examinare, & quid Christiani Principes ad gloriam Dei & sui conservationem præstare possint & debeant, judicare nostri officij esse censemus.

FINIS II PARTIS.

PARS

PARS TERTIA.

In hac parte agitur, an Cæsar & Transylvanus pacem à Turca oblatam acceptare debeant, nec ne. Deinde etiam ostenditur, quid damni ijdem Turcico Imperatori inferre, si bellum continuarint, tum quantum alij Christianorum Principes ipsi nocere, possint. Ut omni tempore periculum, quod Christianitati à Turcis imminet, evitetur.

IN ultima igitur hujus nostri libelli parte, Primo loco demonstrare animus est: num Cæsari atque Transylvano expediat, ut pacem, si à Turca iis offeratur, accipiant. Tum etiam exponam, quæ Turca sibi pericula à Cæsare & Transylvano, tum etiam ab aliis Christianorum Principibus imminese timeat, si bellum quod nunc geritur continuetur. Multarum quoque gentium & locorum descriptionem addemus, quæ non minus jucunda quam utilis lectori erit futura.

LXVII. Consilium Mahumeti datum, ut pacem cum Cæsare ineat.
Transylvanus Cæsari se conjungit, quem Turcæ maxime timent.
Cur Mahumetes belli continuationem tandem decreverit.

Cum belli initium in Vngaria Amurathes fecisset, pacis tractationem penitus recusavit. Quam tamen Galliæ & Angliæ regum legati strenue urgebant: ex adverso verò bellum maritimum contra Hispanum suscipiendũ, diligenter hi suadebant, ut à bello, quod contra Galliam & Angliam Hispani gerebant, distraherentur. Majori studio & contentione eandem rem tractarunt, postquam duplici clade in Croatia & Vngaria Amurathes affectus esset, & Constantinopoli domesticæ seditiones, & civiles discordiæ palàm serperent, & indies latius manarent.

Post

Poſt Amurathis obitum Mahumeti ſucceſſori ſæpius eadem in animum revocarunt, belli hujus difficultatem ipſi oſtendentes, & quanto facilius expeditionem in Hiſpaniam ſuſcipere poſſit. Hoc inprimis ipſi ponderandum relinquentes; quod Tranſylvanus præter omnem ſpem Cæſari ſe conjunxiſſet, unde Turcarum rationes belligerandi ſummopere impeditæ fuerint. Siquidem Princeps ille juvenis & audax, maxima nunc autoritate apud amicos æque atque inimicos ob ampliſſimas res geſtas polleat; qui nunquam ad officium reduci posſit, niſi pace cum Cæſare facta ipſe excludatur. Sed ejusmodi pacem vix eſſe ſperandam, propter utriuſque emolumentum, quod alter ab alterius ſalute dependere videatur: tum etiam propter confœderationem recens inter eos initam, & novam affinitatem, qua Cæſari non ita pridem fuit junctus. Allegabant etiam Raſcianorum rebellionem, & quod Moldaviæ & Walachiæ Waiwodæ ſecesſionem à Turcis feciſſent: tum etiam quod omnes Turcarum ſubditi in maximo timore verſarentur, ne vires Imperij Ottomannici à Tranſylvano non modo deprimantur, ſed ne penitus illud regnum deſtruatur & evertatur.

Hiſce Legatorum rationibus & monitis Mahumetes patulas præbuit aures. Illud etiam veritus, ne ſocietatem mutuam Chriſtiani Principes contra ſe inirent: à qua re Turcarum Imperatores ſemper ſibi valde timuerunt. Igitur ex reſponſo quod legatis dedit, & ipſius quoque actionibus apparuit, ejus animum à pace non eſſe alienum. Permiſit enim Græciæ præfecto (quem Beglerbegum vocant) ut ea de re cum Imperatoris Tranſylvani & Walachi officialibus ageret.

LXIIX. Cur Turcæ libenter de pace tractent.
Ferdinandi Archiducis conſilium.
Cur Maximilianus Imperator Albam regalē non occuparit.

SED verior tamen opinio fuit, Mahumetem etiam tum, non mi-

nus quam Amurathem, armatum animum gessisse, maxime vero postquam in Croatia cæsus fuerat; ut amissam scilicet recuperaret gloriam. In qua sententia etiam Ferdinandus Archidux erat. De pace tamen tractare simulare volebat: tum propter rationes superius allegatas, tum vero ut in hac quoque parte usum militiæ, in primis vero Ottomannicæ, sequeretur. Siquidem ea tractatione hostem negligentem & dubium in consilijs definiendis & apparatibus faciendis reddere cogitabat. Sperabat etiam fore, ut durante ea tractatione nostrates tardius & remissius in bello contra eum procederent, ne majoribus injuriis ejus indignationem in se concitarent. Qua in re Maximilianum II in occupanda Alba Regali deceptum fuisse sciebat, dum de pace ineunda cum Solymanno tractaret: quæ licet confecta, tamen non diu pòst, maximo cum Christianorum damno, iterum dissoluta & discussa fuit.

Sed statuamus, Mahumetem eo tempore pacis fuisse cupidum, vel eam nunc serio ab ipso desiderari; expedit tamen ut diligenter quid in hoc negocio rationes nostræ poscant, consideremus. Ego particulatim omnia ea referam, in quibus cardo hujus rei gravissimæ versatur. Quorum quædam ad Cæsarem spectant; quædam ad Transylvanum: reliqua ad dignitatem & emolumentum totius Christiani orbis pertinent. Iudicium penes alios esto.

LXIX. Quas pacis conditiones Turca propositurus videtur.
Turcarum mos non restituendi quæ semel in bello ceperunt.
Cur Georgius Vacowichius ditionem suam ab Amurathe receperit.
Cur Ferat Bei plurima loca Iacobo Soranzio restituerit.
Quænam loca à Cæsarianis & Turcis in hoc bello occupata fuerint.
De vocabulo Banus.

Primum

PRIMVM quod in confiderationem venit in eo confiftit, quod Turca nunquam pacem cum Cæfare & Tranfylvano facturus eft, nifi uterque quæ hoc bello ipfi ademit reftituat: econtra ipfe haud facile quæ occupavit, inprimis vero quæ alicujus funt momenti, reddet. Sic enim inter Turcas conftitutum eft, ut quæ femel ipforum equi pedibus calcarunt, ubi ea occuparunt nunquam reftituant: maxime vero fi templa vel Mefchitas ibi conftruxerint, vel commodum & emolumentum inde fperent.

Etfi enim Amurathes II Georgio Wocovichio Serviæ dominatum, quo ipfum fpoliarat, reftituerit: id tamen præcipue factum eft, quod Amurathes Ungaros, quorum potentiam verebatur, fibi conciliare voluerit. Tum etiam quod Princeps ille, hujus filiam, quæ Græcorum tamen religionem colebat, in matrimonio haberet à patre collocatam. Quod unum ex ijs graviffimis fceleribus exiftimari debet, propter quæ Deo ultori vifum eft opibus & libertate plurimos ejus gentis regulos fpoliare. Sicut plane eidem Georgio contigit poft ultimam illam Ladislai cladem. Unde in Sclavonicis cantilenis vulgò adpellatur *Heviernich*, id eft, infidelis.

Veneti quoque Cefaloniam infulam hodie poffident: quam Turcico Imperatori auxilio Confalvi Cordubenfis (quem magnum Capitaneum vocant) eripuerunt. Sed putat forfitan Turca, hanc infulam fibi parum conducere, vel ejus acquifitionem fore difficillimam. Selymus pace non ita pridem cum iisdem inita permifit, ut Ferat Bei (qui non ita pridem mortuus eft Budæ, ubi Baffa fuit) Iacobo Soranzio Reipublicæ legato tredecim oppida prope Zara (olim Zacynthum) fita, quæ Turcæ in bello ipfis ademerant, reftitueret, quatuordecim vero prope Sebenicum, & nonnulla prope Spalatum. Cupiebat autem Venetorum amorem eo modo retinere, ut à fœdere Chri-

ſtianorum, quod maxime timebat, eos diſtraheret.

Poſtulata Turcæ, quæ verendum eſt ne noſtris proponat, hæc erunt, ni fallor. Vt ſibi reſtituatur à Cæſarianis, in Croatia quidem propugnaculum munitiſſimum Petrinæ, & quæ ipſi ad viam, quæ ultra Dravum Caniſa uſque Bahoz ducit, quæ Sigetho vicina eſt, erepta fuerunt: tum in Hungaria inferiore Strigonium & Vicegradum: in ſuperiori vero Vaccia Fileckum & Novigradum. Muros etiam Hatwani reſtaurari petet. Hiſce addet tributi augmentum, & ut ſumptus quos in bellum hoc fecit ipſi rependantur. A Tranſylvano poſtulabit ſibi tradi Walachiam: & ut omni ſuo juri, quod in eam prætendit, renunciet. Lippam ad Mariſſonem fluvium ſitam, arcem maximi momenti Temeſvariæ Baſſæ ante ſubjectam dedat; precium Sangiacharuũ duorum Ianomæ, & Bezcherech, aliorumque minus celebrium locorum hoc in bello à Tranſylvano exuſtorum, ſibi ſolvi, cum muneribus & annuorum tributorum auctione, poſcet.

Contra vero eorum quæ ipſe noſtratibus eripuit, non eſt ut quis reſtitutionem ſperet. Tenet autem Turevopoliæ ditionem, quæ intra Savum & Culpam ſita, olim Banno paruit. Dicuntur autem Banni provinciarum Rectores, Beglerbegis autoritate & poteſtate inferiores. Nec reſtituet Biz vel Bicagi: quæ verſus mare vergit, non procul à ditione Veneta ſita, eâ viâ quæ verſus Novigradum ducit: nec in Ungaria citeriori Veſprinum & Iaurinum, nec in ulteriori Agriam quam poſtremo occupavit.

Hæc fuſius à nobis ideò poſita ſunt, ut quæ loca utraque pars hoc in bello occupavit, innoteſcat & clarius fiat.

LXX. Imperatorem & Tranſylvanum neque conjunctos neque disjunctos invicem pacem cum Turca facere debere.

Quo nomine Turca ſe læſum à Tranſylvano putet.

SECVNDO loco & hoc conſiderandum eſt, ſi Mahumetes cum ambo-

ambobus pacem facere recuſet, an alter ſeorſum ab altero conſentire paci debeat.

Qui in rebus agendis ſunt exercitati, facile dijudicare poſſunt, ſi hi Principes à mutuo fœdere diſcedant, eum qui viribus erit inferior, vel à pace excludatur, in maximum conjectum iri periculum. Tum hæc animorum disjunctio, fœdera & pacta conventa juramento confirmata, & promiſſionem ſummo Pontifici præſtitam, violaret atque infringeret.

Quod ſi à parte Cæſaris primum offendatur, quis non videt, quanta ingratitudinis & neglecti officij culpa in ipſum ſit redundatura, quod eum deſerat, qui tempore maxime neceſſario in ſuas partes contra Turcam conceſſerit?

Quod ſi Tranſylvanus officij immemor pacem cum Turca ineat, credo erit timendum ipſi, ne in ſummum dedecus apud quoſvis incurrat, quod immemor promiſſionis toties iteratæ, (cujus inprimis tenax eſt) tandem præ formidine conditiones ejusmodi inierit, quas in hunc uſque diem fortiter reſpuerat; licet commoda majora & perpetua protectio, tum ab hoc Mahumete, tum ab ipſius patre Amurathe, oblata & promiſſa fuerint. Quæ ſi Ferdinandus Imp. conſideraſſet nō omnis fermè Ungaria in jus Turcarum ditionemque conceſſiſſet. Præterea quis tam demens unquam, tamque omnis rationis expers ſit, ut in fide hominis infidelis acquieſcere velit? cui tantùm non ſemper id metuendum ſit, fore ut ad quamvis occaſionem quę Turcę ſpem aliquam lucri faciendi præbeat, fœdera pacis prohibita violet & rumpat, cum hujus rei nunquam prætextus idonei deeſſe poſſint, Barbaris in primis principibus qui fraudi ſtudent. Hujus rei teſtes erunt Veneti, quibus Anno 1570 pax fuit à Selymo violata; præter alia exempla infinita, quæ in medium adferre poſſemus. Quod ne ſibi quoque contingat, ſi quiſquam alius Principum, certè Tranſylvanus meritò timere debet. Siquidem

dem domus Ottomannica omnes ſibi illatas injurias ipſi ſoli imputat, & damna hoc bello accepta ab uno ſe accepiſſe Tranſylvano putat. Sola ipſius rebellione (ſic illi juſtum deſiderium, quo eximere ſe Turcicæ ſervituti voluit, nominant) conſilia ſua impedita, ſeque à curſu victoriarum, quas animo jam voluebat, retardatum fuiſſe. Id porro eo magis metuendum, quod vix ac ne vix quidem tantis Turcarum viribus reſiſtere poſſet, ſi in ipſum ſolum converterentur: niſi vel Polonus vel Imperator manus ipſi porrigat vel cum defendat, quod exiguæ aliàs Tranſylvani vires & divitiæ ſint. Quod ſi ejus ditiones natura & locorum ſitu munitæ eſſe videantur, ut facile ad tempus defendi poſſint, cogeretur tamen vel ſponte ſua vel vi coactus immenſæ huic potentiæ cedere; quæ univerſo jam orbi formidabilis eſt, adeoque propter hominum multitudinem divitias & omnis bellici apparatus copias inſuperabilis videtur.

Neque Cæſar omni metu atque periculo vacuus erit, ſi Tranſylvanus cum Turca tranſigar. Id ſolummodo enim ſpectat Turca, ut Principes hoſce armis ſemel exuat, & à bello ſecuros reddat; quod milites eorum, ubi ſemel domum ad propria defluxerint, non facile militiam repetare ſoleant. Qua re Cæſarem maxime laborare novit: quod bellum auxiliaribus potius quam proprijs copiis gerat, ad quarum collectionem plurimùm temporis, & Ordinum atque Circulorum Imperij conventus, requiruntur.

Ex his quæ diximus facile unuſquisque intelliget, pacem ejusmodi Cæſari atque Tranſylvano parum utilem, ſed perniciosiſſimam potius futurum. Quos nempe ubi arma ſemel depoſuiſſe cognoverit Turcicus Imperator, non erit illi difficile, bellum cum majori commoditate, & locis maxime oportunis redintegrare.

LXXI. Contra quos belli molem Turca ſit converſurus, ſi pacem cum Cæſare & Tranſylvano ineat.

Quod

Quod Persis non facile bellum moturus sit.
De Turcomannis & Corizzis.

TERTIO denique & ultimo loco, non modo Cæsari & Transylvano, sed omnibus alijs Christiani Orbis Principibus considerare expedit, quonam certò Turca videatur belli molem inposterum conversurus, si pacem cum Cæsare & Transylvano sanciat, eamque ad tempus conservet? Nam haud dubium est, quin Turcica Monarchia subditos semper novis bellis implicatos teneat, ut quæ originem ab armis sumpserit, & vires inde atque incrementa omnia ceperit.

Quod PERSIAM intentatam sit relicturus, hoc præcipue tempore, & ad bellum non provocatus, inde constat. Quia milites Europæ (in quibus nervus militiæ Turcicæ consistit) ab illa expeditione maxime abhorrent, propter asperum & longinquum iter, & rerum ad victum pertinentium inopiam, tum etiam propter Persarum ferociam, quam non parum timere videntur. Inprimis vero quod non ita pridem Turca cum Persarum rege pacem inierit: & fundamenta recens acquisitarum arcium nondum rectè sint stabilita. Neque Persis unquam deesse milites possunt. Quorum fere tria sunt genera, Turcomanni scilicet, qui nostros vasallos referunt: Corizzi, vel Coryshi, qui stipendia merent: & auxiliarij, quorum nomine Armenij, Georgiani atque alij intelliguntur, qui omnes strenui sunt atque audaces, equites inprimis, è quibus fere solis ipsorum militia constat, quæ maxima est militiæ Persicæ labes.

LXXII. Turca bellum Mulei Ameth Maroccensi regi non inferet.
Quid Seriphi, quid Sultani vox significet.
De regno Gago.

NEC adducor, ut credam Mulei Ameth, Regi in FESSA & MAROCCO (quem Mauri Seriphum nominant, quod nomen, sicut Turcarum Sultanus, Regem & Dominum denotat) bellum

lum illatum iri, quod parum lucri, jacturam vero & detrimenta maxima inde ſit facturus. Tum etiam quod Mulei Ameth,(qui fratres habuit Abdalam & Mahumethem) bello ſtrenuus ſit & fortiſſimus. Nam etſi regnante Abdala voluptatibus & libidinibus ſe maxime deditum ſimulavit, ut ſuſpiciones quasdam fratris animo eximeret (quod Mahumethem quoque, qui nunc imperat, feciſſe diximus, ut patris iram leniret) attamen ubi poſt fratris obitum regnum auſpicatus eſt, aliud inſuper, quod *regno del Gago* hodie vocant, acquiſivit, quod auro puriſſimo abundat. Vnde tota ejus provincia plus centum dierum itinere circumſcribitur, ab Oceano Tripolim uſque pertingens.

LXXIII. Turcæ Maltam non aggredientur, & quod nam in ea re Cicalæ conſilium Amurathi datum.

MELITAM inſulam non aggredientur Turcæ. Nam ex Sinani Cicalæ Archithalaſſi conſilio, quod Amurathi dederat, parum ad dignitatem Ottomannici Imperij conducet, ſi immenſam ſuarum opum vim atque potentiam late patentem in exiguæ illius inſulæ expugnationem & acquiſitionem conferre velint. Ea etiã quin ſit futura difficillima, non eſt dubitandum. Verendũ magis ipſis eſt, ne ſucceſſu omni deſtituantur, quod multo melius nunc quam Solymanni tempore munita ſit. Neq; in ea defendenda Equitum ſacri ordinis priſtinam & innatam fortitudinem atque audaciam eſſe imminutam ſcimus. Tum quod à reliquis Chriſtianorum Principibus haud gravate, ſed multo facilius nunc, quam olim, auxilia ad eam tuendam impetrari & obtineri poſſint.

LXXIV. Turca bellum Hiſpano non movet. Turcici & Hiſpanici Imperij termini.

NEque HISPANO Turca bellum mævebit, ſpe concitandorum Maurorum. Non enim tanta alacritate & promptitudine hi res novas exequuntur, quanta aviditate eas deſiderant.

Eo

Eo vero minus eorum rebellioni insistendum, quod pluribus locis apertis & diffitis sejuncti, ipsi armis minime instructi sint, & eorum fides merito in dubium vocari possit. Igitur in expeditionem tarde & lente proficiscentur, præ metu ne suas domi amittant divitias. Lusitanos & Arragonenses quod attinet (à quibus ex sententia Bassarum regi Catholico aliquid periculi imminere posset) sciendum, hos non modo honestum sub jugum missos, verum etiam sua sponte ipsos necessitati sese & tempori accommodasse. Et qui rerum agendarum sunt periti facile judicare possunt, non leviter exulum consilijs atque instigationibus contra patriam aures esse præbendas, quod multum damni inde sæpius acceperint, qui minus caute in ea re sunt versati.

Nec temere contra se Hispani arma Turcicus Imperator concitabit, quod potentissimus sit omnium Regum Orbis terrarum. Et licet variis in locis bella gerat difficilima, facile tamen ubivis pacem vel inducias inire poterit, ubi à Mahumethe se peti viderit. Ut taceam, tantam ipsius esse potentiam, ut durantibus quæ nunc gerit bellis, Turcis tamen resistere valeat, classe inprimis quam singulis annis emittere solet. Nec in ea instruenda novos facere sumptus cogetur, ut Turcarum littora & oras maritimas infestet.

Neque potentia vel imperij magnitudine Turcæ Hispanus cedit. Ille quidem latissimas & maximus ditiones possidet. In Asia quidem quicquid Euxino Ponto Sinu Arabico & Persico clauditur, à mari Caspio ad fluvium usque Araxin, & Persiæ terminos, qui magis versus ortum positi. Ab Hellesponto ad Nili ostia pertingit. In Africa possidet, quicquid intra Nilum jacet usque ad Algerium, & in meditullio partem maximam ejus provinciæ quæ Ægypto & mari rubro terminatur. In Europa Buda ipsius imperij est terminus, Constantinopolim usque Nestro, Danubio Ægæo & Adriatico mari clauditur: Euxini littora us-

que ad Tanaim fluvium comprehendens, omnesque porro Asiæ insulas & plerasque Græciæ. Sed Hispani Imperium magnitudine non est inferius, quia ab Occidente in Orientem usque sese extendit, novum orbem complectitur, à Moluccis insulis, quæ ultimæ sunt ex orientalibus, ad fretum usque Herculeum pertingit.

LXXV. Turca Polonis bellum non inferet.
Cur Romani Danubij littora munierint.

NEc POLONIAM bello petet; quæ Regio fere in ipsis regni Turcici visceribus sita est. Pollet insuper & hominum armatorum & equorum copia; qui ubi Muldaviam & Walachiam sibi subjecerint, trajecto Danubio Bulgariam invadere, vel Romanos imitantes Danubij littora munire; & Constantinopolim usque, quæ caput est Imperij, excurrere, totamque eam ditionem devastare poterunt. Horum audaciam & ferociam Turcæ jam olim in bellis sunt experti.

LXXVI. Turcæ non aggredientur Tartaros.

NEc TARTAROS aggredientur; quod eandem cum Turcis religionem colant & fœdere invicem juncti sint; quibus victis parum emolumenti ad victorem sit perventurum, quod omnium sint pauperrimi, in campo sub tentorijs viventes, qui ubi hostem sibi appropinquare sentiunt, in tutum se conferre solent, eo discedente amissa recuperant. Ab illis plurima beneficia recipere possunt, ubi amicitiam cum ipsis colunt, nec minora damna ubi eos semel irritarint.

LXXVII. Neque Moscovitam.

NEque tandem MOSCOVITAS armis petet; quod regionem habitent glacie congelatam, vel paludibus inviam infœcundam, à Turcico Imperio longe dissitam. Dux ipse magna & equitum & peditũ caterva stipatus incedit, qui tormentorum & sclopetorum usum apprime norunt.

Ergo

Ergo vel in Venetam Rempublicam, vel universam denique Italiam furorem suum effundet, si cum Cæsare pacem faciat, quod contra alium ex his quos commemoravimus, bellum moturum ipsum esse vix credi possit.

LXXIIX. Qua de causa, & quibus modis, Turca Venetos sit aggressurus, & cur omnibus Christianis illud bellum periculosissimum sit futurum.

Cur Hispanus merito Venetos juvare contra Turcam teneatur.

Turcarum opes frangendi Imperijque excindendi rationem unam esse, si mari superentur.

Cur Græcia victa & Constantinopolis capta.

Cur Pius II *Mahumeti* II *scripserit.*

Ejusdem oratio.

Clementis VIII *Zelus.*

Venetæ Reipublicæ laus & potentia.

Quomodo Turcæ Hierosolymam vocent, & quare à Chazilaris religionis causa frequentetur.

SI VENETAM Rempublicam Turcicus Imperator aggrediatur, maxima omnibus Christianis Principibus, vicinis inprimis, pericula incumbent; quod Italiæ bellum proxime & sedi religionis immineat.

Nam Græciæ Principes in hoc unico fere peccarunt, quod diffidentes invicem, ijs quos Ottomannorum armis proxime expositos esse sciebant, opportuno tempore auxilio & præsidio non venerunt; unde omnibus postea idem fuit subeundum periculum, & Imperij habenæ (Deo sic ipsorum luxum & discordias civiles puniente) omnibus pariter fuerunt ereptæ. Inprimis vero ob contaminatam varijs erroribus religionem, & legitimum Dei cultum corruptum, severe fuerunt castigati. Nam in Gothorum primum, Bulgarorum & Saracenorum potestatem

conciderunt; tandem misera & deploranda Turcarum tyrannide fuerunt oppressi, qua adhuc illaqueati tenentur. Quod ipsis à Nicolao V Pontifice in literis ad Constantinum Imperatorem scriptis verissime prædictum fuerat. Cardinalis Bessario Italiæ Principibus graviter exprobrat, quod Constantinopolim solis 50 millibus coronatorum juvare noluerint, causaque extiterint ut postea à Turca occuparentur. Qui perpetuo victoriarum cursu Trapezuntem, Sinopem, insulam Lesbum (quæ Metelin hodie) Peloponnesum, Garamaniam cũ regionibus vicinis Pamphiliæ, Bosniam, Bulgariam, inferiorem Ungariam, cum Epiro & maxima parte Dalmatiæ & Illyrici, tandem quoque Eubœam quæ Negropontus dicitur, Imperio suo adjecit. Sed merito in omnium Principum auribus Vrbani Pontificis verba sonare debeant, quibus Christianorum Principes Claromonte Arverniæ urbe congregatos ad Hierosolymitanam expeditionem suscipiendam concitavit, & recuperandam Hierosolymam. Quæ Turcis etiam ipsis Cuzzimubaret, seu locus sanctus & inclytus dicitur, propter Salvatoris nostri sepulchrum, quod illi æque ac Bethlehemum revereri, & ipsorum Chazillarij, qui religionis causa Mecham proficiscuntur, visitare ea loca solent. Neque etiam ignota esse debeat Petri Eremitæ adhortatio ad Christianos Principes habita. Et fratris Iohannis Capistrani conciones, quibus ad 40000 crucigerorum coegerat, qui omnes contra Turcas, in easdem regiones, ubi nunc geritur bellum, sese contulerunt; aliorum etiam piorum virorum, inprimis Pontificum, ardentissimæ admonitiones ad bellum Turcæ fortiter inferendum extant, quarum pleni sunt consiliorum & historiarum Ecclesiasticarum libri. Neque sanctissimus Clemens IIX, qui nunc pontificatum regit, hac in parte suo officio deest, hortando, impellendo: qui velut alter Jacobus, noctes diesque sine cessatione laborat in procuranda ovium Labani salute, id est, fidelium

delium Iesu Christi, altaque voce in precibus suis multisq; cum lachrymis Deum pro salute nostra implorat & veneratur.

Hic omnibus alijs relictis, nobis in præsenti sufficiet ea commemorare, quæ Pius II (qui prolixa epistola Mahumetem II ad Christianam religionem traducere voluit) in Concilio Mantuæ habito, postquam ruinam Græciæ & aliorum regnorum Turcæ subjectorum deplorasset, in consessu Christianorum Principum, in hanc sententiam locutus est. *Ipsa quidem æquitas religionisque studium, Illustrissimi & Christianissimi Principes, hoc à vobis flagitat atque requirit, ut aliquando expergiscamini, præsentique animo tandem miseris istis & calamitosis hominibus, qui sub Turcica detinentur tyrannide, subveniatis. Quis quæso vestrum est, qui commune hoc atque nostrum omnium cervicibus imminens periculum non videat, planeque sentiat? Nam ut reliquas pulcherrimas atque ditissimas regiones, quas jam pridem immanissimus ille Tyrannus contra omne jus & fas occupavit, taceam, Adrianopolis & Nicopolis ante paucos annos spacio multo majori à Turcis erant dissitæ, quam illi Christiani sunt, quos non ita pridem in bello cepit, & omni crudelitatis genere miserrime affligit. Ad hoc piissimi religiosissimique Principes vestrummet munus noster Salvator humeris vestris imposuit, vos obstringit atque obligat. Ille enim non modo è faucibus antiqui serpentis vos liberavit, verum etiam Principes & Rectores sui populi vos constituit, ut diligentum Pastorum instar pro salute gregis vobis commissi vigiletis intrepide, ne à lupis ei quid detrimenti inferatur. Deus, cujus nomen sit benedictum in secula, in manus vobis sceptrum tradidit, gladioque accinxit, atque jussit vos, misericordiam & justitiam exercere, atque tueri bonos, & debellare superbos, omnes privatas utilitates Deo condonare. Cedant divinis humanæ rationes. Sed & propria commoda & humanæ rationes nobis persuadeant, ut arreptis armis fortiter audaciam immanissimæ istius belluæ reprimatis, quæ Leonis instar rugientis continuo florentissimum Christiani Orbis campum devastat, ut partem aliquam nostrarum vel vicina-*

cinarum regionum deglutiat. Liceat ex alterius damno ſapere. Extinguamus ignem, qui parietem proximum atque fratrum noſtrorum inflammat, ne conſumamur una cum ipſis. Occurramus opportune atque deſtruamus torrentem hunc rapidiſſimum atque præcipitem, ne ejus inundatione noſque noſtrique agri ſubito pereant. Ergo agite bellatores inclyti atque fortiſſimi, vobiſcum tandem ſtatuite & decernite, ne ulla ratione ſeculum in quo vivimus, anteactis minus ſit glorioſum minuſve celebre, virorum præſtantiſſimorum inopia. Imitamini illum Gotofredum, Balduinum, Boëmundum, reliquoſque Argonautas celeberrimos, qui, ut hoſtibus crucis Chriſti ſepulchrum redemptoris noſtri eriperent, propria quævis bona vendiderunt, patriam domoſque deſerverunt, mare transfretarunt, varijs laboribus atque periculis immenſis jactati in mari, fatigati in terra. Nunquam melius theſauros, arma, vireſque ſuas ſe impendere poſſe judicarunt, quam in ſanctam hanc & laudabilem expeditionem. Quis igitur veſtrum erit, qui præeundo alijs ſancto exemplo, primus ſe cruce ſignabit? Quis ducem itineris, quis comitem ſeſe præbebit? Vbinam ſunt Chriſti milites validiſſimi, qui glorioſum hoc vexillum ſequentur? Quis tandem erit tam impius, ut privata odia atque inimicitias domeſticas communi omnium ſaluti condonare nolit?

Sed hæc obiter dicta ſufficiant, ad quæ non propoſito noſtræ orationis curſu, ſed juſtiſſimo quodam & pio ardore dicenda delatus ſum, quo & honorem Dei noſtri, & ſalutem tot animarum, quæ Chriſti ſanguine redemptæ calamitoſiſſima Turcarum tyrannide opprimuntur, procurare ſemper ſtuduimus.

Si igitur ut ad rem redeamus, Turca Venetis quod abſit, bellum moveat, periuli quod impendet gravitas neceſſario requireret, ut omnes Chriſtiani Principes huc ſolummodo ſua conferrent conſilia, ne quid illa detrimenti capiat, ſed in priſtino ſuo conſervetur ſtatu, idque eò magis, quod ſingulari moderatione omnium Principum favorem retinere, & indignationem

evita-

evitare semper studuit. Ea enim tanquam singulare quoddam mundi ornamentum & Christiani orbis propugnaculum firmissimum, dignissima est, ut etiem propter optime constitutam Reipublicæ formam, quam diutissime floreat, & nunquam à quovis occupata, incorrupta & inviolata libertate perfruatur.

Verùm præ alijs omnibus, ut id faciat, Hispaniæ rex multis nominibus obstrictus tenetur, fœdere nimirum ut se ipsi jungat, vel alia ratione auxilium præstet. Quis enim sibi persuadere poterit, Turcas Venetis devictis à bello quieturos? Quin potius majoribus fruentes commoditatibus universam sibi Italiam subjicere conabuntur, in qua pulcherrimas atque florentissimas regiones Hispanus possidet. Nam reliquorum Principum vires & bellicum robur non sufficiet, ut hosti tam potenti in mari resistere possint, cum mutuis sibi auxilijs, pecunia, milite, commeatu, & navibus aliisque rebus ad bellum necessarijs, raro sibi invicem succurrere soleant.

Quod tamen merito considerare deberent, cum optima Turcas vincendi ratio sit, ut classe ipsis occurratur, & bellum inferatur maritimum, hoc præcipue tempore, quo classem nullam habent paratam, nautis destituantur, navarchis prudentibus & rei maritimæ peritis careant. Tum etiam quod Turcæ à navalibus abhorreant certaminibus, quod difficilima sint, multoque sanguine constent, & plerunque in illis victi fugatique fuerint. Nec eos latet, quin ubi in mari clade aliqua fuerint affecti, in terra quoque facile à nostris vincantur. Ejusmodi consilium Evagoras Cyprius & Conon Atheniensis Persarum regi contra Lacedæmonios dederunt. Sic Marci Antonij classe ab Augusto devicti exercitus, qui jam triumphabat, & 80000 peditum, 22000 equitum constabat, absque prælio victus, & nullo negotio dissipatus est. Hac vincendi ratione etiam Rogerius Calaber, Regis Aragoniæ Almitas, usus est, Galliæ regem ma-

gni prælij victorem in mari aggressus, & Gallica fugata classe, amissa recuperavit, atque utriusque victoriæ fructum solus percepit. Quis ignorat quantos Christianorum exercitus successus contra Turcas 1581 & 1572 facere potuisset, si lectis magis idoneis navibus, primo statim impetu Ægæi maris loca præcipua vel Peloponnesum aut Cyprum aggressus fuisset? ut prudentissime sane Venetæ classis Inspector generalis, cui Soranzio nomen erat, in medium consuluerat.

Haud dubium est, Venetam Rempublicam hoc nostro seculo esse potentissimam, non modo propter immensos auri argentique thesauros, quos longa pace cumulavit; omni ære alieno, quod ante bellum proxime gestum & in ipso bello contraxerat, dissoluto, verum etiam propter magnum triremium numerum, commeatus aliarumque rerum ad bellum pertinentium copiam. Quibus rebus instructa, forsitan sola hosti resistere valebit. Idque eo commodius, si quam parvi hostem faciat, inde ostendat, ultro bellum inferando; si Alcibiadis Atheniensis consilium secuta, & belli facto initio strenue pergat, atque aliquos ex locis, quos infra nominabimus, ex improviso occupet, priusquam ille belli justos apparatus facere possit.

Passim vero Reipubticæ hujus Imperium tam probe fortiterque munitum est, ut perparum ipsi à Turcarum machinationibus & consiliis sit metuendum. Inter alia propugnacula, tria hæc *Corcyræ*, *Ascrunij* seu *Cathari*, atque *Zaræ*, inexpugnabilia habentur: idque eo magis quod perexiguo intervallo Venetijs distent, unde subitò præsidia mitti possint. Hæc clavium maris Adriatici vicam obtinent, hostem ab ingressu prohibentes, vel ad regrediendum velociter enm compellentes, ut velut in reti captus detineatur. *Candiæ* sive Cretæ insula, & loci situ & præsidiis firmissimis ad defendendum apprime instructa videtur; ut non nisi maximo cum discrimine, & periculo evidentissimo

ſimo Turca eam tentare poſſit. Nam ſi milites in eam exponere velit, natura loci, quod portubus careat, impeditur: pars altera à milite præſidiario atque incolis ſtrenuis, qui de ſalute propria ſolliciti fideliter Principi ſuo obtemperant, facile hoſtes ab ingreſſu arcebunt, ut vel nullas omnino vel certe cum maximo ſuo damno copias exponere poſſint, ubi recte ad defendendos inſulæ portus in ſuos ordines diſpoſiti eſſent. Quod ſi vero hoc potius quam illud contingat, reliqua tamen hoſtium manus & claſſis reliquiæ in maximo verſabuntur periculo, ne à noſtris vincantur, quod Turca propter regionum ſuarum longinquitatem ſuis ſubſidio venire nequeat. Neque ipſamet Turcarum claſſis diu in hoc mari verſari poterit, abſque naufragij periculo, vel metu claſſis Venetæ, cum qua neceſſariò prælio concurrendum eſſet. Tandem *Palmæ* propugnaculum, quod nunc exædificatur à Venetis, non modò Turcis omni tempore, ubi Iſtriam aut Forum Iulij invadere volent, reſiſtet, ſed omnium inſuper Barbarorum, qui in Italiam irrumpere conabuntur, vim atque impetum coërcebit.

Et hæc quidem de Veneta Republica ſufficiant. Univerſam quod attinet ITALIAM, ſuperius à me rationes, quæ Turcicum Imperatorem ad eam expeditionem movere poterunt, recitatæ & expoſitæ ſunt. Nunc quibus itineribus eo pervenire poſſit, ut reſpondeatur ijs, qui difficultatem aliquam in hiſce rebus ponunt, demonſtrabo.

LXXIX. Si Turca in Italiam bellum transferat, quibus itineribus Turca eam invadere poſſit.

Duæ ſunt viæ, quæ Turcam è propria ditione in Italiam ducunt. *Prior* quæ optima & equitatui aptiſſima, Belgrado intra Dravum & Savum fluvios: *Altera* vero citra Savum. Utraque Lubianam uſque (quæ Labacum Germanis, olim Nauportus dicebatur) pertingit, fertiliſſima, & quæ commodiſſime

bello sedem præbere posset, regio est. Urbs autem ipsa facilis occupatu est.

Huc cum ventum fuerit, duæ rursus patent viæ, una quidem versus Goritiam, altera vero per Peucæ & Karstiæ provincias Falconis montem usque, qui Veruca olim dicebatur, ducit. Sic utraque Natisone seu Pisontio fluvio, quem Turcæ aquas albas vocant, finietur. Qui fluvius celebris habetur, tum propter Theodorici Gothorum & Odoacri Herulorum regis res gestas, tum etiam quod Turcæ non ita pridem huc usque, atque adeo ad Casas Cæsarianas (hodie San Cassano) passim omnia devastando & deprædando excurrerint. *Prior* Goritiam ducens, propter commeatum & ad deducendum equitatum multo est commodior. *Posterior* tamen, etsi aliquantulum saxosior, & in Peuca sylvæ ac angustiæ quædam eam difficiliorem reddant, inprimis vero prope Scelescnytabor, arcem præsidio paucorum rusticorum munitam; attamen non est prorsus invia & equitatui inaccessa. Hanc Attila tenuit, cum Tergestum & Aquileiam peteret.

LXXX. Cur Theodoricus Monfalconem, Odoacer Gradisiam, Veneti Palmam munierint.

Aliæ viæ, quibus Turca in Italiam venire potest.

Hæc causa Theodoricum Gothorum regem, ubi Italiam sibi subjecisset, movit, ut locum, quem Falconismontem vocant, ad eam viam positum muniret. Cum non ita pridem ante Gradisia ab Odoacro, qui tunc Italiæ imperitabat, exædificata fuisset; quam tamen paulo post ipse Theodoricus à Zenone Imperatore contra Odoacrum cum exercitu missus, occupavit. Harum arcium extruendarum causa eadem fuit, quæ Venetos ad ædificandam Palmam contra Turcas movit.

Sed Turcico exercitui alius patet in Italiam aditus, ne Constantinopoli discedentes Belgradum pervenire cogantur. Si videlicet

delicet unam prædictarum viarum ingrediantur,& versus urbes Nis & Præcup tendant (sunt enim ibi angustiæ quædam non procul ab urbe Sophia) relicta Alba Græca ad manum dextram; vel denique relicta Sophia urbem Novibazar petent,& per Ducatum Herzecovinæ in Bosniam versus Bagnalucam iter instituant, & continuo rectoque cursu, duorum tantum dierum itinere, Venetam ditionem attingent, prope eum locum ubi Turcarum exercitus quondam convenire solebant, quando Italiam invadere destinarent. Hæc via plana est, & trahendis vehiculis tormentis atque aliis impedimentis commoda. Hinc Ammianus Marcellinus scribit, Gallum Juliani fratrem curru Petovia urbe Polam usque vectum fuisse.

LXXXI. Quomodo Turcæ Italiam bello maritimo aggredi possint.
Exempla Augustæ, Cotronæ, Rhegij & Montis sancti Angeli.
Vires & regimen Italiæ.
Thucydidis judicium de cavendis periculis.

Sed ut majori damno Italiam afficiat Turca, uno eodemque tempore partem exercitus terrestri itinere eo mittere poterit, partem vero classe. Quod Mahumetes II facere tentavit, & huic qui nunc regnat à Sinano Bassa anno præterito persuasum fuerat. Eo videlicet consilio, ut Hispanus & Veneti tanto facilius invicem disjungantur, si Venetis in mari Adriatico quid negotij atque periculi creetur: Hispanus vero in Siciliæ & regni Neapolis littoribus bello petatur, vel Calabria atque Apulia devastetur; Omnia timore atque damnis involvendo.

Nec oblivioni adhuc tradita est Hydruntis occupatio, quæ tempore prioris Mahumetis contigit. Sentitque adhuc Curia Romana, quanto metu perculsa non ita pridem fuerit, cum in Tyrrheno mari Turcica classis apparuisset. Nam Italiæ littora legendo, Subsolano Noto & Austro spirante, vel Zephyro aut Africo flante, è Barbaria usque Centum Cellas (quæ Civita

Vecchia hodie) excurrere poteſt. Notiſſimum eſt, quid Auguſtæ, Cotronæ & Rhegij Turcæ: quidve ante illos Saraceni in monte Gargano, quem hodie Sancti Angeli nominant, deſignaverint.

Equidem ſcio, non abſque maxima difficultate Turcarum deliberationes, quarum ſuperius parte ſecunda hujus libri meminimus, in effectum produci poſſe, quod nobiliſſima hæc provincia, ut rem breviter complectar, paradiſus atque deliciæ orbis terrarum, natura & operibus perfecte munita, divitiarum & incolarum abundantia repleta, commeatu etiam abundet (niſi ex divina quadam pœna, vel ob alios caſus fortuitos, ſegetes minus lætæ atque uberes interdum proveniant) à Principibus denique Catholicis ſtrenuis gubernetur, & contra vim hoſtium defendatur. Inde rectiſſime concludere poſſumus, Turcam ſi eam invadat, breviter propia domicilia eſſe repeiturum, vel ſepulchrum ipſi Italiam futurum, quod multis alijs ante ipſum Barbaris contigiſſe novimus. SED cum veri Politici prudentia præcipiat hoſtem formidare, eumque nullatenus contemnere, ut Thucydides monebat; quo majori cum induſtria & cautione de remedijs quibus vinci poſſit deliberetur atque ſtatuatur, noſtri quoque officij eſſe rati ſumus, breviter remedia quædam proponere, quibus pericula, quæ à Turcicis machinationibus Italiæ imminere poſſint, evitentur, quæ etiam in bello, quod nunc geritur, commode adhiberi & uſurpari queunt, quod Turcæ diligentiſſime ſibi ab illis caveant, eaque formident.

LXXXII. Quomodo bellum Turcicum declinari, & aliò diverti poſſit.

Veterum quorundam opinio ſuper hanc rem.

Martini Segonij ſententia.

INter alia remedia, quæ, poſtquam Mahumetes II Hydruntum occupaſſet, in medium fuerunt allata ut Turca ex Italia depelleretur,

leretur, hoc quoque quod Martinus Segonius Episcopus Olchinensis (hodie Dulcigno vocant) proposuit, non fuit postremum: Illud ad Sixtum IV Pontificem scriptum misit, cujus hæc fere sunt verba: *Pannonum Rex cum suo exercitu confœderatisque populis præsentet se ad Danubium, fama præcedente, quod in Rasciam sit trajecturus. Futurum inde, ut omnium Turcarum multitudine sibi obviam ad Istri trajectum progrediente, gentes nuper Valonam & ad alia Epiri maritima loca missæ ad Italiam transfretandæ, statim ob metum Pannonum ad castra Turci revocentur.*

SED cum pro unico Hungariæ rege & Cæsarem habeamus & Transylvanum, de utroque quod satis est loquar. Vt cognoscatur, quanto cum detrimento totius Christianitatis hi Principes pacem, vel hoc saltem tempore, & tam subito, quod multi verentur, ineant. Docebo insuper hunc certissimum esse modum, ut reipublicæ status in tuto collocetur, ne à potentibus adversarijs invadatur, quem etiam quivis duces præstantissimi maxime approbarunt. Nam Hannibal Antiocho consuluit, ut Macedoniam infestaret, ne Philippus auxilia Romanis suppeditaret. Idem consilium Hiero Siculorum rex Romanis dedit, ut videlicet in Africam bellum transferrent, quo Carthaginenses impedirentur, ne novum exercitum ad Hannibalem in Italia belligerantem mitterent.

LXXXIII. Aliæ rationes, ob quas Imperator pacem cum Turca inire non debeat.

Quid Mahumetes in futurum sit facturus.

Itinera, quæ Turcas Viennam ducunt.

Tria alia itinera ostenduntur, quibus Turcæ in Italiam pervenire possint, si Viennam cepissent.

Cur Mahumetes exercitum ex Croatia revocarit.

IMPERATOR jam totus est in armis occupatus, & licet quædam loca ipsi fuerint erepta, alia tamen non minoris momenti in amisso-

miſſorum locum cepit. Nec bellum difficile eſt, propter regionem & propinquitatem. Milites jam arma tractare didicerunt; forti animo horribilem hoſtium clamorem contemnere norunt; frigori alijsque hyemis incommodis ſunt aſſuefacti. Ipſi duces in diſciplina militari, qua contra Turcas utendum eſt, probe ſunt inſtructi. Quod ſi exercitus Chriſtianorum primus in hoſtico compareat, vel obſidione vel ex improviſo occupare quædam ex locis amiſſis conari debent, quod in tempore vix auxilium laborantibus Turcæ laturi ſint. Nam qui domicilia repetierunt quovis tempore in Ungariam redire non poſſunt, ob fœni herbæ & commeatus inopiam. Qui in propugnaculis limitaneis hybernarunt, vix ad eorum defenſionem, ut taceam aliorum offenſionem, ſufficient. Nec pauci erunt, qui quovis modo domi manere ſtudebunt propter inediæ famiſque metum, aërisque inclementiam quam valde perhorreſcunt.

Præterea non abs re ſperare poſſumus, fore ut potentiſſimi æque, atque minoris conditionis & nominis Principes Germaniæ tandem aliquando ſuo fungantur officio; quia non modò de defendendis Ungaris, quos odio maximo proſequuntur, verùm etiam de ipſorummet conjugum liberorumque ſalute, & divitiatum conſervatione agitur. Quod ſi forte quis eò dementiæ deveniat, ut eadem libertate & opportunitate bona quæ poſſidet, ſub Turcarum Imperio ſe conſervaturum confidat, hic de tota re facilime certus fieri poterit. Græcorum tantummodo ſpectaculum Tragicum & horrendum ſibi ob oculos ponat; qui ubi ſemel à Turca fuerunt devicti easdem perpeſſi ſunt calamitates & miſerias in quas Hebræi inciderunt. Rege enim & imperij ornamentis omnibus privati, libertate & divitijs exuti, & quod vix ſine horrore dicere poſſum, jucundiſſima conſolatione, quam ex dulciſſimo amplexu chariſſimorum liberorum percipere ſolebant, deſtituuntur. Ad hæc ſi bellum continue-

tur,

tur, nemo quidem jure dubitare poterit, quin Principes Imperij etiam inviti Cæsaris atque ipsorummet defensionem suscipere cogantur. Siquidem semper hoc illis timendum erit, ne Turcæ copias suas, vel contra Toccaium ducant ut Cæsaris atque Transylvani conjunctionem protinus impediant, vel contra Viennam expeditionem suscipiant. Quod Sinan nuperrime Mahumeti persuasit, ostendens illi, qua facilitate expugnari possit, quæ gloria inde ad illum redundatura, & quantum momenti expeditio illa habitura sit, quod capite male affecto reliqua membra cuncta debilitentur.

Quod exercitum ex Croatia revocaverit, non id factum tam ut suspicionem & æmulationem Italis Principibus, qui de rebus suis valde sunt solliciti, adimeret, Venetis in primis, qui ea de caussa in Palma munienda strenue pergebant; quam potius ut copias undiquaque colligeret, quibus instructus expeditionem Viennensem majoribus viribus suscipere posset. Verum ut ut res sese habeat, constat interim, nullis Venetorum muneribus & donis ad hoc ipsum fuisse adductum, ut falso nonnulli crediderunt.

Porro ut periculi magnitudo innotescat, considerandum: Mahumetem à teneris annis hanc expeditionem animo voluisse, semperque in eam inclinasse. Ab eo sane tempore patrem Amurathem sollicitare nunquam destitit, ut gloriam, quam ex hac expeditione sperabat, sibi relinqueret. Quod si res ex voto ipsius (quod Deus clementer avertat) cederet, non modò gravissimam jacturam facturum esset Romanum Imperium sed Italia quoque; siquidem ea urbs clavis instar aditum in utramque regionem præbet. Quarum posteriorem Turcici Imperatores tanquam ultimum scopum suorum consiliorum semper sibi propositum habuerunt. Nam citra ullum impedimentum ad Iaurini propugnaculum usque (quod ex consi-

lio

lio Alfonſi Ferrarienſis fuit conſtructum, unde Turcis ad devaſtandam Auſtriam & Stiriam patet aditus) pervenire poſſunt, intra Danubium & Dravum facto itinere. Quod ſi, Vienna quoque in ipſorum poteſtate eſſet, facilime Italiam invadere posſent, duabus vijs. Quarum una per Tirolenſem Comitatum & Alpes, quæ ſunt prope Tridentum, in Veronæ campos ducit, vel Baſſanum verſus. Prius iter Alaricus fecit, poſterius verò Germani milites ſæpius, ubi in Italiam profecti ſunt. Altera via rectà per Villacum in Forum Iulij verſus Venzone vel Cividale tendit. Sed & adhuc alia patet, per quam Barbari ſæpius Italiam ſunt ingreſſi, videlicet per Tolmez, quæ eſt in Carnia, & Cadore verſus progreditur: verum hæc minus commoda illis eſſet futura.

Sed inter alia quæ obſtant, quo minus Cæſari debita auxilia & ſubſidia mittantur, tria potiſſimum ſunt obſervanda, quæ hic nobis recitanda erunt.

LXXXIV. Rumores quidam in Imperio ſparſi impediunt auxilia debita, quo minus in tempore Cæſari mittantur. Conſilium Petri Moldaviæ Waiwodæ.

P*Rimum* igitur rumores quidam inter eos qui aliam quam Pontificiam religionem in Imperio ſequuntur, gliſcunt: fore ut Cæſar eos ad amplexandam religionem Pontificiam cogat, ſi victoria contra Turcas potiatur. Quod & Principes & ſubditi peſſime execrantur. Illi quidem propter uſurpata bona Eccleſiaſtica, quæ poſt mutatam religionem fiſco ſuo addixerunt: Hi vero quod miniſtri & concionatores ipſis continuo inculcare ſoleant, præſtare Turcico Imperatori quàm Pontifici Romano obedire; unde probare videntur, Calviniſmum proxime ad Mahumetiſmum accedere. Vita etiam licentioſa & voluptuaria, quam ipſis agere licet, in illo errore eos confirmat.

Secundo nonnulli libere profitentur, fore ut Cæſar pacem

ineat,

ineat, quod ab Imperij Ordinibus lente & tarde auxilia ipsi ferantur, & debita subsidia nunquam integre mittantur. Vereri enim Imperij Ordines, ne frustra sumptus faciant; & vero ad pacem omnes inclinare dicunt. Id multis alijs Christianis Principibus occasionem præbuit (Poloniæ regi inprimis & Venetis) quo minus se contra Turcas movere voluerint: verentes ne in medio periculo deserantur, & sumptus inutiliter collocent. Sed hujus rei forsitan alia subest causa, quod nonnulli, qui inclytæ Domui Austriæ minus favent, falsò & perverse spargere ausi sunt, Imperatorem parùm ad bellum inclinare: tardioremque esse factum, tum propter conjurationes quasdam nefarias nuper detectas, tum ob prædictiones cujusdam Angli, videri. Verumtamen si vel propter hasce, vel propter alias considerationes Cæsar pacis est cupidus, multò consultius fuisset in belli statim principio quam hoc tempore eam procurare & inire; quemadmodum alibi quoque multis rationibus, & argumentis clare ostendimus. Quod & consuluit Ferdinando Archiduci Petrus Moldaviæ Waiwoda; qui anno 1594 in montibus Rhæticis prope Balzanum mortuus est, cum Romam ad osculandos B. Pontifici pedes, quamvis religione Græca imbutus, veniret: de quo ego, mandatu ejus, apud Pontificem egeram.

Tertio denique est loco, quod Ordines Imperij sumptus tam immensos ferre nolint, nisi quæ bello capiuntur Imperio acquirantur: Contra vero Cæsar illud nunquam permissurus sit, propter jus quod Austriaca Domus in Hungariæ regnum habet. Unde utraque pars res difficilimas in consilijs proponit, quæ nunquam exitum sortiri possunt. Nec immerito credimus, Cæsarem optime nosse, quanti præjudicij res sit, si omnibus Principum postulatis morem gereret, quod hi re ipsa minime sint præstituti quæ verbis pollicentur.

Et hæc quidem de Imperatore.

LXXXV. Transsylvani virtus bellica seu fortitudo.
Cur Turcæ ipsius vitæ insidientur.
Vaticinia Turcarum de fine & eversione Imperij Ottomannici.
De voce Musulman.

QVod ad TRANSYLVANVM attinet, qui secundus est, quem vices quodammodo Hungariæ olim regis in bello gerendo obire dicere quis possit; dubium non est, quin propter religionis studium & innatam magnanimitatem acerrimus Turcarum hostis sit. Res enim ab ipso hactenus in bello gestæ (quicquid sane alij contrà garriant) universo mundo testatum faciunt, ipsum manu promptum & strenuum, in deliberationibus magno judicio præditum, ejusque consilia felicem semper habuisse exitum; quæ tria veteres sapientes in quovis duce necessariò requirebant. Sed hæc non à Fortuna fictitia, sed à Deo qui est dominus exercituum, illi tanquam secundo Davidi vel Judæ Machabæo, fuerunt concessa: cujus patrocinio contra omnem hostium vim strenue defenditur.

Turcæ ipsum vehementissime timent propter antiqua vaticinia; quæ licet levia sint & parvi facienda, magnum tamen omnibus Barbaris timorem & formidinem incutere solent, Mahumetanis præcipue qui absoluto omnia fato tribuunt. Hoc inprimis illos terret, quod dicatur; fore, ut ex Transsylvaniæ rupibus aliquando Princeps prodeat, qui vincat & in nihilum redigat Ottomannicum Imperium. Idem fere refert Flavius Vopiscus in vita Imperatoris Floriani, suo tempore de Principe Hungaro, qui Barbaros omnes suo imperio sit subjecturus, prædictum fuisse. Simile quippiam (quemadmodum Principibus adulatores nusquam desunt) habet Cajus Suetonius de Imperatore Galba.

Insuper Turcæ firmiter credunt, Mahumetanam sectam ultra

ultra mille annos non duraturam (qui forsitan brevi finientur) neque Musulmannos (sic Mahumetani se invicem vocant, quasi recte de religione sentientes) ultra quatuordecim vel quindecim Imperatores esse habituros. Errant igitur, qui septendecim ordine numerant, siquidem Mahumetes, qui nunc imperat decimus quartus vel quintus est, si Mosen vel Musan annumerare quis velit.

Denique constat, Turcas magnopere Transsylvanum timere. Vnde non modò diabolicis præstigijs ipsius magnanimitatem debilitare, sed etiam vita eum privare conantur. Opinantur enim, secreta ipsum consilia etiam Constantinopoli tractare, ut seditionem ijs in locis suscitet. Id facile ipsum effecturum putant, quod Transsylvani libentissime ipsius imperium sequantur, & Walachi Rasci Bulgari Siculi alijque populi bellicosissimi & audacissimi sibi dominum & Principem sæpius poposcerint.

Id quod paulò fusius demonstrabo, cum harum gentium noticia ad cognitionem rerum, quæ in bello, quod nunc geritur, plurimùm conducat.

LXXXVI. De Transsylvanis Moldavis & Walachis. Cur Romani tributum Dacis pependerint.

Non injuria TRANSSYLVANI inter bellicosissimas Europæ gentes numerantur. Hi cum Moldavis & Walachis sub antiquo Dacorũ nomine intelliguntur; quos Romani adeo formidarunt, postquam Domitiani exercitum delevissent, ut eis tributum annuum sub Domitiano & Nerva atque Trajani imperij initio pependerint, ne ultra Danubium depopulatum excurrerent. Neque id Turcas latet, propter clades quamplurimas, quas sub Corvino, duobus Bathoriis, & eo qui nunc vivit, acceperunt.

LXXXVII. De Michaele Waivoda Moldaviæ, ejus subditis & Dracola.

Michael MOLDAVIÆ Waivoda à Turca quondam Principarum obtinuit, hodie Transſylvano paret: ſub cujus protectione procul dubio manebit, quod Turcis amplius fidere non poſſit, cum ſæpius ab ipſo irritati læſique fuerint. Inprimis verò morte eorum, quos Aſſan Baſſa pacis tractandæ cauſſa in Walachiam miſerat, quos Michael necavit.

Non ſolùm autem Walachi (quorum præſtantiam in rebus bellicis Turcæ ſub Dracola duce ſunt experti) ſed etiam plurimi Hungari & Transſylvani, nonnulli Albani Bulgari & Raſciani ſub eo militant. Tormentarios paucos habet, quibus etiam Transſylvanus deſtituitur, quod gentes illæ, inprimis vero Hungari, cominus quam eminus pugnare malint. Plærique equites ſunt, lanceas geſtantes, neque facile hoſtium conſpectum fugiunt.

LXXXIIX. De Raſcianis, & cur ulteriora Danubij littora occuparint.

Raſciani in Concilio Conſtantienſi SIRFI adpellati fuerunt, ex Myſia ſuperiore orti, quæ hodie Raſcia & Servia dicitur. Quondam propter bella Turcica ulteriora Iſtri littora occuparunt, hodie prope Temeswar & Lippam locisque vicinis habitant. Turcarum Imperio ſe ſubtraxerunt & Tranſylvano nunc ſerviunt.

LXXXIX. De Bulgaris & Alexandro Magno.

Bulgarorum quidam omnem eam regionem uſque ad Danubium incolunt, quam Myſiam inferiorem antiqui vocarunt, è regione Walachiæ ſitam. Alij vero cum Græcis in Thracia, alij in Macedonia juncti Servianis & Albanis ſeu Epirotis habitant. Strenui ſunt & bellicoſi. Nonnulli qui domicilia ſua deſerverunt, Transſylvano parent. Et plures ſe ipſi jungerent, niſi rebus neceſſarijs, quibus ipſos ſuſtentare poſſet, deſtitueretur. Suntque maxime idonei ad rebellionem in patria & locis finitimis

timis excitandam, si quis eos ad id perpetrandum seriò instigaret; maxime vero si Transsylvanus illud faceret, quem præ omnibus alijs in summa admiratiòne habent, nec minus ipsum venerantur, quam Magnum illum Alexandrum: qui fere ipsorum sympatriota fuit, Pellæ natus, quæ Macedoniæ urbs est. Non indocta ab Hieronymo Frachetta Transylvani cum Alexandro Magno facta est comparatio in oratione, quam ad Principem illum perscripsit.

XC. De Siculis, & tumultu inter eos excitato.

Siculi denique, qui montes versus Poloniam & Moldaviam incolunt, rustici sunt, & Tartaris potius quam Christianis similes. Vnde rectius Scythali nominari debent. Plerique sunt pedites, bombardis utentes, pauci vero equites. Anno 1595 Transsylvanum secuti sunt in Walachiam contra Sinan Bassam proficiscentem. Promissa ipsis fuerat immunitas à nobilium exactionibus, cum obtulissent se aliam regionem parem magnitudine illi, quam tunc incolebant, occupaturos : sed cum quæ promissa fuerant minime fuissent præstita, dum Princeps ipse Pragæ morabatur tumultum excitarunt. Qui tamen facile sedatus fuit, præcipuis quibusdam autoribus capite mulctatis.

CXI. Transsylvanum re pecuniaria maxime juvandum.
Consilium Demosthenis & Soranzij.
Damno maximo Christianum orbem affectum iri, si Transsylvanus cum Turca transigat.

NEque Transsylvanus tamen omnes, qui militiæ nomina dare volunt, quique libenter sub ipsius auspicijs militaturi essent, in militum numerum recipit, quod ea pecuniæ vi destituatur, quæ ad solvenda stipendia tam numeroso exercitui sufficiat; sine quibus tamen sub imperio & disciplina milites teneri non possunt, neque ad victum & commeatum prædæ, quæ aguntur,

tur, vel ſegetes quæ ibi proveniunt, ſufficiunt, belli præſertim tempore, ubi plerumque omnia in pejus ruunt.

Dico igitur atque concludo, optimum belli cum Turca gerendi modum Principes Chriſtianos nactos eſſe, ut quiete interim ipſis domi deſidentibus bellum ab ipſorum ditionibus remotum ſit, atque furor ipſius atque potentia infringatur & debilitetur, ſi aures præbere atque obſecundare velint Demoſthenis conſilio, quod Athenienſibus dedit, cum cives Olynthi Thraciæ urbis contra Philippum Macedonem auxilia ab ipſis poſcerent. Ego, licet cum ſummo iſto oratore nulla re ſim comparandus, hoc tamen aperte fateri audeo, optimum ad ſalutem communem procurandam conſilium fore, ut prompte juveni huic animoſo & audaci pecuniarum copiâ proſpiciatur. Quod aliqua parte à Pontifice & Hiſpano jam factum eſt. Ut ſcilicet & hi & alij Principes partem theſaurorum, quibus à Deo ditati ſunt, ad ejus nominis gloriam & ſalutem omnium propagandam impendant. Nihil enim reperiri poteſt, quod proſperos contra hoſtem ſucceſſus magis impediat, quàm pecuniæ inopia, qua conſilijs prudentiſſimis ſæpius mora infertur. Nihil nunc dicam, quod majores belli apparatus ſine ea fieri non poſſint. Redituum ſuorum partem maximam in ſtipendia militum conferre cogitur. Bipartitum enim habet exercitum. Quorum alter in Walachia contra Turcas in excubijs eſt, ne quid incommodi illis in locis accipiatur: alter vero ad Tranſſylvaniæ & Moldaviæ fines ipſis Moldavis & Tartaris alijsque hoſtibus eſt oppoſitus. Nec injuria quis vereri poſſit, ne Tranſylvanus, ſi rebus neceſſarijs deſtituatur, quibus ſeſe in eo, quo nunc verſatur ſtatu, honeſte ſuſtentare, & bellum viriliter promovere nequeat, conditiones alias, vel magis pias, vel quæ ipſius ſecuritati melius conducant initurus ſit, priuſquam infideli & ethnico alicui Principi ditiones ſuas concedat, vel ei ſe ſubmittat.

Quod

Quod si fiat, subvereor, ne Christianus orbis maximum inde patiatur detrimentum, propter tanti bellatoris tamque strenui ducis jacturam. Cujus rei quædam jam nunc indicia emergere videntur.

Dixi Cæsarem & Transylvanum commode & honeste pacem cum Turca inire non posse. Nunc ultimo loco ea proponam, *quæ Turcæ pertimescunt*, ne si à nostris adhibeantur, in maximum ipsorum damnum & perniciem redundent.

XCII. Quantum sibi à Christianis Principibus Turca timeat.
Quæ auxilia ad Hungaricum bellum, Dux Mantuæ, Hetruriæ, & Pontifex Romanus contulerint.
Quid Veneti quondam à Pontifice requisiti, contra ejusmodi hostes facere consueverint.
Cur defensores religionis Christianæ dicantur.

PRimùm igitur Turcæ verentur, ne Italiæ Principes tandem aliquando & Cæsarem & Transsylvanum, vel exercitu vel pecunia juvare decernant. Vidit nuper Hetruriæ Ducem ad illud bellum fratres & nepotes suos in Hungariam misisse: eundem Transsylvano duces belli & pecuniam suppeditasse. Vidit Pontificem Romanum nepotem suum copijs instructissimis eò ablegasse, quorum operâ & Strigonij & Vicegradi occupatio facilior contigit, & quod ambos pecunia hactenus juvarit: quod ipsum continue facturum putat, donec bellum finiatur. Vidit Mantuæ Ducem bellum sua præsentia cohonestasse. Unde Turcæ animis præcipere cœperunt, fore ut ad ejus exemplum reliqui quoque Italiæ Principes animum ad bellum applicent.

De Venetis quoque non parum sibi timet, ne inviti tandem arma capere cogantur, vel propter commoda propria, vel ut Pontificis mandatis morem gerant, à quo indies ea de re sollicitantur. Quod etiam sub Leone IX Nicolao II Gelasio II Alexandro II Calixto II Clemente III Honorio III Nicolao IV

aliis.

alijsque Pontificibus fecerunt. Unde propter egregiam navatam operam, non modò summa ab Imperatoribus & Pontificibus privilegia obtinuerunt, verùm etiam titulo *defensorum & propugnatorum religionis Christianæ* fuerunt insigniti. Quapropter Turca omni ratione cavet, ne illos sibi infensos reddat, omnibusque illorum postulatis libentissime atque promptissime assentitur.

XCIII. Caussæ, cur Turcæ defensivum potius quam offensivum bellum sint gesturi, si Polonus bellum ipsis inferat.

Præterea etiam magnopere Turcæ metuunt, ne POLONIÆ REX contra illos sese moveat. Sciunt illi à Pontifice maximam vim pecuniæ ad Turcicum bellum offerri: cui (quia mediocris & infirmæ sunt conditionis homines) in eo regno avidissime inhiant, quod nulla alia ratione gratiam sui regis commodius se acquirere posse putant, undeque mercedem postea ab ipso accipiant, quam si in bellum ipsum sequantur.

Hanc suspicionem auget, quod Hispanus ad Regis Poloniæ literas non ita pridem responderit: ad quem prius scribere noluit, propter offensiones nonnullas, quæ in pacis tractatione inter Polonos & Maximilianum Archiducem contigerunt.

Novit quoque Turca, quod defensivum potius quam offensivum bellum ei gerendum foret, si Poloni seriò ipsi bellum inferant, unde sibi maxima damna atque pericula imminere intelligit. Idque *propter tres causas.*

XCIV. De Moldavia, & quomodo Pontifex ejusque ministri Ieremiam Waiwodam tractare debeant.

Qvarum PRIMA est, quod necessario Moldaviam amittet. Quæ Satrapia à Poloniæ rege non ita pridem Ieremiæ Waiwodæ fuit concessa, qui à rebus nostris non videtur prorsus alienum habere animum. Neque etiam negligendus est, quod Turcarum

carum

carum machinationes mature explorare, & omnis commeatus copiam exercitui suppeditare poterit.

Summa igitur Pontifici ejusve ministris adhibenda erit cura, ut Ieremiam hunc nunquam sibi non devinctum habeant; & solerter prospiciant, cujus generis & conditionis homines ad ipsum ejusmodi negotiorum tractandorum caussa ablegentur, & quibus verbis ad ipsum literæ exarentur: cum isti homines veri sint Davi & Getæ, quos in fabulis suis introducit Terentius, id est, natura sagacissimi & suspicaces. Honores ipsi quoque exhiberi, & quos ille vel Romam vel ad Nuntios Apostolicos miserit, benevole excipi consultissimum fuerit. Nam Turca omni ratione eum sibi adjungere studet, vel ut à nobis ipsum divellat, vel ut eum decipiat, quo artificio Ottomannici sæpissime usi sint. Præstat igitur quantum fieri poterit amicum ipsum & benevolum habere.

XCV. De Cosacchis.
De Ianlo, Suitta & Iano.
De Vosia & Borysthene.

SECVNDA causa est, quod Cosacchi majori cum audacia & sine metu Turcas sint aggressuri: siquidem Poloniæ regi parent, (quemadmodum Vscocchi Romano Cæsari) & ab ipso Præfectum seu Generalem accipiunt, cujus imperium milites sequuntur. Tum etiam quod facta ipsis potestate Vosiam comburere possint. Quæ Turcarum propugnaculum est ad Borysthenis ostium sita: Polonis Occhiacovia, Moldavis vero Dassova dicta. Nam & anno 1583 Benderam exusserunt, duce Ianzo Ungaro, qui à Stephano rege ipsis præpositus fuerat. Alia quoque damna sæpius ipsis intulerunt sub Suitta Russo, & Comite Iano Basilij ducis Ostroviæ filio, alijsque ducibus Polonis. Ipsi insulam quandam in Borysthene incolunt, quæ quatuor dierum itinere à Vosia distat, vocaturque Cirches. Fluvius vero ab ipsis Nis, vulgo

vulgo Neper dicitur. Bombardis & arcu dexterrime utuntur, naturæ inclinatione & professione Turcis sunt infensissimi. Ideoque eorum plurimi Transsylvano vel Michaeli & Jeremiæ Waiwodis serviunt: alij Cancellarium Poloniæ sequuntur: alij in Podolia sparsim habitant. Omnes tamen Turcas æque atque Tartaros infestis animis atque armis prosequuntur.

XCVI. Demonstrantur aliæ rationes, quod bellum Poloniæ rex cum maxima utilitate Christiani orbis Turcis inferre queat.
Errores nonnullorum, de Moldavia, Walachia, Islakia, Moridavia, Bogdania, & Carobogdania.
Sinani Bassæ postulatum & Cancellarij Poloniæ ad idem responsio.
De Dacia Ripensi.
Cur Constantinus à Zosimo fuerit reprehensus.

TERTIA denique & ultima ratio est, quod soli Poloni iter nobis Constantinopolim versus facilimum reddere & aperire possint. Si quidem eò nostris aliquando erit necessariò tendendum, modò præclari quippiam perficere velint. Et si Polonus hosti bellum indicat, Transsylvani exercitus transitum per Walachiam liberiorem habebit. Nam si relicta Walachia Moldaviam petere velint, iter ipsis foret multò difficilius; tum quod mari nimis sit vicinum, tum etiam quod Bulgariam petentibus retro proficiscendum sit, ut pabulationem facilem habeant, & infaustum Varnæ locum evitent.

Obiter hic errores nonnullorum detegam, quod non minus gratum, quam utile lectori futurum puto, idque alibi etiam me fecisse memini. Jovij igitur insignis error est, quod Walachiam & Moldaviam describens, easdem plane confundit, ambiguo Polonorum verbo deceptus. Aliorum non minor est error, qui Walachiam eam provinciam, quam Ungari Transalpinam minorem, nominant; quæ si cum Moldavia conferatur, ma-

jor

jor potius dici merebitur. Hi quoque credunt Walachiam, quam Turcæ Islakiam vocant (ſumpta denominatione ab antiquis Flaccis Romanis) iisdem etiam Bogdaniam & Carabogdaniam dici. Siquidem eo nomine Turcæ Moldaviam intelligunt; vel quod eo genere frumenti, quod Turcicum vel Saracenicum vocant, abundet: vel quod unus è Moldaviæ Principibus, quibus cum Turcæ bella geſſerunt, Bogdano vel Theodorus ſeu Adeodatus fuerit appellatus, addito vocabulo Cara, quod nigredinem ſignificat. Moldavia etiam à Davis primis inhabitatoribus nomen accepit, & à mollitie atque fœcunditate glebæ & terræ potius, quam à nigredine: unde falſo alicui Mori Davia vocatur.

Sed ut ad Poloniam revertamur, reſponſum hic ſubjicere lubet, quod Cancellarius ejus regni Sinano Baſſæ, tributum pro Imperatore poſcenti, non ita pridem dedit. Ille enim per nuncium quendam Cancellario denuntiabat, ut citra moram tributum, quod prætendebat, ſolveret; quod ſi facere renueret, ſe continuo ipſum à limitibus regni ad mare uſque glaciale expulſurum. Huic poſtulato Cancellarius reſponſum dedit: ſe videlicet nō expectaturum, donec Sinan ipſum aggrediatur in patria, ſed ubi vim contra ſe parari intellexerit, ſe Turcicum territorium invaſurum, & Danubij littora ab utraque parte muniturum, ut tranſitum amplius quo velit progrediendi liberum habeat.

Et hæc quidem eſt Dacia illa Ripenſis, quæ, ut habet Procopius, à Romanis munita fuit. Vnde Zoſimus Conſtantinum graviter reprehendit, quod propugnacula illa ad Danubium conſtructa negligeret. Quorum veſtigia apparenr adhuc in Roſcic, Vidimo, Nicopoli, Siliſtria, & alijs in locis quæ hodie à Turcis poſſidentur.

XCVII. Quomodo Moſcovitæ, ut bellum Turcæ inferat, perſuadendum ſit.

Quomodo Pontifex Romanus à Turcis & Perſis vocetur.

De Califa.

Cur Turcæ Moſcoviæ ducem timeant.

Quomodo Moſcovitæ ad religionem Romanam converti queant.

Quid Legati Moſcovitæ Imperatori noſtro renunciarint.

Turcicus Imperator Pontificem Romanum non modò pro capite Principum Chriſtianorum agnoſcit, penes quos ea polleat autoritate, ut facile quosvis contra ſe in bellum protrahere & firmo fœdere conjungere valeat: verùm etiam pro temporali Principe illum habet, propter dominium quod in Italiæ aliquot regionibus non infimi nominis poſſideat, eumq; Franchbeg, ſeu Principem Italiæ, & Rumbeg, ſeu Romæ Principem nominat. Perſæ vero Rumſcah dicunt. Halife vel Chalifa ipſis vocatur, qui ſupremum locum inter ipſorum ſacerdotes obtinet.

Veretur igitur Turca, ne Pontifex magni nominis legatum ad MOSCUM mittat, cujus opera inter eum Principem & Imperatotem pax ſanciatur; vel ipſi ſaltem perſuadeat, ut Tartaros in Ungariam proficiſcentes tranſitu prohibeat; quod qua ratione fieri poſſit, ſuperius demonſtravimus.

Abhorrent quoque Turcæ à Moſci armis (quem Czar vel Cæſarem Moſcovitæ nominant) tum quod ſubditis ſuis abſolute imperet, & ſolus ſit qui eam ob rem cum Turcico Imperatore conferri poſſit: tum quòd in recenti adhuc memoria teneant clades, quas ſæpiſſime à Moſcis acceperunt Turcæ. Maxime vero, cum non ita pridem Tanaim cum Volga fluvio conjungere cogitarent, Moſci cum Tartaris Præcopenſibus maxima clade ipſos affecerunt. Habent enim & Turcici Imperatores commentarios rerum à ſuis majoribus geſtarum.

Sed & alia ſubeſt cauſa, cur Turca meritò Moſcovitam ſuſpectum habeat; ne videlicer de unione quadam inter ipſum & Pontificem in religionis negocio ineunda tractetur. Quod ſub Adriano VI, Leone X, & Clemente VII, fuerat tentatum; ut Al-

bertus Campensis scribit, & Antonius Possevinus Jesuita in libro de Moscovia, quem Gregorius XIII ad Johannem Basilidem Ducem Moscorum eandem ob caussam misit, occasione sumpta à bello, quod tunc Johannes cum Stephano rege Poloniæ gerebat.

Suspicatur etiam, ne Pontifex Moscovitam Generalem & caput omnium, qui religionem Græcorum sequuntur, constituat. Quod si fieret, periculum foret, ne Græci qui sub Imperio Turcico vivunt rebellionem excitent, ipsique se conjungant. Neque hæc res alias difficultates habitura esset, præter summam rerum ignorantiam, quæ passim in Moscovia grassatur; ubi nemini libere conversari, & Evangelium de Christo prædicare licet.

Nostrum erit Deum sollicite precari, ut è tenebris densissimis, quibus adhuc istarum gentium animi obcæcati tenentur, ad clarissimam Evangelij lucem eas vocet, & Principi, qui nunc regnat, mentem Basilij illius inspiret, qui operâ Johannis Daniæ regis à Julio II Pontifice petijt, ut ad Concilium legatos mittere sibi liceret.

Hanc suspicionem auget, quod Maronitæ qui in Syria Libanum montem incolunt Pontifici se subjecerint, à Jesuitis ad id persuasi. Quorum exemplum & Russiæ Episcopi nonnulli & ipsorum subditi, operâ Sigismundi II regis Poloniæ, ante paucos annos secuti sunt; ut Cardinalis Baronius in Annalibus Ecclesiasticis scriptum reliquit. Hæc conversio tantò majoris facienda, quod opera & ministerio horum Episcoporum vicini Moscovitæ facilius ad eandem religionem converti poterunt, perque Moscoviam citra magna pericula & immensos sumptus in Asiam ad prædicandum Evangelium Christi liber aditus patebit.

Denique etiam hoc Mahumetes veretur, ne quoties Cæsar strenue contra Turcas bellum gerat, Moscovita arma quo-

que capessat; quod ejus legati ad Cæsarem cum amplissimis muneribus proxime missi ultro obtulerunt.

XCIIX. *Qua ratione Pontifex efficere possit, ne Tartari Turcæ auxilium ferant.*
Cur hactenus minori, quam sperabant Turcæ, numero comparuerint.
Alipe Han tractatio cum ministris Pontificis.
Cur Usbegh Han ab Amurathe offensus fuerit.
Lites inter Alipe Han, & ejus fratrem Harach.

TARTAROS quod attinet, tum qui liberi sunt tum qui Tartaro Crymæo parent, de ijs quoque Turcicus Imperator subueretur, ne Pontifex legatos, qui autoritate & judicio valeant, ad eos mittat, & præcipuos eorum duces pecunia corrumpat, ne in ipsius gratiam in bellum proficiscantur: quod in Helvetia sæpius cum fructu tentatum & machinatum fuit. Qua in re Pontificis nomen aperte publicare & profiteri expedit. Siquidem Tartari de ipsius thesauris, & autoritate maxima quævis sibi pollicentur, eòque facilius ipsi gratum facturi sunt. Quos etiam à Cæsare & Transsylvano pecunia corruptos fuisse Turcæ suspicantur: quod ea multitudine in Hungaria non comparuerint, quam promiserant.

Scio etiam quosdam nostrorum fidem huic famæ dedisse, sed deceptos fuisse inde constat, quod Alip Han cum Nuncio Pontificis tractarit, ut contra fratrem Hirach ipsi auxilium impetraret, quò in tranquillo rerum suarum statu permanere possit. Cum igitur domi negocium ei crearetur, copiosum exercitum extra regnum mittere non voluit. Alij hujus rei causam eò referunt, quod Tartari ab Amurathe graviter offensi fuerint, in pacis tractatione cum Persa inita. Quam nunquam illi fieri volebant, priusquam tantum territorij Persæ ademissent, quo liberè è sua regione Mecham usque contendere possint, ne Turcicas

cicas ditiones attingere cogantur. Sed horum error in eo deprehendi poteſt, quod non Tartari Crymæi, ſed illi qui Vsbeg Han obediunt, graviſſime ab Amurathe fuerint offenſi, non propter cauſam modò dictam (quod Turcicas ditiones neceſſariò tranſire cogantur, qui ex Tartaris Mecham tendunt, etſi totum Perſiæ regnum ſibi ſubjeciſſent) ſed quod in ea pace ab Amurathe nulla ipſorum ratio habita, ſed maximo cum ſuo detrimento neglecti fuiſſent.

Minus vera adhuc fuit ratio, quam abſentiæ ſuæ ipſimet Tartari apud Turcas prætexerunt; quaſi à Moſcovita impediti & retardati fuiſſent. Conſtat enim inter ambos illos fratres mutua exorta fuiſſe odia & contentiones. Alipe Han regnum avitum conſervare, Hirach eum inde pellere conatus eſt. Vnde tota illa regio tumultibus & factionibus repleta & agitata fuit; ad quam defendendam pars utraque quas potuit vires collegit. Alipe quidem etſi rebus ille præſit, non omnibus tamen Tartaris imperat. Neque Hirachi imperium alij, quam quorum ipſe in hoc bello dux eſt, agnoſcunt. Quem etſi quidam putant fore ut de fratre triumphet, quod Mahumetes ſevere omnibus edixerit, ut huic ſoli obediant, & hunc pro rege agnoſcant, ipſumq; in bellum ſequantur: attamen qui in rebus Tartarorum melius ſunt verſati, eoſque exactius norunt, contrarium ſtatuunt, non modò quod etiam inter Barbaros illos jus naturæ valeat & obſervetur, ſed potius quod Hirach à ſuis parum ametur, ſiquidem avarus, & neque judicio neque fortitudine præditus ſit.

Ultimo loco etiam hoc Turca videtur timere, ne ſcilicet Pontifex & Hiſpanus terra marique ejus ditiones ad ſeditiones irritent, ut ea ratione præcipuas ipſius machinationes invertant, atque in nihilum redigant.

QVOD cum plurimis modis fieri poſſit, operæ precium me facturum puto, ſi quod res eſt breviter indicavero.

XCIX.

XCIX. Turca veretur, ne ad SEDITIONES ipsius subditi concitentur.

Quibus modis & quo prætextu uti debeant, qui ad hoc negocium perficiendum à Christianis Principibus emittuntur.

PRIMUM Christiani Principes, & inter hos Pontifex præcipue, varias in regiones Turcæ subjectas ministros emittere poterunt. Quibus ut major habeatur in excitanda rebellione fides, ij eligendi erunt, qui originem ex ea ad quam mittuntur regione trahunt. Inprimis vero decet, ut linguæ sint periti, quo ipsi intelligant alios & ab alijs ipsi quoque intelligantur: ut judicio valeant: præcipue vero ne pecunia ipsis desit, qua Principes populorum cum quibus tractant corrumpere possint, potentioribus verò remunerationem amplam & splendidam promittendi potestatem habeant. Tandem ut eo facilius in regiones illas admittantur, neque citò expellantur, convenit, ut omnes suas actiones religionis prætextu tegant. Non ut serpentem sub herba abscondant, quemadmodum perversi Politici solent, sed ut semen verbi divini inter spinas errorum densissimas spargant. Eo utentes prætextu, quasi Ecclesias in Tartaria, vel Circassia, Bulgaria, Walachia, Moldavia aut Græcia restaurare velint.

Præterea cum territorium Turcicum, illud inprimis quod in Europa possidet, partim à Turcis naturalibus vel ijs qui Christianam fidem ejurarunt, partim à Christianis incolatur, non abs re Mahumetes veretur, ne aliquando seditio inter ipsos oriatur. Inprimis vero si exercitus ipsius à Christianis in fugam verteretur, vel præcipui quidam ipsorum duces ære corrumperentur. Inde sane rebellio generalis existere facilime possit, cum maximo ipsius damno, ne dicam interitu. Quo stratagemate Cæsarem devicisse quondam Iubam legimus.

VT vero melius intelligantur, quæ de rebellione excitanda diximus, convenit, ut qui sint illi populi, quos modò nominavimus, amplius explicemus.

C. De

C. De Turcis naturalibus, quare animis exulcerati sint.

TURCÆ NATURALES, seu qui è priscis istis Turcarum gentibus originem trahunt, etsi ingenij bonitate ijs qui fidem Christianam ejurarunt præstent, pessime tamen contenti sunt. Ut exigua opera ad rebellionem excitari possint, si ejus rei ducem oportunum nanciscerentur. Causa irarum inde procedit, quod omnia militaria officia, in quibus & honores & divitiæ in illo Imperio positæ sunt, inter Renegatos distribuuntur; paucissimis exceptis, quibus ex singulari gratia, vel Sultanarum filijs aliqua conceduntur. Inde evenit, ut nihil magis honestum, inter omnes qui se Musulmannos vocant, reperiatur, quam Imperatoris mancipium vocari, nihilque infamius sit, quam Turcæ adpellatio, quæ rusticum denotat. Quemadmodum Græci sub voce Nomadis, eum qui in Numidia natus erat, & rusticum intelligebant: hinc enim & Strabo Scythas Nomades vocat. Unde non incommode modernus quidam scriptor animadvertit, eundem morem apud Turcas observari quem Itali habent. Ubi enim hi in suis Comœdijs Zanos introducunt, qui rustici sunt Bergomates: sic illi in suis fabulis Turcam habent, sub quo hominem rudem incultum & rusticum repræsentant. Alij vocem hanc ab Hebræis derivant, qua exulem significari volunt; propter easdem rationes, ob quas Tartari se nominant reliquias, qua de re vide superius.

CI. De Turcis qui fidem Christianam ejurarunt.

SI TURCÆ, QUI FIDEM CHRISTIANAM EJURARUNT, ea gratia à Deo illuminarentur, ut recognoscere possent quam præstans & singulare bonum amiserint, non est dubium, quin statim rebellionem excitarent, & Turcicum Imperium protinus subverterent. Siquidem penes hos solos & autoritas & divitiæ, quas & fides & obedi-

entia subditorum necessario sequitur. Sed cum ingenijs corruptissimis præditi sint, ipsisque liberum sit in omni ferocia ac licentia plusquam belluina vitam agere, atque absolutam quidvis agendi & designandi potestatem habeant, malunt hac infami libertate gaudere, quam rebus novis studere.

CII. Quomodo Christiani à Turcis vocentur.
De Græcis, Armenis, Georgianis, Iacobitis, AEthiopibus & aliis.
Iudicium Solymanni de Hæreticis.
Rebellio in regione Planæ sub Gordano VVaivodæ.

CHRISTIANI à Turcis *Chiauri* id est gentiles & infideles dicuntur, idque propter multitudinem rituum variorum & diversorum, quos præcipue ij qui in Imperio Turcico vivunt observare solent. Miseri enim cum ignorent unam esse Ecclesiam, unum Baptisma, atque unicam fidem; Græcorum alij; alij Latinorum ceremonias habent.

Sed de his qui à Græcorum religione desciverunt, ut sunt Georgiani, Armenij, Æthiopes, Jacobitæ, atque alij, qui sub Turcico Imperio in Asia Africa & Europa habitant, dicere supersedeo, quod alij ante me prolixius de iisdem scripserint: Tum etiam quod res sit difficilima, ut hi propter ipsorum diversos mores, & longinquitatem regionum ad concitandam rebellionem instigari possint; unde Turcico Imperio aliquid damni creari possit.

Etiam hæreticos omitto, qui è varijs provincijs in Turciam se contulerunt, ut majori libertate fruerentur & venena sua spargere possint; siquidem & Turcæ eos detestantur & abhorrent, quod turbatores sint publicæ tranquillitatis (quemadmodum Solymannus ad reginam viduam Transylvaniæ olim perscripsit) & hi parum aut nihil ad præsentem rem quam tractamus conferre queant. De

De ijs tantum *Græcis* dicam, qui nostro proposito conducunt nulla religionis habita ratione, quid de ijs sperare possimus, quod rebellionem in regno Turcico promovere velint, ostendam. Græci itaque naturæ quodam stimulo imperij cupidi, novitatis procul dubio sunt avidissimi, siquidem præter modum à Turcis omni crudelitatis genere premuntur, rebellionem non inviti amplectuntur, quâ sperant tanquam ultimo remedio se jugum immanissimæ hujus tyrannidis & servitutis excutere posse. Maximè vero seditioni studere videntur, qui Peloponnesum & Thessaliam aliasque regiones ad mare sitas incolunt; quod auxilijs peregrinis facile illis subsidio veniri possit. Sed hos omnino hoc studio superant Serviani, qui ab Albaniæ montibus ad Danubium usque habitant. Inter hos varijs nominibus adpellantur, qui Dardaniam incolunt, videlicet, Piperi, Cucci, Clementes, Bellopauligi, & alij in regione Plana. Ex his multi Albani more Romano vivunt, neque adhuc sub jugum Turcicum plane missi sunt, quod loca munita, & præcipitia montium habitent, ipsi vero natura ferocissima præditi sint. Hujus rei illustre non ita pridem ediderunt specimen, tyrannidi Turcicæ subtrahere sese volentes. Cum enim fama ad ipsos manasset, Mahemetem ad Agriam victum & cæsum fuisse, rebellarunt & arreptis armis Turcarum, quos in suis regionibus reperiebant, maximam ediderunt stragem, duce Gordano Waivoda, atque ulterius progressi fuissent, nisi contrarium mox intellexissent. Pessimè igitur contenti latibula sua & montes repetierunt.

CIII, Cautelæ quædam in seditionibus movendis observandæ.
Cur Turca Abyssinorum regi fere totam provinciam Bernacassi eripuerit.
Quomodo Chimeriotæ & alij à Turcis fuerint puniti.

De Clissa & cur Murlacchi contra Lencovicium pugnarint.

SED hæc res inulta non mansit. Siquidem à ministris Turcicis severissime fuerunt castigati, unde non modo magis perterriti, sed etiam gravioribus supplicijs continuo oppressi. Duces quidem capite plexi; reliqui filijs orbati, alij occisi, & quod supererat facultatum & pecuniarum, exiguum licet, omne tamen ipsis ademptum fuit. Hinc adparet verissime Joannem Boterum in Africæ descriptione, & Antonium Brunum in tractatu de Beglerbegatu Græciæ scripsisse, difficilimum esse tale quippiam tentare, nisi adsint vires ad continuandum, & modi ad producendam rem ad felicem exitum. Alias enim scilicet crabrones, ut habet proverbium, excitantur, hostes irritantur, & enses ipsis ad feriendum in manus traduntur, atque adeo ipsis autoribus nocentissima, & ijs qui eos sequuntur periculosissima omnis ejusmodi actio esse solet; maxime verò si omnia, quæ occurrere possunt, non recte considerentur, vel consulantur, aut justo & opportuno tempore incipiantur.

Quod quam verum sit, in *Abyssinorum rege* non ita pridem vidimus. Cui Turca fere totam Barnagassi regionem ademit, quod Lusitanis faciliorem in mare rubrum aditum concessisset, ab ejusque ministris naves Lusitanorum receptæ, & omni re necessaria contra Turcas adjutæ fuissent. Ab eo tempore Arabes muniverunt & occluserunt suos portus, qui antea omnibus patebant.

Idem quoque *Chimeriotæ*, quorum superius memini, experti sunt. Ab Athanasio enim Lichnidensi (hodie Ochrida dicitur) Episcopo persuasi rebellarunt: cum sperarent ab Imperatore (cum quo Athanasius se conspirasse dicebat) & Hispano auxilia sibi missum iri. Tandem multis suis damnis, & conditionibus durissimis Turcæ reconciliati sunt.

Nec dissimile accidit nostro tempore Ducatis ipsorum vicinis, qui à Pirro Bassa cum Sangiachatui Deluini adhuc præesset, pessime tractati, tandem in Neriho fuerunt transportati.

Et ut alia antiquiora omittam, ea quæ Coronæ, & Castelnovi sub Caroli V. imperio contigerunt, quæ in Clissæ occupatione non ita pridem facta sunt, consideremus. Nam donec Cæsarianos in arce illa occupanda sibi affuturos Murlachi credebant, fortiter sese gesserunt, licet pauci numero fuerint. Verum illi conspecta ea paucitate militum, quorum copiam multo majorem sibi polliciti fuerant, è montibus in subsidium Turcarum progressi, ipsummet Lencovicium Cæsarianorum ducem aggressi sunt, & in fugam compulerunt; palam profitentes se Turcico Imperatori fidem debitam servaturos.

CIV. De Latinis exteris.

Cur Amurathes Christianos qui Constantinopoli morantur occidere voluerit.

De Caffalucchis.

Quomodo bellum civile in Turcia excitandum.

Quomodo varij libri & scripta in Turciam spargi possint, qui Turcis errores, in quibus hærent, detegant.

De Sophilariis & Erdevil.

Confessio & mors notabilis aulici cujusdam juvenis.

Laudantur illi principes qui ejusmodi libros imprimi curant.

Sed ut ad eas gentes revertar, quæ in Turcia habitant, superest, ut de LATINIS aliquid dicamus. Quorum aliqui tantum peregrini eas regiones frequentant, alij continue ibi morantur. Illi mercaturam vel suo vel aliorum

nomine exercent; & parum Turcis officere poterunt, cum neque ducem habeant neque arma, & paucissimi sint atque hinc inde per regiones sparsi.

Quidam Latinos, qui Constantinopoli vivunt cum alijs Christianis ritibus tamen differentes, conjungunt, eosque putant maximam atque Turcis perniciosissimam seditionem machinari posse. Siquidem in ea urbe major ipsorum copia, quam Cairi Aleppi vel Ecbatanæ quæ Tauris hodie, aut quavis alia urbe reperiatur. Perâ tamen conjunctâ, quæ fere à falsis Christianis incolitur; paucis Caffalucchis seu Theodosianis, qui è Caffa seu Theodosia à Mahemete eo deducti fuerunt, exceptis. Quare tanto facilius coire propter vicinitatem, & armis sibi prospicere posse videntur: sed hisce Turcæ diligentissime Christianos istos spoliare solent, ut rebus suis tanto melius consulant. Hinc regnante Amurathe, qui proxime mortem objit, factum est, ut qui tunc Constantinopoli fuerunt Christiani vitæ periculum adierint; accusati videlicet, quod in aliquas urbis plateas ignem immisissent; quo flagitij genere falsò quondam sub Nerone Christiani quoque incusati fuerunt. Jusserat igitur Amurathes, ut passim nullo habito personæ respectu in frusta eos dissecarent Janizari. Sed horum Aga Turcico Imperatori, quantum periculum propter eorum multitudinem sententiæ hujus executio adlatura esset, demonstravit; tum etiam quod tributa imminuerentur, & jus gentium violaretur. In Christianorum ergo vicem mulieres quædam Hebrææ, quæ Amurathi hoc consilium dederant, occisæ fuerunt.

Alij putant, præter Turcarum suspicionem, ministros quosdam sub negationis prætextu in ditionibus Turcicis, Constantinopoli vero inprimis, constitui posse, qui donis liberaliter alios corrumpant, aliorum ambitionem foveant, vel iras & inimicitias inter præcipuos Bassas excitent, & civile bellum

bellum accendant. Quod non ita pridem facilime evenire potuisset, si quis sedulo æmulationes & inimicitias Bassarum fovisset promovissetque, Ferati videlicet & Hibraimi, Pirri & Mustafæ, & Mehemetis, atque ultimè defunctorum Sinani & Ferati; vel illas etiam, quæ adhuc inter Cicalam & Hibraimum viventes gliscunt. Sed hoc negocium Principis potentis divitias requirit, & ministros qui judicio & prudentia valent. Minùs vero difficultatis hæc res habitura esset, si plures fratres eodem tempore ad imperij culmen aspirarent; quod sub Mahemetis, Bajazetis & Solymanni filijs evenit, vel si naturali & legitimo hærede Imperium hoc destitueretur.

Et cum duobus modis hominis voluntas, eò quò volumus pertrahi possit, vel vi coacta vel rationibus persuasa: nonnulli putant, rebellionem in Turcico imperio non solum modis supra dictis excitari posse, verum etiam si Turcis, qui fidem Christianam ejurarunt, & Janizaris inprimis, partim ipsorum ortum & nativitatem, atque etiam Baptismum quo fuerunt initiati, ante oculos quis poneret, partim vero nugas & fabulas Alcorani à Cardinale Cusano & alijs descriptas ostenderet. Multo tamen commodius libri ea de re lingua Sclavonica & Arabica conscripti illud efficient; quod Johannes Andreas Maurus & Alfacquius ex urbe Sciativa ortus fecerunt. Qui Sclavonica lingua scripti erunt, in Europa spargantur. Qui vero Arabica, ab Indis Mozambiquam Africæ ditionem usque; vel Zofalam & Quiloen Asiæ provincias; vel in Moluccas, in Covien, Goa, Dium, Ormuz, & alias urbes, quas Turcarum mercatores frequentant: vel in Oran aut Arzila aliaque loca Hispanis subjecta; vel denique per loca Ethnicorum amicorum, & confœderatorum, videlicet Calicut Zeilam Cambaia, ad Turcas deferantur; quin & in omnes Europæ partes, quæ Turcas attingunt; quo in noticiam ipsorum perveniant. Quod si forte libri ejus-

modi penes Turcas eundem effectum, quem apud nos, qui rerum novarum sumus cupidi, non habeant, quod ab ijs Turcæ magis abhorrere videantur quam nos, qui ijs curiose studemus: magni tamen alicujus boni occasionem aliquando præbere poterunt, si quis potens novæ cujusdam sectæ autor existat, qui maxima copia asseclas undiquaque sibi conciliet. Quod in Germania Anglia & Gallia contigisse novimus, atque adeo inter ipsos Turcas in Africa, & in Persia inter Sophilarios; qui Ali sectam, qui quartus Maumetis prophetæ socius numeratur, sunt amplexi, quæ postea ab Erdevil fuit renovata, quem Iovius Arduelem vocat, eumque patrem Ismaelis, cui Sophi cognomen fuit, constituit. Nec silentio mihi prætereundum, quod non ita pridem sub Amurathe Constantinopoli contigit. Quo regnante quidam ex juvenibus qui in Seralio enutriuntur, occasionem legendæ sacræ scripturæ nactus, errorem quo irretitus tenebatur, inspirante gratia divina agnovit, & in conspectum Amurathis perductus ei aperte in faciem dixit, si damnationem æternam evitare velit, ut impiam superstitionem Mahemetis abjiceret, & contritus toto corde Iesu Christi fidem amplecteretur. Cumque propter hanc loquendi alacritatem & audaciam, tanquam ob enorme scelus, condemnatus esset ut vivus palo ferreo transfigeretur publice, tam audacter eandem vocem ad populum protulit, ut complures permoti & divino spiritu incensi indignissime ejus mortem tulerint, itaque commoti verbis injuriosis & minis Amurathem fuerint insecuti; ut nisi Janizari ad primum statim plebis impetum præsto fuissent eumque cohibuissent, dubio procul seditio periculosissima in ea urbe consecuta fuisset. Maxima igitur laude Hetruriæ ducem dignissimum judicamus, quod plurimos libros utiles & bonos literis Arabicis imprimi curat, qui in Africa & alibi dissemi-nentur.

nentur. Quæ res etsi non ita pridem ab Antonio de Flores Neapolitano opera Siriffi fuit impedita; futurum tamen, ut effectum aliquando sortiatur, quem Gregorius XIII. & qui nunc vivit Pontifex aliique boni sæpissime exoptarunt, speramus.

CV. De Albanis & Latinis, qui in regionibus Turcicis vivunt. De Ducaginis, Preseremo, Giustendil, & duabus Iustinianis.

SEd cum inter Christianos, qui in Turcico Imperio continuum habent domicilium, maxima ALBANORVM copia sit, de ijs aliquanto prolixius mihi dicendum erit.

Albani nonnulli Latinorum, alij Græcorum ritus observant. Non modò Albaniam incolunt, quæ ab occasu Olchinio urbe (vel Dulcigno) & Labeatide palude, seu Lago di Scutari finitur, ab ortu vero Bastia, quæ Corcyræ insulæ opposita est; sed etiam in alijs Peloponnesi & Græciæ locis habitant, quò vel belli occasione, vel ab Imperatoribus Orientalibus seditionum cavendarum causa transportati fuerunt.

De *Albanis qui Latinorum religionem sequuntur*, scribit Brunius ipsorum compatriota in Tractatu superius allegato; eos optime armis instructos, & fide sincera Christianam fidem servare, semper strenuissimos ab omnibus habitos, & propter continuos ipsorum motus Turcas pessime sibi ab ipsis timere. Propter causas scilicet quasuis minimas tumultuantur, non modò qui in planitie verum etiam qui in montibus habitant. Qui tamen inviti postea ad officium redire animosque submittere coguntur, cum soli Turcis resistere non valeant, minusq; etiam Christianis vicinis, à quibus plus sæpius damni patiuntur, propter continuas deprædationes, quàm à Turca, assimulatione fidelitatis. Sangiachi quoque sæpius ipsis rebellandi occasionem præbent; vel ut prædas

ex ipsorum ditione agant, vel ut sese ulciscantur, aut iustam causam domi manendi habeant ne in bellum proficisci cogantur. Eum in finem & Sangiachus, qui in Ducaginis residet, nunquam inde se commovet, sicut & Angeli Castri præfectus; eo videlicet prætextu, ut domi regionem à Christianorum incursionibus saluam conseruet.

Ducaginenses in monte Scardo habitant, qui ad confinia Perenopolis (hodie Preseremo dicitur) in Dardania positus est. Hæc urbs ad Albaniæ limites sita, maiori ex parte ab Albanis quam Servianis inhabitatur. Errant igitur, qui hanc cum Guistendil eandem esse putant, quod trium dierum itinere hæ invicem distent, in eadem licet provincia sitæ. Errant quoque qui Guistendil primam non vero secundam Iustinianam esse putant; quique Preseremo vel Guistendil Iustiniani patriam statuunt, quem Lychnidi seu Iustinianæ primæ, quæ hodie Ocrida vocatur, natum esse, multis argumentis probari potest.

Qui à via regia & trita longius habitant, eos montium asperitas tuetur, quò minus tributa soluere cogantur. Mons vero, quem incolunt, Niger dicitur; quo nomine plurimi alii in Turcia nominantur.

Albania, qua parte ad mare Adriaticum vergit, altissimis montibus clauditur. In meditullio plana & multis atque maximis fluviis irrigua. Quibus pedites impediuntur, quo minus se, cum volunt, cum reliquis Christianis, qui ibi habitant coniungere possint; Equites non habent; neque tenent rationem pontium construendorum. Loca munitiora in Turcarum manibus sunt, à quibus nullo firmo præsidio custodiuntur. Quod (inquit Brunius) ideo dicere libuit, ut opinionem eorum refellamus, qui hasce gentes sine exterorum subsidio egregii quippiam præstare posse contra Turcas existimant, quique putant illis famam Itali-

lici

lici vel Hispanici auxilii vexillo tantũ sublato ad seditionem movendam sufficere; quemadmodum Ludovici Mediolanensium Ducis legatus Carolo VIII Galliæ regi demonstrarat. Vtinam hæc aliquando eveniant, sed absque miserorum istorum damno & periculo! neve opportunitas in posterum quippiam efficiendi inde omittatur.

Et hæc quidem de Turcis naturalibus, Renegatis seu Apostatis, Græcis, & Latinis qui in Turcia commorantur, dicta sufficiant.

CVI. Quomodo Turcarum loca maritima occupari possint.

VLTIMO denique loco Turcicus Imperator veretur, ne Hispani naves, quas in regno Neapolis in Sicilia & Genuæ in statione habent, cum Pontificis Melitensium Florentiæ & Sabaudiæ Ducum navibus conjungantur; quæ classem haud contemnendam efficerent, qua ex improviso secundo vento spirante, vel Castellum novum, vel Velonam vel alia Albaniæ loca aggrediantur, & occupent. Quod si Venetæ Reipublicæ hac in re parcerent (quæ imperium maris Adriatici sibi vendicat, propter rationes, quas recenset Hieronymus Bardus) Peloponnesum invadere, vel Dardanellos (qui sunt Sestus & Abydus) vel alium quempiam magni momenti locum eius imperii adoriri possent.

Quod equidem diligentissime ponderari debet. Ideoque in gratiam benevoli lectoris, qui forsitan situs & munitionum horum locorum perfectam cognitionem non habet, speciatim quid dicam; ut quinam commodissime oppugnari, & qua ratione facilime expugnari possint, intelligatur.

CVII. De Castelnovo, & propugnaculo Varbagno, quod à Soranzio fuit eversum.

CASTELNOVVM in Ascruvii canali, qui hodie di Catharo dicitur, situm est. Huius ingressum angustiæ

quædam ostii difficilem reddunt. Vbi non ita pridem à Iacobo Soranzio Venetæ classis imperatore (Proveditorem ipsi vocant) propugnaculum Varbagno, quod Turcæ ædificarant, eversum fuit.

Ad hunc locum expugnandum cuniculis res agenda esset: sed è regione finitima facile ab hostibus subsidio veniri potest. Ab Hispanis quondam occupatum fuit, sed contra furorem Barbarossæ diu illud retinere nequiverunt: magnam tamen apud Turcas laudem (ut ex ipsorum annalibus patet) Hispani hinc sunt consecuti.

CIIX. *De Velona & promontorio Sanctæ Mariæ.*

VELONA, quondam Aulon navale dicta, in Albania ad extremitatem maris Adriatici sita est, è regione Apuliæ promontorii S.Mariæ, quod olim Iapygium dicebatur, & 60 milliaribus Italicis Hydrunto distat. Portum triremium capacem omnino non habet, nisi ad tria milliaria proxima. Introitus defenditur paludibus stagnis & salinis. Propugnaculum non est adeo bene munitum. Ad illud tamen occupandum duo prius castella è medio tollenda essent; alterum in planitie positum oppido fere contiguum, opera Pignatelli Neapolitani exulis constructum: alterum in alto situm, milliari unico ab urbe distans; quod Canina vocatur, & à Turcis incolitur, Christianis inde propter suspicionem pulsis.

CIX. *De Albania.*

ALBANIÆ reliqua loca quæ occupanda forent, vel in meditullio sita sunt, vel ad mare quæ tamen portus non habent. Regionis incolæ à majorum virtute plurimum degenerarunt. Qui licet quondam fortissimi contra Turcas extiterint, maxime vero sub Georgio Castriota seu Scanderbeg, idem tamen nostro tempore præstare non possunt,

quod

quod non modo hostis domi ipsis imperet, sed fere nunquam ab ipsorum latere discedat; quod tunc temporis aliter sese habebat. Hodie etiam ad exiguum numerum redacti sunt; & ducem non habent, qui fortis prudens & rerum Turcicarum sit peritus, locorum regionis gnarus, & ab incolis pariter atque militibus ametur.

CX. De Dulcigno & Scutaro.

VRbs DVLCIGNO, quondam Olchinium, seu Colchinium vocata, classe oppugnari potest. Nam licet portum non habeat, tempore tamen minus tempestuoso milites ad plana littorum navibus actis exponi possunt. Situs ratione fortissima est, sed majori ex parte vi terræ motus concidit. Igitur si occupatam nobis reservare vellemus, novis propugnaculis munienda esset. Hanc SCOARA sequetur, quæ Scutari hodie dicitur, arte & natura munitissima: tam negligenter vero custoditur à Turcis, ut tempore nocturno ex improviso facile quis eam ingredi possit.

CXI. De Dyrrachio.

DVRAZZO vel Dyrrachium in planicie sita, non est adeo firma; sed tamen omnium commodissima foret, unde in hostem excursiones utiliter fieri possent, quod Italiæ sit propinqua, & in medio Illyrico sita, sed periculo tamen valde obnoxia circumsessionis hostilis.

CXII. De Morea, seu Peloponneso; & de optima cum Turca belligerandi ratione.

GRavioribus damnis Turcæ afficerentur, si Peloponnesum, vel MOREAM quis armata manu invaderet; quod ea regio in umbilico fere Turcici Imperii, illius quod est in Europa, posita sit, atque adeo bellum in Turciam ipsam

transferretur. Quem omnium optimum belligerandi modum veterum Duces præstantissimi iudicarunt. Quo Cyrus Cæsar Hannibal aliique cum maximo commodo & emolumento rerum suarum usi sunt; quicquid alii recentiores contra dicant. Inde quoque futurum, ut classis Turcica domi detineretur ne nostris molesta esset.

CXIII. Thessalonica capta, quomodo Turcis noceri possit.

DEnique THESSALONICÆ, quæ Salonicchi dicitur, occupatio multis sane nominibus rebus nostris conduceret. Siquidem in ea urbe copiæ exponerentur, quæ facilime inde ad reliqua loca, quæ ad viam Constantinopolitanam consita sunt, deduci possint, & præcluderetur dicta via Græcis. Quemadmodum Romani quondam fecerunt, & Alaricus Gothorum rex, qui postea cum solis triginta millibus armatorum ipsos in potestatem redegit Romanos. Huc conduceret, si eodem temporis momento Polonus & Transsyluanus arma caperent, & superato Danubio Bulgariam devastarent, crebrisque excursionibus Constantinopolim usque penetrarent.

CXIV. Observationes quædam, ad executionem superiorum consiliorum pertinentes.

Consilium Haytonis Armenii.

Modus legitimus & verus, quo res magnæ in effectum facile mandari, & inimicorum arcana resciri possunt, ex sacris literis petitus.

Cur Principes eorum sæpius consilia sequantur, qui minus sunt prudentes & rerum periti.

VERUM, quo commodius omnia, quæ in hoc libro consilia de Turcis oppugnandis in medium fuere allata, in effectum ponantur, unicum & præcipuum hoc principibus nostris

nostris observandum erit, ut clam omnia & secreto agant. Huc facit Haytonis Armenii Monachi digna vox, quam tractatui suo de Visitatione terræ sanctæ inseruit. *Vnicum*, dicit, *necessarium mihi commemorandum est, ut videlicet Christiani, quanto possunt secretius omnia sua consilia tractent, ne illa cum animi deliberationibus hostibus innotescant. Qua in re cum annis præteritis Christiani peccassent, multa mala perpessi sunt: hostes vero plurima pericula evitarunt. Hinc Christiani impediti fuere, quo minus animi ipsorum desideria feliciter cesserint.* Cujus rei, ut omissis Ethnicis exemplis, sacra tractemus, Iuditham legimus, ubi Holofernem occidere pio & generoso instinctu sibi proposuisset, quo Bethuliam urbem ab obsidione liberaret, non modo consilia sua nemini communicare voluisse, verum etiam ipsismet sacerdotibus in hæc verba respondisse: *Vos nolo ut scrutemini actum meum, & usque dum renunciem vobis, nihil aliud fiat nisi oratio pro me ad Dominum Deum nostrum.* Huius viduæ fidem & devotionem si nostris temporibus Principes sequerentur & imitarentur, non opus foret, ut de eventu felici suorum consiliorum dubitarent, vel anxie & curiose in hostium arcana inquirerent. Deus enim, qui nunquam eos deserit qui pro eius sanctissimi nominis gloria pugnant, rationes optimas novit seruis suis hostium secreta manifestandi. Cuius rei exemplum in Elisæo habemus, cui divinitus omnia ea, quæ Syriæ rex nemini quam intimis suis nota esse volebat, fuere detecta.

Insuper quoque necessariò requiritur, ut classis Christiana certis quibusdam hominibus instructa sit, qui locorum, in quibus belligerandum est, sint peritissimi. Ne idem eveniat, quod Melitensibus equitibus, qui in occupanda Modone spe sua frustrati fuerunt, quod nesciverunt, post primum urbis ingressum pontem ipsis esse transeundum. Eiusmodi homines linguas nosse, iudicio fide & autoritate

valere convenit; inprimis vero ut Reipublicæ Christianæ salutis sint studiosi. Quales nonnulli hodie reperiuntur, quibus executio rerum maximarum tuto concredi possit, si Principes eorum opera uti vellent.

Papa Iulius II Constantinum Cominianum hac de causa conduxerat. Pius V Olchinio evocarat fratrem Casparem Brunium, Commendatorem Hierosolymitanum, cuius operâ bello maritimo contra Turcas & aliis rebus maximi momenti usus est. Sed in hoc sæpius Principes nostros deceptos vidimus, quod munia eiusmodi hominibus ineptissimis commiserint; vel ex gratia quadam ea indignis elargiti sint; vel ijs qui sumptus minores ad bellum conficiendum postularunt, ut eo prætextu suæ ambitioni & avaritiæ satisfacerent. Interim sane detrimenta accipiunt Principes, & qui ipsorum causam promovere nituntur.

CXV. De Dardanellis, & quomodo Turcæ bello maritimo aggrediendi.

Quo spacio Dardanelli à se invicem, & Gallipoli atque Constantinopoli distent.

In summa veretur Turca, ne classis Hispanica Iunio mense Cæcia vento spirante soluat; sed posthabitis Patris seu Patrasso, quam superiori anno vastatam deprædata est: posthabita itidem Alexandria, quam tentare non ita pridem voluisse visa est: Africa etiam, quo classi isti facilis patet aditus, aliisque locis extra vel intra mare Adriaticum relictis (quæ nominare in præsenti mihi religio est, ne quædam arcana & historicis indicta per me detegantur, quæque tentari (quis scit?) aliquando possent, felicissimo eventu,) ex improviso castella DARDANELLOS, qui sunt Sestus & Abydus, aggrediantur. Hæc antemœnium sive primorum instar murorum primum in Turcæ regiam aditum præbent, ideoque à Mahe-

Mahemete II post Constantinopolis expugnationem egregie munita fuere. Cæcia igitur flante, paucissimis diebus eo pertingere potest, secura ab hostium classe, si per sinum Lanciatum cursum dirigat. Quod si forte contingeret, ut nostræ in Turcicarum navium quæ in portubus in statione sunt conspectum venirent, eas tamen pro Turcicis atque adeo amicis habituræ essent. Non igitur prius expeditio hæc suscipienda, quam classem Turcicam portu solvisse certò constet. Non autem hoc dico, Dardanellis captis ipsammet Constantinopolim exiguo labore & tempore oppugnari posse (ut quidam scribere ausi sunt) sed tantum tamque immensum in ea urbe pavorem & timorem inde excitatum iri, ut non difficulter, exorto aliquo graviori tumultu, nostratibus ultrò ingressus aperiatur; maxime verò si clam prius conspiratio quædam facta, vel Turca insigni aliqua clade sive terra, sive mari affectus fuisset.

Sesto in Europa mons imminet, qui eam ubique superat. *Abydus* vero Asiæ Dardanellus in planitie sita est. Ambo propugnacula facilime expugnari possent, quod ædificia illa antiquo more sint constructa, in loco arenoso; ad maris scilicet littus, ubi montes ex arena congeri, & cuniculis perfodi possunt, ut Turcæ in more habent. Distant invicem plus uno milliari Italico: Gallipoli vero triginta, Constantinopoli centumsexaginta vel circiter.

CXVI. Quomodo Poloni Hungari & Transylvani in Turcicas ditiones excurrere possint.

De Taifilis.

ALIÆ quoque viæ patent, per quas Poloni Hungari & Transylvani terrestribus itineribus, in Turcicas regiones excurrere, & messis tempore alicuius momenti loca tentare possunt. Maxime vero si in ea loca cursum dirigant, de qui-

de quibus illi nunquam antea soliciti fuerant, aut versus mare directo itinere, quo classis nostra ipsis subsidio venire posset. Sic apud Zosimum legimus, quingentos tantum Taifilos, qui hodie Transyluani sunt & Walachi, sub Constantino Imperatore Constantinopolim usque maximo cum civium horrore excurrisse. Sed viæ de quibus magis sibi Turcæ timent, sunt, quæ Sophiam Adrianopolim & Philippopolim atque in regiones vicinas ducunt.

CXVII. Quomodo ex Italia pluribus itineribus in Turciam pervenire possumus.

VERVM ut Principes Itali de via, quâ è suis ditionibus in regiones Ottomannicas rectà pergere possint, securi sint, profectiones legant Constantini, Licinii, Maxentii, Iuliani, Theodosii, Eugenii, Arbogasti, Theodorici Gothi, Odoacri Heruli, Alarici Gothi, & Attilæ; quos superius quoque recensui. Considerent etiam, quo itinere quondam Mithridates è Ponto & Scythia, seu Circassia & Tartaria, in Italiam pervenire decreverat: Regis Philippi Macedonis consilium de transfretando Adriatico mari: Romanorum contra Macedones expeditionem: Vespasiani ducum è Syria in Italiam reditum. Sed & primi Antonii, Mutiani, Boemundi atque aliorum, qui terram sanctam conquisiverunt, itinera ex historiis petent.

CXVIII. Epilogi loco, Leonis X consultatio de bello Turcæ inferendo ponitur.

EPILOGI loco ex Francisco Guicciardino Leonis X consultationem de defensione contra Turcas instituenda, adducam.

Verebatur ille, ne Selymus Italiæ bellum moveret. Sacris igitur peractis omnibus Christianis Principibus pericu-

lum

lum imminens aperuit, eosque hortatus, ut sepositis inimicitiis privatis, religionis Christianæ, & propriæ salutis defensionem susciperent, animosque viresque coniungerent, ad aggrediendum hostem domi suæ. Bella interim ubique cessare jussit, inducias inter omnes Principes gravi sub censura publicavit: & ut maius pondus hæc res haberet, Cardinales autoritate & rerum usu pollentes ad Principes ea de caussa ablegavit: Rem totam cum eorum oratoribus & legatis sæpius multumque consultavit; consilia virorum militarium exquisivit; cum iis qui locorum erant periti de regionum & provinciarum conditione, situ incolarum viribus & armis multoties contulit: tandem decrevit, ante omnia vim auri maximam congerendam, tum ex ordinariis Principum contributionibus, tum etiam ut omnibus Christianis hominibus certum aliquod tributum huius belli nomine imperetur.

Cæsar cum Hungarorum & Polonorum equitatu, justo etiam exercitu peditum & equitum Germanorum, recto Danubii cursu in Serviam delatus, inde per Thraciam Constantinopolim petat, Gallus omnibus regni sui viribus instructus, Veneti atque reliqui Italiæ Principes, Helvetiorum peditibus adiuti, Brundusio in Albaniam solvant; ubi Christiani qui in Græcia habitant libentissime ipsis se coniungent, durissimæ Turcicæ tyrannidis pertæsi, & ad rebellionem promptissimi. Hispani Lusitani Angli naves suas in Carthagenæ portu & aliis vicinis congregent & coniungant, cumque ducentarum navium classe, Hispanis atque aliis militibus instructâ, Gallipolis fretum occupent, & Dardanellos capiant. Eo quoque Pontifex tendat, centum navium rostratarum seu triremium classe ex Anconæ portu eductâ.

Hunc igitur in modum terrâ marique Turcarum po-

potentiâ oppugnatâ, Deo feliciter annuente, prosperum eius belli exitum ſperare poſſemus.

CXIX. Concluſio totius operis, in qua de fœdere Chriſtianorum Principum contra Turcam ineundo agitur.

FAXIT Deus, ut omnes Chriſtiani Principes, arcto inter ſeſe fœdere inito, collatiſque æqualiter ſumptibus, omnia ſua conſilia atque deliberationes eò dirigant, ut immaniſſimum hoſtem cum fructu adoriantur & devincant. Quod difficilimum licet, propter peccata noſtra & varias calamitates quibus urgemur, non tamen impoſſibile futurum ſperamus. Deus vero omnipotens ardenter nobis orandus & exorandus eſt, ut oculis iuſticiæ in Turcas reſpiciat atque illis non amplius tanquam flagello ad punienda noſtra delicta utatur: ſed ſaxo quaſi divinæ ſuæ potentiæ ſuperbum hunc & inutilem coloſſum in minutiſsimas quaſuis particulas comminuat; vel ſaltem, ut Principes noſtros miſericordiæ oculis intueatur, ipſorumque mentibus veræ pietatis ardorem inſpiret, ut vinculo charitatis devincti propriis utilitatibus, aliiſq; quæ ipſis occurrere & officere poſſint rationibus poſthabitis, veram & ſolidam nec fictam ſocietatem ineant, ad defendendam gloriam divinam & propriam ſalutem contra omnes hoſtes promovendam, ſibique magnum illum Gottofredum Bullionæum imitandum proponant, non modò, quantum ad animi promptitudinem in capiendis conſiliis, verùm etiam, ſi neceſsitas ita requirat ad proprias ditiones divendendas, quo contra Turcas bellum continuare poſſint. Quod Bullionæum alioſque magni nominis Principes maxima ſua cum laude feciſſe novimus: qui ſancto inito fœdere Hieroſolymæ regnum infidelium barbarorum manibus eripuere, totumque Orientem ſibi ſubiecere.

FINIS.

ACHILLIS TARDVCCII

TVRCA VINCIBILIS IN VNGARIA.

Nunc primum Latinitate donatus

à

IAC. GEVDERO AB HE-ROLZBERGA.

Illustri & Generoso Baroni

D. RICHARDO A STAREMBERG DN. IN WVDSBERG ET RIEDECK

Domino suo omni observantia colendo

S. D.

DVrante bello Pannonico, Generose & inclyte Baro, quod D. Rodolphus II Romanorum Imperator S. A. pro vindicanda è Turcarum faucibus Hungaria, & tot Christianorũ millibus ab immanissima crudelissimorum Barbarorum Tyrannide liberandis, gerit; varia doctissimorum & rerum bellicarum peritissimorum virorum consilia, de bello prospere contra hostes gerendo in lucem prodierunt. Quorum nonnulla iam olim emissa, & non ita pridem denuo recusa, ad nos etiam longo fere intervallo pervenerunt. Inter hæc omnia vero, facile principem locum obtinet Lazari Soranzii Ottomannus, & Achillis Tarduccii Turca vincibilis: quibus addi potest Iohannes Thomas Minadous, qui historiam postremi belli Turco-Persici accuratissime descripsit. Detexerunt hi, quicquid arcani Turcicum imperium habuit, plurima stratagemata, consilia, aliasque maximi momenti res, quæ nostros latuerunt hactenus, manifestarunt, hostisque superandi facilitatem quasi digito monstrarunt; unde merito ab omnibus quibus patriæ salus & incolumitas cordi est, cognosci & legi debebunt: & legerentur procul dubio, nisi sua in lingua, hoc est Italica, auctores isti scripsissent. Ne quis vero imperitia linguæ à lectione ipsorum se abstractum queri posset, simulque amicorum voluntati mos gereretur, in Latinum sermonem, nostratibus hominibus frequentiorem, à me sunt traducti. In qua quidem μεταφράσει plus laboris & difficultatis sum expertus quam initio cogitaram, cum quædam perobscura sint, quarundam etiam rerum nomina & Romanis incognita, quæ Latinis verbis commode reddi nequiverunt. Veniam igitur apud benevolos lectores & æquos rerum æstimatores me

impe-

impetraturum spero, si ipsorum expectatione & voto meo minus recte ubivis satisfactum erit.

Tibi vero Generosissime Baro, hanc laborum meorum particulam, Tarduccii scilicet Turcam vincibilem, dedicare & nuncupare placuit; ut testatum vicissim facerem animum meum, tibi semper ad quævis paratissimum. Eâ enim erga me, fere ignotum, benevolentia & humanitate nuper usus es, ut nunquam non apud quosuis gratâ recordatione eam prædicare debeam. Huc accedit quod patriæ salutem (ad quam tanquam metam unicam & scopum hæc nostra translatio directa) tibi summæ curæ esse, eamque consilio & ope pro viribus à te iuvari & procurari certò cognoverim. Tum etiam quod sciam, te præceptis militaribus, quibus Tarduccius passim est refertus, mire delectari; ut qui bello hoc Vngaro-Turcico ipse aliquoties interfueris; tum in literarum quoque ac linguarum studiis non mediocriter versatum esse. Scio equidem eruditiora tibi politioraque deberi: sed sint hæ amoris & observantiæ meæ primitiæ. Quas ut benevolo animo accipias & offerentem mutuo, ut cepisti, amore complectaris etiam atque etiam rogo. Deus opt. max. Generositatem T. Ill. quam diutissime patriæ & familiæ Generosissimæ salvam & incolumem conservet. Perscriptum Herolzbergæ Anno à reparata salute 1601.

T. Generos.

Observantiss.

Iacobus Geuder ab Herolzberg.

DEMON:

DEMONSTRATIO, QVOD TVRCÆ IN HVNGARIA VINCI POSSINT EXIGVO GERMANORVM AVXILIO ADHIBITO.

PROPOSITIO ET DIVISIO *TOTIVS LIBRI.*

CVm demonstrare constituerimus potentiam Turcicam, quæ toti fere terrarum orbi hactenus terrorem incussit, in Vngaria vinci posse, non dico à tota Christianitate (in qua præter unionem & concordiam nihil desideramus) sed ab ea parte Hungariæ, quæ nondum ejus Imperio cessit, exiguo Germanorum auxilio adhibito; initiò quidem necessarium videtur, modos & media aperire, quibus ad tantam potentiam Turcæ pervenerunt, I. *iis investigatis facilius erit, viam quoq; & rationem inire, qua exscindi rursus atq; convelli possint.* II.

PARS PRIMA.

CONSIDEREMVS initio, *utrùm prudentia & arte, an singulari quadam fortuna Turcarum imperium primum enatum & ad culmen tantæ Majestatis atq; potentiæ evectum fuerit.* Hic inprimis conducet historiarum cognitio. Eam paucis folijs ab initio hujus Imperij ad nostra I. usque tempora, non quidem omnia minutim persequendo, sed præcipuas tantum & insigniores eorum actiones evolvendo, clare & dilucide tradam. Tunc de *viribus* ipsorum subjiciam. Quæ præcipue in obedientia rara & perfecta: II. in thesauris inexhaustis: & exquisita atque stricta disciplina

militari: atque ordine aliàs inconſueto à ſolis Turcis hactenus uſitato, conſiſtunt.

Non fortunæ ſed prudentiæ ductu Turcas ad tantam potentiam aſcendiſſe.

QVEMADMODVM nonnulli extiterunt, qui progreſſus, quos Romana quondam fecit reſpublica fortunæ ludibrio attribuere auſi ſunt, qui potiore jure prudentiæ ac virtuti debebantur; ſic quoque non defuerunt qui dixere, multos quidem fortunæ inclinatione in ſupremum dignitatis gradum, modis incognitis antea & extraordinarijs collocatos, ſemper tamen ad eandem inclinationem virtutem comitem acceſſiſſe. Sic Alexandri Magni fortitudo & magnanimitas, ſic Cæſaris prædicatur celeritas & ingenij præſtantia. Iidem proſperis Turcarum ſucceſſibus, nulla facta mentione virtutis, primam & præcipuam gloriam rerum proſpere geſtarum ipſi fortunæ adſcribunt. Quod ſi qui in hac ſunt ſententia ex veræ Philoſophiæ præceptis didiciſſent, Fortunam non eſſe quandam cœleſtem ſubſtantiam, ut nonnulli fabulantur, ſed ſpontaneum quendam concurſum plurium cauſſarum ad eundem effectum: non temerè tot præclara facta caſibus fortuitis adtribuiſſent, ſed diligentius inveſtigando compeꝛiſſent, plurima virtutis adminiculo geſta fuiſſe.

Fortunæ nonnulli adſcribunt, quod Romana reſpub. nunquam duobus bellis ſimul implicata fuit, ſed uno exorto alterum fuit ſopitum. At hoc ipſum ſoli Romanorum prudentiæ adtribuendum. Illi enim videri volebant non ambitione, vel regnorum acquirendorum deſiderio, ſed innocentiæ zelo, ad defendendos injuria oppreſſos, & juvandos ſocios qui ſub ipſorum protectione & patrocinio vivebant, bella à ſe geri. Vnde non erat difficile à bellis abſtinere, quæ juſtas

justas etiam ob caussas mota fuerant; maximè ubi hostium arma horrebant & prælio certare periculosum rebantur. Huc accedit, quod Romana respublica postquam non mediocriter excrevisset, & imperium ejus auctum esset, nec exigua apud alias gentes auctoritate polleret, vicinos sibi fœdere & societate devincîrit, ejus fœderis prætextu non modo seditiones & rebelliones, quæ in vicinia indies oriri solebant, compescuit, verùm etiam sociorum auxilio in remotiores provincias arma extulit, & imperij terminos angustos latius prolatavit, belloque capta sibi soli vendicavit. Quam fraudem nimis tardè socij deprehenderunt, cum in immensum potentia Romanorum elata ei obstare amplius nequiverunt. Quælibet igitur Provincia non satis potens, ut bello cum Romana repub. decertaret, quiescere maluit: interim dum proximiores expugnabantur, quorum armis Romanos victos vel debilitatos iri, reliqui sperabant.

Præter hunc imperij accrescendi modum Romani alium quoque peculiarem habuerunt, peregrinis scilicet & exteris jure civitatis Romanæ donatis, & in civium numerum adscriptis, qui maximis privilegijs gaudebant. Qua libertate plurimi allecti eò habitatum sponte accurrebant, præter eos qui bello victi eòdem migrare cogebantur. Hinc Vrbs mirum in modum civibus & militibus aucta: vicinæ vero Provinciæ incolarum copiâ denudatæ fuerunt. Factum itaque, ut sub ipsis Regibus octoginta millia militum in aciem educere potuerint. E quibus postea conscriptæ fuerunt coloniæ, quæ tanquam firmissima propugnacula hostium furori ad limites territorij opponebantur. Qui diligentius hæc Romanorum stratagemata perpenderit & observarit, exiguo vel nullo Fortunæ adminiculo opus habebit. Id Fabius ille Maximus testatur, jubens eum belli Imperatorem, qui Prudentiam ducem sequitur, parum de fortuna sollicitum esse.

Liv. l. 22. Salust. Arist. 1. pol. c. 2. & 2. Eth. 5. 9.

Huc facit & illud, quod *quilibet sua fortunæ faber* esse dicitur: & tritum illud; *ubi plus consilij, ibi fortunæ minus.*

Turcas igitur non merâ fortunâ, sed potius prudentiâ ad tantam potentiam pervenisse, & in hoc ipso Romanos apprime imitatos: eorum exempla secutos esse statuemus; idque in perlustranda ipsorum historia clare docebimus.

Compendium Historiæ Turcicæ.

HISTORIAS præcipuas rerum quæ ab initio sectæ Turcicæ evenerunt, paucis aliquot chartis prosequar; secutus autores gravissimos, Zonaram, Nicephorum, Laonicum Græcos, & Bonfinium qui Latine scripsit. Quorum scriptis merito fides adhibenda est, quod ijsdem illi temporibus vel paulo post, quo omnia ea quæ narrant gesta sunt, vixerint. Non improbo tamen Neotericos quosdam scriptores, vel aliorum hominum, qui Constantinopoli officio Legatorum functi sunt, relationes fidas & accuratas, idque maxime propter militiam & militarem disciplinam.

Zon. in Cost. glad. Laoni. l. p. Bonfin. l. 8. Pio. 2. Vng. c. 4. 600.

NVM à Scythis vel Parthis primam suam ducant originem Turcæ, non expedit hic longius persequi, neque quam vere à Sara Saraceni, vel ab Agar Agareni, vel denique Turci quasi Teucri appellentur, quod prope Ilij & Troiæ regiones commorarint, longius perquirere juvat. *Mahometes* sane regnante Heraclio imperatore (alij volunt sub Mauritio & Gregorio Papa Anno 597.) natus est in Arabia, patre nobili viro ethnico, matre vero Ismaelita. Ingenio fuit perspicaci præditus & crebiori Christianorum conversatione usus, legem Evangelicam aliqua ex parte didicit. Vnde varijs legibus ordine digestis novam sectam introducere statuit, cessitque ex animo propositum, ejus consilia Spiritu maligno inprimis regnante & agitante. Principiò ad persuadendum usus est eloquentia, qua pollebat, & vita austera, tranquilla

Leon. l. 3.

& so-

& solis contemplationibus dedita; qua homines in admirationem sui rapere, sibique auctoritatem conciliare studuit. Multorum animos, Principum inprimis, brevi tempore sibi devinxit, & in tantum ejus excrevit audacia atque auctoritas, ut à populis istis passim pro Propheta habitus & cultus fuerit; qui pro ipsius defensione, & Religionis quam profitebatur assertione vitam profundere non dubitabant. Certamina & rixas, quæ religionis caussa movebantur connivendo adprobavit, vel saltem quo minus excitarentur non palam obstitit, donec undique motus bellici vehementius exarserunt, eaque occasione, quæ oportune sese obtulit, arreptâ, armis & vi aperta, quæ persuasionibus nequibat efficere conatus est. Doctrinæ ipsius caput præcipuum erat, secreta divinæ legis non humanis disputationibus asserenda & persuadenda, sed vi atque potentia introducenda & defendenda, ab illis, qui ad ejusmodi munus digni & idonei habiti fuissent. Vbi quadragesimo ætatis anno vitam cum morte commutavit, secta, cujus ille author exstitit, passim per Asiæ Provincias prædicata & exculta, ab ejusque successoribus ijsdem armis & artibus, quibus ille innixus fuerat, plantata & amplificata fuit. Schismate quoque inter ipsius asseclas exorto, nulla alia ratione, quam armis lis ea dirimi potuit. Non solùm vero justis exercitibus, sed sæpius excursionibus & latrocinijs Asiam ita devastarunt, ut ipsorum potentia plurimùm inde aucta fuerit, ipsâ subjugata Persiâ, & multis Christianorum provincijs, qui acriter ipsis resistebant; Græcis Imperatoribus eorumque militibus antiquum fidei catholicæ cultum adhuc observantibus. Vbi postea mollities atque discordiæ in Græcia radices egerunt altiores, Turcæ amplificandi imperij occasionem nacti, præter reliquas Asiæ provincias, quas sibi subjecerunt, ad littus usque Constantinopolitanum arma promoverunt, permoti Constantini Gladiato- *Zonar. l. 3. in vita.*

ris prodigalitate væcordia atque inertia, qui thesauris exhaustis, pecuniâ inutiliter consumptâ, tributa quoque liberis provincijs imposuit, pro quorum solutione eas immunes reliquit ab alendis præsidiarijs, qui Barbaros aditu Romanarum ditionum, ut antea, prohiberent, & locorum angustias tuerentur; contentus vectigalibus quæ in horum vicem iisdem imperaverat.

Hunc in modum Asiâ Turcæ sunt potiti, citiusque in Græciam pedem intulissent, nisi Christiani Principes maximis expeditionibus in Asiam sub auspicijs Gottofredi Bullionei, furorem Saracenorum retudissent & repressissent.

Sed in occisorum locum alij, hydræ instar, surgebant majori numero. Igitur Conradus Occidentis Imperator, & paulò pòst Ludovicus Galliæ Rex, ut Christianis in Asia militantibus subsidio venirent, maximis belli apparatibus undique factis, ipsi in eam expeditionem profecti, dolo & fraude Emanuelis Imperatoris Constantinopolitani circumventi, brevi tempore immensam militum copiam amiserunt, ut re infecta reducere exercitum coacti fuerint. Nolebat enim Emanuel Latinorum (sic Græci vocant, quotquot Romanæ Ecclesiæ obediunt) Principum potentiam in Asia augeri, igitur malitiosis consilijs & vanis conatibus ipsorum elusit consilia, & frumento veneno infecto copijs subministrato, vires ipsorum attrivit atque diminuit.

Bonfin. l. 85. 1145. vel 1151.

1187. Animos igitur resumserunt Turcæ, Saladino duce, quem Sultanum vocabant, homine strenuo fortissimoque qui tam diu bellum cum Hierosolymæ regibus gessit, donec eam provinciam tandem in suam potestatem redegerit.
1200. Tunc novos in Græcia motus excitavit Balduinus, ut privatas quasdam injurias vindicaret: bello multis annis pertracto
1285. Constantinopolim Græcis eripuit, quam usque ad Paleologum primum tenuit. Iis discordijs durantibus Turcæ ocium

ocium nacti, imperium suum in Asia confirmarunt & stabiliverunt, Græcis paucis quibusdam urbibus primarijs relictis, quarum vires ad resistendum hosti pariter qui Constantinopolim tenebat, & simul Barbaris minime sufficiebant. Vbi denique totâ Asiâ atque Græciâ Latini fuerunt expulsi, facilimè Turcæ, nemine prohibente, totius Orientis dominatum ad sese rapuerunt. Palæologus eâ rerum confusione, & ob schisma religionis causa excitatum, perturbatus, primarijs suis non fidebat, quos propter sinistras quasdam suspiciones à se dimiserat, eorum vice in bello exterorum (quos maximis impensis conduxerat) opera utens. Tandem maximas copias è fugitivis Scythis, & plebeia multitudine collegit, eosque nullis ordinibus dispositos hostibus objicere, & ad manus venire ausus est. Horum imperitia rerum bellicarum non latuit Turcas, ideoque ubi in pugnam Imperator descendit, Turcæ nunc fugiendo, nunc resistendo hostibus, tam diu sese opposuerunt donec in structas insidias eos pertraxerunt, ubi maximâ acceptâ clade Imperator ægre Constantinopolim evasit, omnemque de recuperando Asiæ dominio spem amisit; Saracenorum ingluviem, atque avaritiam pecunia sedavit, eorum (ut dicit Nicephorus) exemplo, qui ut luporum gratiam ineant, venas sibi proprias incidunt, quo suo sanguine ipsorum voracitati satisfaciant. Nova igitur tributa per ditiones suas imperavit atque imposuit, quibus subditorum animos protinus à se alienavit, & ad seditiones ac rebellionem concitavit.

Niceph. l. 6. 7. & 8.

Niceph. l. 5.

Niceph. l. 8.

SALADINO mortuo civilibus discordijs laborarunt Turcæ, & imperium ad varios dominos devolutum, ejus robur, atque potentia divisa atque debilitata fuit; sed non extante hoste externo qui ipsos urgeret arctius, facile vires suas recollegerunt; inprimis verò cum regni gubernacula ad Ottomannum delata fuissent. 1192

Ottoman-

Ottomannus cujus memini, vir fuit bello strenuissimus, & ingenio sagaci præditus. Cui inprimis curæ fuit, non modò discordias inter Principes serere, & jam ortas conservare atque fovere: verùm etiam sub amicitiæ specie nunc huic nunc illi belli socium sese adjungere, cunctorum donec vires paulatim attrivisset: ut brevi temporis spacio partem præcipuam eorum potentiæ ad sese pertraxerit. Tunc fraudium relictis ambagibus, vi apertâ bellum gerere & sectæ suæ principatum asserere omni cura aggressus. Interim Andronicus Imperator, regni caussa à nepote, cui & ipsi Andronico nomen erat, bello lacessitus, primus Turcas in sui auxilium evocavit; ut eorum ope nepoti & Genuensibus qui Phoceam tenebant, & Bosnensibus resistere valeret. Vado posteà & transitu cognito, & Europæ delitijs perceptis Turcæ in Thraciam excurrere, & pedem ibi figere cæperunt; transmissisq; in Asiam spolijs opimis & præda opulentissima, socios quoque ad fretum superandum invitarunt.

1330. *Niceph. l. 9.* Vbi Andronicus nepos Imperium adeptus est, *Orcani*, qui Ottomanno successit, bellum intulit, quo Niceam, metropolim Græcarum urbium quæ sunt in Asia, obsidione liberaret. Collectâque immensa multitudine imperitorum hominum, iisque tumultuariè & sine militari disciplina dispositis, in bellum duxit, vix duo millia veteranorum militum secum trahens. Hostium consilijs atque conatibus intellectis; Orcanes cum octo millibus militum illis occurrit, eosque non pugnando sed velitando aggressus est; modò timorem simulavit, modò defessos excessivo solis æstu, & armorum pondere defatigatos, tanto impetu adortus est, ut exiguis copijs, quæ integræ & salvæ erant, eorum aciem ruperit atque fregerit. Tempore matutino sæpius cum trecentis tantum equitibus Græcorum castra recognovit, stragem eorum maximam edidit, plerisque fuga evadere conantibus,

tibus, quod universum Turcarum exercitum sibi instare putarent. Nicea fame coacta hostibus sese dedit, quam paulo post Nicomedia secuta est. Andronicus omnem spem Imperij Asiatici protinus amisit, & quòd ipsius thesauri pecunia exhausti essent, constituit, nullam amplius classem in procinctu habere atque conservare, ut sumptibus parceret. Vnde Turcæ sibi jam undique mare patere intelligentes, triremes ædificare, insulas maximo Christianorum detrimento percurrere atque devastare cœperunt. Cujus rei culpa solis Græcis imputanda, quemadmodum ipsorummet scriptores cum tædio commemorant. Totius Asiæ dominium Orcanes cum acquisivisset, statum illius confirmare atque stabilire decrevit, priusquam in Europam moveret. Quod negotium non parum promovit Cantacuzenus, qui filium Imperatoris Andronici, cujus tutor fuerat, imperio defraudarat. Is Orcani amicitiam nuptijs filiæ suæ quam ei desponsavit, redemit, quo melius rebus suis consuleret, eosque in tutum ac tranquillum statum collocaret. Adeo Christiana Religio apud Græcos in contemptum venerat, sola ambitione omnia regnante.

Laonicus l. 1.

Orcani successit *Solymannus*. Qui jam antea ab his, qui Europam perlustrarant ejusque amœnitatem omniumque rerum abundantiam amplissimè prædicarant, instigatus & allectus, tum quod transitus, quem illi solerter depinxerant, facilis esset & periculo careret, in Thraciam excurrit, & in Chersoneso utplurimum substitit. Pactus cum Græcorum Imperatore fœdus mutuum, in ipsius auxilium contra Bulgaros in bellum profectus est; à quibus Turcæ cæsi, atque fugati fuerunt. Sed cum illi, victoriæ prospero successu elati, sine ordine in campo dispersi vagarentur, Solymannus id prævidens, maximâ & consuetâ celeritate collectis copijs, victores denuò aggressus est & in fugam conjecit. Victoriæ cursum prosequens Adrianopolim & 1312.

Philippopolim eodem impetu cepit. Quarum urbium expugnatio firmissimum fundamentum rebus Turcicis præbuit ejus imperij terminos in Europam usque prolatandi; quod tamen morte præventus exequi non potuit, sed rem inceptam fratri *Amurathi* perficiendam reliquit.

1350. Is primus ex Asia sedem Imperij Adrianopolim transtulit. In bello fulguris instar processit; plus tamen benevolentiâ atque comitate quam vi apertâ effecisse visus est. Namque bello victis Principibus non graviores imposuit pacis conditiones, quàm ut aulam suam sequerentur, & copias suas cum reliquo exercitu conjungerent. Hæ conditiones victis satis æquæ atque benignæ videbantur. Neque obstinatè sese defendebant, imperiti artis & doli, quem Amurathes machinabatur; qui Principes Græcos Græcorum viribus & militibus subjugare, & prosternere moliebatur. Aulam brevi tempore Principum multitudine florentissimam & illustrem reddidit, ut omnibus formidabilis existeret. In Asia crebri tumultus, frequentes seditiones fuerunt motæ, quas domuit, Europæis copijs inprimis adjutus, cognitâ rebellione quam filius in Europa excitarat, maxima celeritate illuc redijt ut rebelles opprimeret. Extrema hîc Constantinopolitanorum Imperatorum væcordia atque timiditas apparet; qui tam splendidis rei bene gerendæ occasionibus nihil moti Turcarum amicitiam sectabantur, eamque caro precio comparabant, quin & proprios filios in aulam Turcicam in Imperatoris obsequium miserunt. Amurathes triginta septem prælijs ipse interfuit; in quibus semper victor evasit.

1377. Ei successit in regno *Bajazethes* filius aliud fulmen bellicum. Hic ubi Bulgaros, occiso eorum Principe, domuit; alio efficacissimo remedio adcrescendæ potentiæ usus est; colonijs copiosissimis ad limites Imperij collocatis, prioribus & antiquis incolis è proprijs sedibus aliò habitatum traductis. Vnde tantam

tam penes Græcos autoritatem sibi conciliavit, ut ab ipsius nutu cuncti dependere viderentur. Regno privare ipsos Constantinopolitanos Imperatores, & in eorum locum alios substituere non est veritus. Namque Andronicum collocavit in regnum, quod tributum solvere ipsi pollicitus esset; & contra hunc ipsum fovit Emanuelem, quod majus hic tributum spopondisset, inque bello ipsius auspicia sequi promisisset. Imperavit igitur Andronico, ut unà cum filio aulam Turcicam frequentaret. Bellis quibusdam in Asia confectis, maritimas expeditiones contra Græcos suscepit, eumque juvabant strenue ipsi Græci Principes, qui in aula Turcica hærebant, quo & reliqui qui Bajazethis Imperium hactenus detrectarant subjugum mitterentur, ipsi quoque sponte, non coacti, parere viderentur. Ab altera parte non cessabant Christiani qui in Græcia superstites erant, Turcarum potentiam astu & clandestinis machinationibus infringere; caussam eorum qui ob schisma à reliquis secessionem fecerant nomine potius quam re juvare, & Christianorum Principum, quos sibi fidei nomine obligatos credebant, auxilium implorare, & eorum auspicijs id tandem recuperare, quæ levitate ac timiditate amiserant, omni cura atque solertia studuerunt. Non latuerunt hæc artificia Bajazethem, qui ea in Constantinopolitanis primùm castigare constituerat, nisi Tamerla- 1397.
nus bello ipsum prævenisset, victumque in Asiam deduxis- Laon. l.4.
set.

Quo vita functo Græcorum Principes sine magno labore & difficultate, vicinorum auxilijs adjuti, omnem Turcarum posteritatem Europâ expellere potuissent; sed *Amurathes* successor, compositis fraternis dissidijs, ruinam Constantinopolitani imperij assiduè animo volvit: plurimas urbes, propter admissum 1450.
perfidiæ crimen, gravissime punivit: alias culpam suppliciter 1453.
deprecantes, immensis tributis pacem redimere coegit.

Successit in imperio *Mahomethes*, qui primos belli impetus contra Constantinopolitanos direxit. Quos reliqui Græci, mutuis discordijs flagrantes, ope & subsidio turpiter destituerunt, & patriam potius deserere, vel hostium furori exponere, quam tributum licet gravissimum solvere maluerunt. Quin & victi jam, hostibus sæviendi caussam atque occasionem præbuerunt, ob varias innovationes atque tumultus, quos indies excitarunt, pertæsi tam strictæ obedientiæ quâ premebantur. Constantinopoli aufugerat præcipua Nobilitas, quam postea hinc inde per Græciam dispersam Mahomethes delevit. In ejus vicem urbem ille maxima multitudine habitantium è diversissimis gentibus collecta replevit; ut impossibile videretur in tanta hominum & nationum diversitate mutuam & unanimem rebellionem excitari posse. Hac urbe capta, non ideo tamen discordijs finis impositus est Græcis præcipuis in Peloponneso seu Morea congregatis, quos mutuis armis aliquamdiu se invicem conficere Mahemetes sivit; ubi deinde occasio & tempus visum ei est commodum & oportunum, illos aggressus, Græciam universam cum Lesbo crudeliter & perfidè sibi subjecit. Reversus Constantinopolim, fabricandis propugnaculis ad angustias Hellesponti operam dedit, ne per illos hostili classi aditus pateret. Iam enim tunc animo meditabatur, arma vel Venetis vel Hungaris inferre, quibus paulò pòst, devastatâ Bosniâ, caussam belli amplissimam ipse primus dedit.

1395. alii 1397. HVNGARIÆ non minus quam Græciæ porta sponte illi fuit aperta. Stephanus enim Walachiæ Waiwoda, cum secunda vice à Sigismundo Vngariæ rege defecisset, primus auxilium Turcicum in provincias Vngariæ subditas ascivit. Quod *Bajazethes* haud illubens ei misit, ne tam optata occasio è manibus elaberetur; SIGISMVNDVS tamen victoria tunc potitus est, capta Nicopoli minori. Stephanus vero Bajazethem vehementius

Bonf. lib. 22.

tius

tius in bellum hoc instigavit, præmij loco filiam promittens in matrimonium collocandam. Anno sequenti Bulgariæ, quæ 1396.
Vngariæ parebat, vastatio secuta est. Qua motus & ipse Sigismundus cum alijs Christianis Principibus expeditionem contra Nicopolim majorem suscepit. Vbi ad pugnam fuit perventum res infeliciter cessit; Gallorum inprimis culpa, qui ante tempus impetum in hostem fecerant, quem cum Turcæ viriliter sustinuissent, languescente Gallorum fervore, illisque perterritis, in fugam fuerunt conjecti, unde & reliqui timidiores facti ordines deseruerunt, & hostibus egregiam victoriam reliquerunt. Ab armis tunc ad aliquot annos ab utraque parte cessatum fuit, donec Sigismundus Romanorum Imperator & Bohemiæ Rex e- Bonf.l.13.
lectus fuit; novisque ac penè innumeris occupationibus alibi impeditus, segnius Vngariæ res curare cœpit. Quod perspici- 1415.
ens Hermojanus Bosniæ Princeps, homo inquietus, & rerum novarum cupidus, à Sigismundo defecit, auxilioque Turcico in Bosniam evocato Hungaros singulari stratagemate fudit. In 1416.
Walachia quoque novis excitatis tumultibus, exercitus Sigismundi Turcarum auxilio victus & cæsus fuit. Sed non inulte tot damna Imperator ab hostibus accepit, cum quibus vigesies prospere manus conseruit, & auspicijs Pipi Florentini belli ducis primarij, toties victoriam reportavit.

Sigismundo successit ALBERTVS AVSTRIACVS, cui sedi- 1437.
tiones Bohemorum plurimum negocij atque molestiæ creaverunt. Eam occasionem Turca minime negligens Serviam invasit, Sinderoviam priusquam Albertus obsessis veniret auxilio expugnavit. Hujus exercitus cum ob nimium æstus fervorem debilitatus, & varijs morbis vexatus esset, pars ejus maxima miserè petijt, præcipui duces dissentientes invicem, & ipse Albertus graviter ægrotans copias re infecta reduxit.

Paulò pôst mortem Imperator obijt gravidâ relictâ con-

juge; quæ eodem tempore, quo in Vngariæ regem VLADISLA-
1439. vs fuit electus, filium enixa est Ladislaum; qui ab ijs qui Vla-
1440. dislai electionem minime probabant, Rex fuit coronatus. Vnde civiles discordiæ exortæ, quæ per integros viginti octo annos Vngariæ regnum varie & gravissime afflixerunt. Vngariæ rebus hunc in modum comparatis, *Amurathes* totam sibi Serviam subjecit, & Albam usque Græcam cum exercitu excurrit.
Bonf. l. 24. Per septem menses ijs in locis commoratus, ad viginti quinque millia hominum amisit. Alacrior atque audacior factus Hungarorum seditionibus, non solum Temesvariam, sed ad Dravum usque & Savum fluvios, omnia devastando progressus est. Adeò Vngarorum animi mutuis odijs exacerbati erant, ut maluerint Turcarum armis supprimi, quam mutuas & privatas injurias patriæ condonare. Exstitit tandem fortissimus Vngariæ defensor Corvinus ille, qui è Transylvanis ac Walachis milite conscripto biennij spatio octies cum Turcis prospere conflixit, pugnasque commisit acerrimas. Inter quas illa fuit celeberrima, quâ quindecim solummodò militum millibus stipatus cum o-
Bonf. l. 26. ctoginta millibus hostium justa acie dimicare ausus est, corumque partem præstantissimam prostravit. Tandem ubi regni qui-
1443. etem & pacem Vladislaus confirmavit, instructissimum exercitum licet sero anni tempore, in hostem duxit, & ad montem usque Hemum progressus, transitus ei à Turcis fuit obstructus, accedente locorum difficultate & glacie atque frigore: coactus igitur præda onustum exercitum reducere, cujus agmen novissimum à Turcis nonnunquam infestatum fuit. Haud minores in annum sequentem fecit belli apparatus: sed ejus conatus fraude Amurathis, qui in Asiam necessario proficisci cogebatur, interrupti & impediti fuerunt. Nam Serviæ Despotæ seu Principi Corvini corrumpendi negocium dedit, promissâ regni & filiorum restitutione, si pacis autor existeret; quæ sancita quidem,

dem, sed diu rata non fuit habita. Subitò enim ubi de Amurathis in Asiam transitu rumor increbuit, & reditum ei à classe Italica impeditum certò affirmatum fuit, Vladislaus cum exercitu (qui durante pacis tractatione diminutus & ad viginti quinque millia hominum redactus fuerat) instante hyeme ad Hemum usque Thraciæ montem processit; ibique de Amurathis reditu in Europam certior fuit factus. Cui cedere inhonestum & parum commodum existimabat; in aciem ideoque descendere maluit, coactus frigore & rerum ad victum necessariarum inopia; sed loci ubi pugna committebatur incommoditate factum, ut rex 1444.
suis succurrere cupiens in acie cum multis alijs occubuerit. Græci tamen aliter hæc referunt, ambo nimirum Turcarum cornua ab Hungaris in fugam conjecta atque profligata fuisse; cumque hi fugientibus instarent vehementius & justo longius hostes prosequerentur, Rex cum caterva suorum solus derelictus, & Amurathi, qui stipatus erat suorum præstantissimis, objectus, moræ impatiens, donec reliqui ex persecutione redirent, in Amurathem, qui in commodo loco substiterat, impetum fecisse, ubi morte sua splendidissima victoria Hungariam spoliavit. Ferunt Amurathem perculsum timore instantis prælij aufugere voluisse nisi à suis vi quadã retentus fuisset: & votum solenne, imperio sese abdicare & vitam solitariam agere, vovisse: plus victum quam victorem sese ob cruentum hoc prælium agnoscens. Tertiâ denique die castra Vngarorum aggredi ausus est, veritus ne quædam ibi laterent insidiæ: & tantus ipsius timor extitit, ut quadriennio proximo Vngariam intactam reliquerit. Quod si Corvinus, intellecta morte regis, castra repetiisset, incertam sine dubio & ancipitem victoriam Turcis reddidisset; sed ille regnũ repetere maluit, ut præcaveret tumultus, qui exoriri poterant. Sic Amurathes, propter insignem stragem suorum, cruenta sane victoria potitus, superior quidẽ hostibus suis extitisse, sed victor evasisse, dici revera non potest.

Cor-

Corvinus LADISLAI tutor & regni gubernator constitu-
1448. tus, ut priorem cladem ulcisceretur viginti duo millia militum collegit, pactoque cum Despota & Schanderbego, ut secum vires conjungerent, ille non modo promissis non stetit, sed Albanos quoque seu Epirotas perfide impedivit, quo minus officio fungerentur, omnia consilia atque conatus Christianorum Turcis aperuit, qui cognitis quibus Corvinus urgeretur necessitatibus, ut Albanorum adventum præverterent, crebris excursionibus & invasionibus ad pugnam condescendere ipsum coegerunt antequam auxiliares copiæ advenirent. Per triduum duravit prælium, solis noctibus certamen interrumpentibus; tertia denique nocte Corvinus Hungaros in proximas sylvas se recipere & fuga saluti consulere jussit, quod de victoria planè desperaret, siquidem semper recentes milites Turca tot prælijs defatigatis & fractis Christianis opponeret, & Hungari læsos & vulneratos vix curare possent. Perierunt octo millia Hungarorum, occisis triginta quatuor millibus Turcarum. Iterum igitur superior Christianis Amurathes, non autem victor exstitit. *Mahomethes*, post Constantinopolim occupatam, non fuit exceptus benignius nec tractatus mitius, Belgradum diu obsederat, arctissime oppugnarat, fossas materia impleverat, oppugnationes viginti quatuor horis sine intermissione continua-
Bonf. l. 28. rat, muro ipso superato, plurimisque è Turcarum exercitu ur-
1456. bem jam ingressis, Corvinus è propugnaculo erumpens tanta vehementia tantoque furore occurrit, ut plerisque fere obtruncatis, reliquos in propria usque tentoria rejecerit, occisis viginti millibus hominum, impedimentis ablatis. Tam strenuo tamque egregio belli facinore edito, Corvinus morbo correptus vitam cum morte commutavit, decies feliciter explicatis signis statarias commisit pugnas, quatuordecim tumultuarias, bis tantum propter militum paucitatem hoste eva-

sit

sit inferior, qui tamen se vicisse gloriari nequibat.

Hoc igitur defuncto & brevi post Ladislao mortuo, in re- 1458.
gno successit MATTHIAS, qui ubi Bosniæ Principem, à Maho-
mete in aulam vocatum & nefarie contra datam fidem quo ejus
ditione potiretur excoriatum fuisse comperit, potentissimo ex- 1463.
ercitu eam provinciam invasit, partem ejus recuperavit, Iaiz- Bonf. l. 30.
zam locum fortissimum recepit; quem etsi Mahometes denuo
arctissima obsidione cinxisset, eam tamen sola fama de Mat-
thiæ adventu percepta, solvit, & trepide inde in tutum se rece-
pit. Anno sequente Matthias subsidium pecuniarium ex Italia lib. 31.
accepit, partem Rasciæ occupavit, & majores progressus factu- lib. 32.
rus videbatur, nisi Principum Christianorum discordiæ interve-
nissent, quæ plerumque Turcis consuetam vincendi portam ape- 1471.
rire solent. Primum in Transylvania & Walachia tumultua- 1473.
tum fuit; inde propter religionis certamina in Bohemia motus
fuerunt excitati; quos excepit bellum Polonicum ob regis Bo-
hemici electionem exortum; & tandem bellum illud in Austria
gestum, quod ad ultimum usque vitæ terminum ipsum distinu-
it. In illud tantâ vehementiâ Vngari incubuerunt, ut Turcis 1476.
non aliter quam defensive restiterint: subsidium pecuniarium, lib. 34.
quod ex Italia subministrari ad bellum Turcicum consueverat
Matthiæ fuit denegatum, ne Vngaris belli nervus contra Austri-
acos suppeditaretur: Vngari irritati præsidia quæ Dalmatiæ li-
mites defendebant evocarunt. Vnde Turci liberum aditum na-
cti in Forum Iulij prædabundi excurrerunt, sæpius iteratis im-
pressionibus prædas fecerunt amplissimas. Veneti bellis Itali-
cis pressi, nulla ratione cum Vngaris rem componere volue- 1478.
runt, sed pacem cum Turca, quam toties ante respuerant requi- lib. 35.
siti, tunc ultrò maximo suo incommodo & dispendio inierunt. lib. 31.
Mahometes interim non negligebat occasiones tam exoptatas, 1466. lib. 32.
cum videret Vngaros, (tot cladibus Turcis terra marique in Eu-

1468. ropa atque Asia oppressis) terminos imperij non studuisse prolatare, sed alibi tempus trivisse, conclusit, in ipsam Vngariam prorumpere & aditum sibi in eam parare. Maximâ celeritate propugnaculum Sabaz ad Savum fluvium ædificavit. Hoc quanto cum detrimento & præjudicio Hungariæ fieret, ubi Matthi-
1469. as cognovit, sine mora cum Bohemis atque Polonis pacem sanxit, collectisque copijs non modo Sabaz expugnavit, sed totam
1475. Bulgariam domuit, unica Sinderovia excepta, quam arctissima obsidione cinctam dereliquit; majori cum exercitu reverti, & glaciei adminiculo eam superare cogitans. Sed fama de pulchri-
lib. 34. tudine ac præstanti formâ sponsæ Beatricis, quæ ex Italia ei adducebatur, sparsâ, adeo eum perculsit, ejusque animum, invictum alias, emollivit, ut bellicis apparatibus sepositis, ad nuptiales pompas omnes suas cogitationes & curas applicarit, ad quas omnes Regni Proceres atque nobiles convocarat. Sed nihilo segnius res suas curabat Turca, nec frustra elabi tempus passus est. In Dalmatiam primum irrupit, eamque vacuam nobilitate devastavit; inde subito converso cursu, Sinderaviam petijt, & glaciei ope propugnacula quibus illa vallata undique premebantur, destruxit, urbem gravi obsidione liberavit, inde in Transylvaniam atque Walachiam delatus, ferro flammaque omnia populatus, maxima collecta præda ad quadraginta millia animarum abduxit. Quòd gravissimè Vngaros afflixit, qui non am-
1474. plius offendendo bellum gerere deliberabant. Interim dum
Bonf. l. 35. Matthias Rex in pacis tractatione cum Bohemis ineunda, magnificis convivijs & ludis campestribus in sponsæ deductione habitis, tempus frustra tereret, Turca motus siccitate atque ariditate temporis, Savum atque Dravum superat, & in Styriam usque crudelissimas incursiones tentat; sed temeritatis tantæ haud indignas ab Hungaris luit pœnas. Vniversa quoque Dalmatia recuperari potuisset, si eodem studio atque diligen-

tia

tia in Turcicum, ut in Austriacum bellum incubuissent. In Transylvaniam cum sexaginta millibus militum Turcæ descenderunt; quorum pars major industria atque fortitudine Stephani Battorij Waiwodæ perijt. Mahomete extincto, omnes Vngarici regni provincias Matthias recuperare potuisset (ipso *Bajazethe* teste) quod fratres Turcæ de Imperij successione inter se litigarent, & præcipui Macedoniæ Nobiles ab ijs secessionem fecissent; sed ad alia cogitationes & consilia sua ille direxit, rebusque alijs intentus Walachiam Bajazethi in prædam reliquit, aliò conversis armis & milite qui ad defensionem hujus Provinciæ conscriptus fuerat. Sæpius de pace ipsum Mahometes requisivit, quam cum minus securam & tutam fore judicabat, veritus ne sub pacis tractatione majores insidiæ struerentur, & bellum acrius conflaretur, eam inire recusavit, respondens: Vngariæ Regi non esse licitum, vel pacem vel inducias cum Turcis pacisci, se rebus suis ad limites regni prospecturum, prout eos animatos vel instructos noverit. Neque in posterum Legatos in suum conspectum venire passus est.

Lib. 36. 1480. 1481. Bonf. l. 40. 1482. 1486. Laon. l. 41. 1490.

Matthia vitâ functo, modus procedendi contra Turcas totus fuit immutatus, pax precibus suis exorata, quam toties ille respuerat. Tantum efficere queunt discordiæ atque dissidia. Namque Vladislao (posthabitis competitoribus Maximiliano Austriaco, Alberto fratre Vladislai, & Corvino naturali Matthiæ filio, quorum quilibet plurimos in regno habebat asseclas) in regem electo, miseræ illæ provinciæ gravissime fuerunt afflictæ. Turca eas biennio integro impune devastavit, nec Croatiæ pepercit; Ladislaus pacem à Bajazethe petijt, & aliquandiu ejus legati sine responso retenti fuerunt, tandem pacem sese initurum negavit, nisi liber ei in Croatiam & Walachiam transitus concedatur. Quo intellecto pacem cum vicinis Ladislaus stabilivit, & conscripto sexaginta millium militum exercitu, in

Bonf. l. 42. 1491. 1492. 1493.

Bulgariam hosti obviam profectus, qui ad obsidendam Albam Græcam tendebat; sed de regis adventu certior factus, mutato consilio Constantinopolim repetiit, relictis triginta millium equitum ad limites regionis, & missis legatis, qui cum rege de induciis agerent; quo & tempore & occasionibus rei gerendæ eum frustraret. Ea tractatione durante, Walachiam & Albaniam, tum etiam Transylvaniam devastando, maximis tamen damnis à Siculis acceptis, percurrit. Postea evocatus à Croatis quibusdam proceribus, Carniam atque Carinthiam invasit; &
1494. passim tanta crudelitate in incolas sævijt, ut relictis patrijs sedi-
Bonf. l. 44 bus in regiones quæ ad Savum & Dravum sitæ sunt, habitatum migrare deliberarint. Inde Savo superato Petroviam usque progressi sunt Turcæ; acciti, ut credebatur, ab Vngaris quibusdam proceribus, quibus cum rege non adeo recte conveniebat. Verum Vladislaus anno sequente par pari retulit. Namque Bulgariam ad centum fere milliaria devastavit, prædamque tulit
Bonf. l. 45. opimam. Qua cum exercitus onustus esset, ulterius progredi periculosum ratus, pedem retulit; cum Constantinopolim usque facilimè penetrare quivisset, ubi jam tumultus atque seditiones gliscebant, propter Imperatoris absentiam, qui in Asia maximas aliquot clades à Persis acceperat. Rectius igitur ut rebus
Sambucus suis consuleret pacem ab Vladislao petijt, & tandem obtinuit;
1514. ortis seditionibus nonnullis in Vngariam quæ regem aliquandiu occupatum tenuerunt. Vbi *Selimus* regnum auspicatus est, Vngarorum vires inertia & discordijs attenuatas, nec tanta successuum prosperitate eos in bello ut quondam procedere comperit. Initio regni Sabaz & Tonninum aggressus est, totam Croatiam sibi subijcere parans; cum verò Vladislaus maximos belli apparatus instrueret, pacem Selimus propter clades Turcis in Asia illatas petijt; eamque obtinuit, quod plebs Vngarica diuturna pace corrupta contra nobiles arma corripuisset, vitio illis
ver-

vertens, quod posthabito bono publico universorum, sui commodi caussa bella foverent. Quod manifestum erat indicium proximæ ruinæ, quia hosti quasi liberum relinquerent, pacem petere & quoties vellet obtinere.

Post Vladislaum regno potitus est LUDOVICUS decem an- 1516.
norum puer. Cujus tutela & regni gubernatio parum fideliter à tutoribus administrata fuit; unde rex negligenter educatus, & intestinis dissidijs regnum laboravit. Secutus est Majestatis regiæ contemptus; nonnulli de corona occupanda clandestina inire consilia ausi fuerunt; & militiæ studium protinus fuit neglectum, pace ijs regionibus à Selimo concessa, siquidem in Asia, quod ageret abunde haberet. Sed ad regnum ubi pervenit *Solimannus*, qui gloriæ rerum à patre in Asia gestarum invidebat,
haud minus lætos belli successus in Europa sibi pollicitus, Bel- 1521.
gradum initio occupare, Vngarosque otio sopitos expergefacere atque excitare constituit. Dum illi atque alij Principes Christiani consilijs habendis, & celebrandis comitijs atque dietis operam dant, Solimannus cum ducentis millibus hominum in Croatiam atque Transylvaniam irrumpit, & alteris totidem propugnaculum totius Vngariæ expugnat. Inde ruinam tanti regni præmeditans, & necessarios ad bellum adparatus faciens, Vngaricâ nobilitate discordijs atque rebellionibus attritâ, tandem versus Albam Græcam, cum trecentis millibus militum
movit, eamque trecentis machinis oppugnavit. Ludovicus etsi 1526.
exigua apud suos authoritate valeret, ad consueta tamen remedia tantorum malorum, & ad externa & peregrina auxilia recurrit. In comitijs regni suis proceribus & militibus locum assignavit, quo convenire deberent ad resistendum hostibus, ne Savum transirent, donec reliqua auxilia adventarent. Ipse ut tempore constituto Toluam attigit, neque Transylvaniæ neque Croatiæ neque Bohemiæ copias auxiliarias reperit. Et qui comparue-

rant Nobiles ulterius progredi contra hostem recusant, rege reliquos operiunte, sua adducentes & allegantes privilegia quod non nisi regem comitandi caussa in bellum proficisci tenerentur. Interim certo affirmatur Savum Solimannum superasse. Quo intellecto Ludovicus hosti ad Dravum cum viginti quinque militum, quos secum habebat, occurrere statuit. Vbi ad oppidum Mohaz pervenit nunciatur ei, Solimannum Dravum quoque superasse, & duobus tantum milliaribus ipsius castra inde distare. Rex attonitus nec retrocedere sine manifesto periculo, neque ad manus venire sine gravi temeritatis nota sibi licere videns: tandem nescio quo suo fato eorum assensit sententiæ, qui prælium committendnm suaserunt, quod totum exercitum promptissimum & alacrem ad prælium cerneret, & in hostium exercitu ultra septuaginta millia militum non reperiri compertum haberet, reliqua verò multitudo ad certamen inutilis esset. Vngari primùm in aciem progressi sunt, sed Turcæ ante tertiam horam pomeridianam castris non sunt egressi. Qua mora Vngari pertæsi, & impatientes redditi, primam hostium turmam quæ comparuit citra necessitatem adorti sunt, eâque subito in fugam conjectâ, & victoriam & triumphum clamarunt, fugientes diutissime insequendo. Ad primum hujus pugnæ successum Rex quoque cum suo comitatu in hostem movit; ad angustum quendam vallis aditum undiquaque paludibus cinctum pertractus, maxima tempestate machinarum bellicarum & recentibus hostium copijs fuit exceptus. Metum atque pavorem auxere strepitus bombardarum & fumus crebris machinarum ictibus excitatus; unde Vngaris plus damni, quam à globulis ignitis fuit illatum. Eorum acies confusa & ad fugam inclinans retrocedere nequibat propter sociorum qui sequebantur multitudinem. Coacti igitur ad latus se convertere, & in paludes proximas se præcipitare; ubi

miserè

miserè perierunt, vel ab hoste interempti fuerunt, Rege ipso in fugâ extincto. Nec ultra horam unam & mediam clades illa duravit. Solimannus longius hostem insequi noluit, veritus ne in insidias incideret, unde nonnulli noctis beneficio periculum evaserunt. Hostis tam insigni victoria potitus, hinc inde citra ullum impedimentum excurrendi & prædandi liberam commoditatem nactus, ad utramque Danubij ripam & regionem contiguam sævijt, ut ducenta millia hominum in Vngaria eâ vice desiderata fuisse nonnulli affirment. Nec curæ ipsi fuit propugnacula & loca munita in suam potestatem redigere: sed revocatus in Asiam, propter tumultus quosdam recens ibi natos, Vngariam pessime constitutam dereliquit.

Ioannes Zapolita Transylvaniæ Waiwoda apud plerosque suspicionem incurrit studio ipsius copias ante prælium domi retentas fuisse. Nam subitò ubi regis mortem inaudivit cum exercitu comparuit, & in regem à quibusdam fuit electus. Eum tamen FERDINANDVS Austriacus, qui à potiori parte No- 1526.
bilitatis & ob graviores rationes Rex fuerat creatus, vi cedere 1527.
coegit. Vnde Ioannes implorato Turcarum auxilio patriam Solimanno nefarie prodidit. Vbi lacerum ac pene convulsum Vngariæ regnum Ferdinandus adeptus est, etsi alibi satis haberet quod ageret, ob motas in Bohemia & Germania religionis caussa discordias, Carolo V alijs bellis impedito, non destitit tamen omnibus suis viribus contra tam potentem hostem illud defendere. Bellum Vngaricum Solimannus diligentius fovebat; quod Iohannes, si regno Vngarico potiretur tributum illi solvere annuum pollicitus esset; qui nec proprijs viribus & copijs ad expugnationes locorum, & reliqua belli munia juvanda præstò esse derrectabat. Plurimi præ timore ultrò deditionem fecerunt: alij commissa sibi propugnacula vacua defensoribus deseruerunt, Subitò Solimannus nemine id verente, Viennam

nam usque cum trecentis millibus militum excurrit; in quâ
1529. tamen expeditione florem militiæ suæ præcipuum amisit; elapsis viginti duobus diebus, iterum fugientis instar discessit, cum præsidium Germanorum adventare intellexisset. Nec minus turpiter anno sequenti ex Vngaria, cujus limites cum quingentis millibus hominum insederat, aufugit; ubi primùm Caroli V Imperatoris discessum Augustam intellexit: & tantum maturavit abitum, ut ne adventum quidem centum quinquaginta militum, quos versus Aurelianum seu Linzium deprædatum emiserat, expectarit, majora quoque damna ejus exercitui illata fuissent, nisi expresso mandato copiis ijs Christianorum, quæ circa Viennam in excubiis erant, injunctum fuisset, ne ante Imperatoris adventum quicquam tentarent. Ioannes Rex homagio adstrictus domui Ottomannicæ, Budam defendendam à Solimanno acceperat, additis tamen custodibus, sine quorum consensu nihil quicquam tentare audebat. Inde sentiens fraudem, quâ Turca citra suorum periculum Vngariam acquirere machinabatur, cum Ferdinando pacem inijt; eâ conditione, ut Regno quam diu viveret frueretur, post ejus obitum Ferdinando illud cederet, concessâ tum filio, si quem superstitem reli-
1538. cturus esset, Transylvaniâ & regione ultra Tibiscum sitâ. Mo-
1540. riens Ioannes filio recens nato, cui Ioannis quoque nomen inditum erat, tutores reliquit matrem Isabellam, & fratrem Georgium; qui moti singulari quadam ambitione, ne administratione tanti regni privarentur, pactis conventis satisfacere recusarunt, & quò commodius Ferdinando resisterent Turcarum implorarunt auxilium. Ii primo statim impetu Insulam prope Budam ceperunt, haud sincere nostro exercitu eam defendente; qui paulò pòst à Solimanno, qui maximas adduxerat copias, stragem atque cladem immensam accepit, amissis impedimentis omnibus & Pesto oppido hosti in prædam derelicto. Solimannus

nus puerum illum Joannem ad se duci, ejusque matrem in de- *1541.*
stinatam Transylvaniæ & regionis ultra Teissam seu Tibi- *Hortensi-*
scum sitæ administrationem proficisci jussit: Budæ vero Tur- *us in bel-*
cicum præsidium imposuit. Ferdinandus per legatos de pa- *lo Trãsil.*
ce cum ipso agere nitebatur, sed ille successu tam prospero elatus conditiones hasce proposuit: ut Vngaria excedat, & Austriæ nomine tributum solvat, sin minus pacem se nunquam initurum. Nec multò pòst cum alibi Ferdinandum occupatum sciret cum ducentis viginti millibus militum
reversus Strigonium obsedit, & post multas oppugnationes *1543.*
deditione, non citra proditionis suspicionem, eam cepit. Inde versus Albam regalem conversus non tam vi quam ope densæ nebulæ eam adeptus est. Vbi tandem Ferdinandum cum quadraginta millibus Possoniam venisse, & recta contra illum tendere intellexit. Cujus adventum cum expectare nollet, dimissis copiis Constantinopolim repetiit. Ferdinandus ulterius cum exercitu profecturus à Bohemis fuit impeditus, qui transire Danubium negabant, inclementem cœli temperiem causantes; potior tamen caussa fuit, quod voti compotes facti fuissent, hoste impedito ne ultra Danubium exercitum promoveret. Pax tandem inter Ferdinandum & Solimannum conclusa, à Georgio Ioannis Regis fratre homine inquieto turbata fuit. Ille enim absolutum Transylvaniæ dominium sibi poscens, Isabellam indigne tractabat. Quæ cum Turcarum auxilium implorasset, ille ad Ferdinandum recurrit, qui octo millibus militum duce Castaldo in *1551.*
præsidium ei misit. Sed vidua artibus potius quam vi placata, regionis istius dominium retinuit. Ad quam recuperandam Turca exercitum misit copiosissimum & Cippam atque Temesvariam occupavit. Vtraque tamen paulò pòst à septuaginta millibus Transylvanis ei fuit erepta. Moti
fuerunt anno sequenti novi in Germania tumultus; ob quos *1552.*

perexigua in Hungariam missa fuerunt præsidia, & eadem à ducibus male fuerunt conducta. Aldano qui Lippam defendebat, male cessit Segedini occupatio, quam cum urgeret obstinatius, ejus milites qui deprædationi inhiabant, maxima clade à Turcis fuerunt affecti. Cumque Lippam arctius & diligentius quam Temesuariam tueretur, hæc illi primum erepta fuit, illam sponte nondum hoste conspecto turpiter deseruit. Non multùm pòst, Solmias propugnaculum in monte eminenti situm Turcarum cesſit poteſtati. Locus hic commodus & opportunus ad Lippam recuperandam fuisset, quod exiguo intervallo ad ictum bombardæ inde distet. Secuta est clades sex millium militum, qui sub Deufelio & Palavicino militantes cæsi fugatique fuerunt, quod parte exercitus hostilis fugata, nimis attenti ad prædam fuissent. Cum itaque nullibi quisquam compareret, qui partes Ferdinandi defenderet & hosti se opponeret, Turcæ Solnock, unde præsidiarii aufugerant, occuparunt, & Agriam tentarunt frustra, inde depulsi ditionem omnem ferro flammaque devastarunt.

Tot cladibus acceptis Transylvani de Ferdinandi patrocinio atque defensione à vi hostili desperarunt; Turca quosdam qui contrariæ factioni erant addicti fovebat. Idem faciebat Rex Poloniæ. Solimannus preces Isabellæ libenter admittebat, quæ se deceptam querebatur, quod promissa non fuissent servata. Subditi tot malis, quæ tam ab amico quam hostili exercitu perpessi fuerant, maxime fuerunt irritati. Itaque ut primus Costaldus ex provincia discessit,
1553. infans *Ioannes* in eam fuit restitutus, Turcarum inprimis auxilio. A quorum devotione cum tota ea ditio, una cum Moldavia & Walachia dependeret, maiores progressus contra Vngariam suscipere statuerunt. Quorum nonnulli lætos habuerunt exitus, siquidem Sigetum atque Iulam regni toti-

totius claves præcipuas, occuparunt: illam vi cum maxima 1566.
suorum strage, hanc per proditionem ut suspicamur, quod Sambu-
dux præcipuus qui illam defendebat, Battoriis, qui à Ioan- cus.
nis partibus stabant cognatione iunctus esset. Ex hac Battoreorum familia plurimi duces præstantissimi belloque strenuissimi, & magnanimi heroes exstiterunt. Primam gentis suæ originem è regiâ trahentes, in regni dissensionibus plerumque iis astiterunt, qui nobilium defenderunt partes: in hoc bello Austriacorum auspicia secuti sunt. Sed nescio quâ ratione sceleratorum quorundam operâ post Ferdinandi mortem ab eodem alieniores fuerunt facti. Culpa imputatur gubernatori qui Zatmariæ præfuit; quod ob rebellionem Transylvaniâ exulans, huius loci cura ipsi à Ferdinando commissa fuisset, id Transylvani in sui contemptum 1564.
factum interpretabantur: ipse vero Zatmariæ præfectus quasdam propter jurisdictionem Somlii, quæ ad Stephanum Battorium spectabat, rixas excitavit. Ius quoque Battorei super Zatmariam prætendebant. Vnde primum differentia nata; quâ auctâ postea cum Ioanne defuncto, *Stephanus* in Transylvaniæ principatum successit, & brevi pòst Poloniæ regnum adeptus est. Nec sub ejus fratre Christophoro exstincta. Ad tertium tamen hæredem, Christophori scilicet filium Sigismundum non transiit; quin præteritarum iniuriarum oblivione illud in arctissimam amicitiam & necessitudinem fuit conversum. Sigismundo non amplius Waivvodâ vel gubernatore, sed vero Domino Transylvaniæ Moldaviæ & Walachiæ, tum etiam Principe Imperii existente; sub cuius imperio hæ provinciæ ad debitam obedientiam redactæ, unde prius in hoc regnum Turcis patebat aditus. Vngaria firma spe fruitur, tandem aliquando jugum Turcicum protinus excutiendi, accedente ad ipsius virtutes faûsto nominis omine; siquidem sub priori Sigismundo primùm tyran-

nidem experta Turcicam, à qua huius alterius ope brevi totam se, restitutâ pristinâ libertate, liberatam iri confidit.

AD HANC historiæ Turcicæ Epitomen, collectam ex quàm plurimis auctoribus, addi potuissent, quæ in bello, quod adhuc viget, contigerunt. Ea enim compendij instar sunt; plerasque actionum Turcicarum hactenus usitatarum, si perfidiam in pace temere rumpenda, & iuris gentium violationem in sacrosanctâ Legatorum persona perpetrata, tum etiam locorum expugnationes & pugnæ committendæ rationem spectes. Sed cum de plurimis successibus nondum vere iudicare liceat, ad aliam historiam particularem ea reservabimus. Sufficiat nobis, res gestas ubi opus erit breviter indicare quam de iis iudicium ferre.

SECTIO II. *EX HAC narratione facile videre est, Turcas non casu quodam, vel fortunæ ductu ad tantam potentiam pervenisse, sed artibus atque potentiâ, invictis quoque viribus, ea potitus esse. Cum autem ob brevitatem, qua in recensenda historia usi sumus, peculiares quidam modi, & procedendi rationes à Turcis observatæ, indicari nequiverunt, de iis singularia capita instituemus, & de ASTVTIA & artibus Ottomannicis, de eorundem fraudibus, tum etiam de VIRIBVS quæ in* obedientia, thesauris, & militia *consistunt, subiiciemus.*

CAPVT I.
DE FALLACIIS ET ARTIBVS OTTOMANNICIS.

NEmo unquam sublimem atque eminentem quandam dignitatem solis viribus, nulla adhibita fraude, adeptus est; plurimi solâ fraude ac violentia ad eas pervenerunt, ut
lib. 2. c. 13. annotat ille bene notus Secretarius. Romani sub prætextu societatis & amicitiæ cum vicinis pactæ, potentiam suam auxerunt, adiuti sociorum auxiliis. Quibus posthabitis sibi solis parta bello attribuebant; socios postea ipsos, cum fraude cognitâ rebellionem molirentur, aggressi, eos domuerunt. Xenophon verum Principem sub Cyri persona de-

describens, dicit illum Armeniam atque Mediam non armis sed fraude acquisivisse; innuens eum sine dolo ad tantam potentiam & dignitatem non fuisse perventurum.

Duo autem notantur fallaciarum genera. *Primum* intelligitur, pro omni effectu actionis cuiuspiam incognitæ & inexpectatæ, vel saltem quæ iudicatur inepta & inutilis, ut tale quippiam in eiusmodi persona, tempore & loco producat. *Deinde* fallaciam dicimus, omnem actionem & effectum inexpectatum, non propter aliam caussam quam quod impossibilis haberetur in tali persona loco & tempore, interveniente iure amicitiæ vel fidei datæ. In primo genere præsupponimus certum quoddam ingenii acumen ac promptitudinem; & recte ars vel astutia vocari potest, quæ in plurimis cum ipsa prudentia convenit, unde laudem quandam meretur. Alterum genus fallaciarum malignitatem adiunctam habet & hominum commercio adversatur, quo leges violantur, iura communia & naturalia evertuntur, proprie fraus, dolus, periurium, proditio nominari debet: illudque comitatur vituperium. Vt igitur cognoscamus, quid laudis, quid vituperii habeat Domus Ottomannica, utrumque genus fallaciarum, artes videlicet ipsius atque fraudes examinabimus.

Ars & astutia Ottomannicorum dici potest, singularis illa solertia atque diligentia, quâ in omnes occasiones intenti vigilarunt, nec ullam è manibus sibi elabi passi sunt commoditatem, quæ rebus ipsorum conducere poterat, vicinorum discordias non solum fovendo, sed etiam procurando, ut debilitatos facilius vincere possint. Astutiæ ipsorum adtribuendum, quod omnibus qui ipsorum opem implorarunt auxilium præstò tulerint: Partem igitur alacriorem & potentiorem auxilio debilioris oppresserunt, debiliores multo facilius superarunt. Ipsi sæpius auxilia obtulerunt

ſub prætextu innocentiæ, ut oppreſſos iniuria vindicarent.
Bonf.l.24 Vladislao regi Vngariæ auxilium per legatos obtulerunt contra Albertum Auſtriacum: verum ille morte fuit præventus.
1439. lib.40. Corvino filio naturali Matthiæ promiſit auxilium ſponte
1491. quadraginta millium militum, cum quibus regnum pa-
lib.46. ternum Vladislao II eriperet; prætendens Baiazethes ſe
1514. jure id facere, ob parentis in ſe meritum, qui durante diſſenſione cum fratribus maxima illi damna inferre potuiſſet, ei tamen peperciſſet. Sic Laurentio illi qui ab Vngaris deſciverat maxima promiſit auxilia, pro quibus unicum ſolum propugnaculum in Dalmatia ſibi popoſcit, cujus ope aliunde impreſſionem facere poſſet: ille tamen utrumque reſpuit. Vltrò igitur Turcæ, ubi non fuerunt vocati, ſeſe inſinuarunt: ubi vocati ſemel fuerunt admiſſi non facile rurſus potuerunt expelli. Imitati herinaceum illum, de quo fabulæ tradunt, illum ſemel pluvioſo cœlo à ſerpente in anguſtum antrum admiſſum; ibi commode ſuos aculeos explicaſſe & ſerpentem offendiſſe, ſerpenti conquerenti reſpondiſſe ſi manere nolit abire liceat. Aſtutia Turcæ dicenda, quod ſentiens plus ſibi ad acquirendam victoriam ſtrictam atque ſeveram diſciplinam militum quam arma conſerre, celeritate in bellis uti conſuevit, brevi tempore iiſdem finem impoſuit, maximoque cum exercitu atque apparatu eadem geſsit; Romanorum hac in parte exemplum imitatus. Vbi igitur expeditionem quandam cum numeroſiſsimis copiis ſuſcipit, eam feliciter ad finem perducit: copias reducit ſubitò, antequam noſtrates qui tardiores ſunt in apparatibus faciendis, pedem moveant, unde & tempus & pecunia fruſtra inſumitur. Neque unquam ad pugnam deſcendit, niſi de victoriá vel propter immenſam ſuorum multitudinem, vel ob alias commoditates, quæ ipſi potius quam hoſti ſerviunt certò confirmatus ſit; neque turpe etiam ducit hoſti
cedere,

cedere, modò id ſuo cum commodo fiat. Aſtutia & non caſus fortuitus fuit, quod excurſiones crebras & immenſas (ad quas magis idoneum ſe ſuoſque quam ad ſtatarias pugnas cognovit) ſæpius tentavit; iiſque plurimas provincias devaſtavit, & in eum ſtatum reduxit, ut quæ per deſperationem eius imperio non ceſsiſſet, vel tributum ſolvere parata eſſet nullo negocio ab ipſo ſuperari & vi opprimi potuerit. Huc accedit, quod eiuſmodi excurſionibus milites ſemper laboribus bellicis exercitati & præda opima locupletati fuerint. Aſtutia Turcica dicenda, quod ubi ad manus venire aliquando coacti fuerunt, ſuis incommoditatibus aliunde proſpexerunt: non audacter in hoſtem impetum faciendo, ſed eundem excipiendo: nunc timorem nunc fugam fingendo, noſtras copias armorum gravitate defatigatas, & earum ordine turbato tamdiu ludificarunt & circum egerunt, donec manifeſtò conſpexerunt ſuum commodum. Vnde victoriis potiti ſunt celeberrimis; in Aſia quidem contra ambos Palæologos, in Vngaria vero ad Varnam & Mohaz, & forſitan, ſi quis id credere velit, ad Agriam. Aſtutia quoque fuit, unde ut Græci referunt plurimùm Turcarum res promotæ fuerunt, quod bello capta mancipia hinc inde in varias provincias dimiſerunt, & incolas atque habitatores diverſarum regionum invicem commutarunt, atque eos duntaxat quos maxime idoneos ob ætatem & ingenium iudicabant, in ſectâ Mahometanâ inſtitui curarunt. Hinc Turcarum copiæ vehementer auctæ, colonias Romanorum more, ad Imperii limites ducere potuerunt, qui regiones vacuas habitatoribus incolerent. Hæ artes iunctæ inſtitutioni militari (de qua inferius) & ſtratagematibus, quæ annotamus, origo fortunæ atque incrementi rerum Ottomannicarum dici poſſunt. Quæ conſiſtunt in induſtria & prudentia; in quibus Turcam non barbarum ſed verè Græcum eſſe, abunde apparet.

Fran-

Fraudes atque doli, malitiosum genus fallaciarum, domui Ottomannicæ turpissimam inusserunt maculam, eiusque gloriam haud mediocriter obscurarunt. Sed quid mirum? Ex media barbarie orti Turcæ, ad Europæ humanitatem atque civilitatem progressi, Græciam sibi domicilium ac sedem firmam elegerunt; ubi fides ipsa unà cum religione, non modo penes privatos, sed etiam apud ipsos Principes atque adeo Imperatores, extincta & abolita fuerat neque promissorum, neque iuramenti ulla habebatur ratio. Quod ad nauseam vsque in historicis Græcis legimus, & vitium illud
Niceph. lib. 5. multoties in ipsis Palæologis deprehendimus. Si ex Græcis autoribus ruptæ ab Ottomannis fidei exempla compilare vellemus, integra nobis conscribenda forent eius rei volumina. Sed cum iam à multis annis, astutia seu perfidia potius Tur-
1524. cica in Vngariæ regno notissima sit, sufficit mihi relictis ve-
1543. tustioribus exemplis annotare quid contigerit præsidiariis,
1552. qui Budæ, Volpii, Soclesiæ, Strigonii, Albæ regalis Iulæ,
1565. & Agriæ deditionem fecerunt, ubi fidem habentes pactis
1596. iuratis, Turcis sese crediderunt, qui ut eorum bonis potirentur iunctâ perfidiâ cum avaritiâ misere eos occiderunt. Neque Princeps excusari potest, quod se invito & nolente eiusmodi facinora à militibus perpetrentur: tum quod nunquam dignas propter eiusmodi enormitates ipsis pœnas inflixerit, tum etiam quod suo exemplo, omni crudelitatis
Bonf. l. 30. genere, ad similia perpetranda eos instigarit. Mahometes
1463. sub prætextu colloquii de seriis & maximis momenti rebus
1542. habendi, Stephanum Bosniæ & Rasciæ Regem ad sese evocarat; quem, ubi comparuit, perfide secum retinuit, & vivum crudeliter excoriari iussit, occupatis quas possederat ditionibus. Idem plane & eodem modo contigit Mailato Transyluaniæ VVaivvodæ. Sed neque Legati, qui apud omnes gentes sancti & inviolabiles habentur, securè apud

Turcas versari potuerunt. Lascus à Ferdinando pacis tractandæ caussa ad Solimannum missus, in carcerem fuit detrusus, inde dimissus in itinere ex oblato veneno exstinctus est. Initio ejus, quod adhuc durat, belli, Legatus Cæsareus Grocovicius ad mortem usque in carcere fuit detentus; quod post Bicciam contra pacis conditiones captam, Cæsarem non impedivisset, quo minus arma in vindictam rupti fœderis sumeret, & autor exstitisset, ut consueta tributa dona & munera Turcis mitterentur, ne ulterius procederent. Eò processit Barbarorum arrogantia nostris discordijs confirmata, ut continuos de nobis triumphos agere cogitent. Et videtur sanè, perfidiam Domus Ottomannicæ augeri indies, ubicunque spes lucri vel imperij accrescendi occasio intervenit. Quin singularis stratagematis loco, perfidiâ utuntur, ut vicinis metum atque formidinem incutiant; quasi ipsorum amicitia non indigeant, freti suis armis. Eòdem recidit Mahometis dictum ex Euripide allatum, quo etiam Julius Cæsar usus est; scilicet *solius regni caussa jus violandum esse*; cogitabat enim Europæis, rupta pace sanctè jurata atque initâ, bellum inferre. Eadem fuit Bajazethis sententia, cum Sigismundi legati ipsum hortarentur, ut Bulgariâ abstineret, quæ nullo jure ad ipsum spectaret; Legatos in domum quandam duxit, quæ undique armis strata & ornata erat, eisque respondit, jus suum supra Bulgariam ad muros usque sese extendere: innuens rationes potiores quibus inniteretur in armis consistere. Non igitur absque ratione Matthias, cognitâ Turcarum perfidiâ, Mahometis II Legatos admittere voluit, quod sub specie pacis gravius bellum eum machinari cognosceret.

1542.
1593.
Bonf. l. 23.
lib. 13.

Et hæc hactenus de fallacijs atque fraudibus Ottomannicorum dicta sufficiant.

CAPVT II.

DE VIRIBVS TVRCARVM.

CVm non solum astutia & fraude, sed viribus etiam adhibitis & violentia, ut fieri solet, Domus Ottomannica ad tantam potentiam pervenerit; considerandum in quibus rebus robur ejus præcipuum consistat, nimirum in *auctoritate*, sive obedientia, *thesauris* & *militia*.

De Auctoritate seu obedientia.

TAnta erga Imperatores Turcas est subditorum obedientia, ut major vix mente concipi, par autem introduci non possit, nisi eadem adhibeantur media quæ efficacissima hæc Religio & Secta experta est.

Primum quod occurrit medium ardentissimus Zelus Religionis est. Cujus suprema jurisdictio cum Regia atque adeo absoluta autoritate penes Imperatores consistit, à primo Mahomete ad successores translata. Ejus stimulis adeo irretiti tenentur subditorum animi, ut verè beatum ducant, qui in regis obsequio vitam profundit, id qui facere recusat vel obstinatum sese præbet, gravissima pœna & castigatione, ut qui & Deum & Prophetam graviter offenderit, dignus censetur.

Secundum medium in eo consistit, quod omnis imperandi potestas ab uno solo dependet. Nec magis singularis vel absoluta aut exactior potestas in aliquo imperio cernitur, quàm ipsi Turcarum Imperatores habent. Eam duobus modis acquisiterunt, *tum* quod nunquam habuerunt imperij æmulos vel socios, occisis omnibus cognatis qui jus aliquod super illud prætendere possunt. Ars barbara & execranda, quæ tamen ad reprimendas discordias plurimum valet. *Deinde* quod nullum genus dominij subditis permiserunt integrumque reliquerunt, unde rebelliones exoriri possent. Idque hac ratione: cum Ottomannus principatum atque imperium subditorum sine competitore acqui-

acquisivisset, morem introduxit; ut omnia immobilia Imperatori cederent, & ex reliqua præda decimæ ipsi penderentur. Hinc provinciarum atque urbium dominium consecutus, iisque gubernatoribus, quos pro libitu mutare poterat, regundis concessis, duobus modis id commodis ipsius conduxit. Quod nimirum fortitudinem militum recompensare potuerit, concessis iisdem provinciarum administrationibus, unde favor ei & benevolentia parata erat, & alios spe remunerationis ad virtutem excitavit: deinde omnem rebellionis caussam atque occasionem ablato dominio sustulit; filios spe parentum amplas hæreditates acquirendi privavit, ne ansam haberent vitam otiosam agere, sed potius excitarentur ad paternas virtutes imitandas ob quas digni haberentur, qui in officijs quoque illis succederent: oppida, domos, campos & rura bello capta inter milites spectatæ fortitudinis distribuit, ea tamen lege, ne vel testamento, vel quovis alio modo alienare ea possent; Imperatori integro relicto, eadem cum vellet repetere, solo usufructu subditis concesso, quo tanquam beneficiarij fruantur. Eadem fere ratione, quemadmodum apud nos vasalli feuda à Dominis feudatarijs accipiunt; quæ tamen paulo ampliori cum jurisdictione largiuntur. Pro ratione igitur prædiorum Ottomannus vasallis unum vel plures equos & servos in bellum ducendos obstrinxit: hi reditus habent ex decimis quas rustici solvunt, ex mulctis & muneribus quæ ipsis obferuntur.

Huc accedit coloniarum usus, quæ ad subigendas provincias & domandos subditos plurimum prosunt. Si enim ex uno loco omnes incolæ priores aliò habitatum ducantur, unde in patriam redeundi, pristinamque libertatem recuperandi spes eis aufertur, & in horum locum novis inquilinis regio eadem locupletetur, quibus tota provincia dicto modo distribuatur, nullæ seditionum vel rebellionum caussæ supererunt, tota regione cũ novis habitatoribus fere immutata.

 Tum

Tum etiam consuetudo Aulæ & modus procedendi, in illis principijs observatus, veram obedientiam peperit. Aula namq; refertissima erat illustribus viris, qui è regio sanguine descenderant: ibidem non alebantur ut officijs & provinciarum administrationibus præficerentur, sed potius vt ornamento essent aulæ familiæque imperatoriæ, tum etiam ne rebus novis studerent, si abessent longius. Non enim moris est quenquam ad sublimes dignitates promovere, nisi qui cubiculo Imperatoris præfuerit, ii ab infantia in aula nutriuntur, ut alium dominum fautorem vel patrem nō agnoscant, quam ipsum Principē. Hinc fit, ut omnes Bassæ, Beglerbegi, Agæ, & reliqui officiarij atque milites aulici, Imperatoris sint mancipia. Qua servitute & nomine cum nunquam liberentur etsi supremos dignitatis gradus conscendant, factum ut brevi tempore, omnes incolæ & universa regio in servitutem Imperatori cesserit. Quæ servitus non modò in vitam mancipiorum, sed in omnia etiam bona ipsorum, divitias, & liberos sese extendit. Non igitur ostentationis & humilitatis caussa Bassæ, & reliqui officiarij inferiores mancipia sese nuncupant: sed quod reverà jurisdictionem absolutam Imperator in eorum bona & vitas habeat.

Hæc conditio est subditorum Turcici imperatoris, inprimis verò eorum qui arma tractant, quorum vita & opes à mera & nuda voluntate Principis dependent, neque ulla, vel speciali libertate vel privilegio ejus imperium coërcetur, liberum ei est absque consensu & consilio subditorum de ipsorum vita & bonis pro libitu disponere, neque ei quisquam contradicere audet.

II.

DE REDITIBVS ET THESAVRIS REGIIS.

Nimis foret curiosum ac difficile, inquirere & perscrutari qui & quanti sint Turcici Imperatoris reditus; sufficit nobis ostendere, Turcicos thesauros inexhaustos esse, & nullâ ratio-

ratione nostris opibus vinci posse, alia igitur media invenienda ut ipsum superemus. Ducatus autem Turcicus, quem cum Vngarico & Zecchino Veneto convenire precio fingimus, quinquaginta quatuor Aspros valet.

Vnde nonnulli reditus Turcici Imperatoris hunc in modum supputant. Ex Zeccha seu monetaria officina singulis annis percipit centum millia ducatorum. Vbi novus Princeps inauguratur, novi cuduntur aspri, quorum decem faciunt duodecim veteres, inde octingenta millia ducatorum ærario regio accedunt. Primùm hanc consuetudinem Mahometes II voluit singulis decenniis observari, quod tamen postea fuit immutatum. Metalli fodinæ conferunt centum millia ducatorum. Tributa, vectigalia & portoria millies septingenta millia. Salmæ quingenta millia. Sub Bajazethe lustrata fuerunt 1112000 Christianorum, qui omnes tributa solverunt. Sub Selimo 1333000, non connumeratis iis qui in Asiæ Provinciis nuper devictis habitant, & 6000 domibus Christianis, quæ homagij loco unum tantum falconem donant. Lege Mahometana cautum est, ne à Turcis ullum exigatur tributum; in cujus vicem honorarium hi tantum solvunt, viginti quinque asprorum pro capite; Christiani triginta contribuunt, præter extraordinarias impositiones, 30, 40, vel 50, asprorum, quibus onerantur singuli vbi classis instruitur. Ejus tamen pecuniæ pars non exigua, solutis omnibus sumptibus Imperatori remanet. Cairi Regnum quindecim mille equos, & auri millionem Constantinopolim singulis annis mittit. Officiorum quæ vocanr reditus Imperator ipse percipit; ij in singulos annos quingenta millia ducatorum efficiunt.

Si quis sine hærede moritur, bona quæ reliquit, vel si quæ alia exstant cujus dominus ignoratur, ad Principem devolvuntur: unde sexcenta millia ducatorum annuatim colligit. Deci-

mæ prædarum, quæ terra marique rapiuntur Imperatori penduntur, quemadmodum & reliquæ ex frugum & pecudum reditibus collectæ, quæ cum mulctis in stipendia militum conferuntur. Neque quisquam ex officialibus reperitur, licet annuum stipendium percipiat, qui homagii nomine singulis annis Imperatori munus quoddam non offerat. Ex hisce reditibus omnibus ferunt nonnulli, tempore Solimanni, militum stipendiis & aliis impensis solutis quinque milliones singulis annis in ærarium Imperatoris fuisse reconditos, præter tributa, quæ Christianæ provinciæ conferunt ut pacem sibi redimant.

Nec est ut quisquam putet, Turcam continuis bellis thesauros suos exhaurire. Nihil enim in bella insumit, sed lucratur insuper modis extraordinariis. Siquidem exercitui certa sunt pacis bellive tempore assignata stipendia, quæ ubi contra hostem milites educuntur non augentur. Tribus autem modis potissimum in bello lucrum facit. *Primum*, omnia oppida & pagi obligati sunt in castra Imperatoris farinæ & hordei quantitatem, quocunque jubentur, deportare. Sub Selimo in Europa numerata fuerunt septuaginta millia pagorum mediocrium, præter eos qui in Asia & provinciis ab illo acquisitis reperiuntur. *Secundo* decimas, ut dixi, ex raptu & præda habet. *Tertio* loco sunt munera. More enim receptum est, ut omnes Bassæ Beglerbegi Sangiacchi & alii officiales Imperatori ubi ad exercitum pervenit sese sistant, & munere quodam ipsum honorent. Id cum fiat in publico & in conspectu omnium, ambitiose invicem certare solent, quis splendidius & præstantius donum Imperatori offerat. Non igitur expendit sed colligit pecuniam belligerando. Secus evenit nostris Principibus, qui rarò ditiores, sed plerumque exhaustis ærariis pauperiores ex bello redeunt. Quod si verum esset, quod dici solet, *Belli nervum in pecunia consistere*, plane invincibilis nobis Turca habendus esset. De qua re paulò inferius.

III.

III.

De Militia Turcica.

CVm Lex ipsa Mahometana armorum patrocinio primum exorta & in posterum conservata sit, posthabito omni auxilio quod à Philosophiæ & Theologiæ studiis promanare posset, ejus asseclæ solam militiam, tanquam verum & unicum scopum omnium suarum actionum, propositam habuerunt, & tanto studio ei incubuerunt, ut efficacissimum belligerandi modum invenerint. Qui tantò majoris faciendus, quod eo tam diuturno tempore imperium conservarint, idque violentissimum aliâs latissimè ampliarint, contra ipsam naturam violenti quod nunquam diuturnum esse solet.

Igitur de Militia Turcica aliquid dicendum: Quam dividimus commode in Portam *seu aulam, in* Timoriatos, *& in* eas copias quas ad Imperatoris mandatum subditæ provinciæ in bellum mittere coguntur.

De primo Militiæ generæ; Portæ scilicet seu Aulæ Turcicæ & ejus stipendiariis.

CVm officia & munera aulica cum ipsis Monarcharum & Imperiorum incrementis indies mutentur, nemini mirum videbitur, si scriptores, in recensendis rebus Turcicis, nominibus, & militum numero atque militiæ constitutione, varient. Nos in harum rerum descriptione præter antiquiores, fidorum quorundam hominum relationes sequemur; qui statum harum rerum, cujusmodi sub Solimanno fuit, descripserunt; cum sub hoc Imperatore Imperium Turcicum maxime floruisse credendum sit.

Etsi nonnulli Portæ seu Aulæ constitutionem Ottomanno tribuant; Amurathes tamen ad perfectionem & splendorem eam perduxit, eamque illustrium virorum copia ac præsentia ornavit,

ornavit. Porta autem dicta fuit, quasi apertum quoddam asylum, omnibus iis patens, qui benignæ protectioni hujus Imperij se subjecerint. Dicunt nonnulli sub Bajazethe octodecim mille stipendiarios enutritos in aula fuisse. Eorum numerum sub Selimo & Solimanno ad triginta quinque millia excrevisse. Qua in re duo observanda occurrunt. *Primum* quod inter stipendiarios non recensentur nisi præcipui & domini ipsi, servis eorum quos ad belli usum alere coguntur, non numeratis. *Secundò* quod in hoc numero non milites solùm comprehenduntur, sed alij quoque officiarij. Muftius scilicet qui primus & præcipuus est Legis interpres; Cadilescieri qui sunt supremi judices : Cassnatarbassi qui supremi Thesaurarij officio fungitur : Emitlemus, qui belli insignia distribuit : Eunuchus præcipuus, qui præest Reginæ cubiculo: Visieri: Eunuchi qui in Seraglio serviunt: Ostiarius; Coquus; Hortulanus, quibus alij collegæ & ministri parent: Tum qui armamentarij reparandi & instaurandi curam habent. His omissis, & stipendiariorum in alium locum rejectis, ad alios transeamus.

Sciendum initiò aulicam militiam & officiarios cunctos hac ratione in Turcicam servitutem devenire & mancipiorum numero adscribi. Cum Turcicus Imperator absolutam imperandi potestatem, & supremam jurisdictionem in suos subditos obtineat, neque ejus imperium ullam limitationem vel exceptionem patiatur, præter decimas redituum & spoliorum, decimas quoque è liberis Christianorum exigit. Res miserabilis & deploranda, quæ ministrorum qui ad tributum hoc exigendum constituti sunt, crudelitate magis misera & calamitosior redditur. Hi elapso quinquennio omnes provincias pervagantur, sibique omnes Christianorum filios, qui decimum vel decimum quartum ætatis annum attigerunt, adduci in conspectum cogunt; ex iis semper quintum segregant, qui maxime ipsis

ipsis arridet. Robur inprimis & corporis constitutionem considerant. Facta collectione, quæ ascendit ad decem vel duodecim millia puerorum, Constantinopolim eos deducunt, ubi cum ijs, qui ex præda Imperatori cedunt & ære comparantur, in duas classes seu cohortes dividuntur. In priori asservantur ij, qui liberaliori sunt vultu & facie decentiori, in altera vero qui rudiores & agrestiores videntur.

Hi *qui rudiores*, per Natoliæ oppida distribuuntur, & rusticis operibus ruri scilicet arando, & pecudum gregibus custodiendis, materiæ atque lignis ad ædificia portandis, alijsque ejusmodi laboribus applicantur, ut corporis vires roborent & confirment, quo magis idonei ad militiam evadant. Nonnulli ad remos alligantur; non ut naviculariam discant, sed ut assiduis molestijs callum obducant. Vbi decimum octavum ætatis annum attigerunt (quo tempore nullo precio Imperatori constiterunt) & in Turcica lingua & moribus satis sunt edocti, qui mari serviunt Galliopolim vocantur, ubi triremibus impositi curæ ac disciplinæ seniorum Ianizarorum committuntur, arte militari, donec reliquorum Ianizarorum matriculæ inserantur. Qui in Natolia fuerunt enutriti in Seraglium Constantinopolitanũ vel alia pertrahuntur: ubi militarem addiscunt artem, inprimis verò arcum tendere, bombardas explodere, & reliqua belli exercitia tractare discunt. Ex hac classe suppletur numerus custodum aulæ regiæ; quorum numerus constat duodecim mille Ianizaris selectissimis, sumptibus Imperatoris institutis. Hi alium patrem vel fautorem præter Imperatorem non agnoscunt; in aula nihil aliud præter ejus majestatem, liberalitatem & laudes decantari audiunt, unde affectus & reverentia erga Imperatorem adeo in ipsorum mentibus obfirmatur, ut tanquam ab ipso creati, fidelissimi & obedientissimi existant. Hi dum eandem habeant originem, & eâdem disciplina & arte instituti & imbuti sint, nervum

robustissimum Turcicæ militiæ efficiunt, imitantes eam quæ toties commendatur Macedonum phalangem, vel Romanorum legionem, licet hi leviter tantum sint armati. Eorum Aga vel Dux præcipuum munus aulicæ militiæ gerit. Hi sunt quibus cura atque custodia præcipua totius aulæ & palatij regij commissa atque concredita est, qui ipsum Principem & ejus thesauros tuentur atque defendunt. Vbi regni caussâ lis atque dissensio oritur, illi eam decidendi potestatem habent; plerumque enim in regno succedit, quem illi, tanquam palatij rectores, eligunt. Eorum benevolentiam Imperatores sæpius multis privilegijs & immunitatibus sibi compararunt. Quibus insolentiores redditi, ipsis sæpe Imperatoribus metum atque timorem incusserunt. Matrimonia non contrahunt. Ob nullum atrocius delictum, ne ipsum quidem homicidium, graviori pœna quam capitis diminutione, nomine ipsorum è matricula deleto, vel relegatione in præsidia longinqua, ubi gravius ab hoste periculum imminet, affici queunt. Propugnacula Ianizari tuentur. Asapij vero duplici numero urbis portas custodiunt, ut immunes sint à Ianizarorum insolentijs. E Ianizaris eliguntur ducenti satellites, qui semper latus Imperatoris circumstipant. Ex ijsdem trecenti alij ad portas aulæ excubant: quorum dux Capibassi dicitur, quod officium inter præcipua refertur, quod aditus inde ad Sangiachatum pateat. Mille Ianizari canes venaticos curant. His omnibus Aga imperat. Sunt tamen inferiores quoque duces Iacabassi seu Centurio, Oddobassi Decurio seu vicarius, Alfier judex, & scribæ. Oddobassi seu Decurio subditis suis militibus de hospitio & victu, in expeditione verò de equis ac tentorijs prospicere tenetur. Nemini tamen equo incedere permittitur, præter centurioni, vicario, & judici, stipendia ipsis numerantur singulis mensibus. Aga ex timaris seu feudis percipit sex mille ducatos annuos; à thesaurarijs vero plus mille aspe-

aſperis ſingulis diebus. Vicarius ejus habet ter mille ducatos ex timaris & ducentos aſperos: centurio ſexaginta aſperos: quadraginta decurio; Ianizzari privati quinque habent, ob benemerita tamen octo interdum ipſis numerantur; ubi egregia fortitudinis ediderunt ſpecimina ad gradus altiores vel ſatellitum vel oſtiariorum, vel aliorum promoventur (quorum quilibet viginti aſperos in dies ſingulos accipit) quidam etiam Sangiacchi creantur. Præter ſtipendia illis dantur ſingulis annis arcus, duo induſia, & panni tantum, unde ad conficiendam veſtem eis ſufficiat. Hi ſunt qui ex claſſe poſteriori robuſtorum & agreſtium puerorum, deſumuntur.

Quod attinet ad *alteram claſſem puerorum*, qui nobiliori & acutiori ingenio præditi eſſe videntur, illi per Seraglia, quæ ſunt Conſtantinopoli Peræ & Adrianopoli diſtribuuntur. Eorum quingenti Conſtantinopoli aluntur ſub Eunuchi diſciplina. Iique è tota cohorte ſegregantur, ut in lege & lingua Turcicâ, atque alijs honeſtis armorum & rei equeſtris exercitijs inſtituantur. Ex his ſex ad cubiculum regium deſtinati ſunt; ejus curam atque cuſtodiam bini ſingulis diebus per vices gerunt: ubi hoc munere ad tempus functi ſunt, alij ipſis ſubrogantur. Priores vero qui octodecim annos nati in Spahorum numerum aſſciſcuntur, & ad graviora munera promoventur, prout ætas atque induſtria ipſorum meretur, nimirum Agæ vel Baſſæ creantur. Spachi (Spachioglani ſeu juvenes equeſtres ab alijs dicti) initio pauci fuerunt numero, ad ducentos fere. Plerique Principum erant filij; unde ferunt in Peloponneſi expugnatione nobilium filios in Seraglijs fuiſſe conſervatos, & Imperatoris Trapezuntis filios eòdem collocatos fuiſſe, ut diſcerent & ſeſe exercitarent. In hac turma verſabantur quoque initio imperij ij Principes, qui aulam ſequi neceſſario cogebantur. Vbi verò paulatim illuſtres Græciæ familiæ extinctæ & abolitæ ſue-

Laoni. l. 5.

fuerunt, numerus verò equitum istorum ad tria millia excrevit, fieri non potuit ut eodem rigore electio hæc fieret. Nobilium igitur familiarum defectum supplevit honesta & liberalis faciei & corporis constitutio. Horum Spachorum quilibet quinque servos equites in bellum ducere, & in eundem usum semper alere cogitur. Ii in separata turma ad latus dominos suos sequuntur, sed ob splendidum vestitum quo induuntur non minus sunt conspicui, quam ipsi domini, qui sericis & Attalicis vestimentis induti & generosis equis instructi, splendidissime incedunt. Eorum arma præcipua sunt machæra, clava & lancea. Post Persicum bellum ferreis quoque thoracibus affabre factis armari cæperunt. Ipsorum Aga ex Timaris & stipendio habet quingentos asperos in singulos dies; Spachorum vero quilibet viginti quinque usque quadraginta asperos accipit. His ubi ad maturiorem ætatem attigerunt, in matrimonium collocantur puellæ quæ ab infantia tanquam mancipia fuerunt enutritæ in Seraglio privato, ubi semper trecentæ aluntur. *Slichtari* aliud genus equitum numero & pompa Spachis similes, viliora habent stipendia, & tres vel ad summum quatuor servos alere tenentur. Ex Seraglio puerorum Constantinopolitano segregantur, cujus defectum alterum quod est Peræ supplet. Agam habent & reliquos belli ministros. In acie & expeditionibus sinistrum cornu Imperatoris defendunt: Spachi vero dextrum. Ex ijs quingenti diurnas atque nocturnas excubias armati ad regis cubiculum agunt; à quibusdam eodem cum Spachis nomine comprehenduntur, cum exigua inter illos sit differentia. Duæ adhuc equitum sunt cohortes numero & pompa prioribus inferiores, quibus tamen armis & robore bellico non cedunt. Vtraque peculiarem habet Agam. Altera mille equitibus selectissimis constat, ex ignobilioribus hominibus collecta, quorum tamen virtus & fortia facta nota sunt.

His

His multi ſeſe adjungunt Ianizari, tum Imperatoris, Baſſarum & aliorum magnatum ſervi ac mancipia. Illi enim honori ſibi ducunt, ſi quem è ſuis militantem habeant, inter eos qui ob virtutem Imperatori chari ſunt. Altera cohors mille equitum eſt, è Turcis natis collecta atque conſcripta. Qui ſoli in aulam recipiuntur; nec admittuntur, niſi exercitatiſſimi, quique multis heroicis facinoribus fortitudinem ſuam teſtatam fecerunt. In iis inprimis requiritur dexteritas & agilitas in equitando, in vibranda lancea & ſtringenda machæra: ut videatur cohors hæc ad oſtentationem dexteritatis collecta eſſe. Ordines æque atque priores in acie obſervant, iisque non ſunt inferiores, viliora tamen ſtipendia habent nec ultra duos ſervos alunt.

Deſcripſi totam aulicam militiam: quæ conſtat duodecim millibus peditum & quadraginta millibus equitum; militibus ſcilicet ſelectiſſimis. Inter proficiſcendum Ianizari quaſi corona cingunt Imperatorem; à latere eum circumſtipant Spachi atque Slichtari: hos ſequuntur duo reliqui equitum ordines: ſervi à latere, remotiori tamen loco, ſuos comitantur dominos. Poſt Ianizaros proximo loco incedit Emitlemus: coram quo Imperatorium vexillum albo & viridi colore inſignitum portatur. Illum excipiunt ſex Sangiachi; quorum quilibet lanceam, (cujus cuſpis aureo globulo, & parte caudæ equinæ, armata) geſtat. Eodem ordine acies inſtruuntur, & caſtra metantur. In quorum medio aula & prætorium conſtituitur, quod reliquus exercitus tanquam agger circumvallat. Quin & Ianizari ſæpius ſua tentoria palis in terram defixis muniverunt, quemadmodum ad Varnam contigit; vel machinarum catenis invicem devinctarum atque ligatarum vallo ſeſe muniunt, ut ad Agriam vidimus.

Præter eas, quas modo numeravi copias nonnulli alij reperiun-

riuntur, quos vel genus familiæ, vel officij ratio in bellum trahit: Iudices nimirum, Thesaurarij, & Consiliarij. Hi longos mancipiorum series secum ducunt. Quidam eorum tria alij quatuor vel quinque millia servorum possident; qui solis vestibus armis & dominorum insignijs internoscuntur. Sed notandum hîc, cum omnia officia ijs conferantur, qui Christianis parentibus nati sunt, non ignominiæ verti, si captivi servi fidem ejurent, quin etiam ubi fortes sese in bello præbent, domini libentius eis filias matrimonio quam ipsis Turcis elocant. His præter victum & vestitum domini certum quoddam stipendium numerant, ne furentur. Quin ne ipsi quidem domini propriis sumptibus eos nutriunt, sed cum teneantur pro quinque aspris equitem in bellum singulis diebus sistere, tot solent alere mancipia: iis qui copiam servorum majorem habent, præter stipendia ex timarorum reditibus prospectum est. Si quis ea quæ dixi diligentius examinet, inter stipendiarios Turcas reperiet ad minimum duas tertias è Christianis constare qui fidem ejurarunt; non solum propter aulicorum verùm etiam eorum copiam qui Timaris fruuntur, & Beglerbegorum atque Sangiachorum servos, quorum maximam multitudinem alere solent; ijs maxime fident, quod sub ipsorum stipendiis & auspicijs tanquam propria quædam cohors militent.

Tres quondam solebant esse Consiliarij intimi, qui ad Imperatorem omnia negocia deferebant, & responsa lata exequebantur. Sed tamen & Beglerbegorum judices supremi (quos *Cadileschiieer* vocant) in concilium intimum admittebantur; in quo Muftius præsidet, cui nemo contradicere audet. Numerum Bassarum auxit Solimannus, quarto prioribus tribus, Barbarossa scilicet, addito, quem etiam Bassæ titulo condecoravit; eadem etiam potestate & titulo Beglerbegis concesso, quo nostro tempore etiam Sangiachos gaudere cernimus. Vnde in Europa tot

Bassæ

Bassæ numerantur, qui quondam Sangiachi tantum vocabantur; ut est Bulgariæ, Bosniæ, Temesuariæ, & Budæ, nec non etiam hodie Iavarini Bassa. Gallipolis Sangiachatus qui mari dominatur, in Bassæ officium sub Barbarossa fuit conversus. Volunt nonnulli etiam Beglerbegorum numerum in Europa auctum esse ut prius in Asia contigit. Sed numero crescente, decrevit dignitatis autoritas. Fuit tamen differentia quædam inter Bassas observata; ut qui in aula viverent *Visieri* seu consiliarij, & inter illos maximus Visierus Azem seu præses vocaretur. Ad hanc dignitatem, quemadmodum etiam ad reliquas supremas, nulli admittuntur, nisi qui cubiculo regio quondam præfuerunt. Barbarossa solus favore Solimanni, qui ipsi plurimum fidit, ad hunc honorem ascendit. Supremus Visierus viginti quinque millia ducatorum habet in reditum; Reliqui non minus sedecim millibus. Ad servos autem nutriendos, & sustentandam familiam haud minorem summam ex Timaris percipiunt. Tum etiam avaritia impulsi, munera à quibusvis libentissime accipiunt, unde maximos thesauros brevi tempore cumulant. Nemo enim sine muneribus ullam sibi gratiam vel favorem apud officiarios promittere potest; qui dedecore se & ignominia affectos existimant, quasi ipsorum imminuatur autoritas, nisi dona ipsis crebra offerantur, quæ in signum recognitionis accipiunt. Hujus rei usum optimè didicerunt Christianorum Principum Legati, qui aditum in aulam & favorem sibi ære & muneribus comparare solent.

Hæ sunt aulæ Turcicæ vires, quæ contra hostem educi possunt sexaginta fere hominum millia; præter servos ministros & mancipia, quorum numerus viginti millia ascenderet. Neque hic comprehendo innumeram copiam eorum, qui carros & rhædas ducunt; nec qui magnatum camelos & mulos qui impedimenta gestant, comitantur. Ferunt nonnulli, ante Selimum quadra-

draginta millia Camelorum à Turcicis Imperatoribus fuiſſe nutrita; Selimum vero horum numerum auxiſſe: in Cairi expugnationem, cum deſertum eſſet tranſeundum centum triginta millia camelorum fuiſſe conducta; quorum tamen pars non exigua tempore belli coëmpta, vel à mercatoribus commodato ſumpta fuerat. Facile etiam crediderim rumorem vulgo ſparſum, quod tum in reliquos apparatus belli tum ad comparandos camelos Turcicus Imperator auri millionem erogarit, non omnino vanum exſtitiſſe; cum conſtet ex longinquiſſimis regionibus victum in caſtra comportandum eſſe.

Ex hoc apparatu conſtat, quantum ad bellum neceſſaria ſit ipſius Imperatoris præſentia, cum tot millia hominum domi maneant, ubi ipſe foras in bellum non proficiſcitur. Eo vero præſente, militia non modò confirmatur ejus reputatione, ſed viribus quoque innumeris augetur.

De ſecundo Militiæ genere Feudatarijs videlicet, qui ex Timaris ſeu reditibus vivunt.

EX Nobilium puerorum cohorte qui Conſtantinopoli educantur, præcipua Nobilitas Aulæ eligitur. Alij adſciſcuntur ex Seraglio, quod eſt Peræ, Adrianopoli & alibi. Iique ubi decimum octavum ætatis annum attigerunt Spachorum militiæ adſcribuntur, certi illis reditus ex timaris ſeu terræ proventibus aſſignantur. Diſtributi in varias provincias demortuorum loca vacantia occupant, Sangiachorum imperio ſubjecti quibus ſemper parent.

Diviſum eſt univerſum Turcicum imperium in duas partes principaliores, Europam ſcilicet & Aſiam. His quondam duo gubernatores ſupremi cum ſummo imperio præfuerunt. Sed cum Selimus plurimas Aſiæ provincias imperio ſuo addidiſſet,

ratus tot amplissimas procul invicem remotas provincias non commodè ab uno solo regi posse, plures gubernatores constituit; qui nullius alterius præter solius Imperatoris imperium recognoscerent, subditas haberent regiones, quas regendas Sangiachis concederent. Ipsi vero gubernatores præcipui Beglerbegi, seu domini dominorum vocabantur.

Europæ Beglerbegus, qui etiam Græciæ seu Romaniæ vocatur, præcipuus est & primus. Vnde Imperatore absente ipse exercitui imperat, eiusque imperio sine exceptione omnes, etiam Imperatoris filii si qui sint in castris, obsequi tenentur. Castra eius ad dextrum latus prætorii collocantur; & in acie dextrum latus Imperatoris claudit. Imperat quadraginta Sangiachis vel circiter (nisi forsitan eorum numerus hodie auctus sit) sub quorum imperio sexaginta millia Spachorum continentur; quos Timariatos vocant, quod ex Timaris & prædiorum rusticorum reditibus victum habeant. Non enim accipiunt aliud stipendium. In cujus vicem certi ipsis assignati sunt pagi & campi; quorum cultores decimas illis ex omnibus proventibus reddere coguntur. Iidem viginti quinque aspros per capita solunt, quæ pecunia ad Imperatorem redit: tum & angarias serviunt, & alendis pecudibus, fructibus subministrandis, atque aliis modis premuntur. Mulcta quoque ad Timariatos pervenit, & ipsi rusticorum iudices sunt & de caussis cognoscunt. Inde nata est illa extrema necessitas, qua miseri illi premuntur: ut vix tantum eis relinquatur, unde vitam miserè tolerare possint. Semper enim duplex stipendium ad minimum exigunt. Beglerbegus ex Timaris sedecim mille ducatos annuos habet in reditum, ille tamen plus quadraginta millibus percipit. Sangiachi qui hosti sunt proximiores, vel ad limites Imperii morantur, plures Spachos sub se habent,

& ampliores etiam reditus à quinq; in duodecim millia ducatorum possident. Spachi initio quidem ultra sexaginta ducatos annuos non percipiunt, sed pro ipsorum meritis stipendium eis augetur usque ad trecentos ducatos. Pro centum ducatis equitem lancea & machæra armatum, atque duobus servis stipatum, in bellum mittere tenentur. Multi centum, alii quinquaginta mancipia alunt, prout amplam habent mercedem. Beglerbegus ultra mille servos tenet. Si cui Spachorum propter merita luculentius stipendium præter trecentos ducatos assignandum esset, ad altius officium promoveretur, puta *Subaßi*. Quorum quadraginta in Europa reperiuntur, iique quadringentos mille ducatos percipiunt, plurium cohortum duces sunt, & vel urbem quandam regunt, vel propugnacula defendunt. Existimo eosdem esse, quos in finibus proximis Beghas nostri vocant. Hinc iudicare licet, quam probè stipendia apud Turcas distribuantur; neque quicquam frustra collocetur; sed qui plus præmii habet, plures milites in militiam ducere cogitur. Pacis tempore domi hi manent, & suis Timaris fruuntur: in excursionibus vel in bello, quòcunque mittuntur, ad primum ducis mandatum proficisci coguntur.

Soli Europæ Beglerbego, qui Sophiæ residet, Constantinopoli morari & Visierorum concilio interesse licet. Reliqui sine licentia provincias suas egredi non audent. Stipendia possunt distribuere ad sexaginta usque asperos, pro libitu; quibus suis cognatis & familiaribus inprimis prospiciunt.

Cum *Asiam* unus tantum gubernaret Beglerbegus, majores quidem vires habuit quam Europæus, sed autoritate illi fuit inferior. Quæ tamen postea magis imminuta fuit, cum officium illud divisum & pluribus concessum fuit.

Natoliæ Beglerbegus quatuordecim mille ducatos habet ex

ris.

Timaris. Ei parent duodecim Sangiachi; quorum stipendium est quatuor vel sex mille ducati: & decem mille Spachi. Absente Græciæ Beglerbego ipse imperat militibus, & ad sinistrum latus Imperatoris incedit.

Caramaniæ Beglerbegus decem millia ducatorum, septem Sangiachos, & quinquies mille Spachos habet.

Beglerbegus *Amasiæ* habet octo millia ducatorum, quatuor Sangiachos, & quatuor millia Spachorum.

Armeniæ minoris Beglerbegus decem millia ducatorum habet; septem Sangiachos; septem millia Spachorum.

Mesopotamiæ Beglerbegus in Persiæ confiniis triginta millia ducatorum habet: duodecim Sangiachos: decem millia Spachorum.

Beglerbegus *Damasci Syriæ & Indiæ* habet vicesies quatermille ducatos, duodecim Sangiachos, viginti millia Spachorum.

Cairi Beglerbegus habet triginta millia ducatorum, sedecim Sangiachos, & sedecim millia Spachorum.

Omnes isti Beglerbegi Sangiachi & alii servos alunt, ut dixi, prout ratio stipendiorum patitur. Etsi igitur ultra centum triginta millia Timariatorum in exercitu non compareant, hi tamen ultra trecenties mille milites, qui in aciem educi possunt, ob servorum copiam, efficiunt. Non annumeratis iis, qui carros vehicula & iumenta conducunt, vel qui mercaturæ exercendæ & lucri faciundi caussa castra sequuntur. De quorum immensa multitudine ex prioribus copiis iudicium facere licet.

De tertio militiæ genere: nempe de iis copiis quas subditæ provinciæ ad mandatum Imperatoris in bellum mittere coguntur.

VBi primum Turcæ in Europam transierunt, præda allecti excursionibus inprimis fuerunt dediti. Neque ulli

labori vel periculo pepercerunt, lucrum modò facerent, cui inprimis inhiabant; adeò ut cum iam pedem fixissent in ea regione, & colonia quædam in Thracia substitisset, ægre à ducibus continere potuerint, quin more suo prædatum excurrerent. Decreto igitur promulgato ut abstinerent ab eiusmodi deprædationibus, illi cupidiores redditi sunt: utpote qui iam assuefacti essent ex raptu victum quærere. Vbi verò aliud propositum fuit edictum, ut qui excurrere prædatum vellet, in constituto loco & præfixo tempore armatum sese sisteret, sæpius ducenta sæpius trecenta millia hominum in eum eventum convenerunt. Ex tantâ multitudine duces præcipui eos secernebant ad futuram expeditionem, qui ipsis videbantur maxime apti & idonei, & armis quoque optime instructi essent: reliqui domum repetere iubebantur. Quilibet autem studebat talem sese præbere, ut dignus haberetur ad excursionem. Vnde mos ille primùm inter rusticos invaluit, tum etiam in urbes atque oppida irrepsit: ubi ad trigesies mille homines designati fuerunt, quibus non modò permissum erat in bellum proficisci, sed cogebantur quoque inviti, ad mandatum Imperatoris, in constituto loco, equo armis lancea & machæra instructi comparere. Consuetudo illa adeo successu temporis fuit inveterata, ut iam officii ratione teneantur subditi eam observare.

Qui hunc in modum frequentant militiam *Acanzi* vocantur seu voluntarii milites: ex natis Turcis selecti, qui solummodo quibusdam gaudent privilegiis, nec aliud stipendium recipiunt. Rustici victum ipsis suppeditant. In transitu præcedunt exercitum, lustratum & deprædatum loca ubi pervagantur. Ex horum numero fuerunt quindecim illa Turcarum millia, quæ in secunda Solimanni expeditione Viennensi Linzium usque excurrerunt. Sed in

in Europa numerus eorum acquisitione novarum provinciarum crevit. In Asia quoque ingens eorum multitudo est. Selimus devictâ Paphlagoniâ & Armeniâ minore, in utrâque triginta millia Acanziorum creavit. Hi, etsi magis idonei ad excursiones quam ad pugnas existunt, eorum tamen plurimi armis & equo optimè instructi in bello comparent, & fortissimos sese præbent: ut haud raro, ex Sangiachorum recommendatione, Beglerbegi ipsis de Timaris prospiciant.

Comitantur hos plerumque qui *Martolossi* dicuntur, & *VValachi*, atque *Tartari* vel alii, qui callum obduxerunt in latrociniis; maxime vero in earum regionum confiniis, in quibus deprædandi & excurrendi commoditas est. Vbi lubenter ad partem prædæ admittuntur, quod locorum & viarum sint gnari & experti.

Hinc inde per provincias multi reperiuntur milites veterani & emeriti, vel quibus ob alias causas immunitas à bellis concessa est. Assignantur illis prædia & pagi in recens captis regionibus; pro quo beneficio equorum illi vel peditum certum numerum in bellum mittere tenentur. Transmittuntur prædia ad successores quoque. A Turcis *Masellini* vocantur. In Europa sex millia eiusmodi equitum, peditum vero maxima copia reperitur. Exigua tamen eorum opera in pugnis existit; licet provinciarum inspectores sedulò isthuc laborent, ne homines inutiles in bellum mittantur.

Asappi pedites sunt Turcæ, quorum ingens multitudo, stipendia licet vilissima accipiant. Eorum in Europa quadraginta millia inveniuntur. Hasta arcu & machæra pugnant. Verum cum neque assueti sint ad militiam neque exercitati, præstat illis uti ad expugnationes locorum, ad comportandam materiam, & cuniculos agendos, quàm ut in aciem

producantur. In hunc tamen usum maxima copia fossorum conduci solet, præter eos qui certa habent ab Imperatore stipendia, & quos pagi in militiam mittere coguntur. Asappiorum quoque magnum numerum Imperator hinc inde per urbes, Natoliæ inprimis, in præsidiis habet, ut bellicis assuescant laboribus; quò eorum opera in re maritima uti possit.

Sæpius quoque contigit, ut *ære conducti* fuerint milites nostro more; cum præsidiarios evocare è confiniis hosti oppositis & aliò transferre non videbatur omnino tutum. Solimannus in Asiam proficiscens hac ratione usus est. Eandem si hoc tempore Turca observare velit, dubium non est, quin præter eas, quas modo recensui, innumeras alias copias adunire & colligere possit.

Adparet igitur, non frustra sæpius sparsum fuisse rumorem, de Turcici Imperatoris expeditione cum centies quater vel pluribus hominum millibus suscepta. Plus admirationis habet *ordo*, quo tempore brevissimo colliguntur. Vbi primùm nuncii cum mandatis ad eos perveniunt & tempus profectionem admittit, sese parati sistunt. Stupenda est tranquillitas unio & obedientia, quæ in immensis illis castris observatur. Vbi strepitum & clamorem excitare ob quamvis etiam caussam prohibitum est; quo tumultus evitentur.

Finem hic PRIMÆ *parti opusculi mei imponam. In qua videre est, quibus mediis Domus Ottomannica ad tantum imperium pervenerit. Recensui igitur brevem historiam rerum à Turcis gestarum: tum artes & vires eorundem; & inserui nonnulla de administratione Imperii, quæ non parum facient ad nostrum propositum. In* SECVNDA *parte ostendam, qua ratione potentia hæc in Vngaria adhibito mediocri Germanorum auxilio vinci possit.*

PARS

PARS SECVNDA.

CVM in parte priori declaratum fuerit, quibus artibus fraudibus & viribus Domus Ottomannica ad tantum Imperii culmen pervenerit, superest ut videamus, quomodo Hungarorum potentiæ adhibito Germanorum auxilio, vinci & superari possit. Vires igitur utriusque nationis examinabimus, & cum hostium potentia easdem conferemus. Vnde quæ partis utriusque commoditates sint quibus alteram superat, vel incommoditates quibus cedit, tum quomodo ad victoriam consequendam in bello procedendum siet, innotescet.

SECTIO PRIMA

CAPVT I.

DE VIRIBVS GERMANIAE.

Quæ sint vires Germaniæ atque Hungariæ, ex rebus antehac ab utraque natione gestis, constat. Germani quondam plurimis Romanorum legionibus fortissime restiterunt. Sola Saxonia per triginta annos continuos cum Carolo Magno pro libertate patriæ certavit. Non ita pridem in civilibus discordiis paucæ civitates Imperiique ordines, ad centum millia hominum optime instructorum in bellum eduxerunt. Inde quid reliquæ possint, ex incolarum fortissimorum multitudine, ex regionis opulentia, propter varia mercimonia quæ ibi exercentur, & metallorum quæ effodiuntur copiam, ex fertilitate & rerum ad vitam humanam necessariarum abundantia, conjicere licet. Quælibet civitas libera si mille milites, quod exigui momenti res foret, contra Turcas in bellum mitteret, immensus copiarum numerus existeret. Constat sane, unam earum, reliquorum sociorum auxilio destitutam, Imperatori sese opponere ausam fuisse. Super vacuum

puto,

puto, ex ſingularum provinciarũ & urbium hiſtoriis & annalibus rationes deducere, quibus Germania ſola centum vel plurium milliũ hominũ exercitum per annum ſuſtentare valeat; ut interim neq; artificia neque agricultura detrimentum patiatur. Siquidem ab Imperio, iis nimirum urbibus & provinciis, quæ Imperatorem Romanum tanquam dominum ſupremum agnoſcunt, (è quibus patrimonium Domus Auſtriacæ excipimus) ſolummodo triginta hominum millia tam equitum quam peditum in quatuor annos poſcimus. Totidem à provinciis Auſtriæ Archiducatui & Bohemiæ regno ſubiectis petimus; additis neceſſariis impedimentis bellicis, tormentis, machinis, & iis quæ ad victum hominum, atque pecudum requiruntur. Nec rem petimus impoſsibilem, vel quæ nulla ratione fieri poſsit, ſed ne difficilem quidem. In annos tantùm quatuor hunc apparatum requirimus: ut diſcant viciniores quanta cum facilitate rabies & furor hoſtis tam immanis cohiberi poſsit; quem jam ad portas fere Germaniæ perveniſſe Javarino Agriaque capta, imo in Germaniam ipſam paulatim tendere, eòque omnia eius conſilia directa eſſe, cernimus.

CAPVT II.

DE POTENTIA HVNGARIAE.

Idem ſane de Hungaria ſtatuendum eſt. Nam etſi pars ejus maxima & fere præcipua à Turcis poſſideatur, quæ tamen Chriſtianis adhuc patet tam egregie culta & habitata eſt, ut ſi vires ſeriò conjungere vellet, patriam univerſam è tam gravi jugo in libertatem vindicare, ejuſque poſſeſſionem hoſti ancipitem reddere valeret. Sub Hungariâ vero omnes eas provincias intelligo, quæ verſus Walachiam Tranſylvaniam & Croatiam tendunt, & huic regno ſubiectæ fuerunt, cum primùm

primum Turcæ arma illi intulerunt. Sola *Transylvania*, 1394.
proprijs viribus in unum coactis, Turcarum impetum sæpius 1440.
repressit, maximaque eis intulit damna. Inprimis vero sub 1450.
Corvino, Stephano Battoreo, & non ita pridem sub Andrea *Hortens.*
Battoreo, qui Ferdinandi Imperatoris nomine eam guberna- 1551.
vit, egregia fortitudinis & potentiæ specimina edidit. Hic
quinquaginta millia millitum tunc collegit, ut ingressu
prohiberet Turcas, & cum septuaginta millia militum Lip-
pam obsedit. Quid vero nuperrime Sigismundus Princeps 1595.
contra hunc Tyrannum non est molitus? Nonne Sinan
Bassam fortissime ex Walachia ejecit? eique gloriam rerum
prosperrimè in oriente & occidente gestarum, & tanto tem-
poris spacio acquisitam eripuit, maximamque ejus laudibus
maculam inussit; ut animi dolore & indignatione tandem
mortuus dicatur. Nec unquam Turca unguibus suis Tran-
sylvaniam arreptam retinere potuit, licet astu & insidiis sæ-
pius id tentârit. Tantùm abest ut hoc tempore illud effice-
re queat, cum tam fortes heroes ipsi resistant, qui non modò
omni fide & diligentia eam tuentur, sed imperij quoque li-
mites diutissime prolatant. Nec *VValachia* suo defuit offi-
cio, cum strenuos nacta est duces & Principes; qualis Dracola
fuit, cujus strenuitatem & alacritatem hostes sæpius experti
sunt. Nec rarò Turcicarum copiarum hæc regio sepultura
exstitit. *Hungaria superior* cis & ultra Tibiscum sita, tanta
incolarum multitudine est referta, ut justus inde exercitus
conscribi posset, si vero zelo patriæ succurrere velit. *Croatia*
inter omnes Regni provincias in pessimo statu versatur, nec
nisi paucissimos, sed optimos tamen, milites in bellum mit-
tere potest. Sed quid tam exactè minutissima hæc exami-
nare juvat? cum ex omnibus hisce regionibus tantum qua-
draginta millia hominum in bellum per quatuor annos con-
tinuos mitti poscamus; quod fieri potest commodissime &
facilime.

 Hunc

Hunc in modum facta computatione, ad Vngariæ fines centum millia hominum tam equitum quam peditum convenient, qui in tres partes, ut paulo post dicemus, distribuendi sunt.

CAPUT III.

COMPARATIO TURCICAE ET CHRISTIANAE MILITIAE.

Videndum jam porro, quomodo cum tanto militum numero ter quater vel quinquies centena Turcarum millia superare valeamus. Initio utriusque partis potentiam & commoditates belli tum incommoditates quoque comparabimus. In quo examine quatuor consideranda veniunt quæ militiam diversam & variam reddere solent: unde commoditates exercitui accedunt: Dux *nimirum* belli Generalis, Milites, Arma *& deniq;* Comeatus. *Hinc tandem oritur Ratio procedendi contra hostem de qua ultimo loco dicendum est.*

Dux belli generalis.

I. NOn hic locus differendi de belli duce, quibus ille qualitatibus & virtutibus dotatus esse debeat, de qua re integrum volumen conscribendum foret. Nec quantum momenti persona ducis universo exercitui afferat. Nam sapientes judicarunt, satius esse cervos militare sub leonis quam leones sub cervi auspicijs. Ipsa docet experientia, multa maxima pericula & difficultates ducum prudentiâ aversas & superatas fuisse, ubi copiarum robur vanum exstitisset. Plurimi exercitus ex abjectissimis hominibus collecti maxima ediderunt belli facinora, strenui ducis virtute allecti & conducti. Nec unquam legimus, ducem pusillanimum & abjectum ex optimâ constitutâ militiâ fortiorem & prudentiorem evasisse.

His

His igitur rebus in aliam occasionem remissis, unicum mihi, quod ad hoc bellum plurimùm conducet tractandum reservo, auctoritatem sc. ducis; quæ in Turcico exercitu plus quam usquam alibi viget. Namque Turcicus Imperator absolutus est dominus. Cujus ex arbitrio pendet quidlibet pro libitu disponere & imperare; nec alios in consilium adhibere, vel aliorum rogare consensum etiam in rebus gravissimis, tenetur. Non igitur mirum, si imperatores bellici tantâ instructi autoritate res præclarissimas gerant. Parem ac prorsus eandem potestatem Turca ducibus suis quos exercitui præficit largiri solet; nihil suæ auctoritati reservans, quàm de bello gerendo vel pace sancienda delibetationes. Titus Livius in pulcherrima illa Alexandri Magni cum ducibus Romanis comparatione idem plane confirmat; quod nunquam Romani duces plenam de bello gerendo potestatem habuerint: sæpius à Tribunis plebis delectus antequam Roma discederent impediti fuerint; quod post tempus ad bella juerint: quod ante tempus comitiorum caulsâ revocati fuerint; in ipso conatu rerum circumegerit se annus: quod collegæ nunc temeritas nunc pravitas impedimento aut damno fuerit: quod male gestis rebus alterius successum sit: quod tyronem aut mala disciplina institutum exercitum acceperint: Sed reges non liberi solum impedimentis omnibus sed domini rerum temporumque, trahant consilijs cuncta non sequantur. In eandem sententiam suasit Fabius Maximus Senatui Romano, ut Annibali ducem quendam strenuissimum opponant, eique liberam imperandi & decernendi potestatem tribuant, nec temporis vel belli gerendi modum ei præscribant.

Lib. 9. *Lib. 14.*

Duo hæc testimonia ex accuratissimo authore deprompta nos admonent, quid ducibus nostris, quos contra Turcas emittimus, inprimis desit; libera scilicet agendi & impe-

randi authoritas. Quâ cum polleret Alexander, tanquam Princeps absolutus, quidvis imperavit pro libitu. Secus poterant Romani duces, qui reipub. parebant, hos tamen eadem pollere auctoritate Fabius volebat. Tritum est Politicorum axioma, Rerumpublicarum deliberationes & executiones tardius procedere, quam Principum; quod in illis plurimorum consensus & judicia requirantur, quæ sæpius propter varia consulentium ingenia varia sunt & diversa. Germania atque Hungaria mixtum quoddam imperium habent. Princeps enim reliquorum ordinum consensum in comitijs requirere & impetrare tenetur; sine quo in bellum proficisci non potest. Etsi in omnibus alijs rebus ad rempublicam & ad libertatem contra tyrannos vindicandam spectantibus hic procedendi modus approbari potest: in rebus tamen bellum concernentibus damnosissimus & periculosissimus est. Inprimis vero ubi cum adversario potenti, qui libere imperat & expeditiones celerrimè prosequitur, bellum gerendum est.

Ejusmodi militandi rationem reverà Turcæ observant, Quos arma arripuisse, & excursionem ad felicem eventum produxisse, ac reduxisse copias vidimus, citius quam nostri, comitijs atque conventibus immorati, vires colligere & militem conscribere potuerint. Huic malo remedium commodius illo Fabij Maximi applicari non potest. Vt nimirum dux belli eligatur, qui supremam imperandi autoritatem atque potestatem habeat, isque de rebus omnibus instruatur perfectissimè, unde consilium in fortuitis casibus capere possit, ne teneatur aliunde illud petere, cum belli fortuna & vices, ex Scipionis sententia, non semper admittant consilium maturum capessere, vel ex longinquo illud accersere, sed subitò sæpius ineunda sit ratio agendi & ex ipsis eventibus & successu rerum petenda. Secretarius

ille qui discursus ad Livium scripsit, dicit Respublicas quas- lib. 3. c. 10.
dam, ubi suos in bellum duces emittunt, & quid ipsorum sit officij eos admonuerunt, probè illos instruxisse sibi videri, cum ultimo loco severe ipsis imperant, ne ullâ ratione manus cum hoste conserant, nisi prius Senatus ea de re sententiam rogarint. Sæpius sane evenit, ut hostis procul ab urbe dissitus pugnandi occasionem præbeat commodissimam, & tam subitò, ut strenuus dux vix illam animadvertere possit, quæ etiam minima interjecta mora elabatur. Hoc incommodum ex falsa quadam imitatione prudentiæ Fabianæ in prolatando bello oriri, idem auctor scribit, cujus specie eas Respublicas deceptas asserit. Et vero Fabius legitimo exercitu quem Annibali opponeret instructus Martis aleam nunquam fugit; sed ex prioribus cladibus cautior factus, commoditates pugnandi diligentius explorare & experiri voluit; quæ si ipsi serviebant, aggredientem Hannibalem nunquam reformidavit: nec Hannibal omisisset illum in proprijs munitionibus aggredi, nisi castra ipsius optime munita, & satis virium, quibus se suosque tueretur, eum habere novisset. Neque Fabius potuisset evitare pugnandi necessitatem, nisi castra ab Hannibale ad aliquot milliaria remota collocasset. Quod Philippo contigit, quem Romani armis aggressi fuerant in locis difficillimis & angustis; hos cum ille, sæpius mutatis belli sedibus, ex provincia in provinciam fugeret, regionem universam de qua controversia erat hosti deprædandam & devastandam reliquit; unde cognovit, plenâ Romanos victoriâ frui, nisi eam jacta fortunæ alea denuo ipsis eriperet. Fieri itaque non potest, ut contra imminentes hostes regio defendatur & salva atque incolumis conservetur, nisi aliquando manus conserantur, hoste inprimis illud requirente, quod Hungaria in suo Corvino experta est. Errant igitur sum- 1448.
mopere, qui prohibent duces, quibus regionis defensionem

committunt, ne nisi jussi expresso decreto cum hoste dimicent. Quin potius iisdem imperandum foret, ut pugnent oblatâ occasione commodâ, quæ plus sæpius in bello quam vires ad victoriam facere solet. Ejusdem fuit sententiæ Marchio ille Savornanus, interdictâ pugnandi copiâ duci auctoritatem tribui dicens ut vincatur, sed ut ipse hostem vincat eidem adimi & auferri.

Veg. lib. 3. c. 26.

Qui igitur in Hungariam mittendus est belli imperator, absoluta pollere debet auctoritate, sine exceptione imperandi quæ commoda quæque necessaria ipsi videbuntur. Neque ad præscriptum tempus conducendus; neque singulis annis novus substituendus, sed bellum tamdiu uni alicui committendum, donec tandem ad finem perducatur. Hoc etiam Fabij fuit consilium, & Romani sæpissime id secuti sunt in bellis longinquis, prorogato ducibus imperio sub Proconsulum nomine, quod ad hanc potius quam ad aliam expeditionem hos quam alios magis idoneos judicarent, quod rerum omnium perfectam haberent cognitionem & notitiam. Neque ob unum vel alterum infortunium ab officio dimoveri debent sed confirmandi potius, cum clades acceptæ prudentiores eos & magis cautos reddere soleant. Tum etiam ne in eorum locum alios minus expertes substituamus, qui nostro etiam periculo & damno tandem sapere, & belligerandi rationes quibus hostes utuntur discere cogantur, cum hæ cuivis obviæ & notæ esse minime soleant. Verum enimvero, si libera agendi potestas uni cuidam summo duci tribuatur majori solertia atque industria munus ille suum obibit: siquidem omnis gloria rerum præclare gestarum, tum etiam vituperium & infamia ad ipsum solum reditura sit. Nec prætendere possit à remotiori consilio se impeditum fuisse, in quod nullum ei fuisset imperium, cujusmodi habet in privatum consilium,

quod

quod ſemper illum comitari debet. Quod cum in rebus arduis conſuluiſſent præſtantiſſimi duces, res præclaras magnâ ſuâ cum laude geſſerunt: contra multi magno ſuo cum damno & vituperio illud aſpernati ſunt. Nec parum in bello imperatori confert, ſi peritorum probe novit conſilijs uti; quod in tractatu de Conſiliario bellico brevi me demonſtraturum ſpero.

Milites.

SUnt qui nervum belli pecuniam ſtatuant, ſuamque ſententiam (ut dicit Secretarius) ex Salluſtio probare conantur, cujus tamen mentem illi probe non aſſequuntur. Vult enim Salluſtius, non modò pecuniæ defectum, ſed munitionum & victus inopiam, tum etiam alias occaſiones, ſæpius pugnas accelerare, ut inviti manus conſerere cogamur. Nam ſi, ut volunt illi, pecunia nervus belli exiſteret, Darius qui auri & argenti grande pondus poſſidebat, nunquam ab Alexandro victus fuiſſet: nec Romani Græcos atque Antiochum bello ſuperaſſent. Sapienter Solon Crœſo, cum illi omnes ſuos theſauros tanquam potentiæ ſuæ fundamentum commonſtraſſet, reſpondiſſe fertur: cum bella ferro conficiantur, facile aurum tibi adimere poterit qui ferro melius inſtructus te aggrediatur. Non ſemper auro præclari milites conduci poſſunt: facilius ſtrenui milites aurum & opes acquirunt. II.

Quod in hoc ipſo argumento de Turcarum potentia infringenda dextrè probabimus. Eam nimirum theſauris atque opibus invictam quidem manere, ſed ob copiarum atque militum defectum optime vinci poſſe. Licet plurimi hanc noſtram ſententiam, tanquam abſurdam, paradoxi loco habituri ſint: ob eandem tamen cauſſam pecuniam inter ea præcipue, quæ ad militiam requiruntur, non poſcimus,

mus, sed copias & milites, quod hi verus belli nervus existant. *Primum* consideremus copiarum quantitatem; *deinde* qualitatem, quæ in usu equitum atque peditum consistit: *tertio* denique, utrum hostium an vero nostri milites in diuturniori bello deteriores vel meliores fieri soleant.

1. Quod ad *multitudinem* attinet, non est dubium, quin Turcicus exercitus Christianorum copias longe superet: sed videndum num hæc vera sit belli prærogativa, an saltem talis esse vulgò credatur. Sane perdifficile est & fere impossibile, ut dicit Aristoteles, urbem populosissimam, & innumera habitantium multitudine refertam in officio continere, & probe ac dextre regere, quod ejusmodi hominum multitudo non sit capax ordinis. Vegetius in eandem sententiam dicit, non æque facile esse, cum numerosissimo exercitu quam cum mediocri ex strenuis militibus collecto victoriam consequi. Vnde Romani in bella, quæ haud periculosa videbantur, decem millia peditum, & duo millia equitum sub Prætore mittere solebant: in ea quæ plus videbantur habere periculi, bis totidem sub Consule mittebant: quæ videbantur difficillima & atrocissima, ambo Consules administrabant, quorum exercitus quadraginta millibus peditum, & octo millibus equitum constabat. Ejusmodi militum numero gentes plurimas & maximâ hominum multitudine instructas vicerunt. Xerxes Darius Mithridates atque alij reges, plus damni ab immensa multitudine suorum quàm à fortitudine hostium acceperunt. Nimia multitudo tarde incedit in expeditionibus; facile vel à fronte vel à tergo oppugnari & carpi potest, maximè vero in angustijs viarum vel fluviorum: quæ ad victum atque munitiones pertinent tantæ hominum multitudini difficulter procurari possunt: in prælijs plærumque pars aciei tam immensæ fugit, priusquam ad manus veniatur, solo conspectu hostium fortiter ingruen-

7. Polit. 4.

Lib. 1. c. 1.

ingruentium & resistentium perterrita; ubi semel in fugam conjectus est miles, nunquam fere recolligi, & in pugnam reduci potest, fugam tandem sequitur strages & clades cruentissima, quod multis sane exemplis probari potest. Plus igitur Turcico Imperatori obest quam prodest tanta hominum multitudo.

Eâ in bello cum carere non possit, majores incommoditates experiri cogitur. Cum enim milites Turcæ armis non bene instructi, & ob id etiam ad oppugnationes atque reliqua belli munia, quoties nostris copijs probe armatis & equis ponderosis objici debent, inepti sint, nunquam velitationes vel pugnas ineunt, nisi hominum multitudine se longe superiores existere sciant. Sequuntur aliæ quoque incommoditates, quibus hostes urgentur. Cum enim milites eorum leviter sint armati, & ad excursiones quam statarias pugnas magis idonei, majorem in equitatum quam peditatum curam collocant: sed ubi oppugnationes aggrediundæ sunt, vel aggeres demoliundi, aut fossæ superandæ, vel præcipitia occupanda, in quibus equorum nullus usus est, peditum operâ utuntur exercitatissimorum; quorum qui maxime præstant sunt Janizzari, quibus plurimum fident quod eorum virtute ac fortitudine plurimas victorias consecuti sint. Fatentur tamen imperfectam suam esse militiam, quia ad exercitia pedestria inutiles esse solent. Fugatis enim equitibus, quod superest refugium ad pedites pertenue est, & exiguum propter eorum paucitatem. Quibus non comprehenduntur Asappi, quod fere inermes sint & ad pugnas prorsus inutiles. In peditatu sane gravitas potius & præstantia armorum, & robur ac vires corporis, propter vehementem impetum, quam agilitas atque dexteritas requiritur. Hac Turcæ præstantiores quàm illâ existunt; unde eorum

rum exercitus, ut dixi, plus in excursionibus, & velitationibus seu tumultuarijs pugnis, quam in alio belli usu valet.

III. Sed utrum Christianorum vel Turcarum milites longo belli usu deteriores fiant vel meliores, videndum. De Turcis prius dicam; quorum autoritas atque reputatio quondam constitit in exacta obedientia, exercitijs militaribus; parsimonia in victu & vestibus, patientia in expeditionibus & laboribus; quodque nec mortis tangebantur metu, siquidem fato quod evitari nullo modo possit omnia sibi obvenire credebant. Ut autem nunc etiam talis sit fieri fere non

Lib. 3. c. 1. potest. Ex Secretario sane constat; quod omnis res, quæ sub cœlo continetur vitæ suæ finem ac terminum habeat certum & præfixum, cum sit subjecta infinitis alterationibus, ob quas bonitas, quæ illam solet conservare, successu temporis corrumpitur, nisi quid extrinsecus interveniat, quod ad priorem temperiem eandem reducat. Communis medicorum est opinio; quotidie in corpore humano aggregari aliquid, quod quandoque indigeat purgatione, si hæc medicina & cura nimium differatur tandem corruptionem inde nasci. Hoc ut verum est in reliquis corporibus, in corpore mystico rerumpublicarum facilime evenire solet; ubi non solùm accidentia naturalia operantur, sed variæ consulentium opiniones, propter privata lucra, plurimum ad id conferunt. Respublicæ igitur atque regna, præfixo quodam tempore renovatione quadam opus habent, cujus auxilio ad eam qua prius florebant complexionem atque perfectio-

Lib. 1. c. 19. nem reducantur. Inde concludimus; imperium, mortuo Principe strenuissimo, ad abjectum quendam & timidum translatum, facile ab eo conservari, modò ipsius gubernatio non duret longissime, idque inprimis propter auctoritatem prioris & optimam imperandi formam & ordinem, ob quem tam cito cuncta corrumpi non possunt. Quod si huic

timido

timido alius ſuccedat Princeps ſtrenuus & fortis, regnum is facilè ad priſtinum nitorem reducere & defectus emendare poteſt. Sed ſi timidum & abjectum alius excipiat qui nihilo ſit melior, ſequetur ſine dubio certiſſima regni univerſi ruina atque interitus. Quemadmodum contrà, ubi duo Principes ſtrenui imperium adipiſcuntur, non mirum ſi terminos ejus longe lateque prolatent. Exemplum habemus in regno Romano; ubi Romulus bellator ſucceſſorem nactus eſt Numam pacificum, qui pace atque quiete uſus ad legum promulgationem: hunc ſecutus eſt Tullus animo feroci præditus, qui uſum armorum revocavit: Ancus vero ejus ſucceſſor ad pacem non minus quam ad bellum aptus, cum ad illam potius inclinare videretur, eaque de cauſſa in contemptum apud ſuos perveniſſet, hoc arripuit: atque hiſce vicibus ad tantum imperij culmen Romana aſcendit reſpublica. Contrarium Judæorum regnum expertum eſt. In quo Davidi prudentiſſimo & bello fortiſſimo regi Salomon filius ſucceſſit, qui in pace regnum non propria virtute ſed patris potius auctoritate & dignitate, quæ adhuc in animis ſubditorum atque exterorum vigebat, conſervavit; quod Roboamo, qui hunc ſecutus, non pari eventu ſucceſſit, ſiquidem paterno avo virtute atque auctoritate longe inferior eſſet. Hæc remedia inprimis adhibenda ſunt in ijs regnis, quæ non ratione vel legibus reguntur, ſed à nutu & voluntate Principis & violentia quadam dependent, ad quorum conſervationem ſuprema quædam virtus, nec interrupta ſed continua requiritur. Sane Ottomannicum Imperium præ alijs violentum eſt, quod ab arbitrio unius ſummi regis dependet. Nec ulla libertatis ſpecie gaudet, eòque magis expoſitum eſt mutationibus, quod ſtatuta Imperij non obligent ſubditos ad quietam & tranquillam vitam agendam, ſed cogant quaſi, ut ar-

mis atque rapinis ſtudeant. Quas cum extra territorium exercere non poſſint, domi invicem cum regni interitu eas tractare coguntur. Inde fit ut nunquam intermiſſio à bellis concedatur, ſed uno finito aliud incipiendum ſit, ne milites otio torpeſcant.

Qui diligenter Turcarum hiſtorias ab initio ejus Imperij ad noſtra uſque tempora evolvet, reperiet feliciſſimos ſemper in bello exſtitiſſe maximoſque feciſſe progreſſus eos Imperatores, qui manu ſtrenui & animo forti atque invicto præditi fuerunt; qui legis & ſectæ, quam profitentur, ſtudio in bellis ſeſe exercuerunt, ne otio virtus ipſorum tabeſceret.
1300. Indefeſſa fortitudo & vis animi invicta apparet in ijs Impe-
1481. ratoribus, qui ab Ottomanno regnarunt ad Mahemetem uſque Secundum, qui Conſtantinopolis atque Trapezuntis imperium cum plus ducentis urbibus Chriſtianis ad ſe rapuit. Ipſimet bella caſtrave ſequebantur. Severiſſima diſciplina militum inſolentiam atque luxum cohibebant; turpe ut duceretur militibus etiam qui majora obibant munia, auro vel ſerico veſtiri, vel in caſtris alio lecto, niſi tapeto humi ſtrato, uti. In juſtitia adminiſtranda ſeveriſſime prohibebant, ne iniquis extorſionibus ſubditi premerentur. Sæpius in publico comparebant, & privatorum querelas audiebant; quas ſequebantur pœnæ atque caſtigationes graviſſimæ. Hic regnandi ordo à Bajazethe II intermiſſus, quod vitæ privatæ deditus eſſet, corruptelas in regnum plurimas induxit; quæ temporis ſucceſſu auctæ fuiſſent, niſi maturè Selimus filius illud occupaſſet. Revocavit ille majorum & prædeceſſorum ſuorum conſuetudinem in audiendis ſubditorum querelis, & juris adminiſtrationem reformavit: ipſe bellis præfuit, militiam atque aulam ad priſtinam auſteritatem reduxit, & continuis bellis exercuit. Unde non modò in Europa limites Imperij ſui latiſſime extendit, ſed in Aſiâ quoque Cairi re-

gnum

gnum & Armeniam minorem occupavit, ac plurimas regiones Persis eripuit. Ex quarum conquisitione exercitus ipsius eosdem tulit fructus, quos Romani ex superatâ Asiâ perceperunt: cum milites victores luxum & mollitiem exterorum, splendorem supellectilis, instrumenta ludicra & musica in convivijs, & ciborum exquisitas delitias, in civitatem induxerunt, ad quæ cum ambitio senatorum accederet, ruina exstiterunt tam probe institutæ Reipublicæ. Sic ruinæ Imperij Turcici principium ex Persicis spolijs natum. Quibus aula tapetibus auro & rebus preciosis opulentior reddita fuit; cumque primum tanquam trophæa illata fuissent, postea in usum quotidianum cesserunt, & pompæ perniciosissimæ instar habitæ fuerunt. Ad conservationem ejus magnificentiæ, cum multum pecuniâ opus esset, extorsiones atque angariæ subditis impositæ natæ sunt, & officia auro venalia esse cœperunt. Quod si Selimo alter Bajazethes successisset, dubio procul Turcica militia funditus eversa fuisset; verùm Solimannus bellicosus & strenuus Imperator, qui continuis bellis maximo cum Christianorum damno milites in Ungaria imprimis exercuit, disciplinam priorem restauravit. Successorem habuit Selimum II qui in eâ passim fuit existimatione, ut neminem haberet quem jure timeret; gessit quædam bella, sed maritima pleraque, ipse vero domi permansit. Sub hoc Imperatore militia aulica, otium atque opes nacta, delitijs indulgere potuit; quibus adeo abusa est, ut per ostentationem aulici & officiarij certarent invicem, quis splendidiora & pretiosiora munera Imperatori offerret, majorem aleret mancipiorum numerum, magnificentius auro serico & gemmis ornatus atque vestitus incederet; unde precium pecuniæ auctum, & ad summum avaritiæ gradum omnia fuerunt redacta, nec amplius munera atque officia inter benè meritos distribuebantur, sed ijs qui plus æris obtulissent conferebantur

T.Liv.li. 99.

1520.

1556.

ferebantur. Qui dignitate erant inferiores modum potius cumulandi pecunias, quam gloriæ ex rebus benè & fortiter gestis adipiſcendæ quærebant; ut illius ope ad munera altiora aſcenderent; omnis miſeria redundabat in miſeros agricolas, qui angarijs opprimebantur, & in extremam redacti neceſſitatem agriculturam deſerebant, fugâque ſibi conſulere cogebantur: inde regionum vaſtitas inducta, decimæ non fuerunt ſolutæ, & ſtipendia feudatariorum ſeu Timariotorum ceſſaverunt. Nec ſumptus ſubminiſtrati fuerunt ad aulam & militiam ſuſtentandam. Unde præter loca maritima & limites Imperij reliqua ditio fere univerſa deſerta quaſi videbatur.

Ex his quæ in medium fuerunt allata concludimus: Turcam in hiſce bellis, in quibus unà cum provincijs bello captis ſubditos ad bellum idoneos nullos ſibi ſubjicit, deteriorem potius quàm meliorem ſtatum Imperij ſui reddere; idque magis, quo diutius protrahuntur & ſæpius iterantur ejuſmodi bella, & factiones inter milites copiarum numerum minuunt. Quarum defectus, niſi ordinem militiæ immutare velit, nuſquam alibi quam ex Seraglijs ſuppleri poteſt: in quibus tantus eſt puerorum numerus, ut ſi ter vel quater inſigni clade exercitus afficeretur, defectus occiſorum ſuppleri poſſit. Sed ulterius non ſufficient, etſi extraordinaria puerorum collectio vel exactio fieret; qui tam ſubito excreſcere & ad bellum ſi continuetur aſſuefieri nequeunt. Interim provinciæ incolis privantur, præter ruſticos, quorum nulla habetur ratio, qui ſingulis annis in expeditionibus moriuntur: Aſappi ſcilicet, foſſores, & qui commeatum in caſtra conferunt. Bis ſingulis annis extrema illis calamitas à prætereuntibus militibus infertur; quos hoſpitio excipere & ſtipe juvare tenentur, præter reliquas inſolentias, quæ ipſis inferuntur. Coactus igitur & invitus Turca breviora quidem bella, ſed immen-

immenſo cum apparatu gerit; & ſemel in Aſia pace initâ, quo ruſtici qui ibi ſunt poſt tot tantaſque miſerias perpeſſas quieſcere & ſeſe recolligere poſſint, bellum in Europam transfert, ne otio torpeſcant & corrumpantur milites.

Hinc igitur adparet error quorundam, qui bellum continuando deteriorem Chriſtianorum ſtatum fore exiſtimant; quod non copias ſed pecuniam belli nervum ſtatuant. Quod equidem nunquam mihi perſuadere potui; tum propter rationes ſuperius allegatas, tum quod ipſa experientia fuerim edoctus, Turcas non diuturna ſed vaſtuoſa bella gerere. Quod ſi potius è re ſua fore cognoviſſent, bellum protrahere quam finire, dubio procul conſuluiſſent rebus ſuis, prout ipſis viſum fuiſſet commodiſſimè. Nec dubitandum quin ſæpius hac de re in concilio tot Imperatorum fortiſſimorum, totque ducum ſtrenuisſimorum inſtituta fuerit conſultatio. Namque Imperio quam longisſime dilatato incommoditas illa aucta eſt. Siquidem milites ab extremis limitibus ad alteram Imperij extremitatem, per media quaſi deſerta deduci nequeunt, niſi cum proprio detrimento & ruſticorum everſione. Quod firmum eſt argumentum inſtantis ruinæ, quæ minatur monarchiam hanc, ad tantam amplitudinem & vaſtitatem propagatam, ut partes extremæ à ſuo centro debita auxilia atque ſubſidia difficulter accipere posſint. Verùm nimis diu in hac materia immorati ſumus, quæ tamen conſideratu dignisſima eſt; unde fundamentum præcipuum noſtræ quæſtionis, quam decidendam ſumpſimus, dependet.

Ad deſertionem & deſolationem provinciarum, quæ ex nimia ruſticorum & ſubditorum extorſione & miſeriâ provenit, aliud accesſit ſub Selimo II incommodum non minus grave quam præcedens. Claſſe enim Turcica poſt expugnatam Cypri inſulam profligata atque deſtructâ, & maxi- 1571

more-

mo rerum maritimarum apparatu amisso, adeo Imperator animum à belli maritimi studio subduxit, ut à navigatione & mari protinus abstinere secum statuerit. Secus ac fecerunt majores ipsius, qui incrementi & authoritatis spem non minimam in re maritima posuerant; cum Græci ut sumptibus parcerent ejus imperium sprevissent & neglexissent. Remedium huic malo afferri quivisset, si quis Solimannus regnum adeptus esset: sed Amurathes III successit, qui mollis ipse aulam delitijs & ocio perditam habuit, nec Turcicam militiam enervatam atque corruptam è fundamentis restaurare & ad priorem ordinem revocare; nec pacem cum vicinis conservare novit, qui Solimanni fortitudine perterriti, ab armis hactenus quieti abstinuerant. Imperator delitijs Seraglij vel aulæ vacabat, res quæ Imperij statum concernebant consiliarijs tractandas relinquebat, neque proprias neque hostium vires atque potentiam explorare & perscrutari curabat. Sinani Bassæ consilijs, qui primi Visieri officio fungebatur, irretitus, bellum quod nunc in Ungaria durat, in ejus favorem suscepit, ut inquietæ ipsius voluntati atque naturæ obsecundaret: cujus tamen fructus nimis amaros, præventus morte, gustare non potuit. In Imperio ipsi Ma-
1596. hometes III. omnium cum applausu & lætitia successit, quod ad bellum magis patre Amurathe inclinare, idque à juventute fovisse, videretur. Attamen mulierum illecebris corruptus, non est profectus, ut tot malis hoc in bello illatis succurreret, & remedium afferret, verùm etiam duces militiæ præcipuos vitâ temere privavit, cladium causas non corrupto exercitui sed ipsis ducibus imputans. Primùm
1595. Ferathum Bassam virum bello præstantissimum ad Sinani querelas & accusationes laqueo suffocavit; Sinanus ipse non absque suspicione veneni periit, quod à Transylvaniæ Duce anno proxime elapso cæsus fugatusque fuisset. In tanto ducum

cum præstantium defectu classis curam ejusmodi homini commisit, qui rei maritimæ studium nec didicit unquam neque tractavit. Ipse vero cum Cigala in Vngaria comparuit, forsitan quod exercitus, nisi ipsius sub auspiciis, in bellum proficisci nollet. Agriam exiguâ suâ cum laude cepit, quod neque situ neque manu esset munita, & præsidiariorum culpâ in ejus occupatione haud levis intervenisset. Exercitum Christianorum culpa nostrorum fugavit, cum prius milites ipsius turpi fugâ multoties salutem quæsivissent, quorum numerus infinitus perijt. Quod si, fortuna æque ac virtus bellicumque robur eos destituisset, hoc anno fundamentum suæ libertatis Hungaria primum ac firmum jecisset. Magno sane constabit labore Turcico Imperatori, ut rursus confirmet tot cladibus fractum suorum militum animum; unde ab exiguis nostris copijs sæpius immensa ipsius multitudo cæsa atque deleta fuit. Hinc caussæ patent, ob quas provinciæ quædam integræ ejus jugum excusserunt, Walachia scilicet atque Transylvania, è quibus militiæ Turcicæ plurimæ quondam commoditates proveniebant. Quod scilicet à potentia & viribus earum provinciarum nihil eis periculi metuendum esset, quas semper antea horruerant atque formidarant. Apparent quoque occasiones, cur tam invitè militiæ nomina dent subditi, qui sponte quondam sua & ultrò in bellum procurrebant. Notæ sunt æmulationes atque discordiæ, quæ inter præcipuos duces vigent: inter Sinanum quidem & Ferathum non ita pridem, hodie inter Hibraimum, (cui Sultanæ favent, quod paci studeat & bellum detestetur,) atque Cigalam, qui officio primi Visieri, quod virtute militari commeritus fuerat, privatus ad alios regni limites relegatus fuit Giaffer Bassa suffocatus periit. Quod si hæc tyrannis in reliquorum aulicorum notitiam perveniret, non mirum foret, si communis quædam rebellio sequeretur; cum cuilibet extre-

mum periculum vitæque discrimen jure timendum sit, quod ad libitum mulieris, etsi nihil gravius sit commeritus, incurrere possit. *Et hæc de Turcico exercitu dicta sufficiant.*

NOSTRUM EXERCITUM quod attinet, jure dicimus continuo belli usu longe meliorem cum existere. Namque *Germanorum* civiles discordiæ authoritate atque prudentia Imperatoris Rodolphi sublatæ, & bellorum occasiones extinctæ fuerunt. Ille quidem diu præmeditans, atque secum animo bellum volvens, ad id pacis tempore sese instruxit: interim Germanorum animos pacavit, remotis dissensionibus, quibus irretiti non considerabant periculum, quod ab instante hoste potentissimo imminebat. Hinc factum, ut majora auxilia quam unquam antea Germani contra Turcam miserint. Iidem edocti, quanta facilitate suis viribus Turcicam potentiam infringere possint, relicto pristino belligerandi modo, non solum quæ adhuc possident defendunt, sed hosti quoque offensivum inferre bellum, atque ejus propugnacula & urbes tentare obsidere & expugnare audent. Imperator noster Ancum Romanorum regem imitatus, non minus ad bellum quàm ad pacem aptum sese declarans, subito bellum acceptavit, cum Turcarum perfidiâ, occupatâ Bicciâ Croatiæ propugnaculo, & violatis legatis pax rupta fuit.

Quantum valeat *Hungarorum* virtus contra Turcas, ex eo patet; quod ipsi soli per ducentos fere annos fortissime hosti restiterunt. Vt nunquam vel minimam partem hujus regni sub jugum mittere potuisset, nisi civiles discordiæ aditum præbuissent, & fere januam in id aperuissent. Notæ sunt clades, quas à nostris accepit; tum etiam victoriæ, ob quas plurimi sane duces, qui in Hungaria contra Turcas militarunt, triumphos adhuc hodie agunt. Idem probant tot factiones quæ adhuc vigent. Cum enim plurimi durissimum ejus jugum amplius perferre

ferre nequeant, animo confirmato secessionem fecerunt. Qui nunc difficillima quæque tentant & maxima cum laude ad finem perducunt; inprimis verò cum è sua natione nacti sint Principem Christianum & bello strenuum, qui memoriam Stephani & Matthiæ regis renovat.

Quæ sint *Germani* militis laudes bellica virtute partæ, non opus est ex historiarum serie longius repetere. Natura videtur Germanos complexione & corporis dispositione armorum & belli oneri perferendo aptos procreasse; nec aliud ipsis deest præter exercitium, quo ob diuturnam pacem caruerunt, eoque destituti timidiores in proximis expeditionibus exstiterunt. Siquidem nemo ea fortitudine natura dotatus est, ut primo hostium impetu (nisi irâ sit commotus) animum non dimittat; verùm ubi aliquoties ad manus cum eo fuit deventum & pugnandi modum didicit, abjecto omni timore ipse prompte in aciem descendit. Ejus rei exemplum in Italis vidimus, qui ad Hydruntem, licet bello assueti ne aspectum quidem hostium ferre potuerunt; perciti novi hostis fama & timore. Tum quod novam pugnandi formam prius non fuerant experti, adeo fuerunt perterriti, ut non dubitarint ex Vngaria copias quasdam extrahere & evocare, qui Turcis resistere scirent. Sane usus atque necessitas plurimùm ad instruendos milites in bellicâ disciplinâ conducunt. Vidimus in his ipsis regionibus veteres Germanorum legiones fortissime sese in bello gerere, & exiguo militum numero non modò hostem non fugere, vel detrectare prælium, sed ipsum quoque ad pugnam quærere provocare atque insectari. *Bohemorum* equitatus male apud quosdam audit, quorum rationes ego non intelligo. Namque in Asiâ Cairi delitiæ & aeris temperies homines molles & effœminatos producere solet. Exstiterunt tamen plurimi ejus regionis incolæ, qui Mamuluchorum exercitui sese junxerunt, & diuturno belli

1480.
Bonf. l. 36.

belli exercitio tam strenui evaserunt, ut cum ipsis Ianizaris congredi, & manus conserere ausi fuerint. Rex Matthias in Moraviam quondam delegaverat equitum quasdam turmas, ut hyeme atque æstate ibidem militarent, quæ propter faciei nigredinem atræ legiones fuerunt vocatæ. Harum virtus adeo claruit, ut si quando una earum in exercitu numeroso militabat omnibus formidabilis existeret, & reliquis copiis authoritatem conferret. Quid obstat, quin hoc idem nostro tempore eodem eventu tentetur, & in effectu ponatur?

Bonf. libr. 43.

Concludimus ergo, militiam nostram diuturnitate belli meliorem factam esse: apud Turcas vero contrarium evenisse, siquidem tam subitò copias in occisorum locum propter provinciarum defectiones restaurare nequeant, tum quod in prælijs plerumque fortissimi quique cadunt, quorum in hoc bello, ad minimum centum millia occubuerunt, illi in primis qui in hisce regionibus magis erant versati & cogniti. Quod ad reliquam fæcem exercitus, collectam ex vilissimis quibusvis, attinet, occisorum numerus commemorari non potest. Turca quidem in tam vastuoso imperio facile immensam multitudinem hominum scribere potest; sed pauci in ea milites strenui reperientur, nisi justis præsidiis propugnacula limitanea denudare & privare velit. Obijciunt quidam, etiam à nostris tyrones & novitios in militum numerum referri, qui nunquam antea hostis conspectum viderunt. Fateor id quidem; sed Turcarum diversam esse rationem dico; siquidem noster exercitus hominibus constat liberis, qui etsi cuncti in rebus bellicis non sint exercitati, ingenia tamen ad militiam applicant, & usum tractandorum armorum gladij in primis & bombardæ norunt. Contra Turcarum exercitus, præter Timariatos & milites qui privilegijs gaudent, constat hominibus abjectissimis & vilissimis mancipijs, quæ nulla specie libertatis fruuntur, reliquorum

mili-

militum insolentijs exposita. Rusticis in primis, quibus ne arma quidem relinquuntur; quos Iudæorum fæci abjectissimæ, qui inter Christianos vivunt, verè comparare lubet. Huc accedit, quod in regionibus septentrionalibus homines nascuntur sanguine completi: unde etiam cordatiores existunt, pericula spernunt, nec vulneribus terrentur, ut Physici dicunt, facilius quoque aëris intemperiem perferunt.

Hæc de militibus, nunc de armis.

De Armis.

Arma quod attinet, duo primum in considerationem veniunt: Quantitas scilicet & Qualitas. Ea autem in omni exercitu armorum *quantitas* habenda est, ut non semel inde milites armari possint, sed cum ob varios casus illi pereant, vel usu consumantur vel abjiciantur in fugâ, alia semper asservanda sunt quæ militibus in perditorum locum tradantur. Nec eadem ad cunctos belli usus conducunt: sæpius ubi stratagemate hostis vincendus est, expedit paribus vel similibus armis militem induere, ut hostem decipiamus. *Qualitas* armorum in usu & prærogativa consistit. Alia enim offensiva sunt, alia defensiva. Illis aggeres diruimus, quibus tormenta bellica & omne genus machinarum comprehendimus, & hostem cominus & eminus petimus. Cominus ut est hasta, lancea, gladij & similia. Eminus vero, ut arcus, bombardæ, & omne genus missile. Defensiva arma sunt, clypeus, scutum, ferrei thoraces, loricæ, & quicquid denique tutum corpus ab ictu hostili conservat, quibus dubio procul nostri Turcas longe superant. Armorum prærogativa non omnibus nota est, siquidem è subtili hominis ingenio proficiscitur: cum nimirum diligenter perpendimus, quæ arma hoc loco, hoc tempore, & in hisce actionibus utiliter adhibenda sint. Quod qui non observarit diligentius, contrarium forte suo conatu eventum experietur. III.

De hac materia inferius, ubi de aciebus ordinandis explicandum erit, fusius dicemus.

De Commeatu.

IV. INter reliquas difficultates, quibus nonnulli moti, domi hostem expectandum statuerunt, præcipua fuit commeatus

Iovius. & rerum ad victum pertinentium defectus atque penuria. Siquidem enim offensiuum bellum sit gerendum, longius in hosticum, per desertas scilicet provincias, proficiscendum,& commeatus qui tanto exercitui sufficiet maximo cum labore & sumptu portandus foret; cum milites nostri, qui bonis cibis & vini potui assueti, ejusmodi nutrimento sani & incolumes conservandi sint; Germani inprimis maximâ copiâ indigent; tum pedites propter tot meretrices lixas & calones, inutile genus hominum, qui ipsorum sequuntur castra, tum equites, qui propter armorum gravitatem & ne equos perdant sæpius quiescere solent. Minori apparatu Hungari utuntur. Minimo verò Turcæ atque Tartari. Equos ut plurimum solo stramine & fœno alunt. Milites destituti pane carne & vino sæpius pulmento vel oryza contenti vivunt; laute se vixisse putant si frustum panis biscocti nanciscuntur: vel carne salsa, obduratâ, in pulverem redactâ, & aqua calidâ maceratâ, vescuntur.

Tam austerum vitæ genus quondam apud Turcas in usu fuisse potius credo, quam ut hodie eo utantur. Qui in hac o-

1443. pinione sunt, sententiam suam Vladislai exemplo confirmant,

Bonfin. l. 26. quod defectu commeatus potissimum, cum ad Hemum usque processit, copias reduxisse credatur. Eandem victus penuriam caussam extitisse, quod ad Varnam pugna cum maximâ incommoditate fuerit commissa. Tum etiam quod in Croatia nihil laude dignum effici queat; ob caritatem annonæ potius fieri, quam propter militum paucitatem & defectum.

Vt ad hanc objectionem respondeam, equidem satis mirari

rari non possum, sapientes quosdam viros hisce difficultatibus irretitos, consuluisse tam insignem errorem, ut hostem scilicet domi expectemus, in regione florentissima & fertilissima, ubi commodissime sese possit sustinere, ne cogatur longius adferre commeatum. Non igitur sterilitas sed difficultas commeatum deducendi, & quæ inde secutæ sunt confusiones, nostros perterruerunt, quod nullum huic malo remedium adhibere sciverint. Quod si recte fertilitatem regionis, & commoditatem tot fluminum navigabilium, tantam copiam armentorum & vehiculorum perpendissent, certe ulterius penetrassent. Quod in hunc usque diem nostrâ in primis culpâ & incolarum discordiis intervenientibus nondum tentare ausi sumus. Vladislaum quod attinet, nunquam ille sibi persuasit fore ut Turca pugnam fugiat, vel quod transitu ipsum impedire posset. Non vero credidit fore, ut ex Asiâ tam cito Amurathes contra instructissimum Christianorum exercitum revertatur in Europam, ut ipsum præverteret antequam in Thraciam provinciam fertilissimam perveniret: quod si tale infortunium suspicatus fuisset, facilime rebus suis aliter consulere quivisset. Croatiæ defectibus quo minus consulatur & prospiciatur, nostra potius confusione, tum quod Ordines Regni à bello abhorreant, quam ex ignorantia vel impossibilitate quadam evenit. Cum videamus, hostes Constantinopoli usque jumentorum dorsis suos adferre commeatus, & ob eam caussam immensum impedimentorum numerum & acervum secum in bellum extrahere. *Laonic. lib. 7.*

Primum sciendum Christianum exercitum ad trium provinciarum limites emittendum. Viginti mille in Croatiam: triginta mille ad Transylvaniæ & Walachiæ confinia: quinquaginta mille ad Danubij ripas subsistent. Necessitate tamen urgente bina castra conjungi possunt. Suppono alteram quoque necessariam belli rationem; quod nunquam locus hostilis pro-

ficiscenti

ficiſcenti exercitui à tergo relinquendus eſt; in primis vero prope flumina, ne qui commeatum adportant impediantur; qui non modò ab hoſtium inſidiis defendendi ſunt verum etiam ab incolarum latrociniis. Et ſemper turma quædam equitum emittenda, ad loca ſuſpecta perluſtranda & detegendas inſidias, ne metu prædonum impediatur commeatus comportatio. Opera quoque danda, ut pro ratione periculorum, & diſtantia locorũ, unde merces afferunt mercatores, honeſtum hi lucrum percipiant, quo in poſterum ad mercimonia diligentius exercenda inſtigentur. Deligendi ſunt certi quidam officiarij, qui mercibus pretia juſta imponant. Certus eſt locus deſignandus, quo mercatores ſecure, tanquam in emporio, conveniant, & quæ attulerunt venalia exponant, vel aliis mercatoribus divendant, à quibus poſtea vehiculis & carris tutò in caſtra deferantur. Proficiſcente enim exercitu non ſemper ad ea loca, ubi ſubſiſtat, perveniri juſto tempore poteſt; & morâ interveniente, merces quæ durare non poſſunt, corrumpuntur & fruſtra pereunt. Quod ſi iſta ſtrictè obſerventur, non eſt dubium quin rerum omnium abundantia in exercitu ſit futura, propter tot fluvios navigabiles, qui per regiones fertiliſſimas & copioſiſſimas dilabuntur.

Cum verò ea loca ubi plus imminet periculi mercatores adire non ſoleant, neceſſarium foret (in Croatia imprimis) ut ejus provinciæ Ordines, qui militibus ſtipendia ſolvunt, granaria quædam publica in locis ſecuris conſtituant, unde avenam atque panem militibus ſtipendij loco numerent. Quin & pro ſingulis militum vexillis vehiculum vel jumentum quoddam ſolo pane bis coctо vel frumento onuſtum circumvehi poteſt. Nec tamen eo ſine permiſſu belli ducis utendum, ſed ad ſubitas expeditiones conſervandum; ne quæ mora inijciatur, vel occaſio amittatur, donec de victu ſibi milites proſpiciant. Vbi

vero

vero per dies aliquot in loco certo quiescendum est, jumenta atque vehicula tutò ad constituta illa emporia provinciæ vel mercatorum mitti possunt, ut quilibet pro suo vexillo quæ necessaria sunt comparet. Quin & sentina illa hominum inutilissimorum, mulierum puta atque colonum, ab exercitu abigatur atque depellatur: paucis exceptis, qui ægrotos curent & lintea-mina lavent. Quod peditibus Germanis inprimis usu venit, qui laceratis vestibus fere nudi revertuntur è bello, vel pereunt vestibus destituti.

Postquam Transylvania atque Walachia (quæ vera Turcarum fuerunt granaria) ab ipsis defecerunt, maximis inde necessitatibus urgeri cœperunt, siquidem commeatum ex Asia navibus Constantinopolim quidem, inde jumentis in Vngariam transportare coguntur. In Europa parũ frumenti ex provincijs, quas possident etsi fertilissimis nancisci possunt; quod exigui supersint pagi, & ipsi quidem incolis vacui. Tum etiam quod per transitus militum, qui toties iterantur, omnis ferè commeatus absumatur, & regio depopulationibus quasi deserta reddatur. Si quis itaque commeatus comportandi rationem qua Turca utitur, deinde qui sumptus requirantur ad alenda tot mancipia qui eos conducunt, tum quantum frumenti absumat exercitus antequam sedem belli attingat, recte perpendet, sane reperiet fieri non posse, ut per tres vel quatuor septimanas in uno loco Turca immoretur. Quod pabulationes quibus equitatus vix sustentari potest, multo minus jumentis quæ vehicula trahunt alendis sufficient; quorum numerum majorem esse Laonicus di- *Lib. 7.*
cit, quàm hominum qui militiæ inserviunt. Ad Agriam proxime nonnulli opinati sunt, prælium differendum esse quod hostis pabulationum & commeatus defectu brevi inde discessurus sit; cujus penuriâ plus damni in his regionibus percipit, quàm arma hostilia ei inferre possint.

SECTIO ALTERA.

Quomodo in bello procedendum & bellum sit gerendum.

QVæ hactenus à nobis dicta fuerunt, ad intelligenda reliqua in medium inprimis fuerunt allata, siquidem principalis hujus materiæ scopus in iis versatur. Vt igitur probe intelligantur omnia, præcipua capita observanda sunt: *Bellum* scilicet offensivum in posterum gerendum; *tum* quo ordine hostilis regio sit aggrediunda; *postea* qua ratione acie cum hoste sit decertandum, & quod bellum pluribus annis protrahendum, & hyeme quoque gerendum, *denique* quomodo bello capta sint conservanda. Quod si in tam brevi compendio hæc omnia pro rei dignitate discuti, & examinari nequeunt, ij saltem, quorum plurimum interest ea diligentissime considerare, & ad calculum singula revocare debent.

I.

Bellum offensivum gerendum esse.

QUæ commoda quæve incommoda bella offensiva vel defensiva sequantur, primum generaliter, tum particulariter consideremus.

Ad prius quod attinet pluribus sane exemplis comprobatum est, *Bellum commodius*, Guicciardino teste, *hosti inferri, & in hosticum derivari quam domi illud excipere.* Ejus rei exempla
Lib. 10. multa apud Romanos scriptores legimus, qui earum partes
Tit. Liv. plerumque potiores exstitisse prædicant, qui primi arma arri-
lib. 8. puerunt. Vt habet Livius in consultatione de bello Samnitis
lib. 21. 28. movendo, vel in Macedoniam transferendo: in oratione Scipi-
lib. 24. onis de Africa debellanda: in consilio Hannibalis Antiocho dato, de bello Italiæ inferendo; quæ loca omnia sententijs exqui-

sitis sunt referta. Inter quas hæ fere sunt præcipuæ: præcaveri destructionem propriæ ditionis: hostem impediri, quo minus pro libitu suorum ope atque præsidio uti possit, subditorum facultatibus hostilis exercitus devastatione eversis: hostem timidiorem reddi, cum qui aggrediuntur semper sint ferociores: milites cordatiores ad pugnam reddi, quod procul à ditione propria & patria absint: occasionem suppeditari multorum animos explorandi, qui erga Principem male poterant esse affecti: victoria lucrata regionem hostilem posse occupari, priusquam hostis exercitum restauret. His rationibus aliæ opponuntur contrariæ, quas idem Livius recenset, describens incommoda, quæ Alexander M. habiturus fuisset si in Italiam descendisset: ut Fabius in Senatu contra Scipionem probat, & Paulus contra Hannibalem. Qui idem hoctandem fatetur: quod domi quisque majores copias colligere, quàm extra ditionem ducere possit: clade accepta patere, quo se in tutum recipiant milites à nece superstites: exercitum restaurari facilius posse: situs locorum & viarum cognitos esse, quos in nostrum usum convertere possumus; res necessarias domi suppeditari, quibus in peregrina regione sit carendum. lib. 9. lib. 18. lib. 22.

In hac materia Secretarius in hunc modum distinguit. Si, inquit, potentia ejus qui oppugnatur inferior sit hostili, defensivum bellum gerere debet, cum auxilijs externis destituatur; secus faciendum, si vires ejus tantæ sint, ut acie cum hoste concurrere, nec de victoria desperare ausit. Duo insuper hic considerandа: Num regio naturâ situs, vel arte sit munita, num pateat undique: Deinde utrum exercitus noster è proprijs subditis constet, quos convocare possumus pro libitu, an vero conductitios milites habeamus, iique consensu plurium conscribantur. Quod si regio munita sit, & militia ex subditis constet, hostis propter dictas caussas domi expectari debet: Sin vero lib. 2. c. 12.

aperta sit regio, & milites ab alterius arbitrio dependeant, non expedit ut defensivum bellum geramus, sed melius erit hostem prævenire, maxime vero si ille sit vicinus & potens, cujus imperium subditi absolute recognoscant, quos ille pro libitu convocare & hinc inde emittere possit, qualis revera Turca est. Ejus
lib. 34. rei Hungari exemplum præbent, quos nunquam hostis subegisset, nisi discordiis civilibus irretiti (ut dicit Bonfinius) defensivum bellum gerere constituissent; quod revera nihil aliud erat quam bellum gerere, non ut illis conducebat, sed potius ut hosti commodum videbatur. Maximis sumptibus ingens sæpius exercitus fuit collectus, isque sine ullo fructu iterum dimissus, quod hostis rebus suis prospere gestis discessisset vel anni tempus non pateretur amissa recuperare. Accedit & alia haud levioris momenti caussa; quod cũ nos eo tantum animo bellum suscipimus, ut nos defendamus: probe illud succedere non possit: cum econtra ubi hostem offendere velimus, possit. Turca movendo nobis bellum offensivum, omnes ibi impendit regni nervos, illis expugnans urbes & arces, hisce oppugnans & debellans nostros exercitus. Id quod non potest, cum ad defensionem sui tantùm intentus esse velit. Prærogativa defensorum consistit in altitudine propugnaculorum, tectorum, & justo laterum ordine extensorum; qua sic stante pauci multorum assultus sustinere & reprimere possunt; ea jacente vincuntur. Iam quis meritò sperare potest, quatuor sex aut decem hominum millibus diu hostem impedire? qui in obsidione loci alicujus centum aut ducentis millibus, his agendo curriculos, illis effodiendo terram fossasque replendo, istis munimenta & aggeres educendo, strenue occupetur, & totidem alijs in hostem eductis confligat: quia brevi temporis intervallo superior evadat, ac munitissimum etiam propugnaculum everrat? & quodcunque præsidium enervet inque nihilum redigat absque ulla militari arte, & inge-

ingenij solertia; nisi illud singulari naturæ beneficio insigniter munitũ sit? Præterea rationes nostræ effectum non sortiuntur, cum ad succurrendum obsesso alicui à Turcis castro certum præfinimus tempus: metientes illud non ex potentia hostili in hoc belli genere: sed vel ex propugnaculorum magnitudine, quoad nos: vel ex commoditate situs: vel ex præsidij virtute, quam aliàs fortassis resistendo viriliter conspicuam fecit: non indagantes veriores eventuum caussas. Vnde postea fit, ut succursus isti semper tardius adveniant. Cui sæpe accedit præsidiariorum perfidia, aut animi abjectio; sicut hujus rei testis est omnis Vngariæ palmus. In eo autem belli genere, quo nos hostem aggredimur & impugnamus, eque suis latebris in planitiem ad arma conferenda provocamus, multo secius evenit. Non enim potest in prælijs campestribus sicut in obsidionibus, usurpare palas & ligones: sed tantum lanceas, hastas, & bombardas. Et hæc caussa est, quod rarò ad prælium apertum adduci potest; satis perspectum habens, quantum hoc suis rebus vel prosit vel obsit.

II.

Quo ordine Regio hostilis sit aggrediunda & debellanda.

Quæritur quis locus primùm, quis postea sit oppugnandus.

Divisimus exercitum nostrum in tres partes, tum ut hostium vires distrahantur, tum propter commeatus rationem, tum etiam ut præcaveantur confusiones. Cum parte præcipua, quinquaginta scilicet millibus tum peditum tum equitum hosti ad Danubii ripas occurremus. Altera pars, quatuordecim nimirum peditum, & sex equitum millia in Croatiam mittenda; quæ cum sterilis sit & montuosa regio, minores copias & plures pedites quàm equites capere potest. Restant triginta millia hominum: è quibus Transylvano major numerus equitum Germanorum sex millia scilicet, & quater millia peditum mitti

poterunt. Sub ipso quoque decem millia equitum, & totidem pedites Hungari militent. Siculi præstantissimi forent, si hastis præpilatis uterentur.

Exercitu hunc in modum distributo, duæ regulæ ducibus sunt observandæ 1. Quod nullus à tergo locus hostilis sit relinquendus: Altera, ut tempus & labor in loco, qui alicujus sit momenti, occupando, insumatur, & in eo honor & sumptus qui impenduntur considerentur. Priori regula periculum avertitur, ne exercitus intercludatur, & securitati eorum, qui commeatum comportant, consulitur. Alterius observatio faciet, ut cum recentibus copiis loca munita & principaliora facilius occupemus; quæ minora alia sequentur, quorum occupatio forsitan eâdem opera & labore quo priora fuerunt expugnata, constitisset. Hoc consilium Asdrubal capta Placentia secutus est. Marcello, cum Agrigentum occupasset, sexaginta aliæ urbes & oppida sese dediderunt. Antiochus universâ Thessaliâ potitus est, cum Pheras in suam potestatem redegisset. Idem innuit Marcellus, Fabium Collegam reprehendens, quod Casilinum exiguum castrum obsedisset, quod ne tentare quidem debuisset, eo tamen semel obsesso, propter honorem deseri non poterat, etsi propter difficultates inde emolumenti parum & fere nihil Romanis accedebat.

Tit. Liv. lib. 17. lib. 16. 26. lib. 14.

Hoc igitur in primis tribus nostris exercitibus observandum; ut nunquam hostilem locum à tergo inexpugnatum relinquant, ea maxime quæ ad fluvios sita sunt. Tum ut semper aggrediantur loca principaliora, & præclariora. Inde præter alia sequetur, ut hostis si auxilio obsessis venire velit, nobis magna sua cum incommoditate sese accommodare cogatur. Nec à tergo aciem nostram aggredi & confundere possit; quo unico modo nostros prælio superare antea consueverat.

Vt ad singularia veniam, puto exercitum nostrum majorem

ad

ad *Budam* occupandam initio applicandum esse; posthabitâ Solnock, Agriâ & Hatwana, quod urbes istæ hosti potius impedimento quam emolumento sint futuræ & ex ijs commeatus, qui per Danubium defertur, impediri nequeat. Buda vero ob has rationes capienda, quod nimirum una sit ex urbibus regni primarijs; hostes eam optime munitam æstiment: regni sit metropolis, & quod est præcipuum in meditullio fere sita, unde versus Solnock & Agriam commodissime præsidium mitti potest; nobis vero necessaria & peropportuna propter Albæregalis obsidionem, qua simul etiam Iavarinum intercluditur & obsidetur. Si Solnock Agriam vel Hatwanam obsidere velis, Danubij commoditate destitueris; in Iavarino occupando eædem difficultates & forsitan majores occurrent, minores tamen utilitates inde ad nos redundent, & parum honori nostro conducet si defensionibus assiduo, & amissis recuperandis innitimur. Fateor Iavarinum gravis instar stimuli esse, qui fortiter nos pungit, propter vicinitatem multorum locorum, qui magni sunt momenti, & quod hostis inde magno suo cum fructu bellum gerere possit. Nobis tamen omnium rerum commoditas inservit, fossorum inprimis, qui maxima copia in ea regione reperiuntur.

Vna Budæ obsidioni difficultas obstat, quod exercitus dividendus & intervallo maximorum fluuiorum separandus erit. Eodem enim tempore Pestam (quæ ad alteram ripam posita est) cingere & premere convenit. Itaque sub mensis Iunij initium, coram hac urbe comparerem, cum hostis copias suas nondum conjunctas habet pontem super fluvium construerem, & melius custodirem, quam in priori obsidione anno millesimo quingentesimo & quadragesimo primo & nuper ad Iavarinum factum, ubi pontis expugnationem deditio urbium secuta est.

His primordiis ita constitutis, ambo loca simul aggrederer. 1594.

Budæ

Budæ fingerem arctius instare, sed re ipsa vehementius urgerem Pestam, quod facilior captu sit, tum quod copiæ quæ Pestam obsident facilius reliquis, si hostis auxilium Budensibus ferre conetur, se conjungere possint. Quod si res ex voto cedat, nec aliud periculum superesse videatur, copiæ istæ Seghedinum obsidebunt; quod locus ille commodissimus sit, non solum ad deturbandum hostem ex Hungaria superiori, verum etiam ad transitum in Transylvaniam confirmandum. Cujus Princeps occupato Chinadino, quæ parùm à Lippa distat, ponte Tybiscum junget, eoque firmo præsidio munito, consilia & auxilia nostra quovis tempore excipere poterit. Ob hanc unicam caussam, nisi adessent aliæ quoque, Budæ expugnatio non est omittenda; nec suaderem Transylvano ut Temeswariam oppugnaret, nisi obsessa vel expugnatâ Budâ, ne molem exercitus Turcici contra se irritet & convertat, cui noster exercitus propter longitudinem itineris in tempore auxilio venire nequeat. Quin prius transitus confirmandus, & cavendum ne à tergo quid periculi immineat, priusquam tanti momenti res suscipiatur.

In Croatia duo sunt præcipua itinera, alterum ad Savum, ad Dravum alterum tendit. Illud confirmandum Petrinæ propugnaculi auxilio, & fluvius occupandus. Quod si ab ea parte Biccia cum locis finitimis occupari posset, confinia illa contra Bosniam tuta existerent, & exercitus ibidem subsisteret. Inde alterum iter, quod ad Dravum ducit tentandum, quod Bobaccia exiguo intervallo ab eo distet, & propugnacula ijs in locis quædam construenda, quo sese exercitus recipiat, si majoribus viribus Turca ingrueret: Hac ratione plurimum damni hostibus inferri potest, tum propter vicinitatem Sigethi, cujus illi maximam curam gerunt, tum propter commeatus defectum, atque impedimentum, si versus Budam excurrere velint. Itaque

que exercitus hic si in istis regionibus solummodo quietus subsistat, reliquis duobus plurimum conducet: donec vel revera Temesvvariæ obsidio suscipiatur, vel saltem fingatur, ut hostium consilia atque copiæ distrahantur, quo Buda vel Alba regalis majori cum securitate obsideri possit. *Hæc de præsenti materia dicta sufficiant. In reliquis idem ordo & eadem regula in tribus illis exercitibus observentur.*

III.

DE PUGNIS ET PRAELIIS.

ARtes quibus dux belli inprimis excellere debet in ordinandis aciebus & pugnis committendis consistunt. In his si probe versatus & instructus est, reliqui errores qui ipsius culpa committuntur facile corrigi & perferri possunt. Qui contra artibus hisce destituitur, etsi reliquam militarem disciplinam optime sciat, nunquam tamen ad prosperum finem bellum arduum deducet. Namque pugna prospere commissa defectus priores omnes delet & obliterat: victoria vero amissa reliquas actiones quæ præcesserunt inutiles & vanas reddit. Quantum porrò gloriæ & honoris victoria habet, tantum ignominiæ & periculi clades adferunt. Siquidem in rebus bellicis fortuna ut plurimum dominatur, in pugnis ejus imperium in primis adparet. Ubi decretum ducis non recte intellectum vel perceptum; ubi ordo præscriptus non recte observatus: ubi temeritas aut vana quædam vox à minimo milite edita victoriam hosti parat quem victum credebamus; ubi denique ex improviso innumeri casus eveniunt, quos dux belli consilio suo prævertere vel assequi nunquam potuit. Ideoque superius, ubi de militibus dixi, tandem in hunc sensum conclusi: Turcam commodius vinci non posse quàm crebris pugnis, in quibus tamen magnam ille prærogativam habet. Ideoque relictis communibus illis stratagematibus ad ea revertar, quibus ut plurimum

Secretarius de Arte militari lib. 2.

mum victoriam nobis hostes eripuerunt. Ante omnia de acierum ordine dicendum foret, quomodo tam numeroso exercitui resisti posset, sed cum ea materia pluribus capitibus constet, ad finem hujus libelli eam reservavi.

Perpendi autem sæpius mecum & examinavi pugnas celebriores, in quibus Christiani à Turcis victi, eas præcipue quæ in Ungaria commissæ fuerunt, ubi (posthabitis caussis, ob quas ad manus ventum fuit,) quatuor præcipuos errores & caussas cladis nostræ me reperisse puto; qui necessariò inposterum præcavendi & corrigendi sunt. Error insignis videtur *si* exiguæ copiæ prælio cum immensa hostium multitudine confligant: *si* nimio pugnæ feruore & cupiditate hostem aggrediamur; *si* milites ordines deserant vel prædas agant, hoste nondum penitus devicto vel lucrata victoria: *si* nimis diu hostem fugientem insequantur. Hos errores, & quæ adhibenda sint remedia, ubi pro dignitate materiæ probe deduxero, spero me satis evidentet demonstrasse, Turcam in Ungaria optime vinci posse.

Primus error.

ETsi victoriæ non hominum multitudine, sed militum strenuorum fortitudine apprehendantur, innumera ut exempla testantur eorum qui cum impari plane hostium numero manus feliciter conserverunt: (Inter quæ clarissima omnium Luculli est victoria; qui aperto Marte cum sex millibus equitum & quindecim millibus peditum Tigranem immensa hominum manu stipatum profligavit. Qui cum Romanoruw castra è longinquo lustrasset, per jocum dixit; ad legationem tot hominibus non opus esse, ad exercitum majores copias requiri.) Attamen Turcæ non adeo sunt stupidi & insulsi, cujusmodi à nonnullis finguntur, siquidem ab infantia ad labores & bellica exercitia assuefiunt. Neque in nostro exercitu ea disciplina militaris cernitur, quæ quondam

dam floruit; unde pauci sæpius heroica plane facinora & quasi miracula contra numerosissimos hostes ediderunt.

Quemadmodum igitur belli dux meritò ignorantiæ vel timiditatis accusaretur, si ad Turcam vincendum trecenta vel quadringenta hominum millia conscribere vellet, quo æqualem hostili exercitum haberet, non consideratis alijs prærogativis: Sic stultæ temeritatis notam merito quidam incurret, si cum quindecim vel viginti millibus militum victoriam sibi promitteret. Nam etsi ejus rei exempla in regibus & ducibus quibusdam habeamus, ij tamen non studio sed vi & extrema necessitate coacti ad manus pervenerunt. *1444.* Vladislaus putans Amurathem plane Europa exclusum esse, *Bonfin. l. 26.* cum viginti quinque millibus in expeditionem profectus est: (etsi Dracola ipsum præmonuisset, ne cum tanta paucitate ulterius procederet, siquidem Turca ad venationes majores copias secum traheret.) hoste igitur subitò comparente, tutò ei cedere & pedem referre non licuit; nec subsistere etiam poterat, quod commeatus inopia exercitus laboraret, fortunam itaq; tentare coactus fuit. Paulò pòst Joannes Corvinus, *1448. Ibidem.* ut ignominiam illam antiquaret cum viginti duobus millium pugnam invitus cum eodem Imperatore iniit, priusquam reliqua adventarent auxilia. Neque Ludovicus studio contra Turcarum aciem, quæ trecentis millibus hominum constabat, cum viginti quinque in prælium *1526.* descendit, sed cum hostem ad Dravum transitu prohibere cogitaret, & serius advenisset, nec subsistere poterat commode donec reliqua auxilia adventarent. Huc tamen non debet referri *1396. Bonfin. l.* Sigismundi clades, qui cum sexagies millibus militum cæsus fuit; non quidem propter exercitus debilitatem, sed propter alios errores de quibus postea dicemus. Ad Agriam nuper exercitus noster quinquaginta fere millibus militum constitit, cæsus tamen, non quidem copiarum defectu

fectu vel hostium fortitudine, sed propter alias quasdam confusiones; vel quod exemplo Ludovici in insidias fuerint deducti, vel quod nimis præcipitanter ut Sigismundus in prælium procurrerint, unde postea consternati milites vano terrore perterriti fuerunt.

Sufficient igitur quinquaginta millia militum ad pugnam cum Turcis ineundam; maxime si ejus vires, ut supra dixi, distractæ nec in unum locum collectæ sint. Præter rationes superius allegatas exemplum me movet Romanorum, qui contra copiosissimos hostium exercitus majores copias non duxerunt. Accedit ad rationem experientia quoque; quæ non ex successu examinanda, in quo fortuna partem quoque sibi vendicat, & aliæ occasiones præter pugnantium fortitudinem interveniunt, sed ex hostium confessione
1443. propriâ desumenda. Cum Vladislao sane, qui in prima sua expeditione quinquagies mille hominum in aciem duxit, manus conserere Amurathes ausus non est, quin ne ad pugnam cogeretur transitus difficiliores Thraciæ obstruxit. Multò minus
1493. Vladislaum II, cujus exercitus sexagies millibus constabat, in
Bonfin. l. 42. acie expectare voluit, sed ut tuto copias reducere & domum reverti posset, specie legationis & induciarum eum decepit, & varijs excursionibus ipsum distraxit. Solimannus omnium Imperatorum Turcicorum fortissimus bis in Austriam cum
1529. trecenties & quingenties millibus militum, Germanorum in-
1530. nixus discordijs, descendit; verùm ubi solùm exercitum à nostris conscribi intellexit, qui tamen nondum in ipsius conspectum venerat, turpiter inde discessit, ejusque discessus fugæ haud fuit absimilis. Idem Strigonium atque Albam Regalem cum ducenties vicesies millibus militum expugnavit: sed cum Ferdinandum cum quadraginta millibus ho-
1543. minum Possonium advenisse & recta contra ipsum tendere inaudivit, subito reduxit exercitum copiasque dimisit.
Infini-

Infinita ejusmodi exempla in medium adduci possunt. Agria quoque ejus rei testis est; ibi quæ gesta sint recenti adhuc memoria tenemus. Sane perinvitus, nec absque timore, hostis in aciem descendit, cogitans nostrorum saltem animos tentare, vel confusiones inter eos excitare, quæ ipsius commodo servirent: ubi vero nostros superare paludes & arctius illi instare vidit, neglecto armorum præsidio fugâ salutem quæsivit.

Rationes denique ex multitudine hominum desumo, cui neque de victu & commeatu prospici, nec ea certo ordine regi & freno contineri potest. Dein verè mihi persuadeo, copias nostras armis instructas eo ordine in aciem collocari posse, ne ab hoste inermi circumdari possint. Tandem quod hostium vires disjunctæ sint, ad plures Imperij limites defendendas. Quod si omne suum robur omnemque potentiam unitam haberet, nostri quoque contra non secus cunctas suas copias recolligere vel conatus ejus eludere poterunt; donec reliqui exercitus in alijs provincijs, justis præsidijs privatis, alias expeditiones perficiant. In discessu verò extremum eius agmen aggrediendum & infestandum foret.

Secundus error.

SEcundus error è nimia militum audaciâ & pugnandi desiderio provenit. Etsi enim militaris audacia in pugnis probatur, imo duces quoque militum animos ad eam excitare debeant, semper tamen, ex Pauli Æmilij consilio, penes belli ducem consistere debet, locum tempus & formam pugnæ designare; quæ ducis munia si milites sibi sumant, officij rationem excedunt, siquidem verus militiæ ordo invertitur & confusiones introducuntur, quas ordinarij sequuntur effectus, cujusmodi Ungaria sæpius maximo suo malo experta est. Clades ad Nicopolim Ungarorum & Gallorum contentione contigit. Hi enim ne gloria priva-

rentur, quod primi hostem aggressi essent, ante tempus impetum in Turcas fecerunt. Illius ad Varnam caussa exstitit nimia quarundam legionum temeritas, quæ hostem in planitie circumcursitantem conspexerant: eumque aggressi, contra ordinem præscriptum insectando, in loca incommoda fuerunt delati, quæ caussa ruinæ totius exercitus fuit. Ad Mohaz Ungari differre potius, quod commode poterant, quam inire prælium debuerant, donec adventu auxiliorum exercitus ipsorum confirmatus fuisset. Illi vero primas hostium turmas quæ è longinquo comparuerunt cum impetu adorti eos fugarunt, & tam diu insecuti sunt donec in insidias inciderunt. Etsi clades ad Agriam nostro exercitui, non propterea quod paludes milites superarint, sed ob alias quasdam confusiones quibus ordines fuerunt turbati, illata fuerit: negari tamen non potest, summo cum periculo pugnæ initium fuisse factum; siquidem hostis dum nostri alibi paludes superant, in alio loco, ubi minime cogitarant, adoriri pro libitu aciem Christianam potuisset. Nisi ruinæ caussas prædandi desiderio potius quam pugnandi studio adtribuere velimus; siquidem avaritiâ equites seducti in funes & tentoria hostium fuerunt delati, ubi miserè perierunt. Paulus Æmilius non solum nimiam militum in pugnis sed in verbis quoque temeritatem castigabat: cum non datum sit cuilibet duci constantiam & lenitatem Fabij Maximi imitari, qua erga Minutium usus est.

Tertius errorr.

Tit. Liv. lib. 5. TErtius error deprædationibus committitur. In militia Romana cautum erat, ne miles prædas ageret priusquam certum à ducibus signum ederetur. Nec difficile erat sub ordinibus copias continere. Cæsar in clade Pompeij Pharsalicâ subito restituit ordines, ut profligaret Pompeianos quosdam qui collem proximum occuparant. Utilissima hæc *Bel. civil. lib. 3.*

& ne-

& necessaria est disciplina omnibus qui lucratam victoriam in dubium revocari nolunt; ut sæpius evenit. Siquidem milites spolijs atque exuvijs colligendis adeo dispergunt ur, ut in aciem reduci nequeant. Quodcunque sane periculum immineat, sæpius eo stratagemate milites fuerunt decepti, quibus hostes simulata fuga spem prædæ opimæ injecerunt, castra omni genere spoliorum referta eis diripienda concesserunt, inter fugiendum res pretiosas projecerunt, vel carros atque vehicula subducere, ne hosti in manus venirent, simularunt, ut eorum aciem hac ratione dirimerent. Cujusmodi stratagemata Frontinus plura recenset. Multi duces ut errorem hunc evitarent, commoditates ejusmodi suis præripuerunt: plurimi propugnacula magni momenti, jam victa fere, capere noluerunt; quod hostibus præsidium licet exiguum adventare scirent, verentes ne dum milites in colligenda præda occupati essent, hostes eos adorirentur imparatos.

Tit. Liv. l. 2. 6. 7.

lib. 1. c. 26

lib. 2. c. 5.

Guicciar. lib. 14.

Turcæ ejus rei observantissimi. Nec urbes nec castra diripere solent, nisi omni suspicione imminentis periculi vacui sint & liberi, ne amittant certam victoriam spe prædæ exiguæ, quæ, ut dicebat Ambiorix, victoribus tandem serò licet cedit. Ad Varnam Turca per triduum à direptionibus castrorum abstinuit. Post pugnam ad Agriam commissam, sequenti die integro omnia impedimenta salva visa sunt & intacta. Sanè qui hac ratione in bello procedunt, non timide sed prudentissime agunt. Secus quam fecerunt quidam è nostris centurionibus, à quibus vix hostis discesserat, non vi in fugam conjectus, sed sponte se subducens. Nam etsi hostis non ut nostros deciperet sed præ timore aufugit, illi tamen suos ipsimet ordines turbarunt, & hosti caussam præbuerunt insidias struendi & in aciem redeundi. Antiqua hujus rei exempla minus nota sunt, sed nostra recen-

Cæs. bel. Gal. lib. 5.

1552. recentiora omnibus patere debent. In Ungariâ Aladana, & paulo post Deutelius, maximâ suorum strage, insignes amiserunt victorias jam partas, quod nimis avide prædæ inhiarent milites.
1596. Ob eandem caussam Clissa propugnaculum fortissimum nuper amissum fuit: ex cujus conservatione fructus sperabamus amplissimos.

Guicciar. lib. 10. Non igitur milites in loca ducendi sunt ubi se subducere possunt. Quod si aliquando evitari nequeat, Foxij istius Gallici ducis regula tenenda; quam observavit cum ex arce Brescianâ urbi jam captæ ab hostibus præsidio accelerares, imperans ut proximi quique omnes eos trucidarent, qui in ædes civium, priusquam hostis penitus devictus atque fugatus esset, sese ingererent. Quin & Turcarum more officiarij quidam post acies substituendi; qui sine discrimine primos occidant, qui ordines egrediuntur vel deserunt. De quâ re inferius; ubi de ordinatione aciei dicendum.

Quartus error.

Quartus error hostem insequendo committitur. Constat equidem non eandem esse pugnandi rationem, sed eam mutari pro varietate nationum: quarum aliæ statarijs aliæ velitaribus pugnis magis sunt assuetæ.

Stataria pugna omnium securissima & optima est: sæpius tamen superata ab his qui velitaribus utuntur; non aliam ob caussam, quam quod crebriori impetu hostium sæpius iterato soliditas & robur copiarum infirmatur & instabilis redditur. Milites verò ad statariam pugnam armati, ob gravitatem armorum minus apti sunt ad velitationes; in quibus diu subsistere nequeunt, sed cedere tandem coguntur. Omnibus hoc solet initiò contingere donec assuescant. *bel. civil. lib. 1. & 5.* Cæsaris legiones in Hispaniâ atque Africâ idem sunt expertæ; sæpius ordinibus hostium instabilitate perruptis; unde Cæsar, tanquam tyrones & novitios in hoc certaminis genere milites, pu-

tes, pugilum more exercere & instituere coactus fuit. Non meliori conditione usi sunt veteres Italorum cohortes Turcis ad 1480.
Hydruntem oppositæ. Siquidem statariis pugnis ipsis nocere Bonf.l.36.
nequiverunt, nec contra velitationes resistere, nec prohibere excursiones potuerunt, quin ad præcavenda majora damna & pericula copiæ quædam ex ipsâ Hungariâ evocatæ fuerunt, quæ leviter armatæ hostium pugnandi rationem jam didicerant.

Sanè leviter armati, si à tergo eos qui gravi armaturâ sunt induti aggredi possunt, circumvolutionibus eos fatigant, ordines turbant, & facile vincunt. Levis enim armaturæ propria est agilitas & crebra agitatio atque mobilitas. Nunc fugit, nunc redit in aciem, nunc hostem à tergo vel quocunque lubet aggreditur; quod ubi in statariâ pugnâ usu venit, jam rupta censetur.

Hanc prærogativam Turcæ optime didicerunt, eâque uti melius, quam nostri suos servare ordines, norunt; sæpius enim fugiendo quam pugnando victores exstiterunt. Neque casu vel fortuito, sed studio & ex legibus suæ militiæ hac ratione in pugnam descendunt, siquidem impetu contra nostram aciem nihil efficere possunt. Michaëlem Palæologum velitationibus diu Nic. l. 5.
detinuit & defatigavit; tandem fugam simulans in insidias eum deduxit & insigni clade affecit. Andronicum per integrum diem lib. 9.
nunc fugiendo nunc iterum propellendo distinuit; defatigatum omnibus copijs aggressus eum profligavit. Ad Varnam, Corvini, diuturnis velitationibus, insignis illa strages secuta est. Ludovicus defatigatus, (quod per integrum diem equo vectus esset) victus fuit ab hoste; quem fugere credebat, cum sine ordine victoriam incertam prosequeretur. Nuperrime ad Agriam cum hostis tergum vertisset, nimis audacter eum nostri insecuti sunt, unde victoria splendidissima illis è manibus elapsa est. Non semper hostis fugit cum tergum vertit. Qua de re inferius de ordinatione plura dicentur.

IV.

Bellum pluribus annis continuandum.

Fructus ejus qui vicit in usu victoriæ consistit; qua qui uti nescit majorem incurrit infamiam, quam si nunquam vicisset. Majus enim dedecus est defraudari rebus quæ in nostra potestate consistunt, quàm quæ à fortuna dependent. Ideoque potissimum id agendum, ut hostem insequamur, & opprimere atque internecione delere pergamus, donec in pavore & timore adhuc hæret, ne tempus ipsi concedamus ad animum resumendum & vires recolligendas. Graviter fuit Hannibal reprehensus, quod post pugnam ad Cannas feliciter commissam victoriâ uti nescivisset.

Hungaria nostra defensivum semper bellum gessit, quasi hostis cum quo ei res est plane esset invincibilis; quo in errore non frustra nos hærere nonnulli putant. Verùm si fundamentum potentiæ Turcicæ perpendimus, quod in Seragliis consistit, quæ solummodò bello diuturno & continuo evacuari possunt, vere apparebit, graviter à nostris peccatum fuisse, quod bellum diutius non protraxerint, & post insignes clades illud
Bonf. l. 31. quoque continuarint. Matthias rex dicere solitus est; Turcam vinci non posse, nisi ipsi tempus præcidatur & occasio vires recolligendi, quæ in ipsis victorijs debilitantur. Ipse tamen Mat-
1475. thias, vel impeditus alijs bellis Vngarorum culpâ, nuptijs quo-
Bonf. l. 34. que intervenientibus, Sinderoviæ obsidionem neglexit, cum sola restaret ad liberandam Bulgariam; quæ caussa fuit, quod tota ea provincia Turcæ imperio postea cessit. Quid commodi cessit Christiano orbi ex illâ celeberrimâ victoriâ in mari anno 1571 partâ, classe Selimi II cæsa atque fugata, cum victores cursum victoriæ secuti non fuerint, quo ejus fructum perciperent? Quod si singulari Dei providentia hostis animum à re maritima haud despondisset, jam dudum experti essemus, quam

exi-

exiguam quietem tanta expeditione acquisivissemus. Nunquam forte continget, ut Christianismus ejusmodi classem contra Turcam, nisi extrema coacta necessitate, instruat. Quod si nunc pacem ineamus cursum victoriæ sane deserimus. Quam adhuc à nostris partibus stare jure affirmo, non obstante Agriensi clade: siquidem hostis non modò in aliis prælis, sed hoc ipso anno longe majorem militum numerum quam noster exercitus amisit: tum quod ipsius potentia adeo attenuata, ut amplius fere resistere nequeat nisi tempus ei concedatur vires restaurandi.

Faxit Deus, ut exoptatam hanc commoditatem tyranni hujus opprimendi recte perpendamus, nec rursus eam in vanum elabi patiamur; & certò cum Matthiâ rege nobis persuadeamus, Turcicam pacem ad gravius bellum præparationem fore. *Pax est*, dicit Polybius, *res dulcissima, & bellum omni ratione vitandum, sed extrema quævis non sunt tentanda, ut ad pacem perveniamus*, siquidem Reip. æquitas incolumitas & libertas cuivis paci præferuntur. Nec Pindari sententiam probo, qui cives suos hortabatur, ut tentarent omnia quo pacem & tranquillitatem recuperarent. *Pax sane*, idem subijcit, *res est pulcherrima, si justa sit & honesta;* quo nihil quicquam pretiosius inveniri potest. Denique nihil quicquam vel injuste vel turpiter committendum, ut pace fruamur. *l. 5. Hist.*

V.

Bellum etiam tempore hyberno gerendum.

Si bellum commodissime pluribus annis continuari potest, ut supra probavi, sequetur ex iisdem rationibus etiam hyberno tempore cum utilitate & fructu illud geri posse. Idem Appius Romanis suasit cum Veios obsideret; quod hyeme interveniente, labores & sumptus jam impensi inutiliter cedant, & nunquam expeditioni finis imponatur, sed bellum continuando ho- *T. Liv. l. 5.*

sti occasionem præripi, spiritus & animum resumendi atque vires restaurandi, eumque defatigari.

Quod ita se habere in bello Turcico experimur. Ad quod tardè noster exercitus sese parat; potiorem anni partem in apparatibus faciendis consumit; vix duo vel tres menses militando transiguntur, interim stipendia pro quinque mensibus persolvuntur. Pleraque igitur pecunia in profectionibus & apparatibus impenditur. Secus fieret, si per integrum annum bellum duraret, & stipendia pro duodecim mensibus solverentur, etsi novem solummodo miles in castris versaretur. Ea sæpius aëris est temperies, ut miles in campis per totum fere hyemen morari possit. Glacies nonnunquam expeditiones faciliores reddunt. Sereno cœlo educi possunt milites, qui aëri Vngarico magis sunt assueti. Si stipendia longius durent, milites dilationem solutionis atque diminutionem minus graviter ferent: siquidem nullum fere commodum ex stipendiis percipere possunt, quod militia citò dissolvatur. Sed gravia incommoda in itineribus, & multum detrimenti in solutione stipendiorum patiuntur; quorum loco & arma & aliæ merces eis dantur, unde maximum lucrum ad duces redit, qui ob id singulis annis novam militiam instruunt. Adde quod in Vngariâ semel tantum exercitus lustratur; è quo primo statim mense quarta fere militum pars fugâ dilabitur vel morbis perit; quorum stipendia duces sibi reservant cum provinciarum maximo damno, quod exiguo cum fructu bellum geri possit propter militum paucitatem. Diligenter hæc considerari & sævere reformari debent. Huc accedit, quod singulis annis miles per easdem provincias bis proficisci soleat, unde plurimum damni miseris rusticis infertur, & onera illa graviora sint quam ipsa tributa quæ pendent.

Non solùm autem nostris proderit bellum hyberno tempore continuare propter caussas modo dictas, sed inprimis hostibus

ſtibus illud impedimento erit; ſiquidem Turcæ (ut Rex Matthias *Bonif. l. 3.*
dicere ſolitus erat) aquâ & pauciſſimo cibo contenti, hyemis
injurias & vim frigoris non æque perferre poſſunt, ut Hungari
qui vino & victu lautiori recreantur. Tum quod milites Aſia-
tici temperatiori aëri ſunt aſſueti. Vſus camelorum qui impe-
dimenta geſtant in hyeme vanus eſt & inutiiis, quod ſuper gla-
ciem incedere nequeant. Incommoditates augent viæ lutoſæ
& herbarum inopia unde tot equi & reliqua animalia ſuſtenten-
tur, in æſtate ex campis nutriri poſſunt. Vnde fit, ut rarò copi-
as antequam herbæ excreverunt, educat hoſtis, hyeme nunquã
quicquam tentavit præter excurſiones, quibus ſingulis diebus
in alia loca perrumpere poteſt, ut habeant milites unde vivant.
Cum igitur præter ordinaria præſidia nullus hoſtium exerci-
tus in Vngaria hyberno tempore ſubſiſtat, non opus erit uni-
verſas noſtras copias, ſed earum partem præcipuam, peditatum
ſcilicet omnem, novâ militum luſtratione habita, ibidem retine-
re. Reliquis qui dimittuntur tempus certum, quo denuo in
caſtris comparere debeant, aſſignetur. Cum propter tempeſta-
tes educi milites nequeunt, in hyberna debent collocari in vici-
na oppida, unde facilè coire & congregari poſſint.

Nec Germanis atque Vngaris difficilius erit in Vngaria hy-
bernare quàm Romanis in Italia. Vtraque enim provincia aë-
ris temperie, incolarum habitu, qui altera dicitur natura, & cor-
poris complexioni reſpondet. Nam Germani poros & meatus
magis conſtipatos habent, ut frigus tam facile ad partes corpo-
ris interiores penetrare, vel calor naturalis exhalare nequeat.
Vnde propter ſanguinis abundantiam corpulenti evadunt, nec
vulneribus terrentur. Nec in Germanis quicquam deſidero
præter bellica exercitia, quæ uſu & experientiâ addiſcuntur.
Prima Vladislai expeditio in hyemem uſque duravit. Freme- 1443.
bant milites & indignabantur, quod non eſſent aſſueti contra

 vim

1444. vim frigoris & glaciei & hostem simul sese defendere. Rex tamen difficultates nihil moratus copias non reduxisset, nisi penuriâ commeatus exercitus laborasset. In secundâ expeditione non hyemis sævitia sed annonæ inopia pugnæ caussa exstitit.
1475. Matthias in hyeme Zenderoviam obsessam reliquit, in castra cum majori exercitu rediturus, si Danubius glacie congelatus oppugnandi occasionem præbuisset. Idem in Moravia equitum conductitiorum ordinem instituit, qui in hyeme excubabant in castris, unde in æstate strenuissime sese contra hostem gerebant. Exercitium dubio procul fortiores producit milites quàm ipsa natura; qui & calorem excessivum, & frigus asperrimum, & omnem militarem austeritatem perferre possunt.

Bonf. l. 43.

VI.

Quomodo nos gerere debeamus in cladibus.

Quod ad cladem attinet duo consideranda veniunt. Quomodo scilicet nostros in ordinem reducere, vel post cladem acceptam nos gerere debeamus. Prius ad caput de aciebus ordinandis reijciam. De posteriori hic dicendum.

Profligato & cæso exercitu duo obvenire solent. Vel enim omnes milites in fugam se conijciunt, idque tam præcipitanter, ut duces malum prævidere & remedium afferre nequeant; vel solum pars eorum fugit eorumque fugam pars altera excipit, unde duces commoditatem nacti rebus suis prospicere & consulere possunt. De hoc itidem fusius in capite de ordinandis aciebus dicendum. Quod si eodem momento universus exercitus fugam arripit: neque consilium, neque artes, neque vires usquam reperiuntur, quæ fugientes retrahere vel remorari possint, ut dicit Secretarius. Sic Cn. Fulvius in Senatu se excusat, quod non suâ culpâ exercitus ex acie fugiens fuerit profligatus; se enim recte officio suo functum probè omnia prævidisse &

De arte mil. lib. 4.
Tit. Liv. lib. 16.

ordi

ordinasse; nec suorum animos nec hostium in potestate habuisse, sed vi aperta armis & acie victum, cumque fugerent omnes se quoque turbâ ablatum fuisse, ut Varro Cannensi pugnâ, ut multi alij imperatores; se solum restantem in acie nihil prodesse Reipublicæ potuisse. Nec fortitudo sed temeritas dicenda, si negligantur & spernantur ea quæ jure timeri debent. Vituperio quam laude dignior est Vladislaus, qui ad Varnam occubuit. Nihil emolumenti sed maxima ruina in Hungariam ex morte Ludovici redundavit. Quod si suâ culpâ victoriam amissam & cladem exercitui illatam dux belli cognoscit, non animum tamen despondere, sed caute extra periculum se subducere, & ut suos in tutum collocet omnes inire rationes; se denique meliori reipublicæ fortunæ præservare debet, Varronis exemplo, qui fugâ ex Cannensi clade elapsus à Senatu fuit laudatus, eique gratiæ fuerunt actæ, quod de reipublicæ statu non desperasset ut collega ejus.

Sed ut habeant duces unde in tantis infortunijs sese consolentur, legant errores non ab uno duce, sed ab ipso Senatu Romano, capta à Gallis urbe, admissos de quibus Livius in hæc verba prorumpit. *Tanta*, inquit, *fortuna in obcæcandis animis hominum est potentia, cum sibi non patitur resisti.* Vnde Secretarius subijcit; *Neminem frustra desperare debere, cum nesciamus qua via nos operiatur fortuna, qua plerumque per vias inflexas & incognitas incedit: semper meliora speranda in bello inprimis, ubi vis atque potestas ejus maxime adparet, siquidem multi exercitus una sola voce, vel falsa quadam specie, in fugam fuerunt conjecti: multi cum victi essent denuo victores exstiterunt.*

lib. 5.

lib. 2. c. 29.

Turpissimum igitur duci post res male gestas, quod superest per desperationem negligere. Cum milites in latam fugam versi sunt, opera danda, ut eos in tutum extra periculum collocet, eos certiores reddat, quò fugam capessere, & quibus vijs in-

cedere debeant. Vt hostis, si copias suas dividere cogatur, ab insequendo cesse. Quod si ante fugam significare non licuit, in ipsa fuga id faciendum, missis nuntijs ad transitus præcipuos ubi necessariò transeundum est copiis fugientibus. Tutissime in castra fuga instituitur; quæ in eum eventum ante pugnam muniri & præsidio firmari solent. Reditus enim in castra fugæ speciem non habet, nec victos nos esse arguit. Possunt etiam omnes illi modi & stratagemata adhiberi, quæ Vegetius docet, ut victoriam à nostris partibus stetisse hostibus persuadeamus. Inprimis vero in ijs pugnis, ubi par est occisorum numerus & conditio, sæpius victi fuerunt habiti qui primi castra deseruerunt; in quibus si diutius immorati fuissent, hostes in eam, qua ipsi premebantur, necessitatem conjecissent.

Tit. Liv. lib. 2. Veget. l. 3. cap. 25. Liv. l. 4. 7. 10.

Appia. l. 2. Pompeius & Scipio non injuriâ reprehenduntur, quod cum eorum milites in castra recurrerent ipsi procul aufugerunt; cum denuò Martis aleam tentare quivissent. Ad Varnam Amurathes adeo cruento prælio fuit attonitus, ut tanquam victus retrocedere cogitârit, nisi ei nuntiatum fuisset castra Christianorum deserta & derelicta esse. Anceps victoria ad Agriam fuisset, si Princeps in castra reversus ibi substitisset: Sed cum ibidem paucos quosdam milites, eosque inermes offendisset, reliqui magis remotiora loca peterent, ipse quoque Cassoviam abiit, ut copias ibi colligeret. Quo etiam Dieffenbachii & Transylvani exercitus per viam quæ Tokaium ducit convenire debebant, ne tota regio hostium excursionibus exposita esset. Sane qua occasione tanta inter nostros fuga excitata fuerit, nondum in hunc usque diem certò intelligere vel percipere potui. Nec caussa tanti terroris & metus reddi potest sufficiens: nisi in simili casu quondam ab Hungaris ignominiosa sumpta resolutio; qui cum ex varijs & diversis partibus contra se à Turcis impressiones & excursiones fieri viderent, eo solo ita statim con-

consternati fuere, & vilescere eorum cæpit animus, (quod dignum observatione Bonfinius notat) ut statuerint se cum Turcâ bellum amplius nisi defensivum gerere nolle; obliti omnino per hanc minimam cladem tantarum & tam illustrium victoriarum, quas olim contra Turcas Rex ipsorum Matthias Corvinus obtinuerat. Quapropter si rationes evidentiores excutere volumus, eos reperiemus omnes in contrario. Nam Turca nunquam commodius vinci potuit, quàm hoc ipso bello; amissa insigni provinciæ parte, & militibus innumeris hoc quadriennio occisis. Quod attinet ad Agriæ occupationem, quæ multis defectibus quoad situm & munitiones laboravit: tum ad pugnam, in quâ nostri propter confusiones non vi atque robore hostili fugati fuerunt, intelligimus exiguum inde honorem ad Turcam rediisse, quod ipsemet cum omnibus suis viribus & potentiâ nostros oppugnavit, & milites multò plures ex ipsius quam ex nostro exercitu fuerunt desiderati. lib. 34.

Propter hos successus tam prosperos Hungaria animum despondere, & pacis rationes inire non debet. Quam Matthias toties ei denegavit, dicens Hungariæ regem jure pacem cum Ethnicis sancire non posse. Cognovit tandem Hungaria gravem errorem sub initio regni Uladislai commissum, pace cum Turcis initâ & jurejurando confirmatâ. Siquidem ab eo tempore & honor & authoritas & imperium inclinare cæpit; cum ea perpetrasset, quæ ipsorum regum sententia atque decreto prohibita erant. Nec jugum excutere poterit, quin omnem pacis tractationem & commercium cum Turcis intermittat. Quod si Matthias præter Turcam nullum alium habuisset inimicum, propriis armis & potentiâ eum ex Thracia expulisset: sat enim habebat virium, & magnanimitate Christiana præditus erat; nec latebat ipsum hostium potentia, quam bello continuo solùm vinci & infringi posse sciebat. Quo in- Bonf. l. 31. 1444.

termiſſo, tempus & occaſio conceditur vires reparandi. Vt Herculi contigit quoties Antæum tangere terram permiſit: quæ fabula poëtica commodiſſime ad noſtrum propoſitum allegari & revocari poteſt.

VII.

Quomodo Bello capta retineri & defendi debeant.

DIxi de pugnis & prælijs; tum quomodo amiſſa recuperanda ſint. Supereſt, ut videamus quomodo eadem retinenda.

Qui bello gerendo conſultant hoc inprimis ſpectant, quâ ratione provincias acquirere & acquiſitas retinere queant, ne detrimentum accipiant, ſed ditiores & potentiores evadant. Hoc conſilium Romani ſecuti ſunt in colonijs emittendis, & præda colligenda. Cum enim bellum in locis diſſitis & remotis gerendum erat, ærarium unde militibus ſtipendia ſolvebantur, ſubitò fuiſſet exhauſtum niſi prædæ pars maxima militibus erepta & in fiſcum relata fuiſſet. Propter ſtipendia vero, quæ tunc militibus fuerunt decreta, contenti illi fuerunt recognitione quadam pro libitu imperatorum diſtributâ; qui benemeritis etiam præmia dabant ex reliqua prædâ, quæ mercatoribus qui caſtra ſequebantur vendebatur; quod ſupererat in ærarium publicum referebatur, eâ ambitione, ut certarint invicem, quis vi pecuniæ inſigniori & majori ærarium locupletius reddidiſſet. Coloniarum uſu provincias ſuas ditiores & ſecuriores reddebant. Victis enim hoſtibus partem territorij pœnæ loco auferebant, idque diſtribuebant inter eas familias, quæ Roma eò migrarant, tanto numero ut hoſtium excurſionibus reſiſtere poſſent. Extra Italiam integræ legiones ductæ fuerunt. Hac ratione Vrbs ſuperfluâ civium parte fuit liberata, & Romanis hoſtium reditus ceſſerunt; tum etiam limites

fine

ſine ſumptu ab hoſtium incurſionibus & deprædationibus defendebantur, donec juſtus belli adparatus fieret.

Vtrumque Turcæ imitati ſunt, ut ſuperius dixi. Cur idem apud nos fieri nequiret? Præda jure ad Principem pertinet; milites ſuo contenti eſſe debent ſtipendio. Quod ſi ex prædâ inſuper decimæ eis concedantur, nullo modo conqueri poſſunt. Coloniæ non modò propter fructum qui inde redit, ſed propter ipſam neceſſitatem in uſum revocari deberent, ſi divina favente clementia regnum Hungariæ Turcis denuò eriperetur, & libertati ſuæ reſtitueretur. Expulſis enim hoſtibus ditio incolis vacua foret; unde intermiſsâ agriculturâ ſalva ſubſiſtere nequiret, nec exteri milites ibi ſuſtentari poſſent; plus igitur damni quam commodi ad recuperatorem, qui maximis ſumptibus eam acquiſivit, redundaret. Coloniæ igitur in loca quædam regni præcipua deducendæ eſſent. Quod ſi Ungari ſatis agri ad excolendum habentes, non cuperent aut non poſſent relinquere patriam aliò ſe recipiendi cauſſa, ne dum nimis amplis & arduis occupati eſſent expeditionibus tota regio inculta & deſolata remaneret, Germania populoſiſſima colonos ſuppeditare deberet, qui loca quædam majoris momenti occuparent, extendens ſe ita coloniarum miſſione in partes exteras. Id quod maximo ſuo cum honore faceret: ſiquidem earum gentium vices obiret, quæ magna ſua cum laude colonias quondam in Germaniam duxerunt. Qua in re nulla alia provincia Germaniæ præferri poteſt ob incolarum multitudinem & artificum copiam. Cum vero ij qui agros colunt ut ſuis atque aliis victum ſuppeditent, militiæ vacare nequeant: artifices ad eam aſſuefaciendi, tum etiam præſidiarij nonnulli conducendi ſunt, qui confinia tueantur. Et quo promptius habitatores confluant, urbes vel provinciæ quæ eos mit-

tunt, pecuniæ frumenti pecudum & aliarum rerum necessariarum eis subsidium & auxilium præstabunt; debiti partem singuli quotannis restituent, donec totum mutuum persolvatur. Vel alia ineatur ratio, ut quadragesima vel quinquagesima familia è rusticis & artificibus ex unaquaque civitate vel provincia describatur; reliqui qui domi permanent mutuo vel dono quodam eos juvent. Novi porro coloni decimas redituum ad præsidiariorum & militum sustentationem persolvant.

Quod si hac ratione bellum offensivum per annos quatuor cum centies millitum militibus geratur, & nullæ pugnandi occasiones omittantur, omnisque mora & armorum intermissio caveatur & præcidatur, dubio procul hostibus superiores existemus; nec singulis annis novæ præparationes ad oppugnationes fieri debebunt; & acquisita optime retinere ac tueri, confinia denique coloniarum præsidio multa cum laude & utilitate defendi poterunt.

PARS TERTIA.

Qua ratione commodissime bellum contra Turcas in Ungaria cum quinquaginta millibus militum geri, & earum potentia infringi atque everti possit, libris superioribus à nobis demonstratum fuit. Superest ut videamus, quo ordine & qua ratione pugnæ cum hoste sint ineundæ. De quibus diligentissima & exactissima, antequam committatur, deliberatio & consultatio instituenda & habenda est. Relictis igitur præceptis generalibus, de utilitate necessitate atque varietate præliorum, materiam totam in quatuor capita præcipua distribuam: In quibus de *quantitate & qualitate armatorum:* de *quantitate & qualitate acierum & turmarum:* de *copiarum distributione ratione situs:* & tandem, *quomodo in acie contra hostem procedendum sit, dicam.*

De

CAPVT I.

De quantitate & qualitate armatorum.

Constat militum numerus, quem ad hoc bellum requirimus, quinquaginta scilicet hominum millibus. Videndum quibus armis instructi esse debeant. Etsi vero (ut Aristoteles dicit) quondam acierum robur & vis in equitatu posita fuerit, quod peditum usus nondum esset cognitus, qui nisi severâ disciplinâ in officio contineantur, parum commodi ad bellum adferunt: nihilominus tamen in Græciâ sub Philippo & Alexandro phalanx Macedonica, & in Italia legiones militiam pedestrem tam celebrem reddiderunt, ut plus ponderis sæpius quam equestris habuerit. Legio Romana sex millibus peditum, solis trecentis equitibus constabat. Eundem morem Carthaginenses observarunt; unde graviora damna Romanis, quam quævis alia natio populosissima, intulerunt. Ante nostram ætatem disciplina militaris propter crebras Barbarorum excursiones in Italiam graviter fuit labefactata, quod majori ex parte equitatu constaret, cujus usus contra hostem minus commodus existebat. Nec error fuit agnitus, donec Helvetiorum quædam turmæ, nostros, magno suo cum damno, prudentiores reddiderunt. Experti namque sunt peditum aciem recte ordinatam, ab equitatu difficillime superari posse; quin contrarium sæpius evenire, ut ad Carminolam contigit, cum victi jam equites ab Helvetiorum turmâ, in terram descendere ordinibus recte dispositis & inire pedestre prælium coacti, superiores tandem hoste exstiterunt. Peditatus igitur non potest superari, nisi ab alio peditatu melius instructo & ordinato. Romani equites extremo urgente periculo sæpius ab equis descenderunt, & victorias illustres pedestri certamine

4. polit. 13.

T. Liu. lib. 11.

Guicciar. lib. 5.

Secret. lib. 2. c. 18.

tamine contra equites & pedites consecuti sunt. Cumque in prælio quodam equites soli audacissime & pertinacissime invicem pugnarent, Romani equis relictis hostem pedestrem pugnam capessere coëgerunt, potiores peditum quam equitum partes esse innuentes. Idem Cæsar alio quodam exemplo confirmat. Hujus rei hæc videtur caussa reddi posse, quod qui pedes pugnat, firmius subsistere, vel hosti instare, vel cedere pro libitu possit: secus verò qui eques certat, calcaribus & freno efficere, nec suo modo equum, qui modo parum modo nimium velociter vel tarde incedit, regere queat. Huc accedit, quod equi nonnunquam sint refractarij vel calcetrosi. Tum ut strenuus interdum eques equum habeat strigosum & male habitum, contra timidiores milites nanciscantur equos generosos, quorum utrorumque opera vana existit. Denique facilius pedes equum vel equitem ferire potest, quàm ut ab equite vulneretur, quod hic pro libitu ictum tendere & stringere nequeat. Quoties equitatus ultrò levissimas ob caussas in fugam se conjecit? In pugnâ contra Pyrrhum & Hannibalem equos elephantorum odor fugavit. Idem Crœsus camelorum operâ, & Hetrusci cum carris strepitum excitantibus effecerunt. Selimus tormentorum manuariorum sonitu Persas & Soldanum in fugam conjecit. Sed notandum: quemlibet peditatum cuivis equitatui non rectè opponi, sed aptissimum eum existere, qui gravi armaturâ munitus sit, ut in loco aperto primum equitum impetum sustinere possit; ubi equites solum peditatum superant, leviter armati, ut sunt tormentarij, cum armis destituantur quibus ingruentes equites repellant, etsi quosdam interficiant tamen semper in pugna stataria inferiores existent, nisi lancearij ipsis adjungantur.

Bel. civ. l. 6.

T. Liv. li. 10. 12. Secret. de arte milit. l. 4.

Etsi igitur communi omnium judicio, tum experientia & rationibus validis edocti, peditatus primas in bello partes obtineat,

neat, tamen in hac mea dispositione viginti quinque peditum millia solummodò retineo: tum quod illi tardius in expeditionibus incedant, nec provinciæ ab hostium incursionibus, qui equites plerique pugnant, defendi possint; tum etiam quod Germani equites, qui ferreis thoracibus induuntur, atque ordines in acie strictè observant, & ab hostibus vehementer formidantur, non minori loco quàm pedites habendi sint, inprimis vero Turcarum equitibus oppositi, qui levi armaturâ utuntur. Quod si igitur acie in loco aperto, cum hoste (qui angustias propter multitudinem equitum fugiet) decertandum foret, hunc in modum quinquaginta illa militum millia armis instruenda esse concludo. Primum decem millia lancea riorum peditum; tum septem mille & quingentos moscetarios; totidemque tormentarios requiro. Quibus addo septem millia equitum Germanorum; duodecim millia lancea riorum, & sex millia tormentariorum equitum.

CAPVT II.

De quantitate & qualitate agminum & turmarum.

H*Oc caput quasdam continet difficultates, quæ necessario explicandæ sunt.* Primum *igitur, num magis conducat omnes copias in acie conjunctim explicare, vel plura agmina separatim educere.* Deinde *num ea aciei constitutio magis probanda sit, in qua uno agmine & eadem serie milites in ordine collocantur, vel ubi plures turmæ separatæ, & distantes invicem ponuntur.* Tertio *num uno eodemque genere armorum in unaquaqe phalange utendum, an vero arma invicem permiscenda sint.* Tandem, *quam magna acies esse debeat dicendum.*

Plures acies ex diversis agminibus constituendas.

Nonnulli putant hostem uno agmine, in quo omnes militiæ vires sint conjunctæ, excipiendum esse; tum ut majori for-

titu-

titudine ei resistatur; tum ne copijs divisis debiliores singulæ exercitus partes reddantur, unde facilius vinci possint; tum ut commodius laborantibus vel fugatis cum integris copiis auxilio veniatur: quod post cladem milites ea animi fortitudine & virtute quam ante amissos socios, nunquam in acie persistant, tum quod sæpius milites tanto furore adversarios adgrediantur, ut eorum quoque ordines rumpant, qui succurrere & auxilio venire prioribus jam victis designati erant. Non igitur plures acies ordinandas, sed in unum agmen omnem vim militarem conferendam existimant, quo cum omnibus viribus belli alea & fortuna tentetur, nec cum parte quadam exercitus totus in discrimen adducatur. Hac ratione phalangem Macedonicam constitutam dicunt, quâ Philippus & Alexander tot victorias illustrissimas acquisiverunt. Sed phalangi Livius legionem
lib. 9. Romanam longe proponit. Vtraque firmiter ordines seruabat; phalanx tamen (in qua lanceati pugnabant) immobilis erat, & uno eodemque armorum & hominum genere constabat. Legio Romana magis erat distincta & ex pluribus partibus erat composita, facilius dividebatur, & commodius primum in lo-
lib. 8. cum redibat, & in unũ corpus coibat. Alibi dicit, Romanos conformem Macedonicæ phalangi quondam aciem habuisse, eam tamen postea immutatam & emendatam fuisse.

Probatur igitur aciei in plura agmina & distincta armorum genera distributio, à Romanis quondam observata: licet ea nostræ militiæ disciplina sit, ut cohors fugiens ab altera, quæ laborantibus auxilio venire cogitat, commode excipi & à fugâ retrahi nequeat, siquidem mercenarijs plerumque & novitijs atque tyronibus exercitus constent, qui ordines dextre observare ignorant. Sed quò confusiones & turbæ evitentur, à latere auxilium est ferendum. Vnde fieri nequit, ut eadem fronte acies instituatur sed in multa agmina distribuenda est, tanto intervallo

vallo invicem dispoſita, ut ſubſidiarij facilem aditum & ingreſſum habeant. Huc tamen accedent reliquæ conditiones magis neceſſariæ, quæ in conjungendis disjungendis ac transportandis hinc inde citra confuſionem militibus prælio ipſo, durante, neceſſariò obſervanda ſunt. Quâ re plus quam quavis aliâ Cæſar adjutus multis clariſſimis victoriis potitus eſt. Sæpius enim contigit, ut copiæ in uno agmine ſint ſuperfluæ, quæ in alio deſiderantur. Nec ea ratione moveor, quod virtus unita & conjuncta ſolidior & præſtantior exiſtere ſoleat. Hoc enim axioma Phyſicorum in rebus naturalibus propter communicationem partium cum toto verum eſſe agnoſco, ſed in actionibus voluntarijs minus neceſſarium illud comperio. Quid in acie, ubi centum claſſes ſunt, ij milites, qui in ultima ſerie conſiſtunt, magis ad primas juvandas conferre poſſunt, quam qui in medio vel in vigeſima ſerie pugnant? Non nego tamen milites audacius in hoſtes ituros, ſi non modò pugnæ ſocios prope ſe conſpiciant, ſed alios quoque à tergo in ſui præſidium, qui vulneratos vel defatigatos aut alia neceſſitate preſſos è periculo liberent, & eorum vices obeant, præſto eſſe ſciant. Facilius quoque perſiſtent, ſi alios eandem conditionem & fortunam ſubire videant: quod firmiſſimum eſt fundamentum, quo pleræque acies & earum ordines nituntur. Non igitur ad confirmandos militum animos plures ſuperflui militum ordines in phalange ſunt conſtituendi: ſed ij ſufficiunt, qui ad auxilia ſibi invicem ferenda valeant. Ob eaſque difficultates cohortes longiores non ſunt producendæ: ubi ijs qui in prima ſerie pugnant difficilius ſuccurritur, quam ſi in turmas acies diſtincta eſſet.

Sæpius Romani & ad Novaram Helvetij tam invicto animo in acie ſteterunt, ut ſe in fruſta potius ſecari paſſi fuerint, quâm latum unguem de loco receſſerint. Id apud nos quoque

contingere posset. Sed ejusmodi tamen aciem sic conglobatam non multum roboris atque virtutis habere existimarem, siquidem eâ, quæ necessario requiritur, conditione destituatur; quod scilicet milites re ita postulante separari & manipuli pro necessitate hinc inde distribui nequeant. Addo quod in acie hac ratione ordinatâ prima ejus frons plerumque locum stationemque amittit recedendo, & constringendo maxime vero hastati (quemadmodum contigit Antiocho) adeo se involvunt & confundunt, ut neque dextre commodeque dimicare, neque ultimi accessum ad juvandos primos habere possint. Hinc aut cæsi aut â turba retroacti totum agmen perturbant, suoque loco dimovent etiam qui hactenus firmiter substitue rant.

Liu. lib. 8. Legiones Romanæ in tres acies non admodum magnas distribuebantur: quarum unâ victâ, intervallum quoddam commoditasque secundæ relinquebatur, quâ debellatos in ordinem suum excipiebat, vel magno impetu in fractæ aciei locum succedebat & penetrabat. Hanc tertia denique & ultima sequebatur. Vnde hostes non aliter victoriam reportare & adversarios vincere poterant, quam si tertiâ vice feliciter dimicando superassent. Immo neque phalanx neque ulla alia militia sufficiens ad resistendum erat.

Varij casus & accidentia in pugnis existunt, quibus non modò viribus superiores, sed qui jam manibus victoriam tenent, superantur. Vnde temeritatis signum, uno impetu rem totam periclitari, unique conflictui totum negocium committere. Qui si ex sententiâ non succedat, nullum nisi in fugâ subsidium & spes salutis reposita est. In committendis igitur & ineundis præliis parata semper auxilia atque subsidia requiruntur, cum in nostra militia mercenaria, (ubi milites non ex professione sed necessitate coacti pugnant) ea disciplina, qua Romani quondam & hodie Turcæ præstant, recessus scilicet & accessus turma-

rum citra periculum & confusionem, revocari in usum nequeat. In cujus locum plura agmina ordinanda sunt, exiguo intervallo invicem distincta, unde subsidium laborantes vel à fronte vel à latere prompte excipere & suppetias ferre queant.

Longitudo & Latitudo aciei.

QVod ad longitudinem primæ frontis aciei & latitudinem laterum attinet, quidam existimant aciem quadratam plurimum excellere, in qua scilicet totidem milites in lateribus collocentur quot in prima fronte consistunt. Alij quadraturam hanc ratione soli metiuntur & considerant, ut pediti uni scilicet spacium trium pedum attribuant, & series septem peditum intervallo invicem distent, unde spacium terræ duplex majus à latere quam à fronte cuilibet militi assignant. Hæc aciei forma ob quadraturam æquilateram elegantior, & quod majorem pugnantium numerum & copiam referat commodior priori videtur. Iuxta illam mille milites in triginta & unum seriem distribuuntur, quarum quælibet triginta & unum militem contineat. Iuxta hanc quadraginta novem milites à fronte & viginti à latere ponuntur. Hæc acierum ratio longe est, dubio procul, præstantior; non tamen adeo frequens, ut certa regula de ea tradi possit, consideratis circumstantiis, numero scilicet militum & hostium, temporis & loci, quæ omnia variantur. Secus fecit Tartalius, qui posthabitis & neglectis variis militiæ accidentibus, quæ subitò evenire possunt, contemplationibus Mathematicis solum insistit; cum potius sit, aciei magnitudinem secundum numerum militum, & diversitatem armorum, tum oppositā hostium multitudinem, considerare & instituere.

Quoties igitur dux, cujus milites exigui quidem numero armis bene sunt instructi, cum numerosa hostium sed inermi manu congredi debet, milites in classes latiores & breviores disponat, siquidem inermes aciem arma-

torum, licet nonnihil remotiores invicem ſint, penetrare nequeant. Et cum in acie mille virum, quadraginta novem à fronte, viginti à latere ponantur, eadem ratione tria millia diſponenda erunt; quæ in claſſes triginta ſeptem diviſa octodecim milites quælibet continebit. Quod ſi viginti claſſes lanceatorum hoſtibus reſiſtere valent, reliquæ ſuperfluæ erunt, & in alia loca commode transferri poterunt.

Romani apprime gnari, quid armorum præſtantia, quid exacta diſciplina militaris ad victoriam conferat, multis conſtrictis agminibus (pro ratione ejus temporis) pugnabant, eorumque beneficio numeroſiſſimos exercitus fuderunt, nec ordinem mutarunt, etſi hoſtis eadem quâ illi aciei diſpoſitione contra illos procederet. *lib. 8.* Livius Romanorum & Latinorum rebellium aciem deſcribens, tria agmina quindecim ordinum utroſque habuiſſe dicit. *lib. 2. c. 3.* Frontinus Legiones Pompeij in Campis Pharſalicis in tres quoque acies, quarum ſingulæ denos ordines haberent in latitudinem, diſtribuit; in qua pugna non vi ſed arte Pompejus à Cæſare victus fuit, lateribus aciei equitatu denudatis. Antiochus in Aſia cum Romanis manus conſerturus, *Liu. libr. 27.* Hannibalem, cui artes Romanæ optime cognitæ & perſpectæ erant, conſultorem habuit; cujus ſuaſu ſedecim haſtatorum millia in unam phalangem collocata, & in triginta duos ordines diſtributa fuerunt. Hæc quidem coarctatio non improbanda fuit; licet illa phalanx, fugatis levioris armaturæ militibus & curribus falcatis ingruentibus, rupta fuerit (cui malo obviari quiviſſet ſi ea militum copia non in uno agmine pugnaſſet, ſed in plura diſtributa fuiſſet) improbatur tamen nimia phalangis longitudo, quod medij extrema cornua proſpicere & contemplari nequiverint. Cæſar hoc errore lapſus, in maximum diſcrimen ſe incidiſſe oſtendit; ſiquidem unus toti exercitui, denegata proſpiciendi in omnes angulos facultate, imperare

perare

perare nequiverit. Accidit tamen hic error Cæsari non propter nimiam aciei longitudinem, sed quod pugnæ locus inæqualis collibus vallibusque interruptus esset. Acies igitur non est longius extendenda, quàm à duce qui medium occupat locum omnes ejus anguli & latera oculis contemplari & perlustrari possint, nisi situs loci ad pugnam destinati impedimento fiet. Nec curanda hostium ingruentium multitudo, quâ nostros à latere circumdare possit; siquidem huic malo parata sunt remedia, de quibus infra latius dicendum erit.

Ad magnitudinem seu vastitatem acierum quod attinet, non Romanorum quidem ordo imitandus, sed consuetudo longissimo tempore observata à ducibus præstantissimis, qui copias per intervalla disponere soliti sunt, retinenda videtur. Igitur contra Turcarum aciem inermem & vastuosam multò longiora quam latiora agmina constituenda censemus. A fronte plures, à latere pauciores pugnent. Nec quadratura vel soli vel armatorum consideretur. In Belgio ubi exercitus rarò quindecim vel vicena millia hominum excedunt, agmina quingentis lanceatis vel equitibus constant. Totidem in Hungariâ contra Turcarum aciem sex vel octo millia personis refertam sufficient; maxime cum non Romano more una acie, sed distinctis per intervalla agminibus pugnam ineamus, quæ omnia re ita postulante in pugnam educi possunt. Verum quæ nostra sit intentio, ex ijs quæ de varietate armorum dicturi sumus, magis apparebit.

CAPUT. III.

Armorum in acie distributio, quo ad situm.

Quæritur quæ arma in mediam aciem, quæ in cornua & alas sint reijcienda. Quâ in re pro loci & situs ratione & commodita-

moditate diversa stratagemata adhibentur, & pars principalis exercitus varie distribuitur. Peditatus militiæ nervus præcipuus sæpius in cornua: equitatus verò in mediam aciem ponitur. Eaque distributio, tum in fronte, tum in lateribus, variari & immutari solet.

Vna tamen penes omnes certa constat regula; gravioris armaturæ militem, in quo vis & robur præcipuum ad oppugnandum hostem consistit, in mediam aciem disponendum, quod ibidem hostibus plus quàm alibi nocere possit, quod munitus sit à latere, ubi pedites plus quàm alibi ab equitatu sibi timent. Denique quod firmius subsistere, & minus facile moveri & disturbari, fortiusque propter conjunctionem resistere valeat, si forte levioris armaturæ milites à latere ejus abscedant. Hi enim ut sese offert occasio, vel in hostem prorumpunt ultrò, vel ejus impetum sustinent, & propter agilitatem corporis volatiles dicuntur. Pro armaturæ igitur vel gravitate vel levitate & mobilitate, aciei situs considerandus, & partes graviores semper propius ad mediam aciem collocandæ: tum ita sunt copiæ & turmæ distribuendæ, ut quælibet suas vices in pugnando obeat. Pedites in mediam aciem, equites in cornua & latera ponantur. Pro situs tamen ratione, & propter machinas, sæpius pedestres quædam copiæ in lateribus distribuendæ sunt: peditatus extremæ partes muniri debent lancea riis, & qui missilia ejaculantur, sagitariis nimirum, bombardariis, atque mosquettariis.

Contra Turcas lancearij commodissime in pugnam producuntur, quod eorum latera bene munita, à fronte nihil eis periculi imminere videatur. Idem ordo in equitatu servandus. Equites Germani, & qui thoracibus ferreis induuntur, cum gravioribus armis utantur & facilius subsistere possint, proxime peditibus adjungentur. Vltra hos lancearij subsistent, prioribus

ribus leviores & mobiliores, apti tamen ad hostes aggrediendos, & eorum impetum suscipiendum. Extremum agmen pyrabolarij atque sagittarij defendent, qui neque ad propellendos adversarios, neque ad excipiendam vim hostilem, armis muniti & instructi sunt. Eorum opera in excurrendo, & hostem à latere atque eminus impediendo & profligando, consistit. Plus verò terroris quam roboris habent; ideoque Tartaris utilissime obijciuntur, & opponuntur. Hinc apparet Hungarorum qui lanceis utuntur error haud vulgaris in pugnâ ad Agriam commissus. Vbi contra omnium prudentum consilium atque judicium medium in acie locum sibi poposcerunt, & sustinere voluerunt. Quo non solùm in rationes modò adductas graviter impegerunt, sed à pristino suo valore protinus descivetunt. Carolus Quintus contra Solimannum bellum gesturus 1530. copias in Austria eadem formâ in aciem dispoſuit; qua contra P. Iovius tam potentem hostem uti decreverat; tormentis enim majoribus, tanquam firmo quodam aggere, militiam circumdedit & communivit. Verùm Hungari indignum rati ejusmodi munimenti genere se defendi, machinarum septo includi recusarunt, copiasque suas in duas alas extenderunt & explicarunt. Neque in hac nostra distributione jure conqueri possunt, quod majoribus periculis sint oppositi, quia ab utroque latere equites pyrabolarij eos defendant, licet charitas erga patriam eis præcipuum belli onus imponat: tum quod periculum hoc (cum iisdem quibus hostes armis utuntur) citra gravem Hungariæ ignominiam detrectare & subterfugere vix possint.

(Margin: 1530. P. Iovius lib. 30.)

CAPVT IV.

Qunmodo amplius contra hostem procedendum.

Hîc quid ordo probe observatus conducat & in bello valeat, ex ipso

ipso usu apparet. *Vbi* primum *singulorum armorum excellentia:* Deinde *num præstet in hostem impetum facere, vel ejusdem excipere:* Tum *quibus armis pugnæ initium fiat:* Quomodo *victoria sit prosequenda:* Quo *ordine in clade exercitus in tutum deducendus sit, & laborantibus auxilium ferendum:* Quomodo *latera munienda:* Tandem *quem locum in acie ipsi duces capessere debeant, & quod ipsorum sit officium, considerandum venit.*

I. De armorum usu & excellentia.

Hæc cognitio adeo necessaria est, ut ea neglecta omnis armorum usus inanis & vanus sit futurus.

Inter omnia armorum genera præstantissimæ sunt hastæ illæ prælongæ, quas Macedones sarissas appellasse creditur, Et merito in illis aciei nervus in statariis pugnis consistere censetur, siquidem milites qui iis pugnant peditibus & equitibus pariter resistere valent, cum in adoriundo ita conglobentur, ut prima militum series quinque cuspidum ordinibus defendatur. Econtra si in eos impetus fiat, non modò quinque priores ordines succurrunt, sed plures alii: plerumque tamen sex proximæ series, quæ prioribus quinque junguntur, eodem tempore resistere possunt. Vnde necessariò in quovis hastatorum agmine undecim series & ordines requiruntur. Cum hunc in modum coarctantur, & restringuntur milites, pro indicio habetur audaciæ ac fervoris in resistendo & oppugnando vehementioris: contra ordinum relaxatio & dilatatio, terrorem consternationem & fugæ meditationem indicat, non solum in lancearriis sed in omnibus aliis copiis. In primis verò si in locis interruptis aut saxis vel fossis impeditis prælium contingat. Nocte, propter longitudinem, hastæ difficillime explicari & tra-
Liv. l. 34. ctari possunt, unde facilius quoque disturbantur. Perseus optatam quandam pugnandi occasionem elabi passus est, quod in situ

situ in æquali exercitus subsisteret, ubi phalangem hastatorum extendere nequibat, *quæ*, ut dicit Livius, *propter minimas quasvis situs incommoditates inutilis redditur.* Et paulo post subjungit: *Cladis superioris caussam manifestiorem nullam aliam exstitisse, quam quod eodem momento pluribus in locis pugnæ initium factum esset, unde phalanx perturbari & prosterni cæperit, cuius robur invictum & intolerabile alias maneat, cum stricte observantur ordines & densæ stringuntur lanceæ. Quod si partes ejus singulas aggrediaris, vel à latere aut à tergo periculum quoddam nascatur, facile turbatur & profligatur.* Romani non aperta fronte phalangem adoriebantur, sed iteratis vicibus impetus in eam faciebant ubi minus videbatur valida; tum latera sæpius & vehementiori vi oppetebant, quod illibi facilius labefactari & ordines divelli possent, Sin phalangem à fronte adorti fuissent, & militem militi opposuissent, ipsi hastarum spiculis sese intrusissent & involuissent, nec impetum aciei tam bene instructæ sustinuissent. Livius dicit Romanos, *lib. 22.* quo minus in urbem quandam per disjectam muri partem penetrarint, à lanceatis qui ad foramen muri fortiter & immoti constiterant impeditos fuisse, cum hos tueretur ab utroque latere pars muri superstes, & in angustiis certamen fieret, ubi ordines ex impetu ingredientium turbari nequeunt. Hinc usum hastatorum conspicimus; qui pari & gravi motu tum ab utroque latere probe muniti incedere debent. Cavendum etiam ne frons aciei latior sit, quàm ut æqualiter milites contra diversos hostium impetus procedere valeant; sed ita constituatur, ut dux qui in medio consistit in illa longitudine ad omnes casus suis adesse, & in omnibus locis consilio & auxilio laborantes juvare, eosque sapienter & cum judicio regere possit. Præstat igitur numerosum exercitum in plura agmina interjectis intervallis distinguere; ut hosti insecutio cum majoribus copiis difficilior, cum minoribus periculosior existat, siquidem

ab utroque latere mofcetariorum & tormentariorum cuneis fefe immifcent & implicant, à quibus eminus plura damna accipient, quam ab haftatis, qui horum terga ab incurfionibus equitum defendunt. Equites autem à phalange femper abhorrent, nifi circumdare, & à tergo ut ordines turbent eam aggredi poffint. Adde, quod nullum tam præftans armaturæ genus reperiatur, quibus in phalangem penetrari & invadi queat, dummodo firma illa & ftabilis fubfiftat; nec crebriori motu occafionem præbeat, ut à latere turbetur. Hac in parte in exemplis fuperius allegatis erratum fuit. Ad Ravennam & Carminolam idem contigit.

Guicc. lib. 10.

Concludo igitur ex utilitate haftatorum, neceffario quandam exercitus qui in Hungariam mittitur partem hoc armorum genere inftruendam effe. Etfi omnes ferreos thoraces non habeant, inferi tamen inter armatorum ordines commodè poterunt. Tranfylvanus eorum opera inprimis indiget, cum peditatu Germano deftituatur: in cujus locum Siculos fibi fubditos haftis inftruat, octodecim vel decem millia, cum robufto corpore & ingenio non inepto præditi fint; qui fi haftis pugnare affuefcant & arte in hoftem ducantur, facile vim Turcicam reprimere & eludere poterunt.

Mediæ longitudinis haftæ & arma, fecures fcilicet gæfa & fpati, tunc multiplicem ufum in militia habent, cum fariffæ minus commodæ exiftunt. Vbi tormentarij ad velitationes emittuntur, nonnulli qui his armis inftructi funt eis adduntur, ut illis pugnantibus hi excubias agant & fuppetias ferant. Quin & haftati quidam ex horum numero expreffe & ftudiò tormentariis adjunguntur, ut latera eorum tueantur. Tum figna atque vexilla plerumque hi comitantur & circumftipant. In eum videlicet finem; ut cum primæ fariffarum ftationes perruptæ funt, cum armis brevioribus & agilioribus commodè ulterius pene-

penetrari possit. Ad nocturnas impressiones, ut & in locis inæqualibus interruptisque, in oppugnationibus difficilioribus, tum etiam ad præcavenda & avertenda damna atque pericula, quæ ab ictibus machinarum metuuntur, plurimum utilitatis conferunt; longiores atque sarissas commoditate superant. Qui his armis pugnant milites, conjuncti atque permixti cum equitatu, postquam impetus factus est, vel in loco pugna committitur ubi equi minus dextre regi queunt, non leve momentum ad victoriam contulerunt. Hujus stratagematis primi authores atque inventores exstiterunt Romani; qui à tergo equorum dorsis semper ferebant juvenes dexteritate & agilitate præstantes, in hoc militiæ genere apprime exercitos. Cæsar hac ratione acie instructa cum millenis suorum septem millia Pompejanorum equitum in lato campo fudit. Ariovisto sex millia Germanorum equitum erant, totidemque numero pedites velocissimi ac fortissimi: quos ex omni copia singuli singulos suæ salutis caussa delegerant: cum his in præliis versabantur: ad hos equites sese recipiebant: hi si quid erat durius concurrebant: si quò longius erat prodeundum aut celerius recipiendum, tanta erat horum exercitatione celeritas, ut jubis equorum sublevati cursum adæquarent. Horum operâ plurima facinora Ariovistus edidit. Suevi in aspero quodam prælio, relictis equis pedites pugnam inierunt, & Romanis superiores exstiterunt. Simile quippiam in Macedonia iisdem contigit; ubi equitibus permixti pugnarunt pedites, qui hostium equis ungulas præsciderunt. In Hungaria Vladislaus prospero successu contra Turcas hoc certaminis genere usus est; verùm id casu potius quam certo consilio factum, siquidem equitatus hostilis in loco incommodo substiterat.

Gulcc. lib. 28. *Liv. l. 16. Val. Max. l. 2. c. 1.* *Bel. civ. lib. 3.* *Bel. Gal. l. 1. Liv. lib. 23.* *1443. Bonf. lib. 26.*

Legimus quoque equitibus pedites sagittarios permixtos in aciem eductos fuisse. Licet igitur nostris quoque strata-

Bel. Gal. & lib. 7.

tagemata ejusmodi ad juvandum & confirmandum equitatum invenire & excogitare: tum præter hastatorum & tormentariorum copias, certos quoque milites è toto exercitu deligere & conscribere, qui unà cum equis incedere, & sine timore cum illis versari, vel hostibus saltem, ubi loci iniquitas equorum usum & impetum vehementiorem prohibet, resistere sciant.

Duobus supradictorum armorum generibus Turcæ destituuntur. Asappij hastas quidem gestant, sed sarissis breviores, & exiguis cuspidibus munitas, quibus punctim solummodo feriunt, Vnde nec hastis nostris, nec cum securibus comparari, nec ijsdem resistere valent. Gladij nostri communes stricti & longi cum in eâ pugnantium turbâ ad cæsim feriendum vibrari nequeant, & parum etiam contra acinaces latiores valeant, optime ad punctim lædendum adversarium usurpantur: ijs remotiorem hostem, qui breviori gladio pugnat, facilius & tutius ferire vulnusque periculosius ac mortale infligere licet. Quæ omnia si probe observentur, licet exigui momenti videantur, magnum tamen pondus in militia habent. Turcicæ atque Vngaricæ hastæ, ubi cum impetu in hostem procurrere licet, utilissimæ quidem, sed propter longitudinem & quod pleræque sint concavæ fragiles sunt atque infirmæ. In locis parum impeditis & interruptis, ubi vehementi cursu impetum eques facere nequit, plane inutiles existunt.

Arma quibus eminus hostem oppugnamus, omneque genus missile, nocte & in tenebris plane nullum usum habet; quod meta proposita quo ictum dirigimus perspici nequeat.
Liv. l. 34. Paulus Æmilius difficilem quendam transitum, ubi legio propter angustiam loci inutilis videbatur, occupaturus, nocte id aggressus est, quod hostem missilibus potius quam Romanos instructum & in eo armorum genere probe exercitatum sciret; in tenebris autem jactus & ictus incertus est, & nusquam certo dirigi

dirigi potest. Sed alio quoque defectu hoc armaturæ genus laborat, quod pedites in planitie & spatioso campo, hastatorum subsidio & auxilio destituti, ne levissimo quidem equitatui resistere valeant: carent enim quod ingruentium equitum insultibus opponant, unde facillime disturbantur. Optimum ad hos fundendos remedium exstat, ut quam vehementissime urgeantur, & in eorum ordines prorumpatur; quod non modo aliàs contra tormentarios sed moscetarios etiam in Belgio Hispani observare solent. Prima enim vice tormentis illis explosis, cum gladiis manus admoventur, illi in hostes strictis ordinibus properant, eorum ordines invadunt, & si fieri potest divellere atque perrumpere tentant. Ejus generis sunt arcus, bombardæ, tormenta majora quæ moscettæ vocantur, & æneæ machinæ seu catapultæ. Postquam bombardæ & tormenta inventa sunt arcuum usus desiit, & parum apud nos amplius curantur. In bello Hungarico Tartari ut plurimum illis utuntur. Leviter enim armati, & ipsorum equi, velocissimi licet, propter debilitatem tamen ad faciendum impetum minus idonei, solummodò ad devastandam regionem, impediendos commeatus, & simulandam circumventionem apti sunt. Vnde nostros aliter oppugnare cum nequeant, hoc genus missile usurpant; quod plus terroris quam periculi adfert ijs qui illi minus sunt assueti; optime equites bombardarii illis obijciuntur.

Sclopetorum autem tria genera sunt, pro diversa magnitudine distincta, quædam minora sunt Italis *pistolæ*, alia media ijsdem *archebusi*, denique majora quædam vulgo *mosquettæ* dicta, quorum hæc omnium maxima sunt quæ manu tractari & explodi possunt. Horum armorum magna est differentia, non inter se modò, sed etiam ratione usus in quem adhibentur. Alio enim modo ad venationem & inimicitiam privatam, alio ad bellum instruuntur & præparantur. Ad primum, sumendus est

pulvis nitratus, qui bonus sit & justa proportione probe infe-ctus paratusque. Ad secundum, qui munitionum intermedius dicitur. Horum impletio, primis ejaculationibus exceptis, aut non proportionata est, ejecto sæpius frustra pulvere, aut non satis glande sua conferta & coarctata. Vnde summo studio cavendum est, ne primæ globorum emissiones sint frustraneæ. Ajunt enim mosquettum in velitatione conficere spatium ducentorum passuum, sicut & sclopetum quod inimicitiæ causa gestatur: & sclopetum militis quantum bombarda seu pistola inimicitiæ, octuaginta nempe passuum, quorum quilibet quinque pedes in dimensione habet. Bombarda vero militis omninò nullius est momenti, nisi adurat & consumat suumque conficiat ictum, proinde non nisi velut ad hostile pectus admotam explodi volunt.

Hinc notentur sequentes observationes. *Manuarijs tormentis* seu sclopis equites qui ferreis thoracibus armantur plerumque uti solent. Iuramento hi adstringendi sunt, ne citius explodant quàm in hostem rectà ictum direxerint, & de eo vulnerando dubitare nequeant. Lanceæ igitur impetus prius expectandus; quo facto, vel hoste quam proxime imminente, feriendus est. Hoc armorum genus ad resistendum & impetum excipiendum, fortiterque stationem tuendam, quàm ad aliam in acie impressionem faciendam, accommodatius est; unde ordines eorum arcte & confertim consistere debent. Apparet etiam, quàm imperitè & negligenter officio suo fungantur, qui cum primæ stationes exploserunt non expectant quò ordo eos quoque tangat; vel in aërem vel in socios vel procul ab hoste explodunt. Quæ negligentia & imperitia sæverissime inhibenda & castiganda est. Gallici quoque thoraces quam Germanici præstantiores sunt, & facilius ictum scloporum longiorum eludunt. Quin & magnum inter utrosque equites thoracatos discri-

discrimen adparet. Gallus unico tantum servo stipatus in militiam proficiscitur; Germanus contra non duobus equis pro se & servo, sæpius ne octo ne decem quidem contentus, ingens servorum famulitium post se trahit. Ea res abusum habet manifestissimum & periculosissimum, ob plures caussas. *Prima* est, quod habita lustratione, quæ ab initio tantum & sub finem expeditionis fieri consuevit, multi ex servis illis desiderantur; sive quod dimissi sint sive quod ficta nomina gesserint & suppostitij fuerint. *Secunda* est: quod in tanto numero multi inveniuntur equi strigosi & ad bellum inutilissimi. *Tertia* est: quod turmæ ex vilissimis hominibus, servis & stabulariis, qui ad bellum ineptissimi sunt complentur. Vnde mirum nemini videri debet, si eos eventus expeditiones nostræ minime nanciscantur, quos speramus ex ejusmodi apparatu. Qui si in nobilibus & strenuis viris consisteret, eorumque virtus, vel pars saltem eorum, præstantiæ armorum corresponderet, quamvis velitum etiam immensam multitudinem, ut Turcica plerumque est, excipere & reprimere valeret. Cum enim cominus manus conferendæ sunt, harpæ quocunque feriunt corpus ferro munitum offendunt, enses vero inermia Turcarum pectora eaque remotiora ubique penetrant perforantque; qui tamen in tanta cinguli, quo lateri aptantur, angustiâ à multis difficulter admodum evaginari possunt. Eo meliori conditione Gallorum thoracati propter veruta quæ gestant existunt.

Bombardæ longiores, quas *archebusi* Itali vocant, levissima arma sunt, quibus equites atque pedites utuntur. *Pedites* eum in acie locum tenere solent, ubi plus dexteritatis & agilitatis requiritur: in campo aperto equitatui & hastatis peditibus resistere nequeunt, nisi alio munimento tuti reddantur. Vnde hastati plerumque eis adduntur, vel ad horum latera collocantur. Idque duabus fere rationibus. Siquidem quinque vel septem

ſeptem primi ordines, quot nimirum haſta tegere & defendere poteſt, haſtatis non indigent, cum firmiter contra oppoſitas hoſtium turmas conſiſtant nec magis quam illa moveantur, licet inter dimicandum quidam immutari, & alij in ſociorum locum ſuccedere ſoleant. Hi proprie latus agminis vocantur. Alij brachia dicuntur, quod manuum & brachiorum inſtar à cohorte dependeant & nunc hic nunc illic hoſtem lædant: in defeſſorum locum recentiores & qui viribus integri ſunt ſuccedunt. Bombardariorum igitur particulares quædam cohortes haberi ſolent, iiſque haſtati quidam adduntur. Vulgo copiæ perditæ dicuntur, quod ſæpius maximis periculis objiciantur, & capiendis foſſis rupibus vineis vel aliis ejuſmodi locis, unde hoſti plus damni inferri poſſit, adhibeantur. *Equites* ſclopetarii veterum ſagittariorum vicem ſuſtinent. Hi eminus hoſtes lædunt; unde extra reliquam aciem collocandi ſunt; neque in uno loco nec firmiter ſubſiſtunt, nec impetum facere nec ſuſtinere, & ſuis laborantibus difficulter ſubſidio accurrere poſſunt quin eoſdem quoque lædant. Siquidem ictus bombardæ, ab equite in primis factus, incertus eſt & fallax. Quod igitur potiſſimum hoc armorum genus habet, in primo pugnæ initio conſpicitur & plurimum valet. Cum vero in eos ab hoſte impetus fiat, recedere & periculo ſe ſubducere poſſunt. Illorum officium præcipuum & ferè primum eſt, ut latus hoſtile oppugnent, ſuorum vero latera defendant. Nec certis ordinibus in acie diſtinguuntur, cum errabundi & volatiles ſint: nec aſſueti ad vim atque impetum hoſtilem ſuſtinendum, ſed ut haſtati turmatim & catervatim incedunt. Commodiſſime Tartaris opponuntur, quos propius, quam hi ſagittis ſuis, attingere poſſunt: maxime ſi bombardæ ſint aliquanto majores; cujuſmodi Itali & Wallones geſtant, Germanorum vero manuaria tormenta Gallica (piſtolæ nominantur) minus apta videntur.

Moſquet-

Mosquettum propter gravitatem minus dextre & agiliter tractari potest; longe omnium remotissime ferit. Vnde locus illis qui hoc armorum genere pugnant remotior ab impetu adversariorum conceditur; plerumque peditum cohortibus inseruntur & eorum tergo annectuntur. Hi bombardarios, qui ab hastatorum dependent lateribus, defendunt & forficem efficiunt. Quidam mosquettariorum ut & sclopetariorum ordines hinc inde oberrare, & prout commodum eis videtur vel à tergo vel à fronte hosti nocere solent. Ianizaris bombardarij non recte opponuntur: sed moscetarij perfectiores sunt, quòd remotius feriant.

Tormenta & machinæ in campo spacioso subitò impediuntur ab incursionibus quò minus præter primum ictum sæpius in hostem explodantur. Plus terroris quam damni atque periculi inferunt; ut in clade Ludovici animadversum fuit, nostris timore & fumo potius quam glandibus perterritis. Huc venti commoditas recte observata plurimum conducit. Non solùm autem propter machinarum defectus & imperfectiores ictus sæpius frustrantur, verùm etiam propter distantiam scopi & metæ ad quam diriguntur. Cum enim non semper æquales sint planities, nec eædem hominum staturæ, facilime, vel nimis altè ultra capita eorũ quos ferire debebant glandes ejaculantur, vel nimis remisse antequam metam attingant ad terram deprimuntur, iterumque magno interposito spacio resultant. Cum primi ictus perfecti sunt, leviter armati & velites emittuntur, ut reijciant eos qui machinas occupare tentant. Vnde harum usus plane cessat, quando amici cum hostibus permixti internosci & distingui nequeunt: nisi fortè in loco eminenti vel munito undique positæ sint, vel aquarum aut locorum interruptorum adminiculo ab hostium incursionibus defendantur. Ad Ravennam Galli hoc medio victoriâ potiti sunt. Solent etiam *Guicci. lib. 10.*

 aggeri-

aggeribus muniri, eisque peditum cohortes validæ adduntur. In mediam aciem plerumque collocantur peditatui vicinæ. A latere autem locus eminens & natura munitus pro eis deligendus est, vel is propugnaculis & peditum cohortibus muniendus, ut contra equitatum hostilem tutæ consistant. Hic ordo in nostra acie inprimis conspicitur.

II. Utrum primùm aggredi hostem, vel ejus impetum sustinere præstet.

Secret. l. 3. c. 45. 4. 6. 63. Duo quondam Romanorum Consules pugnam inituri periculosissimam, diversâ plane certaminis ratione in debellando & aggrediundo hoste usi sunt. Alter militibus suis edixit, ut ipsi sustinerent hostis impetum, quo primo aggressu fortiter rejecto & eluso futurum sperabat, ut paulatim ab ardore & furore vehementiori iidem remitterent, animumque sensim despondèrent, faciliusque in fugam agerentur. Quod consilium ex sententia ei cessit, victoriaque potitus est. Alter vero quanta fieri posset vehementia atque audacia majori suos in objectam hostium aciem impressionem facere jussit. Sed hoste inferior hic exstitit, victusque ac cæsus fuit.

Nec mirum: siquidem celeriter & festinanter incedentes tam probe ordines servare, pedem in constituto loco firmare, gressumque sistere & mutua conferre auxilia nequeunt, quàm ij solent qui intra stationes suas permanent. Huic accedit, quod commoditates, quibus hoste existunt superiores, negligunt & deserunt, adversarios in locis oportunis & qui ipsorum commoditatibus serviunt, in quibus haud superari & vinci possint, offendunt. Denique se suosque temere machinarum ac tormentorum ictibus objiciunt, & manifesto discrimini exponunt. Nec ea festinatio alium fructum habet, quàm ut vanam fortitudinis & audaciæ ostentationem ferat; quo parùm movebuntur milites, quos duces strenui jam antea certiores reddidere, moram lon-

longiorem non ex timore proficisci, sed maturo consilio hostem eà ratione vincere constitutum esse. Sanè milites de hostium pugnandi & belligerandi modo diligenter edocendi & instituendi sunt; ne si quidforte novi interveniat, confusio in acie oriatur; cujusmodi sunt clamores, ululatus, & saltus, aliaque id generis vanissima, quæ ut Mallius dicebat ipsis hostibus plurimum detrimenti afferunt cum primo impetu fortiter repelluntur. Volscos in aciem currentes Romani pede firmo exceperunt anhelantes, eosque fugarunt. Hoc uti stratagemate in campis Pharsalicis Pompeius constituerat; sed studio suos in hostem Cæsar properare, & in medio cursu, ad recipiendum anhelitum, subsistere jussit. Liv. l. 28. Front. l. 2. c. 1. Bell. civil. l. 3. Front. l. 6.

Animadvertendum igitur, ubi hostium robur præcipuum in primo impetu consistere novimus, commodissime adorientem excipiamus, non sine spe victoriæ, ut plura testantur. Quin & cum Turcis manus conserturi haud parum momenti hic resistendi modus ad victoriam habiturus est. Sed contrariam rationem nostri observant, plus fiduciæ in potentiâ quàm in arte collocantes; unde tot insignes in Hungaria strages Christianis illatæ numerantur. Ad Nicopolim contentio inter ordines de 1393. adoriundo hoste mota cladis non minima caussa fuit. Ad Var- 1444. nam in locis incommodis exercitus contra ducum imperium hostes aggressus est. Ad Mohatz, nulla necessitate urgente, 1526. milites impetum in hostem fecerunt, eundem in loca Turcis quam Christianis oportuniora structasque insidias insecuti sunt. Num quid horum ad Agriam proxime elapso anno commissum 1596. fuerit, historia suo loco suoque tempore aperiet. Certa nobis & indubitata constaret victoria, si eâdem industriâ in hostis naturam fraudes & astutiam, ut ille in nostras solet actiones, inquireremus. Optime novit impatientiam nostram; ideoque pugnandi occasionem præbet, nec tamen copias promovet, sed

ubi pugnæ desiderio nostros æstuare cognovit, in prælium descendit, certâ victoriæ spe nixus, ut exempla superius adducta declarant.

Pugnandi igitur ratio & methodus immutanda, cogendusque hostis ut in locis quæ commodiora nobis videntur ipse nos adoriatur. Quod facile obtineri potest vel urbium vel propugnaculorum præcipuorum obsidionibus, vel ubi propius ad ipsum accedimus, nec unquam è conspectu ipsius discedimus, donec pressus penuriâ vel manus conferere vel copias reducere cogatur, vel arreptâ aliâ quapiam peropportunâ pugnandi occasione, quæ nonnunquam sese obferre solet. Neque velitationes majores ineundæ, in quibus laborantibus assidua mittantur præsidia: siquidem Turcæ hoc certaminis genere longe nostros superant. Quin potius junctis viribus, iisque in sua agmina recte distributis, hostem agrediemur: unde aciei formà immutatâ, alius victoriæ & prælij successus sequetur.

III. Quomodo prælium sit ineundum.

Pugnæ initium levioris armaturæ milites faciunt, qui eminus hostem petunt, ubi tormenta sunt explosa; sclopetariorum turmæ emittuntur, ut hostium machinas disturbent, ne damnum nobis inferant. Idem cum hostes facere conantur, levia certamina & velitationes oriuntur. Eodemque tempore ex alis equites arcularij seu tormentarij prorumpunt, qui latera & cornua hostium infestent: sæpius hi recedunt & à tergo impetum facere tentant, ut hostium ordines turbent. Quod si his auxilium feratur, vel objiciantur inæqualis armaturæ milites quibus resistere diffidant, paulatim recedere & priorem pugnæ locum capere convenit. Sic alliciuntur hostes, ut insistant retrocedentibus, donec undiquaque pugnæ initium fiat. Siquidem hostibus semper recentes copiæ auxiliares advolant, augeturque pugnantium numerus, quos nostra acies excipit; quæ tamen

men

men non ſemper integra pugnat, ſed pars ejus ſæpius certamen init. Multi hoc ſtratagemate uſi ſunt. Scipio nervum exercitus in uno cornu collocarat, quo in pugnam educto alterum debilius quietum tenuit. Exercitus hoſtilis parte fugatâ ambo cornua ad reliquos devincendos conjunxit. Alia vice robur militiæ in duo cornua diſtribuit, infirmiorem exercitus partem in mediam aciem conjecit, eamque validiſſimis hoſtium copiis oppoſuit. Illis quieſcentibus, cornua ſua contra tergum aciei hoſtilis, ubi debilior erat, eduxit, eaque parte fugatâ, reliquos facile ſuperavit. Alij duces aliis hoſtem vincendi modis uſi ſunt. Front. l. 2. cap. 3.

Hoc inprimis obſervandum, ut dum agmina & turmæ promoventur, eàdem diſtantiâ invicem milites incedant: ne ſi nimium in hoſtem properent vel in denſitatem inter equitandum contrahantur, & alter alterum præcedere contendat, confuſio in ordinibus oriatur, unde non levia damna inferri ſolent. Priori modo terminos à ducibus præſcriptos milites tranſeunt, nec ab officiarijs amplius regi, nec præſidia laborantibus ferri, nec errores cognoſci, aut priuſquam in immenſum creſcant corrigi queunt. Interequitando poſtea ordo eorum, qui ad ſubſidia ferenda conſtituti erant, turbatur, & latera noſtrorum & vicinorum agminum denudantur, certiſque intervallis aperiuntur, ut hoſtium incurſioni pateant: denique occaſio datur, ut eodem in loco plurima agmina aggrediundo impingant. Quod ut ſemper periculoſiſſimum, ita maxime vitandum, ubi cum immenſo hoſtium exercitu congrediundum, qui quoad fieri poteſt late diſtractis copiis oppugnari debet. Hunc errorem Aladanus in Seghedinenſi clade commiſit, facto impetu cum duobus equitum turmis in immenſum quoddam Turcarum agmen; quo cæſo fugientes Chriſtiani inſecuti ſunt, tunc ad prædas converſi occiſos ſpoliare & exuere cæperunt: ſic pa- Hortenſ. 1552.

lantes & nullo ordine dispersos duæ Turcarum alæ, quæ integræ permanserant, aggressi eximia strage eos affecerunt.

Hæc duces ipsi noscere debent: siquidem belli imperator non ubivis locorum subsistere & sigillatim quosvis instruere potest. Ex horum imperitia & culpa confusiones clades & fugæ militum oriuntur, quæ imperatoribus plerumque adtribui solent, cum fugarum principia ut plurimum lateant.

Præter reliquos errores in Agriensi pugnâ à ducibus admissos, hi à viris belli peritis notantur. Quod exercitus noster cum superatis paludibus hostem aggredi vellet, dextrum cornu non rectà in oppositum hostium cornu sinistrum impetum fecerit, sed versus dextrum sese converterit. Contrà vero sinistrum Christianorum cornu in Turcarum cornu sinistrum moverit, atque adeo in medio itinere obviam sibi facti invicem, crucis figuram incedendo effecerint, ordinesque interequitando turbarint. Biduo antequam hoc contigit, in altâ quadam ripâ Turcæ fluvij vadum quærebant; nec retrocedere poterant propter sociorum multitudinem, qui eos premebant à tergo; ne procederent ulterius, Hungari quidam eis impedimento erant qui transitum tuebantur. Post hos Germani quidam equites excubias agebant, qui non modò in vanum manuaria sua tormenta in hostem exploserunt, sed multos etiam ex Haiduccis vulnerarunt, atque adeo triplici culpâ lapsi, majora damna amicis quam hostibus intulerunt. Quod si alibi hostes fluvij transitum, quem sedulo investigabant, reperiissent, actum sine dubio de omnibus ijs copiis fuisset. Priori tamen casu facultate utendi oblatâ occasione, posteriori vero peritiâ & scientiâ destituti fuerunt.

IV Hosti fugienti quomodo insistendum.

Guicci. lib. 2.

Hosti fugienti aureum pontem struendum nonnulli judicarunt. Quorum opinioni repugnare videtur vulgo in bellis

recepta

recepta regula, victoria utendum esse, nec hosti tempus ad animum resumendum viresque recolligendas concedendum. Hæc duo ut concilientur invicem, fugæ distinctio facienda. Vel enim hostis integras adhuc & incorruptas copias, armis probe instructas sub signis reducere & in tutum collocare tentat, vel apertâ fugâ desertis ordinibus & signis relictis armisque abjectis tergum vertit. Qui priores intercludere viamque illis præripere vellet, necessitatem pugnandi & sese defendendi imponeret, siquidem armati id facere possint. Non igitur impediendi sed evadendi commoditas libera eis relinquenda. Quin potius tantâ vehementiâ iidem urgendi sunt, ut in fugam solutam avertantur; quo impetrato secure ipsis via præcludi potest, ut majori strage afficiantur. Hanc opinionem Vegetius & Scipio probant; iter scilicet fugientibus hostibus non obstruendum, per quod fugere destinarant. Si enim apertum illud & liberum conspiciant, fugæ desiderium omnes invadit: semel in fugam conjecti ordines rumpunt faciliusque delentur: viâ autem impeditâ cum evadere nequeant, desperatio animum addit pavidis, timorque sæpius arma ministrat ubi nulla spes salutis superest. *lib. 3. c. 21.*

Qui igitur hostem fugientem insequi cogitat, primum videat necesse est, utrum tota acies an pars ejus cæsa & fusa sit. Posteriori casu pars fugiens tamdiu propellenda, donec dispersa undique suos recolligere & in ordinem reducere nequeat: postea ab insequendo retrahendi sunt milites, ut reparatis ordinibus vel à tergo vel â latere aggrediantur eos, qui adhuc manus conserre & resistere audent. Sæpius enim contigit, ut exercitus pars victa sit, cui tamen ab alia parte victoria integra mansit. Hannibal ad Cannas Romanum equitatum fusum & fugatum non est insecutus, sed eundem impune elabi passus: rectâ vero in latus agminis hostilis invectus, tam insigni victo- *Livius lib. 11.*

ria potitus est. Si ad Varnam Corvinus hoc præcepto usus esset penes ipsum certissima victoria stetisset. Quin & Ludovicus superior evasisset, nisi Turcarum agmen fugiens liberius, tanquam in manifesta victoria, insectatus esset, cum ducenta hostium millia superessent, qui nondum in aciem descenderant. Ad Agriam temere nonnulli duces, ut primum hostes tergum vertere conspexerunt, ordines turbarunt, & immemores officij prædas agere milites permiserunt. Sed hoc posteriori casu, non solum pars quædam, sed universus exercitus hostilis in fugam conjectus videbatur. Nec tamen ea militibus in persequendo hoste licentia permittenda, ut ordines plane dissolvant. Velites & leviter armati ad insequendum hostem emittendi, gravioris armaturæ milites paulatim observatis ordinibus eos insequi debent; quo prioribus tutus recessus pateat. Nec tamen leviores isti nimis latè explicandi, vel longius invicem dispargendi sunt, nisi arma hostes abjecisse & ordines deseruisse constet. Tunc etiam fugientibus via solo equitatu obstruenda, & latè copiæ deducendæ, ut major strages edatur. Sic evitantur errores, quos vitare Vegetius jubet: existimans hostibus evadendi occasionem dari, dum recens victoria superbos & incautos victores reddit. Siquidem in insequendo major audacia quàm sollicitudo & cura viget, sed remissa illa securitas plena est immensi periculi. Qui nihil planè timent, inconsulte dispersis suis, sequuntur: quod qui faciunt quam ipsi acceperant adversario dare victoriam volunt.

T. Liv. lib. 6.

P. Iov. lib. 29.

Guicc. lib. 13.

lib. 3. c. 25.

cap. 22.

cap. 20.

Hæc militaria præcepta, ut & aliâ probe Turcæ observare & re exequi norunt. Contenti enim securâ victoriâ, nec spolia & prædas, nec qua clade hostis afficiatur curant, fugientes non insequuntur temerè. Cujus rei Varna Mohaz & Agria testimonium perhibent.

Fugam hostium & desertionem castrorum sequitur destructio

ſtructio & devaſtatio regionis, & locorum expugnatio, dum præ formidine cuncta trepidant, & faciliores quævis expeditiones, difficillimæ licet, exiſtunt, propter autoritatem qua victor pollet. Qua in re uſus victoriæ conſiſtit.

V. Quomodo in tutum reducantur milites, & laborantibus auxilium feratur.

Aciei perfectio in eo conſpicitur, cum primis turmis ſecundæ juſto tempore ſubſidio veniunt, & hos tertiæ deinde in hunc uſum reſervatæ excipiunt.

In materia fugarum duo reperio notatu digniſſima. *Primum* quod major plerumque conflictus graviuſque certamen inter parvos vel mediocres exercitus committi ſolet, quam ubi immenſa copiarum multitudo congreditur; cui major plerumque ſtrages in fuga quam in prælio infertur. Cum enim manus conſerendæ ſunt non fugiendo ſed in hoſtem properando, alij quidem animo confirmato incedunt, alij vero perterriti confuſionem excitant, facileque ſine certamine reijciuntur & in fugam convertuntur. Hujus mali cauſſa eſt, quod in tantâ multitudine plurimi reperiuntur abjectiſſimæ ſortis homines, qui nullo imperio ſub ordinibus contineri poſſunt. Expectatio quoque primi impetus, qui ſemper vehementiſſimus eſſe & omnium animos ſuſpenſos tenere ſolet, confuſionem cauſſare & ordines perturbare poteſt. *Alterum* eſt, quod licet in priori militum ſerie nonnulli vacillent, & fugam inclinent, pedemque referre cogitent, fuga tamen plerumque in poſteriori claſſe oritur; quibus firmiter perſiſtentibus, priores reſiſtere inviti etiam coguntur.

Hinc concludo, præcipuum belli ducis officium in eo poſitum eſſe, ut militum animos initio pugnæ probe confirmet, quo fortiter hoſti reſiſtant, vel ſaltem audaciam firmiter in hoſtem properando ſimulent, quod in ingenti exercitu

maximum pondus ad victoriam habet. Ubi primus impetus feliciter cessit, posteriores animum recolligunt, adeoque robotant, ut prioribus cedentibus illi horum loca supplere non dubitent; maxime ubi ad fortitudinem à ducibus & officiarijs fuerint adhortati, qui semper hac in parte strenue suo officio, turmas obequitando & hostium pugnandi modum declarando, fungi debent, ne milites novitate aliqua forte perturbentur. Non modò autem in primam seriem optimi & præstantissimi quivis militum & officiariorum collocandi, sed in ultimam quoque classem pars eorum reservanda; quo illi fortiter pugnando reliquis exemplo suo præeant hi vero timidioribus spem fugæ adimant. In Romana acie, ut quisque videbatur fortior eo magis in novissimum agmen reservabatur, primipilis exceptis qui erant omnium strenuissimi. Ubi duces nec minis nec exhortationibus suos in hostem animare possunt, subsidiarios advocare & eorum adventum pugnantibus certiorem facere debent, quo citra confusionem recedant & recentibus pugnandi locum concedant, ne victi fugam meditari sed ad recipiendum anhelitum cedere videantur. Hoc si duces à suis impetrare possunt, non minori laude digni censendi quàm si plenâ victoriâ potiti essent. Hæc enim in fortunæ ludibrio consistit, ad quam militum audacia & strenuitas accedit: in ducum vero virtute sola positum est, prudentiâ præcavere periculum & cladem evitare atque avertere. Cum igitur hunc in modum è certamine milites deducti sunt, vulneratos curare, & defessos recreare, tum ad repetendum prælium, & auxilium ijs qui prius succurrerant vel à fronte vel à latere ferendum superstites adhortari
Front. l. 2. c. 3. & confirmare debent. Hoc utilissime plurimis cessisse exemplũ Xantippi & Sertorij demonstrat. Subsidiariorum dux diligenter inquiret, quæ in ea parte aciei cui ille substitutus est gerantur. Debet quoq; de successu prælij cum militibus, ut præsenti

sint

sint animo communicare; reluctantes rationibus veris vel verisimilibus refutare: & paulatim contra hostem eos incitare: hilari fronte tempus prælij exoptatum, ut virtutis suæ ac fortitudinis specimina edere possint, annunciare, eosque officij admonere. Tunc firmiter coarctatis ordinibus cum gravi & audaci incessu, qui magnanimitatis speciem præ se fert, proxime ad latus eorum qui recedunt copias promovere debet, priusquam in plenam avertantur fugam, quæ utrisque terrorem maximum solet incutere, ne fugientes animum protinus despondeant, ordines deserant, nec facile ducum imperio amplius pareant. Marcellus ab Hannibale cæsus & fugatus fuit, quod lentè subsidio veniret laborantibus: quibus in fugam conjectis cum reliquo exercitu vim hostilem solus sustinere nequivit. *Liv. l.17.* Nec eâ tamen lege subsidiarij adstringendi, ut neutris præter sibi commissis auxilium ferant: quin ubi necessitas requirit, ex consilio imperatoris belli vel aliorum summorum ducum, pro aciei successu aliò transferri possunt subsidia. Tum infinita alia stratagemata in variandis & immutandis aciebus ipso prælio durante, nunc equitibus peditum loca capessentibus, nunc peditibus equitum vicem supplentibus, atque alia ejusmodi adhiberi possunt. Quæ etsi exigui momenti esse videantur, maximum tamen pondus sæpius ad clarissimas victorias reportandas contulerunt.

VI. Quomodo aciei tergum & latera munienda.

CUi à prima aciei fronte numerosissimus exercitus oppositus est, in maximo versatur periculo, ne à tergo quoque circumveniatur. Nam ubi ante oculos hostis versatur difficulter ad tergum vel latera respicimus; tum strepitus variique clamores quibusvis etiam fortissimis terrorem incutere solent; quilibet enim propriam salutem perpendit, eamque in fortitudine alterius positam existimat. Tum diversæ voces

nunc huc nunc illuc milites in diversum rapiunt, animos suspensos tenent, ordines perturbant, & fortiores etiam timidos reddunt.

Cum igitur acies non semper longius produci queat, ne nimium extenuetur & debilitetur in medio, varia huic inconvenienti remedia à ducibus excogitata fuerunt. Quidam aggeres ad latera aciei ad frontem usque erexerunt, eosque machinis impositis muniverunt. Sylla & Cæsar sæpius hoc munimenti genere usi sunt. Ad Agriam simile quippiam decretum, sed re minus executum fuit. Alij copijs divisis ad utrumque latus subsidiarios in excubias posuerunt. Quidam cornua & alas in lateribus duplicarunt, & plures copias, quam in media acie erant, illuc collocarunt; ut necessitate sic urgente extendere eas & latius explicare possent. Quidam ob paucitatem militum pugnæ locum idoneum elegerunt, cujus oportunitate (vel quod præruptus esset, vel sylvis montibus fluviis aut paludibus consitus ac munitus) unum è duobus lateribus à vi hostili defenderetur; quod in pugnâ Pharsalica & contra Antiochum aliosque plurimos feliciter cessit. Qua in re sciendum, machinis quibus hodie utimur, minùs commode hostem impediri eique noceri posse, & primariam caussam cladis ad Ravennam acceptæ inde dimanasse. Sylla præter aggeres palos quoque terræ infigi curabat, quibus curruum falcatorum usum hosti adimebat, relictis in acie intervallis è quibus equites & levioris armaturæ pedites durante prælio prorumperent; eoque stratagemate, exiguum licet exercitum haberet, immensum Archelai equitatum vicit.

Front. l. 2. c. 3.
Bell. Gall. lib. 2.
Guic. lib. 10.

Artificia hæc curruum falcatorum & lignorum terræ infixorum commodè nostro tempore adhiberi, & meritò nova excogitari debent; siquidem cum ejusmodi hoste bellum nobis gerendum, cujus potentia vires nostras longe superat.

Quoties Hungaricas pugnas cum Turcis commiſſas altius perpendo & mecum conſidero, ſæpius mirari ſoleo artes tam parum illibi valuiſſe: unicum robur & vim in prælijs adhibitam fuiſſe, quaſi brutorum inſtar ſolis viribus nec rationibus etiam certandum nobis eſſet. Huniadem ac Stephanum Battorium ſolos reperio agminum latera cæteris muniviſſe. Ludovico idem fuit conſilium datum; & ad Agriam quoque ejus mentio facta ſed in effectu non fuit poſitum. Quin plurimi in Hungariâ ludibrio harum rerum artifices & ſtructores habituri eſſent, licet nihil quicquam ad eorum rationes refutandas proferre in medium poſſent. Utinam Germani artium militarium majori cura tangerentur, quo tempori & militibus in expugnationibus parceretur! Fateor non magni momenti rem eſſe palos infigere aggereſque ducere; ſed cum videamus harum rerum uſum, ubi juſto tempore & locis idoneis adhibitus fuit, utentibus proſpere ceſſiſſe, à nobis tanquam ineptæ & viles minime ſperni debent. *Laon, lib. 9.*

Contra equitatum hoſtilem permulta ſunt artificia, defenſiva & offenſiva, à veteribus uſurpata noſtro verò tempore revocata & aucta. Tum etiam quomodo in planitie pedites contra equitatum ſubſiſtere & ſe defendere valeant, nova excogitata ſunt ſtratagemata: ſed vileſcunt, niſi ex improviſo arripiantur hoſte nihil tale cogitante; præviſa enim minus nocent & facilè eluduntur.

VII. Quod ſit officium ducum; & quem locum capeſſere in præliis debeant.

Proprium omnium belli ducum officium eſt, ſalutaria capere conſilia. Armorum tractatio ad milites propriè ſpectat. Scipio ad duellum provocatus, non militem ſed ducem ſe à matre genitum dicebat. Hinc ex veterum Spartanorum judicio, major gloria ducibus qui arte quam qui vi hoſtem ſuperarunt deferenda: priori ratione partâ victoriâ

gallum, posteriori vero bovem sacrificabant. Constat equidem multos victorias lucratas fuisse, quod duces ipsi præsentes & participes fuerint periculorum; cum tamen vincendi modum minime probandum judico. Illi enim fortunæ debent, quod salvi & incolumes discrimen evaserint; cujus ope si destituti fuissent, maximo suo cum damno insignem ignominiam incurrissent, quemadmodum Vladislao & Ludovico contigisse novimus. Plus igitur ducem prudentia, quam manu certare: milites in ordinibus servandis, in itineribus faciendis, in armis tractandis exercere; imaginariis pugnis ad omnia belli munia fortiter & intrepide subeunda, ad impressiones, ad sustinendum hostilem impetum, ad recessiones, ad militaria imperia excipienda & exequenda assuefacere, conducit. Hinc enim promptiores & cordatiores evadunt milites; siquidem, ut Vegetius dicit, *quilibet audacius illud faciendum aggreditur, quod cum didicit se effecturum putat.* Virtuti enim cum vis conjungitur, propter vinculum mutuum, cautior illa hæc validior in militia existit.

lib. 2. c. 1.

Primum belli imperatoris in prælio committendo officium est, ut priusquam impetus fiat in hostem, hilari & jucunda facie apud copias plerasque compareat, brevi sed gravi ac ponderosa oratione officij eos admoneat, honorem & gloriam propriam eis in mentem revocet, patriam denique ac religionem pro qua pugnant eis recommendet: adhortetur eosdem ut ducibus & officiarijs debitam præstent obedientiam, sibique certam & indubitatam promittant victoriam, ob justam belli causam quam defendunt: quod fortitudine & armis longe superent hostium exercitum, qui ex vilissima & inermi multitudine invite & coacte in bellum protractâ constet, qui nunquam superiores nobis exstitissent, nisi confusio nostrorum victoriam eis creasset; nunc malis illis omnibus abundè prospectum & provisum esse,

modò

modò obtemperent rectè monentibus: nunquam eos non victuros, dummodo victoriam tanquam unicum omnium actionum scopum sibi certò proponant, & vel vincere vel mori secum statuant. Hæc vel similia duces inferiores suis militibus continuo inculcare & repetere debent.

Tum imperator repetit locum suum peculiarem, in media acie, quo securior & undiquaque prospicere possit, ei destinatum: stipatus consiliarijs & nobilibus rerum peritis qui omnes successus probe intelligant & dijudicent, rectéque renunciare sciant cum ab imperatore ad recognoscendum emissi fuerint. Nec imperator solum suos habeat delegatos, per quos singulis momentis statum pugnæ cognoscet, sed reliqui duces inferiores, cornuum scilicet & alarum, tum vicarij & castrorum præfectus, quid geratur ei significent vel ipsi referant, centuriones atque tribuni ad duces suos recurrant, quò confusiones vitentur. Imperator tamen ubi necessitas requirit ipse auxilio accurrere laborantibus, & præsens omnia speculari ac cognoscere potest. Conducet ei in loco paululum eminentiori subsistere, ut commodius singula oculis intueri, & rebus dubijs consilium & auxiliũ ferre possit.

Præter imperatorem nemo ducum authoritatem habet quicquam in imperio militari & castrensi decernendi. De pugnis idoneo tempore & loco committendis imperator cum suis consiliarijs deliberet. Decreta concilij omnes stricte observent, & transgressores vel inobedientes sæverissime puniantur. Quod uniuscujusvis sit officium scripto comprehensum singulis tradatur, ut discordiarum confusiones & rixarum caussæ præcidantur. Cunctis ejusmodi munera imponantur, quæ sunt cujusvis officij; ne imperia confundantur: & diligenter in concilio perpendatur, quid cujusque ducis jurisdictio requirat, ne inter officiarios æmulationes oriantur.

Ubi igitur pugnâ cum hoste decertare decretum fuerit, castrorum præfectus & tesserarius ad concilium referant aciei formam & ordinationem; quo maturè deliberetur, num præscripto modo instituenda, an quippiam in ea immutari placeat. De hac ubi constat, ducibus tribunis centurionibus ac reliquis officiarijs, quem locum capere & tueri debeant, indicandum. Quibusdam cornua regenda committuntur; viris scilicet qui authoritate pollent, principibus & provinciarum rectoribus. Alij peditatui & medio agmini præficiuntur, cujus curam tesserarius plerumque gerit. Turmæ proprios habent chiliarchas ac tribunos, qui eis imperant. Hi omnes quam diligentissime antequam ad manus venitur edocendi & instruendi sunt; quomodo in certamine, in subsidio ferendo, in clade denique ac victoriâ sese gerere debeant.

Legato imperatoris & castrorum præfecto certus locus non est designatus, sed libere hinc inde vagantur, ut periclitantibus undique succurrant, & decretorum executionem procurent. Nec armamentarij tribunus certo loco affixus est. Quæ enim ipsius curæ commissæ sunt machinæ & tormenta non uno in loco hærent, sed varie hinc inde pro situs ratione disposita sunt; quibus semel explosis, diligenter in omnes occasiones attendendum, num promotis copijs denuò hosti machinis noceri & detrimentum afferri queat. Nunquam enim commoditates probe fungendi officio deerunt, qui solerter ijs invigilet. Cornuum & agminum ductores locum intermedium tenent militibus undiquaque circumstipati; sed urgente necessitate ipsi accurrant ubi periculum eorum præsentiam requirit, vicario cuipiam jurisdictione delegata; in his auctoritas potius, ut decreta & mandata recte perficiantur, quam exacta rei bellicæ scientia requiritur.

Tribunos

Tribunos & centuriones, quibus rerum ac consiliorum executio commissa est, inprimis decet prudentia, qui nisi officio suo recte fungantur, nihil proderit imperatori cuncta suo ordine recte disposuisse & salutaria de rebus agendis consilia cepisse. Fieri enim non potest, ubivis locorum semper ille præsens adsit ad frenandam audaciorum temeritatem, confirmandos remissiores ac timidiores, instruendosq; imperitos. Ubi copiosus est exercitus difficilius sane hoc fieri possit. Unde imperatori meritò adscribuntur errata bellica posthabitis ducibus, quorum tamen culpa ut plurimum evenire solent: siquidem penes ipsius stat arbitrium ejusmodi duces ac tribunos militibus præficere qui apti & idonei sint ad munus tam grave ferendum. Secus tamen statuendum, cum imperator belli hac potestate destituitur; ut fieri solet in copijs auxiliaribus, cum penes exteros Principes, qui mittunt auxilium, officiorum distributio consistit. Eæ enim copiæ non alios quam proprios duces recipiunt. Hoc casu merito parcendum imperatori, & clades authoribus suis, ducibus scilicet copiarum, imputandæ sunt. De successu belli anno præterito gesti, Historicorum erit veritatem scribere & ad posteros transmittere. In certamine centurio vel tribunus medium inter primipilos locum obtinet; ei reliqui officiarij adstant; ipse omnes occasiones perspicit, & à tergo ac latere commode imperare potest. Ejus imperium vicarius â tergo excipit & ad reliquos transfert.

A latere & in novissima serie periti quidam & authoritate præditi duces subsistunt, militibus quibusdam strenuis comitati; eum scilicet in finem in primis illuc positi, ut quosvis trucident sinu respectu, qui propter aliam quam hostis occidendi causam ordines deserunt. Pœna quoque severissima ducibus proponenda, in quorum agmine prima confusionis caussa datur. Prius tamen in exercitu publicandum, hoc

non fieri, ut de fortitudine militum ſtrenuorum dubitemus, ſed verendum, ne inter eoſdem nonnulli abjecto & timido animo præditi lateant, quibus potius curæ ſit fugæ & latrocinij quam pugnæ certamen inire; cavendum igitur ne horum culpâ ruina optimorum militum & totius exercitus proveniat, & eorum exemplo alij quoque ſeducantur. Quin (ſi ita videtur commodum) ſinguli quoque milites adhortandi & inſtigandi ſunt, ut ſocios quos fugam meditari vident occidant, ejuſque rei certa occiſoribus præmia, ac ſi quempiam ex hoſtibus interfeciſſent, proponenda ſunt.

Noviſſimo agmini turmæ quædam equitum adjungendæ, quorum curæ ſit hinc inde perpetuò vagari & excurrere, ut equites recte in ordine contineantur, tranſgredientes vero ſine ullo reſpectu continuo occidantur. Quilibet enim firmiter ſubſiſtere debet, quouſq; primipili centurio & reliqui officiarij, qui maximis periculis ſunt expoſiti, perſeverandum in acie ſtatuunt. Quod ſi hoc ſupplicium homines abjectiſſimos & timidiſſimos in officio continere nequeat, cogitent illi, periculum ab inſtante hoſte ſe nunquam evaſuros. Quod nunquā incurrent, ſi cum reliquis audacter in prælio perdurent, nec eandem cum cæteris fortunam ſubire dubitent. Subſidiariorum dux dum vacat à certamine, & ipſius operâ pugnantes non indigent, aciei ſtatum diligenter eminus perluſtret, ſuos de proſpero ſucceſſu certiores reddat, errores & damna mitiget & extenuet, in reliquis ſuo officio probe fungatur.

Hæc præcepta, aliaq; magis generalia, ubi recte in bello Hungarico obſerventur, non dubitandum quin eventu magis proſpero pugnas cum hoſte commiſſuri ſimus. Bonum enim ordinem ipſa fortuna ſemper comitari ſolet. Quo dextre obſervato, haud erit difficile Turcam vincere, qui hactenus cunctis invincibilis viſus eſt.

Anonymi cujusdam

DISSERTATIO
DE STATV IMPERII TVRCICI, CVIVSMODI SVB AMVRATHE III FVIT: DEQVE EIVS EVERTENDI MODO.

QVAM

EX ITALICO IN LATINVM TRANSTVLIT

IAC. GEVDER AB HEROLTZBERGA.

DE STA-

DE STATU IMPERII TURCICI, CUIUSMODI SUB AMURATHE FUIT, ET DE MODO EIUS EVERTENDI.

IN bello quod nuper in Persia gestum est Turcicus Imperator jacturam sexcentorum millium hominum fecit, præterquam quos pestis nuper Constantinopoli absumpsit; viros consilio graves, authoritate & rerum experientia præditos amisit. Indies fere Chiausii seu nuntij ab aula in diversas Imperij provincias ablegantur, qui militem cogant: etiam loca maximi momenti sæpius præsidijs denudantur, quod in bellis præteritis ad annum usque 1585 non fuerat tentatum. Sed cessit necessitati consuetudo & mos antiquus. Aprili proximo nuntij Constantinopoli comparuerunt, qui è Vallona & Gianina, Morea seu Peloponeso, & Dalmatia seu Illyrico & Hungaria præsidiarios avocarint. Quod manifestissimum signum est penuriæ hominum & incolarum, amplissimum licet & vastuosissimum sit Turcicum imperium. Id alio quoque argumento confirmatur. Cum proximo Septembri Ucchialy cum viginti duabus triremibus Pontum Euxinum superaturus esset, milites quibus classem instrueret fere nusquam reperit, sed eam multitudine abjectissimorum & vilissimorum hominum complevit. Plurimi Græci inviti & coacti ad remos fuerunt relegati. Octobri sequenti multi Agiamaglani in Janizarorum numerum fuerunt recepti: qui paucitate annorum à militiâ illâ liberâ, & quæ magnam experientiam quondam requirebat, arcebantur. Eodem mense edictum fuit propositum, ut quicunque officium vel munus ambiret, ab Osmanno, tunc belli imperatore,

ratore, in castris id obtineret; aliter impetratum irritum habitum iri. Quin & Janizarorum ordini fuerunt adscripti Turcæ nati; idque contra morem & consuetudinem aulæ Ottomannicæ, quæ præterquam renegatis nullis alijs nisi ex singulari favore locum in eâ militiâ dabat. Hoc anno in Martio mense cum stipendia militibus persolvebantur, Spachi rebellarunt; in bellum amplius proficisci recusantes, Imperator ipse nisi militiæ interesset. Horum furori Amurathes cedere coactus decrevit, ne aulici amplius in bellum nisi præsente Imperatore traherentur, sponte ni militare vellent. His diebus Archiducales Croatiæ locum Ochozanchi nomine ceperunt, Vscochi vigiliâ Johannis Baptistæ suburbium urbis Broazzo exusserunt, utrisque pauci restiterunt. Namque Spachi in suis confiniis non excubant, & habitatoribus atque incolis provinciæ vacuæ sunt. Nec militum solum est raritas, sed inprimis viri consilio prudentiâ & bellicâ arte præstantes desiderantur. Imperator vitam otiosam in matris sinu in delicijs gynæcei degit, usu & experientia rerum prorsus destituitur: consueta Turcis arrogantiâ præpollet; morbo caduco nonnunquam laboravit, unde cerebrum illi læsum credimus, ut præcipitanter & non præmeditate sæpius decreta sanxerit pernitiosissima, quæque in summum illi detrimentum vergebant. Id videre fuit, cum anno 1579. omnes Judæos qui Constantinopoli vivunt mortis supplicio addixit. Anno 1584 Christianos hac ratione è medio tollendos decrevit. Priores impetum ejus & indignationem declinarunt largiter & profusè numeratâ pecuniâ Sultanæ matri & Janizarorum Agæ. Et sententia illa in vanam legem transiit, ut nimirum Judæi pro Turbante, usitato Turcis capitis tegumento, eo genere pileorum uterentur, quem Medici Judæi antea soli usurpaverant. Christiani præsentissimum evaserunt periculum, quod nulla arma in ipsorum ædibus

 reperta

reperta fuerint, ut ex falsa delatione Amurathes suspicatus fuerat.

Ex his quæ diximus apparet, potentiam Turcicam indies declinare & assiduis illis ac diuturnis bellis imminui. Ad eam penitus evertendam, nihil aliud quidem quam concordiam Principum Christianorum requirimus. Cogitent saltem, quæ damna indies percipiant; quæ pericula immineant; amœnissimam ac felicem urbis Constantinopolis sedem ante oculos ponant. At facilius voto & cogitatione confœderatio & societas inter Principes, similis proximæ, concipitur, quam revera in effectum ponitur. Nos ab ijs Principibus qui periculo proxime sunt expositi ligna duntaxat milites frumentum & pecuniam requirimus: ut mediocris potentia colligi & in hostem duci possit. Successus felices propter incommoda quibus Turcæ premuntur speramus; cujusmodi alio tempore vix longe majoribus viribus contingent.

Quicunque igitur bello Turcas aggressurus est, tria inprimis ponderanda sibi proponet.

1. Ut expeditionem quampiam certam & finitam secum decernat.
2. Ut constet numerus militum & reliquus apparatus quibus eum perficere possit.
3. Ut compertum habeat, unde hos apparatus habere possit & conquirere debeat.

Hæc postrema consideratio Imperatoris belli propria est; cui incumbit de omnibus diligenter prospicere. Id illi soli discutiendum relinquimus: nos brevitatis causa de prioribus loquemur.

Priorem quod attinet nulla unquam expeditio magis ce-
I. lebris, plusque laudis minusve periculi habitura esset quam Constantinopolitana, Africanis Illyricis & Græcis urbibus

bus omnibus posthabitis. Illius situs plus beneficij, quam facinoris gravitas terroris, ad expugnationem conferet. Hæc urbs intra duo freta posita est: alterum versus ortum ad Pontum Euxinum Bosphorus Thracius dicitur: alterum versus occidentem ad mare Ægæum Hellespontus vocatur. In vere & æstate naves Alexandrinæ oryza onustæ per Hellespontum Constantinopolim navigant; ibique exoneratæ per Pontum Euxinum in Asiam permeant, frumentum in eandem urbem reportantes. Quod si Christiana classis intra hæc duo freta consisteret, has naves facile impedire vel deprædari, denique etiam imperium maris sibi vindicare posset. Quæcunque alia classis nihil nostræ officiet. Navale enim Constantinopolitanum navibus vacuum. Nec ligna in promptu habentur. Unde naves construi possint, unde à Constantinopolitana classe nihil periculi incumbet. Quæ naves Trapezunte adduci vel ibidem fabricari possunt, tria obstacula & incommoda habent. 1. Quod naves ex recens secta materia & ligno modò cæso ædificatæ ad navigationem inutiles sint. 2. Etsi aliquem usum haberent, tamen in illo littore Asiatico nulli remiges, nulli milites, qui imponantur classi, reperiantur. Remiges enim mancipia sunt; quæ vel Constantinopoli vel in Barbaria conquiruntur, vel rustici Europæi coacti ad remum relegantur. Ut classis hostilis nova nec armis nec milite probe instructa nunquam nostram aggressura vel in fretum intrare ausura sit, si nostra ibi in statione maneat & mari dominetur. Eandem ob causam neque Afri neque Asiatici & Orientales obsessis subsidio venire poterunt. Sed danda inprimis opera, ut classis nostra mense Aprili & Majo parata & in procinctu sit: ne tempus & commoditates aliæ ad expeditionem plurimum conducentes amittantur.

In hunc modum obsessa Constantinopoli, non diu quæ ad

ad victum necessaria incolis suppetent; commeatus enim fere omnis per Hellespontum infertur; nec ullum huic negotio impedimentum adferet Heraclea, Silicerna, Perinthus quæ Rodoslo vocatur, Palermo quæ Panormus dicitur, & Marmora. Namque Marmora & Palermo à nostra classe prohibebuntur: quod illa in insula, hæc in Asia sita sit. Tres priores in littore Europæ positæ, navigationis usu destituuntur. Quod si frumentum carris vel vehiculis in urbem deferre vellent, magna equitum multitudine ad arcendum nostrum exercitum (de quo postea dicemus) opus habebunt. Quin potius, quicquid commeatuum erit hæ urbes ipsæ reservabunt, cum pauperes sint & nullius fere momenti. Si igitur undique prematur Constantinopolis, credendum illam brevi à plerisque desertam iri. Id quoque in considerationem venit, quod ibidem ultra ducenta millia Christianorum & Judæorum reperiuntur, qui Turcis infensissimi libentius Christianorum quam hostium imperium suscepturi. In ejusmodi vero confusione nihil minus verendum quam hos quieturos esse. Quin potius certo credendum, eos pro virili communem causam adjuturos, maxime si armis instruantur.

Hæc de spe prosperi successus hujus expeditionis dicta sufficiant: reliqua ad potentiam & robur bellicum spectant. Turcicum Imperatorem, rebus sic stantibus, validum exercitum educere posse minime quidem credimus. Id tamen si fieret, paratum est remedium quod omni metu nos liberat. Nam à quacunque parte Turcicus exercitus ad fretum accedet in ea subsistere cogetur, quia ad alterum latus, terrâ firmâ concedere nequeat. Equitatus trajici non potest, nisi multis defixis palis pons struatur. Id genus ædificij longo tempore & apparatu indiget, & facillime à nostris navibus disturbari potest. Contra exercitus noster libere poterit vagari

vagari in eo littore ubi nullus erit exercitus hostilis. Liberum enim nostris mare relinquitur ab omni parte. Impeditâ igitur navigatione commeatus nullus Constantinopolim inferri poterit. Neque annonæ comportandæ facultas commodior erit, si terrestres copias habeat; quod nulla ratione fieri possit, ut hoc tempore alium domi, alium in Persia, denique & Theodosia (quæ Caffa hodie) alium exercitum alat.

De modo ingrediendi Hellespontum quæritur, quod illa duo castella quos Dardanellos vocant ad defensionem ejus freti & prohibendum aditum extructa, tormentis bellicis munita & in ipso fere mari posita sint. At sciendum eadem facilitate & temporis spatio utrumvis horum occupari posse, quo copiæ in terram exponuntur. Quod si alterutrum eorum equitatus hostilis defendat, alterum eo præsidio carebit, quod mare interluat equitibus insuperabile. Ea quoque potentia Turcæ nunc plane destituuntur, ut præter priores alium insuper in Asiam alium in Europa exercitum, qui nunquam conjungantur, sustineat. Et uno quidem castello capto classis tutò transmitti potest, ne ex altero tormentis infestetur. Alia insuper stratagemata nocte dieque deducendi exercitus excogitari queunt. Sed de Dardanellis fusius dicendum. Hæ duæ arces antiquo more & forma ædificatæ, uno saltem & quidem simplici muro, nullis aggeribus nullis propugnaculis munitæ, nec magnæ sunt nec recte custodiuntur. Asiæ Dardanellus quadrangularis est, in planitie littoris situs, ubi facillime cuniculi agi possunt. Europæus ovali figura constat, positus ad radices montis qui illi totus imminet & dominatur. Nec in summo culmine propugnaculum ullum est. Muri plane similes prioribus. Mons non è saxo sed terra & arena constat ut plurimùm. Pauci præsidiarij sub præfecto & tormentorum magistro ibi excubant. In eo summa negotij

totius vertitur, ne in easdem insidias incidamus quas hosti struimus; commeatu scilicet & rebus ad victum necessarijs ut classis destituatur. Ante omnia frumenti insignis copia coacervanda, panis biscoctus parandus, isque iisdem navibus quibus milites vehuntur imponendus. Quod si bellum longius protrahatur, in Candia vel Tinâ Venetorum insulis granaria instituantur, & rerum omnium provisione instruantur. Quod si hæ nimis remotæ à belli sede videantur, earum vicem supplebit Marmora: quæ in ipso freto sita, facillime capi & muniri potest. Expediet quoque ut præter arma quibus milites nostri utuntur alia circumferantur, quæ inter Christianos dividentur; si qui pertæsi tyrannidis nobis se conjungere & ab hoste secedere velint. Constat in bello nuper gesto Græcos Peloponesiacos rebellasse, eosque Archiepiscopum in Italiam ad arma comparanda misisse. Celanda quoque expeditio est & diversus rumor spargendus, vel de Africa infestanda vel alio loco oppugnando, & conformia quædam negotia instituenda, quæ rumorem illum comprobent.

II. Nunc de bellicâ potentiâ, quâ hæc expeditio tentari & perfici possit, videndum. Hoc tempore, quo exhaustæ sunt Turcarum vires, longe minor requiritur, quàm si integræ starent; ubi potius erit defensioni inniti, quàm hostem lacessere & irritare. Primum quadraginta millia peditum & duo millia equitum ad hanc expeditionem sufficere putamus. Hic exercitus semper in acie longa & protensâ procedat, & à mari nunquam longius abeat. Ubi situs locorum collibus distinctus, ei propugnaculi & munimenti instar contra hostilem equitatum erit. Secundò classem centum triremium (quas Galeras vocant) requirimus; easque naves ita comparatas volumus, ut quovis tempore quocunque locorum appelli & deduci possint. His aderunt quoque naves, quæ militem trans-

spor-

ſportabunt; pro quarum parte decem navigia ejus generis, quæ vulgo Galeazze vocant, inſtruenda cenſerem, quorum uſus commodiſſimus eſt ad hoſtis impetum excipiendum, ad fugiendum vero & inſequendum parum conducunt. Belli ſumptus quod attinet, quatuor auri milliones toti huic expeditioni ni fallor ſufficient, ſi modò bonâ fide pecunia conferatur & expendatur. Pedes ſingulis menſibus quinque coronatos accipiet; quod uno anno ſummam duorum millionum & quadragintorum millium coronatorum facit. Ad equitatum alendum ſedecem millia coronatorum unoquoque menſe requiruntur. Vnde ſumma unius anni pro equitatu nonaginta duo millia coronatorum facit. Triremis quælibet decem millibus coronatorum uno anno conſtabit; unde tota claſſis millione & ducenties millibus coronatorum opus habebit. Reliquæ naves & decem Galeazzæ trecentis & quinquaginta millibus coronatorum conſtabunt. Summa igitur omnium ſumptuum hujus expeditionis pro anno uno facit 4142000 coronatorum.

Quod ſi ad optatum finem expeditio produci nequeat, id ſaltem, quod fieri poteſt intentatum relinqui non debet. Hoſtis inprimis exagitandus & moleſtandus eſt, cogendusque ut duos exercitus in tres dividat. Quod fiet ſi Archiduci Carolo pars pecuniæ conferatur, qui ſuos ſubditos ab una parte ab altera Vſcocchos in hoſtem immittet, & paulatim aliquid territorij ſub prætextu privatarum contentionum & incurſionum ei eripiet. Vſcocchorum hodie ultra duo millia numerantur, eorum dux Georgius Meſuh vocatur; nullus eſt qui in prælio contra Turcas quatuor virorum vicem ſupplere nequeat. Pax enim inter Auſtriacos & Turcas rupta nullo modo intelligitur, niſi machinæ & tormenta bellica proferantur. Proximis an-

nis impune ipſemet Budenſis Baſſa cum multis alijs in velitarionis certamine perijt, nec quiſquam eam cladem vindicavit. Regiones per quas iter exercitui foret Turcis ſubjectæ paſſim Chriſtianis hominibus incoluntur, qui natura robuſtiſſimi & Turcis infenſiſſimi ſunt. Odii cauſa non tam dicenda miſera illa ſervitus, qua fere opprimuntur, dum quotidie à Timariotis bonis omnibus ſpoliantur multiſque inſuper plagis afficiuntur; quam quod ſingulis annis liberos ſibi chariſſimos vi rapi & vaniſſimæ ſuperſtitioni Mahumetanæ mancipari proprijs oculis intueri coguntur. Eodem momento pars triremium, ſiquidem otioſæ quædam ſint, in plagam orientalem emittenda foret, ad deprædanda loca maritima & diſquirendas naves, quæ Conſtantinopolim petent. Quin & Romanorum Imperator & Poloniæ Rex aliique Principes & dynaſtæ, ſi fieri poſſit, ad id bellum pertrahendi eſſent.

AVGE-

AVGERII GISLENII BVS-
BEQVII LEGATI CÆSAREI AD
SVLEIMANNVM TVRCARVM
TYRANNVM

EXCLAMATIO SIVE

DE RE MILITARI CONTRA TVRCAM INSTITVENDA CONSILIVM.

Aptis à Cyro Persarum Rege Sardibus, cùm ea urbs diriperetur maltaque passim cædes fieret, memoriæ proditum est, unum de Cyri militibus in ipsius Lydorum regis Crœsi cubiculum penetrasse, ignarumque quis esset, stricto gladio mortem ei afferre voluisse: qua re commotum puerum Crœsi filium, qui aderat, ad id tempus mutum & elinguem, soluto derepente linguæ impedimento clamorem sustulisse, eaque primum verba protulisse, quibus militem ab occidendo rege deterreret: ita pietatem in patrem & periculi magnitudinē sermonis potentem fecisse eum, cui usum ejus ad id tempus natura negavisset. Atque haud scio an mihi, quanquam in re dissimili, simile quiddam usu veniat: ut quem pietas dicendi rudem & imperitum, & qui publice verbum nullum umquam fecerim, diutius mutum esse non patiatur, sed in gravissimo patriæ discrimine vociferari & exclamare cogat: non ut hostem ejus jugulo ferrum intentantem deterream (neque enim id ejus immanitas patitur) sed ut eam moneam ut sibi caveat, & simul cives meos commonefaciam, ut dum tempus est ei opem ferant & saluti ejus consulant.

Nam (Dij vestram fidem!) quid hoc, malum, infelicitatis? quæ hæc miseria est? Sævissimus hostis Turca, innumeris penè gentibus devictis, per tot regum regnorumque stragem atque cadavera ad nos iter sibi patefecit, patriæ nostræ jugulo mucronem admovet: neque tamen commovemur, aut saluti ejus consulimus. In urbe si quod ortum est incendium, nemo est qui non relictis rebus ad restinguendum concurrat, qui non pro viribus opem ferre conetur. At nos qui patriæ cives amantes haberi volumus, in tanto ejus periculo ociosos duntaxat & inertes spectatores nos præbemus; nec ejus aspectus turpissimè deformandus, non sacra, non religio mox abjuranda, non conjugum & li-

bero-

berorum tacitæ voces, ne se in fœdissimam servitutem abripi patiamur deprecantium, commovent. Ignavissimum quodque animal ubi prolem periclitari sentit nulla vi retinetur; per ferrum & flammam opitulatum ruit. Contra nos viri fortes, posteritatem nostram nefariis hostibus ad omnem injuriam & turpitudinem, ope nostra destitutam, prodemus? Nam quæ reliqua nobis spes, quod columen, quod præsidium? Num in ejus hostis bonitate atque clementia spei aliquid reponemus: qui postquam ex suis latebris erupit humani sanguinis rivus fluere nunquam destitit? An in ejus æquitate & moderatione? qui pacem qui fœdera nunquam pili fecit; apud quem nullæ valent communes reliquarum gentium leges; quem nullus pudor nulla honesti ratio continet; qui fidem qui jusjurandum homini Christiano datum violare, ubi rationibus suis conducit, non modò nullum nefas verùm etiam pium & sanctum putat; quem in nos profana stimulat religio, armat majorum æmulatio, regnique propagandi cupiditas; rapit denique sacra & inexplebilis bonorum nostrorum sitis. Nam totâ quidem nos erramus viâ, si aut patientiam nostram, aut injuriarum oblivionem, vel tantillùm ad securitatem nostram profuturam speramus. Quò nos modestiores, quò pacis atque pactorum, quoque æqui & boni observantiores ostenderimus, eò magis in nos ejus hostis insolentiam provocabimus: qui hæc omnia non virtuti non bonitati nostræ refert accepta, sed timiditati sed ignaviæ sed desperationi rerum nostrarum imputat. In hoste non est quod spem ullam collocemus, in nobis si nulla est. Neque sanè restat aliud, quàm uti solent homines judicum sententia morti addicti, ut placidè ad supremum casum nos componamus, & tanquam clausis oculis ferrum in præcordia recipiamus: nisi fortè vires aut fortunam ei defuturam putemus, quem ex ignotissimo, tot victoriæ tàm terra quàm mari brevissimo temporis spatio partæ, tantoperè nobilitarunt: quo
velut

velut igne à parvis initijs orto omnes jam ferè totius orbis terrarum partes conflagrarunt: quem bellis fracti reformidant Orientis populi, Assyrij Persæ atque Armenij: cujus vim atque arma ipsi quoque Scythæ sæpè jam senserunt, & qui suis ex altera parte caloribus tuti esse poterant Æthiopes. Nam de nostra Europa quid dicam? Captum vidimus Belgradum, obsessam Viennam, & prædas Linzio usque hostiliter abactas. Tantos progressus ad nostram perniciem, præter alias victorias, unus Suleimannus facere potuit. Nostrorum regum est pro terræ cespite ab stirpe ultima ad seros usque nepotes inter se bella continuare: Othomannorum singuli (utinam ne tam verè quam dolenter dicam!) suis victoriis regna regnis semper accumularũt: ita ut quicquid olim florentissimæ nationes imperiis suis complexæ sunt, Assyrii Persæ Macedones Romani, soli jam suâ ditione continuasse videantur. Et nescimus adhuc quo versemur in periculo? Quod mare, qui montes, quæ solitudines, aut qui populi in medio relicti, quorum præsidio nos ab horum injuria tutos fore speremus? Amissa, prostrata omnia. Hærent in cervicibus nostris, quos procul perhorrescere debemus. Patriæ sanguine atque ultimo spiritu litandum est hosti cruentissimo. Nam ne id quidem solatium relinquitur, quod ferè solet in gravissimis mortalium cladibus, ut cùm bona spe simus hæc mala non fore diuturna. Sæpè quidem Barbaræ nationes, multis provinciis, tanquam subita aliqua procella, gravem calamitatem intulerunt. Sic Gothi, Wandali, Alani, Hunni, Tartari multas regiones inundarunt, magnisque cladibus affecerunt: quæ tamen eò tolerabiliores videri potuerunt, quod certa spes perpetuas non fore relinqueretur. Itaque postquam illa veluti tempestas præterierat, quæ afflicta imò penè deleta videbantur mox recreata revirescebant. Sed hic hostis ea est vigilantia, eam servat disciplinam, ea utitur in conservandis iis quæ sibi adjunxit ratione,

ita regnat ac dominatur; ut ubi ſemel veſtigium fixerit inde ſe moveri nunquam patiatur, nunquam ſe attollat ſeges quam ſemel illa calamitas depreſſerit. Adeoque difficile dictu videtur, ſit ne in acquirendo acrior, an in tuendo quæ acquiſierit firmior atque validior. Tanto igitur in periculo poſiti, cur non conſulimus in medium? cur non molimur? cur non omnia tentamus? cur ſtupet in nobis ingenioſa illa neceſſitas admirabilium effectrix operum? Feras equidem videmus extremo caſu deprehenſas quàm multa pro ſua libertate fortiter conentur, nihil non audeant, omnia periclitentur, ſi quam fortè evadendi viam invenire poſſint, neque antè ceſſent quàm vitam unà cum ſanguine profundant.

Sed hîc fortaſſe dicet aliquis: Quid eſt ergò tui conſilii? Nam præſentem rerum ſtatum deplorare, de periculo atque imminentibus malis declamare, cuivis facile eſt: remedio eſt opus: id exquiritur: de eo dic ſi quid habes. Dicam, & quidem paucis. Armis opus eſt: opus eſt armis: contra vim atque arma ſine armis fieri nihil rectè poteſt. Horum præſidio ſalus patriæ munienda, aut nobis omnibus ad unum pereundum: nullum hoc verius oraculum. Sed Dii meliora! Arma capeſſamus potius. Quæ quidem non intimis terræ viſceribus abdita latent (&, ſi laterent, magnâ quavis molitione eruenda eſſent) neque aliunde procul ex ultimis terris arceſſenda, ſed ſunt parata, ſunt in promptu, ſunt ſi velimus in manibus. Naſcuntur etiamnum apud nos viri: eſt copioſa juventus, bello apta, pro patria pro aris & focis ſanguinem fundere parata. Non equi, non ferrum, non aurum, non opes, non machinæ tormentaque, non reliqui ad bellum apparatus deſunt. Omnia quæcunque ad res magnas & ſuſcipiendas & conficiendas requiruntur nobis largâ manu ſuppeditavit divina benignitas: modò ne ſumere recuſemus. Voluntas, inquam, noſtra & manus tantum deſiderantur. Quas maturè

turè admoveamus, dum justæ adhuc vires supersunt; antequam debilitata ruant omnia. Alioqui serò & nequicquam consilia prætermissa respectabimus; nobisque idem eveniet, quod ægrotis: qui dum tempus est & vires sunt integræ ad medicinæ mentionem nauseant, neque possunt ulla ratione adduci ut salutaribus in tempore potionibus utantur, sed ubi oportunitas præteriit morbusque adeo invaluit, ut debilitatis viribus medicamento non sit locus, frustra medie fidem neglectaque remedia requirunt. Quorum exemplo nobis cavere debemus, & antequam pluribus illatis vulneribus hostis planè nos conficiat, dum plaga nulla lethalis est, dum nondum omnis profluxit sanguis, remediũ in tempore adhibere, hoc est arma expedire, totosque nos ad defensionem comparare. Quæ meditantes atque agentes Deo ritè supplicabimus; eumque preces nostras haud aversaturum meritò sperare poterimus. Quòd si per simulationem pietatis inertiæ nostræ velificari volemus, & malè quæsito compendio à Deo sine opera sine studio sine labore nostro impendentibus malis opem solis precibus impetrare, ne ille injustæ petitioni nostræ se haud facilè æquum præbebit. Ipsi inprimis nostro fungamur officio, & partes diligentiæ constantiæ virtutis & fortitudinis in hunc potissimum usum ab eo nobis datas impleamus. Nisi aret serat ac metat agricola, frustra à Deo copiosam messem postulet. Certum in istis rebus inferioribus ordinem statuit Deus, quem haud temerè neglectum vult: labori diligentiæ assiduitati solertiæ virtuti multa præmia proposuit, quæ negavit inertiæ. Vis scire litteras, Musicam, Astronomiam, Mathemata? disce, labora, nervos contende: hæc ocioso tibi nullum inspirabit numen: per eam viam eosque gradus quos Deus posuit tibi persequenda sunt: instrumenta ad ea consequenda, modò tibi ne desis, largitus est; ea adhibe, iis utere: dabit ille benedictionem & incrementum. Vis tueri patriam, hostem profligare, potiri vi-

ctoria? non hoc consequêris sedens, non iners, non otiosus: insurgendum est, arma capienda, tractanda, adhibenda exercitatio. Assuescendum est labori soli pulveri siti atque inediæ. His armatus atque instructus divinam opem implora: atque ita bonæ spei plenus procede in aciem. Munere tuo functus es: iis instrumentis quæ tibi Deus dedit ritè usus es: servasti ejus ordinem: neque positas ab eo leges contempsisti, rei exitum piis precibus vitæque integritate ejus clementiæ & bonitati commenda. Non est nostri arbitrij neque facultatis victoria; sed Dei solius beneficio contingit: cujus tamen non legitime neque ordine petentem haud sæpè compotem fieri videmus: & si secus quandoque fiat (quod sanè fit rarissimè) id tribuendum est miraculo. At nos Deum tentare non debemus, neque temerè quicquam conari. Nec malè, meo quidem judicio, Cato apud Salustium, Senatum adhortatus ut contrà Catilinam arma capiat, his verbis utitur: *Scilicet res aspera est: sed vos non timetis eam, imò vero maximè; sed inertiâ & mollitiâ animi, alius alium expectantes cunctamini: videlicet diis immortalibus confisi, qui hanc rempubl. sæpè in maximis periculis servavêre. Non votis neque supplicijs muliebribus auxilia deorum parantur: vigilando, agendo, bene consulendo, prosperè omnia cedunt. Vbi socordiæ te atque ignaviæ tradideris, nequicquam deos implores; irati infestique sunt.* Nos ergo, quod est partium nostrarum exsequamur; eodemque tempore non injustis precibus divinam opem atque misericordiam imploremus, armati in castris in opere atque negotio.

Sed occurritur mihi à bonis atque prudentibus viris; istam publicæ calamitati medendi rationem aliquoties tentatam minùs feliciter evenisse; nosque, quoties ad arma & manus cum Turcis ventum sit, inferiores discessisse. Audio: neque nihil est quod dicitur: atque eò ut veniremus, hæc ferè mihi erat instituta oratio. Armis (inquis) contra Turcam hactenus parum profe-

cimus.

cimus. Esto. Sed quibus tandem armis? Hoc expendere & in eo aliquantum morari est operæ precium. Cùm Turca fines nostros infestaret, aut cum numeroso exercitu ad nos ascendere nuntiaretur, dedimus operam ut nos quoque copias cogeremus. Sed quas copias? quem militem coëgimus? num veteranum? num eum, cujus virtutem multis jam antè documentis cognitam habebamus? quo vincere consueveramus? Non opinior, sed potius huic dissimilimum. Pulsata longè lateque tympana: ad eorum strepitum convenêre lucelli spe quibus visum est: Tertius fortasse quisque qui loricã aut thoracem numquam induerat, nec hostem vel à belli limine salutarat. Reliqui quales? homines luxu perditi, decoctores, ganeones, aleatores, obærati, exsules, atque his similes (paucis exceptis) ferè reliqui: quos eò perduxit non patriæ caritas, non æquitas caussæ, non religionis studium, non amor exercendæ virtutis, sed ebrietatis, aleæ, rapinarum, sacrilegiorum, stuprorum, & (ut uno verbo dicam) scelerum & flagitiorum omnium impunitas atque licentia. Cum hujusmodi turbâ nullo delectu collectâ, vel potius cum fece perditorum hominum, Deo pariter atque hominibus invisorum, contra tantum hostem, sacrum videlicet auspicamur bellum. Itaque non tam militum conventus, quàm Bacchanalia, nostra castra videri possunt: ubi luxuria, corruptelis, libidine, impietate, crapula, tumultu, rixis, atque cædibus strepunt & permiscentur omnia. Hic tamen tàm bellus miles, magnis impendiis procul est è suis sedibus excitandus: magnâque cum jactura temporis, ubi etiam res summam celeritatem exigit, perducendus. Fortem & assuetum laboribus Hannibalis militem Campaniæ luxus & deliciæ fregerunt: nobis nullâ opus est Campania; imbelles enervati perditi in castra venimus. Itaque si hostis desit, mora paucorum mensium, aut caniculæ fervor, aut primorum frigorum morsus, quantumvis magnas copias no-

ſtras mactant & jugulant. Et nos miramur, cum hoc tali milite nihil nobis contra exercitatiſſimum hoſtem procedere? Si quas privatim paulò periculoſiores ſimultates gerimus, aut per loca latrociniis infeſta nobis fatiendum ſit iter, non temerè niſi ſpectatiſſimis comitibus corporis noſtri cuſtodiam committimus: ſed nec ſi gravioris quicquam negotij incidit id niſi hominibus experientibus & peritis mandare ſolemus. Hîc ubi tanta res communisque omnium ſalus agitur, tam ſumus negligentes, ut copias non modò non idoneas, ſed jam penè profligatas antequam in aciem producantur, hoſti tot victorijs claro obiicere non vereamur. Revertor itaque eò quod initio dixi: aut idoneorum armorum præſidio publicam incolumitatem tuendam, aut nullam rem relinqui, quæ nos ab univerſo exitio vindicare poſſit.

Quem igitur militem requiro? Noſtrum inprimis; in noſtris ſedibus natum; de noſtris popularibus delectum. Nam cùm in rebus bellicis plurimùm valeat celeritas, eaque vel maximè contra Turcam hoſtem expeditiſſimum neceſſaria ſit; milite opus eſt eo qui non procul arceſſendus diuque exſpectandus ſit, ſed ſit in promptu & tanquam ad manum ſemperque noſtræ poteſtatis. Atque hunc non temerè, neque caſu oblatum, ſed percenſitis omnibus qui arma ferre poſſunt, magno judicio delectum. In quo maximè cavendum, ne is eligatur qui molliori cultui atque victui aſſueverit; aut quem prava educatio vitiis infecerit, aut fregerit otium; ne vecors ne inſanus ne contumax ne turbulentus ne ſeditioſus: ſed ſit adhuc à delicijs integer, aptus tolerando labori: & cum bono corporis habitu, tùm verò qui ſimplicitatem animique magnitudinem quandam toto vultu atque omnibus oris lineamentis præ ſe ferat ac ſpiret. Qua de cauſſa, arti alicui laborioſæ quàm ſedentariæ aſſuetum, ruſticum quàm urbanum, in monte quàm in

pla-

planitie, in re tenui quàm in mediis divitiis, natum malim. Hunc ita electum militaribus præceptis armorumque scientiâ erudiri velim. Armatus hastam vibrare & versare, gladio item & minore bombarda scienter uti, servare ordinem, & sub armis ad multum spacium decurrere consuescat: veram laudem appetere, flagitium pejus letho odisse, pietatem colere, & ab omni in Deum verborum contumelia sibi temperare, discat. Idem dicto audiens sit suo duci, ejusque animadversionem patienter admittat: in hostem ferox, in commilitonem lenis & tractabilis: victus parsimoniâ neque crapula neque ebrietatis suspicioni locum relinquat: postremò suo stipendio sit contentus, atque ab omni præda præterquam concessa se abstineat. Hujusmodi disciplina informari militem oportere dico, qui contra tantum hostem possit consistere. Neque tamen eum statim in aciem produci, aut de summa rerum tyronem cum veterano velim decernere: sed in stativis præsidijsve eum collocari, & excursionibus levioribusque prælijs paullatim in belli consuetudinem venire. Qua ratione vulnus pati, hostis conspectum ferre, & timorem, quem omnis novitas afferre solet, sensim deponere, consuescat. Hoc ita instituto & confirmato, non contemnendum gradum ad spem melioris fortunæ factum affirmare audebo. Quare in eo vel potissima laboris & curæ pars ponenda: ut homines armorum & rei militaris peritissimi conquirantur, à quibus ij quos dico tyrones veris & germanis disciplinæ militaris præceptis formentur. Hos summa virtute continentia & sobrietate præditos, nullis avaritiæ sordibus contaminatos requiro; ut non modò hanc sobolem, in communis salutis spem succrescentem, arte militari imbuant, verùm etiam vitæ & integritatis exemplo ad omnem virtutem erudiant, utque eorum fidei hic noster exercitus, cùm eum in hostem tempus evocabit, rectè committi possit. Quibus sanè ducibus

peri-

periculum non erit, ne falsum militum numerum referentibus publicum fraudetur æratium: ex quo communium præfectorum scelere hodie fieri videmus, ut quantumvis amplæ regum opes alendo paullo diutius exercitui non sufficiant, & sæpenumero ubi acie confligendum sit magnum adeatur periculum, dum imperatores ea ducum relatione decepti se copias numerosiores habere quàm res sit credunt.

Sed antequam longius progrediar, hic locus postulare videtur, ut quorundam bonorum virorum sententiæ respondeam; quorum cùm omnis intelligentia ejus seculi atque regionis in qua nati sunt finibus circumscribatur, neque longius sit evagata, hæc dici vehementer admirantur, eaque ut nova & inusitata quæque in effectum perduci nequeant reijciunt. Nostri, inquiunt, majores eo milite eaque qua nos utimur rei militaris ratione contenti præclarè multa gesserunt. Fateor, sed gesserunt adversus eos, qui in eadem pravitate ijsdemque vitijs versabantur. Fuit ex hac parte exercitus inexercitatus, collecticius, externus, imbecillus, disciplinæ expers: fuit & ex altera. Itaque inter pares neque vitia valdè eminebant, & parvo sæpè cum discrimine discedebatur. Vt si duo mutili, duo cœci, duo claudi concurrant; haud magnoperè in altero membrorum integritatem requiras. At si cum manco integrum, cum cœco videntem, cum claudo rectum committas; mox conditionis inæqualitas apparebit. Nobis inter nos cum vicinis & penè popularibus nostris errare licuit ut libuit; paria enim, ut dixi, vitia non magnum inter utrosque discrimen constituebant. Sed nunc alia res est. Etenim negocium est nobis cum Turca, hoste vigilanti, industrio, sobrio, exercitato, labori assueto, rei militaris scientissimo, disciplinæ observantissimo. Quæris, quid ista valeant? A finibus Persiæ ad Viennæ usque mœnia omnia devicit. Quid nostra arma cum hoc collata possint, utinam igno-

ignorere nobis liceat; neque quotidianæ clades tanto nobis documento sint. Et dubitamus adhuc, utrum vitia nostra emendemus potiùs quàm defendamus?

At sunt nova, sunt inusitata, quæ proponimus. Nimirum quia novus & peregrinus hostis; cujus vis & usus armorum nihil vulgare, nihil commune, nihil remissum patitur. Fuerunt quondam sudor Anglicus & lues Gallica, morbi peregrini & incogniti: quos cùm medici longè lateque vagantes usitatis & communibus medicamentis reprimere conati essent neque quicquã proficerent, tandem multorum pernicie edocti, novis remedijs adversus novas ægritudines sibi pugnandum intellexerunt. Quod quidem adeò feliciter cadebat, ut uterque morbus, qui antea invictum se præstiterat, mox cederet, & in ordinem redigeretur. Quod medicorum institutum proponere nobis ad imitandum debemus: & cùm ad reprimendum Turcarum impetum frustra his temporibus usitata adhibuerimus arma, ad aliam armorum rationem transire, & novis malis nova remedia applicare. Quanquam minimè sunt ista nova sed antiquissima potius; quibus Populus Romanus tanta cum laude totum terrarum orbem ditionis suæ fecerit: tantumque abest, ut hac nostra ætate inusitata sint, ut hostis, de quo nunc maximè est sermo, nullâ alia ratione cùm nostram salutem in dubium quotidie vocet, tum ditionis suæ terminos cum Imperio Romano penè jam nunc adæquarit.

Quibus de rebus paulò copiosius dicam infrà; ubi istis iisdem ad eam quam sibi animis fingunt difficultatem respondero. Etenim ita ferè hujus mollissimi seculi moribus receptum est: ut res quæcunque quantumvis præclara, quantumvis utilis, modò in exequendo aliquid difficultatis præ se ferat, pro eo habeatur ac si perfici nullo modo possit. Qua animi imbecillitate illi quos dico adducti, cùm in usitatis armis nihil esse præsidij satis sint experti,

perti, ab ea verò quam probamus belli gerendi ratione difficultate absterreantur, eò subinde relabuntur, ut imminentem capitibus nostris pestem non aliter depelli posse credant, quàm pace aut inducijs quacunque ratione cum hoste pactis. A qua sententia tanquam à Iovis ara aut statua Imperatoris avelli se nullo pacto patiuntur: itaque facienda putant omnia, quo in aliquâ parte pacis cum Turcis, seu prece seu precio seu quacunque indignitate hæreamus. Neque animadvertunt, in rebus difficilibus hanc unam esse vel difficilimam, quæque omnium minimè sperari possit. Quid enim? Tam capitalis hostis, tantum terrarum emensus, tot exhaustis laboribus, ut ad nos pervaderet: ubi se jam voti compotem factum videat: in tanta materia laudis, tanta prædæ opportunitate, tanta imperij, tanta religionis propagandæ occasione; subito velut attonitus consistat, neque longius progredi curet? Quòd si qua pacis spes relinquatur; quis adeò demens sit, ut bello cum hoste tam potenti contendere malit? aut adeò cœcus, ut certæ paci dubios incerti Martis eventus postponendos non videat? Sed non ea res agitur: neque enim alterutrum nobis liberum relinquitur. Ad bellum omni spe pacis sublata cogimur. Nullæ hic consilij, nullæ arbitrij nostri partes: vis necessitatis omne occupavit. Ad bellum violenter rapimur: bellum nobis vel invitissimis subeundum, gerendum, exantlandum. Quid frustra obnitimur? quid circumspectamus? quid vanis pacificationibus somniandis nos decipimus? In mediâ nimirum flammâ otium nobis falsâ cogitatione fingimus; malumque, cujus (si advigilaremus) remedia aliqua esse poterant, differendo nutrimus, & parum providendo reddimus insanabile. At præclarum est belli mala distulisse. Præclarum, nisi id eò valeat ut paullò post gravius erumpant, nosque certius pereamus: ut si medicus dum blanditur ægroto necessaria remedia differat, atque ex eo morbus ita ingravescat, ut brevi mors consequatur.

Nam

Nam noſtras quidem res haud exiguis momentis quotidie deteriores fieri videmus: hoſtis verò econtrà indies magis invaleſcit; & præterquam quòd de noſtro ſemper aliquid decerpit quod adjungat ſuo, non deſinit interea viam ad nos munire & complanare, omniaque comparare quæ ad exitium noſtrum maturandum pertineant; ut, cùm, amotis omnibus quæ moram aut impedimentum adferebant, viſum ei fuerit alieniſſimo noſtro tempore claſſicum canere, nos alta quiete ſepultos ac proinde à rebus omnibus imparatos, ipſe paratiſſimus, intoleranda belli mole derepente obruat. Huc ejus omnia ſpectant conſilia, hoc unum aſſiduè molitur & agit. Quo demum tempore, & tamen ſerò, nos in eum locum deductos intelligemus, ut nulla ſpe auxilij reliquâ, inevitabili exitio nobis pereundum ſit. Et hic erit moratum noſtrarum & intempeſtivæ ceſſationis fructus.

Quare etiam atque etiam, dum tempus eſt & res patitur, providendum moneo, ne falſæ ſpei præſtigijs obcæcati nos inertiæ & deſidiæ tradamus, qua ex re quantas jam clades ſubierimus cùm meminiſſe poſſumus, tum ultimam reipublicæ ruinam appropinquantem proſpicere. Ergo & judicio utendum eſt nobis acri; ne in re tanta allucinantes falſa pro veris remedia periculoſiſſimis malis admoveamus, & cum rationibus omnibus ſubductis quæ ſpei ſumma reſidua ſit deprehenderimus, hanc unam omiſſis reliquis complecti ad eamque omni ſtudio incumbere debemus. In quo non labor, non difficultas, non novitas, nec quicquam eorum, quæ ſegnes & infirmos animos morari ſolent, nos meritò retardaverit. Ingentibus animis pro rei magnitudine eſt opus. Nihil humile, nihil abjectum res tanta requirit. Supra ſeculi noſtri captum hîc nos efferamus neceſſe eſt, & eorum heroum virtutem pauliſper referamus, qui fortitudinis & conſtantiæ magnitudine quoſvis labores ſuperarunt, qui nihil turpius nihil ſe indignius duxerunt quàm ullius difficulta-

 tis

ris aut impedimenti magnitudine deterreri, quo minus id quod cum reipublicæ dignitate & commodo conjunctum esse statuissent ad exitum perducerent. Quorum è numero unum silentio præterire Lycurgum Lacedæmoniorum legislatorem non possum. Qui cùm inter reliqua instituta (quibus optimè constitutam & fundatam Spartanorum rempublicam relinquere in animo habebat) bonorum æqualitatem in eam civitatem introducere, eaque de caussa rem possessionesque omnium ex æquo partiri vellet, ut quantum divitibus detraheretur tantum accederet tenuioribus, nullumque, nisi quod virtus faceret, inter cives discrimen esset: in eo multos habuit adversarios, præsertim illos qui facultatibus pecunia & divitijs præstabant. Etenim indigne ferebant rem à majoribus traditam, aut suo labore quæsitam sibi eripi, & ad alienos possessores transferri. Cumque ea res & injusta & absurda haberetur, fiebat ut ejus legis perferendæ magna difficultas Lycurgo obijceretur. Sed illo nihilominus in sententia perseverante, & quod rectum & reipublicæ esse salutare in animũ induxisset perficere contendente, variæ quotidie rixæ periculosæq; concertationes miscebantur; in quibus denique Lycurgo alter oculus effoditur. Poterat ea res bonum virum satis admonere, quantam rem quamque arduam suscepisset; ac proinde deterrere, ne persisteret in incepto, sed potius rei infeliciter tentatæ tanto accepto malo consilium deponeret. Quod sanè longè secus accidit: tantùm enim abfuit ut ille heros ob eam calamitatem desisteret, ut ei potius animum addidisse videretur, multoque ardentius in caussam incumberet. Itaque non conquievit ante, quàm legem quam rogarat de bonorum æqualitate omnium consensu perferret. Quo veluti fundamento reliquorum præclarissimorum ejus institutorum, talem rempublicam constituit, ut Græcia nullam habuerit parem, nomenque ejus etiamnum hodiè summa cum admiratione virtutis celebretur.

tur. Fecit hoc ille nullo imminente Turca, nullo vastitatem interitumque rerum omnium intentante: & nos hoc rerum statu gravius aliquid aut difficilius, quàm ut subire velimus, videri nobis patimur, in quo salutis nostræ summa posita sit? Pellenda est nobis ex animo ista segnities, prorsus nobis, nomine nostro prorsus, indigna; & reliquis cogitationibus vanis & fallacibus omissis sub unius secundum Deum rei militaris præsidium confugiendum.

Romani cùm gravior casus inciderat, unde mali aliquid timeretur, ibant ad saga, servabant justitium, Consulibus denunciabat Senatus, viderentne quid respublica detrimenti caperet. Nobis multò magis magis idem faciendum: quibus non tantùm à communi reipublicæ detrimento, verum ab universa ejus ruina periculum impendet. Eundum est, inquam, nobis ad saga; arma capienda, tractanda, meditanda: disciplina militaris depravatissima corrigenda; revocanda vetus & integranda. Hoc unum justitio veluti indicto, hoc est clausis penè tabernis & reliquis rebus posthabitis, ardentissimo studio nobis agendum perficiendumque: si modò rempublicam, si nos, si liberos, si conjuges, si denique aras atque focos salvos & incolumes velimus. Quid enim, si Turcarum arma prævaluerint, nobis reliqui futurum est? Certè non pudor, non honestas, non dignitas, non libertas, non religio, nulla unquam gens non vilius periclitata est. Extremum, crede mihi, malorum est, vinci à Turca. Nihil erit quod illo victore (quod utinam ne tam sit in propinquo!) rapi, agi, ferri, dissipari, incendi, conculcari, & profanari non videamus. Quod ut ne videamus ac ferre cogamur; ad saga potius & ad arma eamus, & (ut Probus inquit) *militemus*. Qui cùm esset renunciatus Imperator, multaque damna, quæ ijs temporibus Romana Respublica acceperat, rei disciplinæque militaris corruptelæ referret accepta,

cui emendandæ inprimis ſtudendum duceret, in hujus rei argumentum hanc primam teſſeram militibus ſuis dedit. Nec verò minus ille re præſtitit quàm verbo oſtenderat. Siquidem exiguo tempore adeò profecit, remque militarem penè totā prolapſam ita reſtituit, ut nomen Romanum, quod pleriſq; gentibus contemptui eſſe cœperat, amplitudini & majeſtati ſuæ denuò redderetur. Cujus exemplo militemus & nos; armaque, quæ vetuſtate & vitio temporum obtuſa & ærugine corrupta habemus, multo ſtudio ad priſtinum nitorem bonitatemque revocemus.

A quo (ut dixi) cùm labor & difficultas nos avertere non debent: tum verò minimè omnium ſumptus reique familiaris diminutio. Vbi enim ſumptum ponemus rectius, quàm ubi vitam ipſam impendere grave nobis videri non debet? Aut quâ in re bonorum noſtrorum partem melius conſumemus, quàm ut caput & ſumma collocentur in tuto? Boni certè patresfamilias nulli ſumptui neque impenſæ parcunt; nullum claudendi ſepiendi muniendive finem faciunt, dum res & poſſeſſiones ſuas in tuto conſtituant: quas ſe inſtabiles & caducas habere arbitrantur, quandiu eas fortuitis caſibus, incurſionibus latronum, aut furum inſidijs expoſitas habent. Nautæ quoque ſæviente tempeſtate potius quàm navem frangant & de vita in dubium veniant, quamvis pretioſarum mercium jacturam facere malunt. Sed nec medici aliquot humani corporis partium jactura reliquorum membrorum & totius corporis incolumitatem redimere dubitant. Enimverò quid eſt quod quiſquam tali hoſte vicino ullam cujuſquam rei poſſeſſionem ſtabilem aut diuturnam promittere ſibi poſſit? Cum ſingulis momentis exſpectanda ſit dies, quâ vicini improbitas cuncta eripiat, contraque omnium edicta Prætorum ad ſe transferat. Quid ſeris? quid metis? quid colligis ac recondis? cùm non minus tua omnia hoſtis ſua numeret, quàm quæ Aſiaticis, quæ

Græcis,quæ Thracibus,quæ Bulgaris,quæ Illyricis,quæ Hungaris (ut alios populos taceam) jam diu erepta possidet? Neque enim opes facultatesque nostræ, sine justo militum (quos dico) præsidio illius avaritiæ minus patent,quàm pateat furibus nullo custode nullis clavibus in publico projecta vis auri aut preciosa supellex.

Quòd si inopiam dementiæ prætexere & paupertatem ementiri juvat, videamus, ne nostro interitu nostrisque spoliis dives factus hostis, magna cum nostrâ infamiâ mendacij nos redarguat. Sed tamen eos sumptus non requiro, quos magnopere pertimescamus. Quos quidem extra belli tempus minimos esse velim, belli verò tempore mediocres, certè longè tolerabiliores, quàm quibus vulgaris & tumultuarius miles conducitur. Qua ex re duo etiam consequuntur commoda: unum, ne pecunia extra ditionis nostræ fines eliminetur; alterum, ne tribunorum & præfectorum nefario quæstui locus sit, quibus hodie per fœdissimum peculatum cum summo reipublicæ damno locupletari præclarum stratagema habetur. Sed hæc alterius sunt loci; neque enim in præsens particulatim de singulis, sed summatim tantùm quid hac de re universa sentirem, significandum mihi esse statui.

Ergo imitemur in reipublicæ communique salute munienda, Populi Romani prudentiam; qui semper præsidio militum ex suis hominibus delectorum, imperium suum remquepublicam & privatam tutatus est. Neque enim ille aut irrumpentium Gallorum ferocitati par, aut bella subinde renovantium Italicorum pertinaciâ superior, esse potuisset, aut tam fortiter adversus vim Annibalis integrum imperium conservasset, aut de Philippo deque Antiocho triumphasset, nisi suum & proprium militem habuisset, eamque quam dico in eo instituendo rationem secutus fuisset. Qua de re tota tempus est,

ut copiosius exponam: quò magis perspicuum sit, nihil me novi introducere; utque nobis exemplum propositum sit quod sequamur.

In quo quidem omnes, qui de rebus Romanis scripserunt consentiunt: passimque apud eos videre est, quantum curæ Romani posuerint in tyrone deligendo instituendo & exercendo. Sed ego, ne sim prolixus multis auctoritatibus colligendis, utar compendio; uniusque antiqui moris & disciplinæ militaris gravissimi auctoris Vegetij testimonio ero contentus; qui ea quæ sequuntur diversis in locis, in libris De militiæ Romanæ institutis ad Cæsarem Valentinianum scripta reliquit.

lib. 1. c. 1. IN OMNI PROELIO NON TAM MVLTITVDO ET VIRTVS INDOCTA, QVAM ARS ET EXERCITIVM SOLENT PRÆSTARE VICTORIAM. *Nulla enim alia re videmus Populum Romanum sibi orbem subiecisse terrarum, nisi armorum exercitio, disciplina castrorum, usuque militiæ. Quid enim adversus Gallorum multitudinem paucitas Romana valuisset? Quid adversus Germanorum proceritatem brevitas potuisset audere? Hispanos quidem non tantùm numero, sed etiam viribus corporum, nostris præstitisse manifestum est. Afrorum dolis atque divitiis semper impares fuimus. Græcorum artibus prudentiâque nos vinci, nemo unquam dubitavit. Sed adversus omnia profuit, tyronem solertem eligere: jus (ut ita dixerim) armorum docere; disciplinam quotidiano exercitio roborare: quæcunque evenire in acie atque in prœliis solent, omnia in campestri meditatione pernoscere: severè in desides vindicare.* SCIENTIA ENIM REI BELLICÆ DIMICANDI NVTRIT AVDACIAM: NEMO FACERE METVIT QVOD SE BENE DIDICISSE CONFIDIT. ETENIM IN CERTAMINE BELLORVM EXERCITATA PAVCITAS AD VICTORIAM PROMTIOR EST: RVDIS ET INDOCTA MVLTITVDO EXPOSITA SEMPER

AD

AD CÆDEM. *Si quis igitur pugnâ publicâ superare Barbaros cu-* l. 2. c. 18.
pit, ut divinitatis nutu, dispositione Imperatoris invicti, reparentur ex tyronibus legiones, votis omnibus petat. Intra breve autem temporis spatium, juniores diligenter electi & exercitati, quotidie non solum mane sed etiam post meridiem, omni armorum disciplina vel arte bellandi, veteres illos milites, qui orbem terrarum integrum subegerunt, facile coæquabunt. Nec moveatur, Cæsar, tua Majestas, quod olim consuetudo est mutata quæ viguit. Sed hujus provisionis ac felicitatis est perennitas tua, ut pro salute reipublicæ & nova excogitet & antiqua restituat. Omne opus difficile videtur antequam tentes. Cæterum si exercitati & prudentes viri delectui præponantur; celeriter manus bellis apta poterit aggregari, & diligenter institui. Quid l. 2. c. 28.
vis enim efficit solertia: neque longitudo ætatis aut armorum numerus artem bellicam tradit, sed continua exercitationis meditatio. POST QVANTA VOLVERIS STIPENDIA INEXERCITATVS MILES SEMPER EST TYRO. *Nunquam credo po-* l. 1. c. 3.
tuisse dubitari aptiorem armis rusticam plebem, quæ sub dio & calore nutritur, solis patiens, umbræ negligens, balnearum nescia, deliciarum ignara, simplicis animi, parvo contenta, duratis ad omnem laborum tolerantiam membris, cui gestare ferrum fossam ducere onus ferre consuetudo de rure est. ET NESCIO ETIAM QVOMODO Ibid.
MINVS TIMET MORTEM, QVI MINVS DELICIARVM NOVIT IN VITA. *Nunc qua ætate milites legi conve-* l. 1. c. 4.
niat, exploremus. Equidem si antiqua consuetudo servanda est: incipientem pubertatem ad delectum cogendam nullus ignorat. NON ENIM TANTVM CELERIVS SED ETIAM PERFECTIVS IMBIBVNTVR QVÆ DISCVNTVR PVERIS. *Deinde militaris alacritatis saltus & cursus ante tentandus est, quàm corpus ætate pigrescat. Velocitas enim est, quæ percepto exercitio strenuum efficit bellatorem. Adolescentes legendi sunt; sicut ait Sallustius. Nam primum juventus, simul ac belli patiens erat in castris*

per laboris usum militiam discebat. Melius enim est, ut exercitatus juvenis caussetur, ætatem nondum advenisse pugnandi, quàm doleat præteriisse. Habeat etiam spacium universa discendi. NEQVE ENIM PARVA AVT LEVIS ARS VIDETVR ARMORVM. *Sive equitem, sive peditem sagittarium velis imbuere, sive scutatum armaturæ numeros omnesque gestus docere, ne locum deserat, ne ordines turbet, ut missile & destinato ictu & magnis viribus jaciat, ut fossam ducere, sudes scienter figere norit, tractare scutum, & obliquis ictibus venientia tela deflectere, plagam prudenter vitare, audacter inferre. Huic taliter instituto tyroni pugnare adversum quos-*
l.1.cap.6. *libet hostes in acie formido non erit sed voluptas. Sed qui delectum acturus est, vehementer intendat; ut ex vultu ex oculis ex omni conformatione membrorum eos eligat, qui implere valeant officium bellatoris. Namque non tantum in hominibus, sed etiam in equis & canibus virtus multis declaratur indiciis. Sit ergo adolescens Martio operi deputandus, vigilantibus oculis, erectâ cervice, lato pectore, humeris musculosis, valentibus digitis, longioribus brachiis, ventre modicus, exilior cruribus, suris & pedibus non superflua carne distentis, sed nervorum duritia collectis. Cùm hæc signa in tyrone deprehenderis, proceritatem non magnopere desideres. Vtilius est enim for-*
l.1.cap.7. *tes milites esse quàm grandes. Sequitur ut cujus artis tyrones vel eligendi vel penitus respuendi sint, indagemus. Piscatores, aucupes, dulciarios, linteones, omnesque qui aliquid tractasse videntur ad gynæcea pertinens, longe arbitror pellendos à castris: fabros ferrarios, carpentarios, macellarios, & cervorum aprorumque venatores, convenit assumere in societatem militiæ. Et hoc est in quo totius reipublicæ salus vertitur; ut tyrones non tantùm corporibus sed etiam animis præstantissimi deligantur. Vires regni & Romani nominis fundamentum in prima delectorum examinatione consistunt. Nec leve putetur hoc officium, aut passim quibuscunque mandandum: quod apud veteres inter tam varia genera virtutum in Sertorio præcipuè constat esse laudatum. Iuventus*

ventus enim, cui defensio provinciarum, cui committenda bellorum fortuna, & genere si copia suppetat & moribus debet excellere. Honestas enim idoneum militem reddit. Verecundia dum prohibet fugere, facit esse victorem. Quid enim prodest, si exerceatur ignavus? si pluribus stipendiis moretur in castris? Nunquam exercitus profecit tempore belli, cujus in probandis tyronibus claudicarit elector. Et quantum usu experimentisque cognovimus: hinc tot ubique ab hostibus illatæ sunt clades, dum longa pax militem negligentius incuriosiusque legit, dum honestiores quique civilia sectantur officia, dum possessoribus addicti tyrones per gratiam aut dissimulationem probantur, talesque sociantur armis quales domini habere fastidiunt. A magnis ergò viris magna diligentia idoneos eligi convenit juniores. Sed hujus rei usum dissimulatio longæ securitatis abolevit. Quem invenias, qui docere possit, quod ipse non didicit? Primi Lacedæmonij experimenta pugnarum de eventibus colligentes rem militarem, quæ virtute sola vel certè felicitate creditur contineri, ad disciplinæ peritiæque studia revocarunt, ac magistros armorum juventutem suam usum varietatemque pugnandi præceperunt edocere. O viros summa admiratione laudandos! qui eam præcipuè artem discere voluerunt, sine quâ aliæ artes esse non possunt. Horum sequentes instituta Romani, Martij operis præcepta & usu retinuerunt & literis prodiderunt. Quantum in prælijs Lacedæmoniorum disciplina profuerit (ut omittam cæteros) Xanthippi declaratur exemplo: qui Attilium Regulum Romanumque exercitum sæpè victorem, cum Carthaginiensibus non virtute sed artis ferè solo auxilio prostratis exercitibus, cepit ac domuit: unoque congressu triumphans bellum omne confecit. Nec minùs Hannibal petiturus Italiam Lacedæmonium doctorem quæsivit armorum, cujus monitis tot Consules tantasque legiones inferior numero ac viribus interemit. ERGO QVI DESIDERAT PACEM PRÆPARET BELLVM: QVI VICTORIAM CVPIT MILITEM IMBVAT DILIGENTER: QVI SECVNDOS OPTAT EVENTVS DIMICET AR-

l.1.cap.8.

Prolog.l.3.

Ibid.

 TE

TE NON CASV. NEMO PROVOCARE NEMO AVDET OFFENDERE QVEM INTELLIGIT SVPERIO-
l.2.cap.23. REM FORE SI PVGNET. *Tempore hyemis de tegulis & scandulis, quæ si deessent certè de cannis ulva & culmo, & porticus tegebantur ad equites & quædam veluti basilicæ ad pedites; in quibus tempestate vel ventis aëre turbato, sub tecto armis erudiebatur exercitus. Cæteris autem hibernis diebus, si nives pluviæque cessarent, exerceri cogebantur in campo: ne intermissa consuetudine animi militum debilitarentur & corpora. Sylvam cædere, portare onera, transilire fossas, natare in mari sive flumine, gradu pleno ambulare vel currere etiam armatos cum sarcinis suis, frequentissimè convenit; ut quotidiani laboris usus in pace difficilis non videatur in bello. Sive ergo legio fuerit sive auxilia, exerceantur assiduè.* NAM QVEMADMODVM BENE EXERCITATVS MILES PROELIVM CVPIT, ITA FORMIDAT INDOCTVS. POSTREMO SCIENDVM EST, IN PVGNA VSVM AMPLIVS PRODESSE QVAM VIRES. NAM SI DOCTRINA CESSET ARMORVM NIHIL PAGANVS DISTAT A MILITE.

Omitto hic brevitatis caussa multa, quæ varijs in locis ad eãdem rem pertinentia ab eodem Vegetio præclarè dicuntur: & quemadmodum tyrones ad gradum militarem & cursum, & ad palum, & usum natandi exerceri velit: præterea ut potius punctim quàm cæsim ferire; ut missilia destinato ictu, lapidem item jacere, arcu scienter uti, pondus grave portare, decurrere, servare in acie ordinem, castra solerter munire discant. Quæ qui velit apud eum videat: mihi hoc unum quod sequitur caput e-
l.1.c.28. pilogi cujusdam instar adjecisse sat erit. *In delectu atque exercitatione tyronum si quis diligens velit existere, ad antiquam virtutis imitationem facile corroborare poterit exercitum. Neque enim degeneravit in hominibus Martius calor: nec effœtæ sunt terræ, quæ Lace-*
Ibid. *dæmonios, quæ Athenienses, quæ Marsos, progenuêre. Sed longæ se-*

curitas

caritas pacis, homines partim ad delectationem otij, partim ad civilia traduxit officia. Ita cura exercitij militaris primò negligentius agi; postea dissimulari, ad postremum olim in oblivionem perducta cognoscitur. Nec aliquis hoc superiore ætate accidisse miretur, cùm post primum Punicum bellum, viginti quatuor circulis & quod excurrit annorum, pax ita Romanos illos ubique victores otio & armorum desuetudine enervaverit, ut secundo bello Punico Hannibali pares esse non possent. Tot itaque Consulibus, tot ducibus, tot exercitibus amissis, tunc demum ad victoriam pervenerunt; cùm usum exercitiumque militare condiscere potuerint. SEMPER ERGO LEGENDI ET EXERCENDI SVNT JVNIORES. VILIVS ENIM CONSTAT ERVDIRE ARMIS SVOS, QVAM ALIENOS MERCEDE CONDVCERE.

Ex his unius Vegetij scriptis, quibus omnium historicorum consensus accedit, satis constare arbitror: quæ fuerit olim apud Romanos rei militaris disciplina atque institutio. Neque ea solum Romanis fuit, sed & Persarum antè fuerat, & nonnulla etiam ex parte Macedonum, & omnium denique populorum qui claram nominis sui memoriam ad posteros transmiserunt. Qua de re videat qui velit Xenophontem, hominem rei bellicæ peritissimum, quæ scribat de Cyri majoris in militibus legendis exercendisque ratione, ab ea quam modò dixi Romanorum consuetudine haud longè diversa. Quo quidem ille ita parato exercitu brevi tempore penè totius Orientis imperium sibi adjunxit. Arrianus etiam haud ignobilis scriptor concionantem in Macedones Alexandrum, eosque ut beneficiorum immemores accusantem, his verbis inducit: *Philippus pater vos errantes ac vagos, rerum omnium inopes, plerosque etiam pellibus amictos pastores, pro quibus cum Illyricis Triballis Thracibusque finitimis continuè pugnabatis, in tutelam ac fidem suam recepit: ex montibus asperis in plana & culta deduxit: pro pellibus*

chlamydes ornatas ferre dedit: armis instruxit: rem militarem docuit: ut non magis locorum munimentis ac situ contra finitimos quàm armis & virtute vestra tuti essetis. Quibus ex verbis satis apparet: quibus primordijs jacta sint illius celebris rei militaris Macedonicæ fundamenta: nimirum ex hominibus agrestibus montanis & pastoribus. Sunt etiam ijs quæ supra dicta sunt consentanea, quæ memoriæ prodidit Diodorus Siculus: *Philippus*, inquit, *conversus ad emendandum militarem disciplinam, curavit, ut decentibus armis milites sui instructi essent, ut meditationibus bellicis exercerentur.* Excogitavit præterea ordinem illum Phalangis, quæ Macedonum peculiaris fuit, sumto exemplo heroum qui clypeos clypeis conjungebant in bello Trojano. De his jam factis veteranis, deque eorum fortitudine, ubi Alexandrum urbem Halicarnassum oppugnantem describit, idem Diodorus ita meminit: VETERANI *Macedones, qui per totum ætatis spacium semper in rebus arduis & periculosis versati erant, & sub Philippo merentes frequenter victoriam consecuti ad summam fortitudinem ita provecti fuerant: prudentia & rei militaris cognitione longè omnibus præstantes: tyronibus pugnam detrectantibus amarissimis verbis ignavia exprobata, ipsi in unum coacti consertis simul clypeis, hostes, qui jam se vicisse arbitrabantur, exceperunt, Ephialteque & multis alijs interfectis reliquos in urbem fugere compulerunt.* &c. Horum militum virtuti devicti orientis & tanti imperij gloriam Alexander acceptam retulit.

Sed jam eosdem (quos supra dixi) obclamantes audire mihi videor, aliam fuisse illorum aliam nostri temporis esse rationem: illa jamdiu obsolevisse: puerile ac nugatorium esse, vetustate sepulta in lucem & usum velle revocare: debere nos nostri seculi sapientiâ contentos esse. Ego verò etsi possum ostendere, quod illis temporibus utile & fructuosum fuerat non minus utile & accommodatum fore rebus nostris, ta-

men non agam multis rationibus cum iis, qui rationi non facilè videntur velle dare locum, sed ratiocinatione omissa ducam eos in rem præsentem & veluti digito fontem commonstrabo. Rogabo itaque ex istis, qui cùm ipsi nihil quòd opus sit facto in medium adferant, tamen ne nihil sapere videantur alienis consiliis impensè detrectant: Num militem Turcicum in militibus numerari patiantur? Ac credo equidem, qua sunt pervicacia, non facilè assensuros. Sed tamen si dubitent, ego pro eis respondere non dubitabo: eum qui tantum terroris toti terrarum orbi intulerit, quacunque ingressus sit tantam stragem fecerit tantum trophæorum erexerit, jure militem censeri. Rogabo deinceps, hic miles quomodo in militiam legatur, quomodo instituatur.

Quod si se scire negabunt, dicam quæ ipse præsens vidi, quæ meo periculo didici: Militem Turcicum nihil aliud esse; quàm hominē ita natum, ita lectum, ita informatū & exercitatū, ut paulo antè de Romanis dixi, & à nobis contendo fieri oportere: nisi quòd hic aliquanto deteriore conditione est. Nam quod ad militem attinet, qui ituro in expeditionem Turcarum Principi ultrò se offert ac nomen dat, quem Alcangiam vocant, ei apud Turcas exiguus honor est. Is miles habetur in pretio, qui perpetuo ejus Principis stipendio meret, quique certo judicio ac ratione in ejus Principis legiones prætorianas relatus est. Cujus deligendi hæc ferè ratio est. Mittit quotannis Turcarum Princeps certos homines in diversas provincias, qui de pueris è Christianis hominibus natis tertium aut quartum quemque poscant. Horum puerorum gregibus Constantinopolim perductis, qui liberaliore sunt aspectu, aut ingenij majorem indolem præ se ferunt, ipsius Principis, aut Bassarum, aut aliorum Satraparum domesticis usibus applicantur. Reliqui perducuntur in locum, in quem magna omnis generis hominum

minum multitudo præsertim rusticanorum confluxit. Hi de istis pueris ab eo qui ei negocio præest quos visum est deposcunt. Ille, accepto nummo aureo, puerum petenti tradit: priùs nomine ejus patria & conditione pueri, item annis signisque quibus per omnem ætatem dignosci possit, in publicas tabulas relatis. Sic illi liberum est, seu rusticus sit sive urbanus, puerum trans mare in Asiam, seu quocunque terrarum velit, ubi domicilium habeat, abducere: ubi assiduè labore atque opere eum ut mancipium exerceat. Puero cibaria præbentur panis & aqua, & interdum, loco obsonij, pultis aliquid aut fructuum aut herbarum: vestitus suppeditatur, quo se adversus cœli injuriam tueri utcunque possit. Ad hæc disciplina & religione Mahumedana instituitur. Ita deliciarum nescius, procul à propinquorum blanditijs, in virum robustum & cuivis labori ferendo parem adolescit. Hic cum est opus ab illo fiduciario hero reposcitur, & ad rem militarem traducitur: atque ex hoc veluti seminario, diminutis Gianizarorum legionibus, supplementum subrogatur. Ad Gianizaros rescriptus primò meret menstruo stipendio, paulo plus minus unius ducati cum dimidio. Id enim militi novitio & rudi satis esse censent. Sed tamen ne quid victus necessitati desit, cum ea decuria in cujus contubernium ascitus est, gratis cibum capit; ea conditione, ut in culina reliquoque ministerio toti ei decuriæ serviat. Sed eum rursus, qui est ejus decuriæ armorum peritissimus, præceptis militaribus erudit, quotidianaque exercitatione arma scienter tractare docet. Ita robur laboris patientiam & usum armorum adeptus tyro, nec dum tamen suis contubernalibus honore neque stipendio par, unam in sola virtute se illis æquandi spem habet; utpote, si militiæ, quæ prima se obtulerit, tale specimen sui dederit, ut dignus judicetur qui tyrocinio exemtus honoris gradu & stipendij magnitudine

tudine

tudine reliquis Gianizaris par habeatur. Qua quidem ſpe plerique tyrones impulſi multa præclarè audent, & fortitudine cum veteranis certant. Itàque ampliore honeſtantur ſtipendio; quod octo ducatorum in Gianizaro ſummum eſt. Quem tamen ſi virtus ac merita ad altiorem locum vocent, aut ordinibus inter ſuos ducendis præficitur, aut equitibus prætorianis, quos Spahias vocant, adſcribitur. Qui ſuperſunt ex ijs pueris quos ſupra dixi, Conſtantinopoli varijs operibus exercentur. Itaque ſæpe videas cc aut ccc purgare aream, amoliri rudera, ferre lapides aut tigna, aut alia onera. Otium nulli permiſſum, nec cui victus gratis conſtat. Hi ſimiliter poſtquam adoleverunt, aut in terreſtres aut maritimas copias transferuntur. Et qui in Principis aùlam ſervitiumque lecti ſunt, ferè evadunt in viros primarios, maximiſque muneribus, ut cujuſq; aut ſors aut mores tulerunt, præponuntur. Ex his ſupremi Gianizarorum duces, claſſium præfecti, Bellerbeghi, atque ipſi denique Baſſæ Viſirij deliguntur; his etiam in matrimonium ipſius Principis filiæ collocantur. Quibus me ſatis planum feciſſe arbitror, qui ſit ortus, delectus, diſciplina, atque educatio, iſtius toto terrarum orbe tantopere formidati militis Turcici. Neque tamen negavero, patere item alios ad ordinem militarem aditus: ſed hæc ratio atque via inter illos uſitatiſſima eſt. Nam quandoque etiam militem legunt ex ijs pueris aut adoleſcentibus, quos excurſionibus aut bello nobis indicto captos, intra clauſtra domoſque, quas Serraglia vocant, multos annos incluſos habuerunt. In quibus, poſteaquam omnem memoriam ſenſumque patriæ & rerum noſtrarum ac præſertim religionis depoſuiſſe, atque in ludis cum Arabicarum literarum tum armorum Turcicorum ſub præceptoribus eunuchis ſatis magnos progreſſus feciſſe videntur, eos demum ſeptis illis emiſſos cœlo reſtituunt, & ad ea rei militaris munera traducunt, ad quæ maximè videntur idonei. Baſſarum

quoque atque aliorum purpuratorum servi, bello vel alia ratione quæsiti, in numerum militum sæpe reponuntur. Nec tamen ex his, quos dixi, quisquam sine certo discrimine judicioque recipitur, sed explorata prius uniuscujusque corporis atque animi firmitate, ut tueri eum locum possit cui sit ascriptus. In quo sanè sæpenumero sum admiratus vim disciplinæ atque institutionis Turcicæ, cùm viderem homines apud nos contemptos & abjectos, paucis annis tantum profecisse apud istos, non modò ut gregarij militis nomen egregiè sustinerent, verum etiam omnium Turcarum judicio digni haberentur, quorum disciplinâ alij militiæ rudimentis imbuerentur. Fiebat enim nonnunquam, ut cùm animi causa de fenestra in publicum prospicerem, assidentes Turcæ quosdam mihi commonstrarent, quos propter egregium armorum usum tyronibus instituendis præfectos dicerent. Rogabam qua gente aut qua natione essent oriundi. Nam qui inter eos armorum opinione tantopere excellent, nescio quos Parthos Bactrianos aut Massagetas cogitatione mihi fingebam. Sed audiebam, hunc esse Hungarum, illum Croatam, tertium Germanum. Mirabar equidem; verumtamen hanc tantam præstantiam ex usu armorum quæ apud nos tractassent, quòd nobili loco nati, quòd liberaliter instituti, quòd militassent, proficisci suspicabar. Pergebam quærere, num scirent, quem illi apud nos locum tenuissent, quodúe genus vitæ secuti fuissent. Illi cùm aliquantisper cogitassent, in memoriam venire sibi aiebant: hunc solitum dicere, se nescio cujus coqui fuisse puerum: alterum se vitæ monasticæ initiatum: illum verò cauponi promendo vino locasse operas: eosque belli vel induciarum tempore interceptos, atque in reliqua præda Constantinopolim perductos, in istius vel illius Bassæ familiam pervenisse. Hîc ego etiam magis admirans: & quînam, inquam, fieri potuit, ut isti evaderent in tantos bellatores?

tores? Commemorabant, dominos quibus illi obtigissent domi habuisse viros insignes magistros armorum, magno judicio scientiaque rei bellicæ præditos, quibus (cùm eos tum ex corporis tum ex animi signis dignos judicassent, quibus operam impenderent) in disciplinam traditi essent: sub quibus brevi tempore tantum profecisse, ut omnes æquales longè superarent, & non obscuram futuræ virtutis spem de se darent: secuta deinde fuisse bella, in quibus navatâ strenuê operâ eximiæ fortitudinis ab omnibus laudem ac testimonium reportasse: hinc ad tantam auctoritatem pervenisse. Cum hæc audirem afficiebar non mediocri dolore; nostros mores ab hac Turcarum consvetudine tantum differre; hanc illis rationem invidebam. Habent enim hoc omnino Turcæ, ut hominem nacti egregium, tanquam adeptirem preciosam, vehementer gaudeant; neque in eo excolendo quicquam laboris aut studij prætermittant, præsertim si ad rem militarem idoneum esse cognoverint. Nostra longè diversa est ratio. Nam nos quidem si quem bonum canem, accipitrem, aut equum sumus nacti, valdè lætamur: neque ulli rei parcimus dum illum ad summam in suo genere perfectionem perducamus: in homine verò si quem præclara indole nancisci contigerit, non perinde elaboramus; neque ejus institutionem ad nos magnopere pertinere existimamus. Ac nos quidem ex equo cane atque accipitre bellè assuefactis varias oblectationes multiplicemque usum capimus: sed Turcæ ex homine bonis moribus informato tanto majorem, quanto reliquis animantibus natura hominis præstantior est atque excellentior.

Iam verò ex ijs, quæ hactenus dicta sunt, satis constare arbitror: non novum neque inauditum esse, quod de milite certo cum judicio deligendo instituendoque contendo: sed cum ab ipsis Romanis, tum à cæteris gentibus quæ imperia tenuerunt

aut armorum laude floruerunt, usurpatum; neque rursus adeo obsoletum aut à nostræ ætatis moribus tam remotum, ut ad usum nostrum revocari non possit, quandoquidem experiamur quotidiè, quid exculta tali disciplina Turcorum arma valeant: modò ne nos pigeat rei adeò necessariæ ab illis partem mutuari, quando illos tam multa quæ ex usu suo essent de nobis sumere non puduerit. Quod si fecerimus, faxim profectò, ut brevi cognoscamus, non minus ad salutem nobis bonam disciplinam valere, quàm hactenus ad nostram perniciem valuisse senserimus. Quæ quidem una restat, in hac periculosissimâ tempestate veluti anchora sacra: qua afflictæ reipublicæ nostræ penè naufragam navem retinere, jugum à cervicibus, cædem à capitibus nostris depellere queamus. Vnaquæque res qua ratione paratur eadem stabilitur & conservatur. Vt regna atque imperia virtute militari beneque instituti exercitus viribus quæruntur, eadem etiam ratione conservantur. Si tollas arma, removeas militem, disciplinam negligas: mox aut per se regnum concidet, aut in prædam cedet finitimus. Ad regni majestatem conservandam non tam diadema aut sceptrum prodest, quàm ferrum. Frustra illo caput ornes, hoc dexteram, nisi gladio accinctum sit latus. Nisi ferro muniatur, debile ac mancum fuerit omne imperium. Neque ulla unquam diuturna potestas erit, quàm arma non tutentur. Sed arma dico; non falso nitore specieque fallentia, sed vera, sed solida, sed omni vitio expurgata. Quicquid corruptum est atque à sua perfectione degeneravit, aut minimum adfert utilitatis, aut non modò nihil prodest verùm etiam nocet. Quamdiu arma Romana militari disciplinâ viguerunt, extremæ tum quæque orbis terrarum oræ eorum legionibus paruerunt: sed postquam disciplina corrumpi, virtusque militum neglectis veteribus institutis remolliri cœpit, non modò maxima Imperij pars amis-

sa,

sa, sed ne ipsius quidem urbis Romæ mœnia suo præsidio Quirites à cæde direptioneque incolumes præstiterunt. Itaque tunc illa gentium omnium caput ac princeps civitas cunctis nationibus prædæ aut ludibrio fuit: non secus sua spolia atque exuvias repetentibus, quàm ab illo graculo Æsopico cæteræ aves suas plumas. Nobis verò eò minus tergiversandi occasio datur, quò mortiferum vulnus nobis propinquius imminet, quò magis viscera nostra hostium telis nuda patent, nec ulla nobis præter hanc unam ad spem salutis via proponitur. Quam superatis & perruptis quibuscunque impedimentis, si quicquam nobis rerum nostrarum carum est, sine dubitatione persequi debemus. Est ubi reipublicæ moderatori, propter rei novitatem, propter præsentis seculi mores, propter civium captum & ingenium, aliasque item manifestas difficultates, ab eo quod erat rectissimum nonnihil interdum deflectere liceat. At in hujusmodi angustijs deprehensis, ubi certum communis salutis excidium ante oculos positum sit, constanti animo per eam semitam, quæ sola ad arcem & præsidium patet, enitendum. Iis populis, quibus adhuc longæ sunt spes quòd ab hoc hoste procul disjuncti sunt, licet quibusvis vel linteis si velint armis corpus tegere, adversus tela quæ nondum ad eos pertingere possunt. Nobis, qui intra hostilis teli jactum versamur, vel qui cum hoste potius jam ad manus & gladios venimus, non nisi probatissimis & firmissimis armis salutis nostræ tutela committenda.

Sed non deerunt, quibus hic nostrarum virium apparatus tenuior, neque satis idoneus videbitur qui tantis Turcarum opibus atque potentiæ opponatur. Quibus respondeo; à me id agi, ut solida perennis exercitus fundamenta jaciantur, ijsque semel constitutis in reliquo ædificio construendo

non multum fore negotij polliceri. His enim initiis positis, quicquid accesserit auxiliorum mox justi exercitus corpus efficiet. Accessuta autem impensiùs auxilia, ubi jam nos nobis de non contemnendo præsidio prospexisse, paratisque in hostem copiis excubare, longè lateque fama dissipaverit, clarius est quàm ut multis demonstrare sit opus. Etenim natura penè ipsa nos ijs conciliat, quos armis atque animis ad quemcunque fortunæ motum conatumque paratos videmus. Contrà verò ab eorum benevolentia nos revocat, quos inermes imbellesque cuicunque obnoxios injuriæ animadvertimus. Itaque præclarè Xenophon ut reliqua omnia, eos qui semper in promptu & expedita habent arma hoc consequi dixit, ut amicos habeant multos, inimicos nullos: siquidem ad eorum amicitiam qui possint prodesse omnes libenter accedere, tanquam ad arcem ubi rebus suis dubijs temporibus perfugium paratum sit: quemadmodum ex altera parte inimicum habere nemo velit, quem ita semper instructum & paratum norit, ut cùm velit nocere possit. Qua ratione fit, ut dum cessamus ipsi neque quicquam conamur, dum hastas abijcere ac de nostra salute desperare videmus, atque ex alienâ tantùm ope pendemus, omnes propemodum non modo vicinitatis sed etiam sanguinis necessitudine nobiscum juncti nos contemnant & deserant: ad armatum vero & sibi præfidentem hostem etiam illi sese aggregent, quos si nihil aliud certè diversissima religionis ratio retraxisse debeat. Tanta vis est expeditorum armorum. Quod itaque felix & faustum sit, in DEI omnipotentis nomine eamus ad saga, capessamus arma; eo quidem animo quo decet contra tantum hostem. Ipsi primi armipotentis Minervæ sacris initiemur; ejusque studijs nos totos devoveamus: primi manum adhibeamus stivæ: & nostro pro viribus fungamur officio. Deus mox conantibus aderit. Neque
deerunt

deerunt cùm vicinorum tum necessariorum auxilia; ubi nos nobis non deesse cognorint. Non conquiescamus; donec ut minimum (quod exempli causa dictum velim) præter ordinaria præsidia ad XII millia peditum (nam de equitatu dicemus aliâs) ex nostris popularibus delecta, probè armata exercitataque habeamus. Hic animus & hoc institutum nostrum non modo vicinorum & necessariorum nostrorum, verùm etiam alienorum insperata auxilia cum res poscet conciliabit & adjunget. Quòd si quandoque nos omnia destituant, his tamen copijs, & æstatis tempore munitionibus inclusi hostium impetum reprimere, & hyeme ita in eorum fines incurrere poterimus, ut lacessivisse illos pœniteat; atque inducias, quas vix nunc à se redimi patiuntur, cùm petant ultrò, tum multò quàm fert eorum consuetudo servent diligentius. Nunc quicquid in repuerit trepidare cogimur: & si præsidia nostra laborent, aut nec opinata aliqua vis subitam opem requirat, nihil habemus, quo vel nostris subsidio ire, vel hostium impressionem morari saltem & retardare queamus.

Sed hæc (dicendum est enim tanta de re sæpius) studium quoddam eximium & singulare desiderant. Neque verò alibi non modò cogitationum sed nec delectationum nostrarum majorem partem rectius collocaverimus. Neque ulla ex re laudem justius quæsiverimus: quàm si nostras copias indies virtute & disciplinâ magis magisque proficere & coalescere videamus. Placeant sibi alij auratis tectis: alij exquisitis hortorum amœnitatibus delectentur: ornamenta domus alij signa tabulas & plurimum lautæ supellectilis ostentent. Nobis hæc pacis decora, hæc belli præsidia faciant animos, his nos amicis qui ad nos diverterint venditemus, his gloriemur. Quid enim præclari hospitis oculis possit esse gratius, quàm videre tan-

tantum selectæ juventutis numerum, armis fulgentem, robore & velocitate præstantem, sclopeto hasta gladio & quocunque teli genere pulcerrimè decertantem, ad omnes præfectorum nutus quacunque se circumagentem versantemque, denique summa vultus atque animi alacritate hostem & prælium deposcentem? Hujusmodi juventutem, imperii spem ac fundamentum, videlicet Gianizaros, non immerito Turcarum Princeps filios suos vocat. Memorant Philopœmenem, quem Græcorum imperatorum ultimum dixerunt, cùm videret antiquam Græcorum rei bellicæ laudem per ignaviam & disciplinæ militaris neglectum senescentem brevi intermorituram, atque ei rei ut patriæ amans civis inprimis subventum cuperet, haud parvum nobilissimæ juventutis comitatum sibi asciviſſe, quem belli artibus institueret: cumque aliquando cum hoc juvenum globo, militari vestitu decenter ornato, in quoddam Græciæ thearrum multitudine hominum refertum introiisset, magnum illi ab universo illo populo plausum datum, summisque exceptum laudibus. Cujus quidem plausus is sensus fuit; quòd ille populus intelligebat quid ei civi deberetur, qui patriæ gloriam quantum in se esset ab interitu revocaret, & juventutem ad militare decus virtutemque capessendam excitaret. Nos quoque quis dubitet, quin Diis hominibusque approbantibus, summo totius populi Christiani applausu, communis salutis caussam simus suscepturi, labentemque rei militaris laudem in pristinam dignitatem vindicaturi.

Sed non ero longior; & finem faciam si prius eò paucis me retulero unde hæc defluxit oratio: si monuero & inclamavero, si obtestatus fuero, ut in tanto periculo, inquanto post orbem terrarum conditum nulla unquam gens versata est, ab eo cui

eo cui indormivisse videmur veterno aliquando excitemur, reique publicæ ad exitium ruenti succurramus: has sedes, hoc nomen, hæc decora, tantâ cum laude à majoribus nostris parta & nobis tradita, conservata velimus. Conservandi autẽ unicam esse rationem: si adversus vim ad vim & arma nos convertamus; arma verò non fortuita neque tumultnaria nec procul quæsita, sed expedita, sed magno judicio magnâque ratione delecta exculta & instituta. Nihil postremò nobis debere videri tanti sciamus, quod ut huc perveniatur non cupidè subeamus. Exemplo eorum qui loco parùm munito formidolosâ premuntnr obsidione: qui cum jam jamque in hostis potestatem venturos se videant, omniaque extremæ crudelitatis exempla ab insolenti victore timeant, ad eum repellendum nihil non perpetiuntur & faciunt, neque quicquam grave sibi ducunt, neque ulli rei parcunt, modò summæ rerum & publicæ saluti consulant. Quòd si secus statuerimus, nobisque & reipublicæ per ignaviam aut mentis errorem defuerimus, relictum iri aliud nihil, quàm ut aut migremus in alias terras, (quod multæ sæpe fecerunt gentes vicinorum injuria coactæ) avitisque possessionibus hosti pro victoriæ cumulo relictis ejus immanitatem fuga declinemus, aut certè ad unum pereamus omnes. Sed migremus citius:(si adeò in nobis omnis obsolevit virtus) bonaque nostra agros tecta lares hostis ante possideat, quàm corpora: quàm sanguinem nostrum hauriat, quàm liberorum & conjugum pudori fœdissimè illudat, & (ut uno verbo dicam) potius quàm eam rerum omnium indignitatem videamus, quam tot Asiæ Africæ atque Europæ populi ab Orientis regionibus ad nostros usqne fines majore terrarum quam temporum intervallo subierunt. Nam cùm iisdem nos quibus illi vestigiis ad exitium præcipitemus, sitque

idem prorſus rerum noſtrarum qui fuit illorum antequam perirent ſtatus, idem in cauſſa pari nos exitus manet. Sed cur migremus? Militemus potiùs: & quæ nobis ſalutis ſubſidia largiſſimâ manu Deus benignè ſuppeditat, alacres & grati ſuſcipiamus. Nos ad arma, in quibus poſt Deum ſpes una ſalutis ſupereſt, ingentibus animis atque ità convertamus, ut virtute noſtrâ, & magnitudine periculi, & exitio quod nobis impendet, dignum eſt.

JOAN-

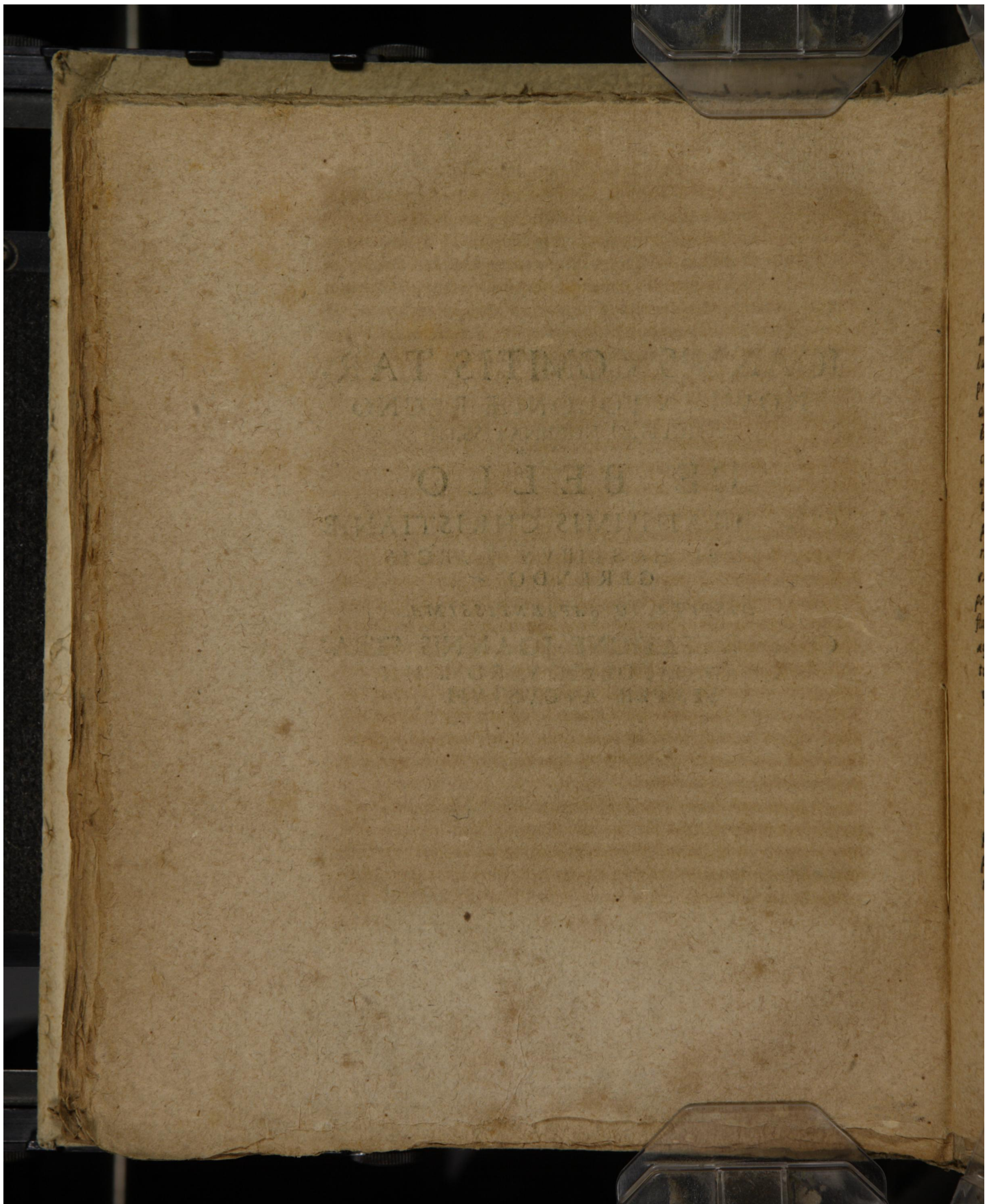
JOANNIS COMITIS TAR-NOVII, IN POLONIÆ REGNO STRATEGI NOMINATISSIMI

DE BELLO

CUM JURATISSIMIS CHRISTIANÆ FIDEI HOSTIBUS TURCIS GERENDO

DISPUTATIO SAPIENTISSIMA.

CUM PRÆFATIONE JOANNIS STRA-SII AD CAROLUM V. ROM. IMP. SEMPER AUGUSTUM.

Etsi nullum tempus prætermitti, CAROLE IMPERATOR, *à tua Majest. certum est, assiduè cogitandi de communi Christianæ reip salute, atque immanissima barbarie Turcica propulsanda: non ob id tamen arbitror ejus officium reprehensum iri, qui tam anxio & perturbato planeque confuso communium temporum statu, humiliter atque fideliter consulere aliquid in medium piâ quadam & Christiana propensione conetur. Siquidem hujusmodi rerum facies oculis objecta est, ut meritò cuivis consulenti pro communi salute, tanquam gregarij militis voci inclinatis rebus in acie apud Imperatorem, locus esse debeat. Immò sæpe profuisse in publica trepidatione infimorum consilia, haud obscuris documentis est cognitum. Neque enim,* IMPERATOR INVICTISSIME, *hoc quisquam suscipit aut tentat, ut curas aut solicitudines divini animi tui, orbis terræ procurationem complexas, se acuere, augere, aut limare posse existimet. Quod in tantâ sapientia tua, ac tanto maximarum rerum usu, & summa copia prudentissimorum hominum, cogitare esset extremæ dementiæ atque intolerabilis arrogantiæ. Sed cum ipsum periculum in præsentiâ vel longissimè dissitos attingat; jamque hoc flagrans incendium longè lateque devastationem ac ruinam minetur: æquum est omnes paratos promtosque ad ejus exstinctione accurrere: ac tuæ M. Principi & auctori pulcerrimi operis præferenti signa, officium quisque suum pro virili exhibere. Sic ego, etsi forte sapientiæ tuæ in tanto Imperij fastigio probare meam sedulitatem & conatum minimè possum, tamen deferendum putavi: ne in tanta concursatione proferentium undecunque debitum suum officium, solus relictus ignaviæ ac socordiæ maculam sustineam.*

Quod interim ita à me exhibetur, ut nihil hîc sit meum, atque proprium, exque meo penu depromtum. Totum est illius viri, qui propter summam autoritatem, & incredibilem rerum omnium experientiam, in subsellijs omnis prudentiæ consultissimorum meritissimò principem locum obtinebit. Non sum nescius, SAPIENTISSIME IM-

PERATOR, *Comitem Tarnovium supremum ducem Regni Poloniæ, Majest. Tuæ notum esse & acceptum: qui propter peritiam rei bellicæ, & insignes victorias à barbaris hostibus reportatas, toto terrarum orbe illustrium meritorum fama celebratissimum nomen est consecutus. Hic tantus vir, optimus dux & gravissimus Senator, non modò sustinet personam hujus consilij sed ejus indubitatus autor est & architectus. Apud quem è castris Hungaricis reversus, & Austriacam pestilentiam vitans, complures dies commoratus: pro veteri mihi constituta cum illo observantia & familiaritate, operam dedi, ut, quæ ille pro singulari suâ erga rempubl. Christianam pietate, & incredibili erga M. Tuam ejusque fratrem Ferdinandum studio, tam necessario tempore maximè necessaria est locutus, in scripta referrem. Quæ nunc in cœtu palàm se adeuntium decumbens ex dolore pedum dixit: nunc remotis arbitris seorsum mecum tractavit. Quæ quidem ex illius ore excepta, sine ullis orationis cincinnis & calamistris purè simpliciterque recensebo. Et quamvis ejus vim & gravitatem in dicendo exprimere non possum: tamen enitar ut fines & terminos illius sermonis non excedam. Qui sanè sermo quamvis non uno tempore ab eo decursus est continenti oratione; sed interpolatis diebus & successivis horis habitus: tamen ita dilucidè graviter articulatè de toto negotio Latinè disseruit; ut facilè animadverti potuerit, in quot partes sermo ille per eos dies habitus esset divisus.* Primùm *enim ratiocinatus est de concordia Christianorum Principum:* Deinde *de officio Imperatoris ad tantum bellum, & quibus rebus nobis Turci præstarent;* Postremo *quibus copijs & viribus, DEI ope, cum hoste barbaro possit confligi, ac quibus Christiani illos antecellant.*

Vtinam Majest. Tuæ, INVICTISSIME IMPERATOR, *conatus hic meus tam gratus existat, atque magnâ animi alacritate suscipitur: ut si forte vir ille, ex raro hominum genere Dux, institutum tuum nullo invento juverit: tamen non inglorium putandum est, Principes viros, longissimus locorum spatijs disjunctos, cum Majest. Tua multò sapientissima, idem sentire. Sed jam ipsum loquentem audiamus:*

mus. Quis sit ejus sensus de universa re exponam. Ipse autem introducitur perpetuo contextu singulas partes tractans, ne molestissimæ illæ voces, inquam & inquit, sæpius repetantur. De concordia autem sic exorsus est.

Equidem mihi conscius sum in omni rerum usu mediocritatis atque adeo potius tenuitatis meæ: tamen cùm post hanc funestam cladem, tantam ubique trepidationem, pavorem, ac consternationem secutam audio; ut Christiani fracti ac debilitati barbari hostis adventu animos despondere videantur; putavi me sine scelere & communis religionis offensione prætermittere non posse, quin sensum meum de hoc statu rerum aperirem, & si fortè nihil novæ medelæ præter cæteros afferrem, benè tamen & rectè sentire voluisse cum alijs bonis viris cognosceret. Sed cum de modo & ratione arcendi hujus hostis cogito, nihil tam adversarium est, nihil tam obstat spei & fiduciæ conficiendi hujus belli, quàm dissidium Principum Christianorum, ac mutuò se delendi, nunc clam, nunc palàm, mirifica studia. Quæ sanè nisi restincta fuerint, remissa, aut sedata; frustrà recipitur omnis cogitatio de Turco profligando. Quare non possum non apertè & liberè, quid de hac parte sentiâm, referre; antequam rationem ipsam gerendi belli attingam. Longum esset Christianos Principes admonere sui officij: cujus rationem referendam esse aliquando Summo Deo, non possunt ignorare. Taceo illa, quæ etiam in privatorum reconciliatione interponuntur: hoc vel illud resarciendum: si quid delictum sit compensationem inducendam, atque id genus passim nota. Hoc autem animadvertant, ultionem ex privato odio, quam arbitrantur in inimicum tendere, omninò in detrimentum ac perniciem totius Christianitatis vergere. Deberet profectò maledictio, & dira hominum imprecatio, atque perpetua illa infamia, quæ ipsis ob hujusmodi facta inuritur, aliqua ex parte eos

te eos movere. Deberent Reges nominum dignitatem & vim tueri quam sustinent, nisi se notatos omni macula & turpitudine apud posteritatem velint. Deberent in idem incumbere re& facto qui Evangelium sequi se purè profitentur. Nam vel ipso sole clarius est, religionem nostram, nobis dissidentibus intestinis odijs & bellis, opprimi & extingui, Mahometi sectam crescere & propagari. Discant Christiani Principes, exemplo verborum hostis nostri fidem suam propagare. Is in confœderatione olim cum Ioanne Rege requisitus, ut aliqua castra restitueret; respondit, id se libenter facturum, nisi obstarent templa Mahometicæ religioni dicata: quæ non licere sibi tradere in manus GAVRORVM (ita enim Christianos vocant) proferebat. Si commiseratione & pietate non moventur, cogitent commune periculum, & futuram calamitatem aliquando in ipsos redundaturam. Nam constat, non defuisse potentes Monarchas, florentes magnis opibus, quos publicus Christiani nominis hostis ejusque majores subjugarunt. Decimus jam Turcorum Cæsar dominatur: qui sanè quantum sibi ditionum subjecerit, nemo est qui non videt. Fallitur, qui putat eorum ambitionem facturam modum. Grassabitur hoc malum, quousque pervadat eorum dominia, qui nunc sunt non parva causa hujus dissidij. Nemo arbitretur ab eo occupatam Hungariam, ut conquiescat, ejusque finibus contenta aut expleta sit infinita & insatiabilis Barbari cupiditas. Non est existimandum aliter, quàm eos multò acrius gloriæ & famæ stimulis agitari, quā Christianos. Vbicunque trophæa fixerunt, ibi non modò finis cupiditati, sed initium aliud ex alio novæ cupiditatis novo successori locatur. Certè ob privatas simultates non deberet Christiana respublica negligi; cùm videamus omnibus seculis apud Ethnicos privatas offensiones crebrò salutis reipublicæ causa sapienter condonatas. Quanto æquius est nos facere; quibus ne pri-

ne privatis quidem mutuo inter se flagrare odio, nostra persuasione concessum est? Turcus non propulsat, sed infert bella Christianis: Principes autem Christiani potius in mutua viscera hastas vibrant, quàm in illum hostem capitalissimum eas contorqueant. Cum verò id agunt ut videantur velle resistere, nunquam talem ordinem & delectum faciunt, ut justis viribus eum propulsare queant. Plus hoc modo hostem irritant, quàm arceant, aut populos fidemque Christianam defendant. Vereor ne quis me concionatoris munus obire loquatur, si dixero: Principes à Deo in terris constitutos, ut justitiam ex æquo administrent omnibus, subditos defendant, fidem propugnent. Adhæc infimum quemque de plebe coram Deo & hominibus reum agi, si non satisfaciat debito suo officio ac vocationi suæ: Quantò magis ipsos Principes, quorum fidei & tutelæ commissi sunt, id facere par est? Sed hæc & id genus complura non dubito ab alijs dicta esse multò disertius. Vtinam à Principibus in actionem deducantur, quæ optima mente, quamvis odiosè, à viris bonis proferuntur! Non est ambigendum, si quis producto catalogo bonorum & malorum Principum interrogetur: cujus se similem esse optaret; quin respondeat mox nisi amens sit, se malle potius Principis boni nomen & vitam referre, quam mali, ut Neronis utpote tyranni, famamque sibi peroptare superesse bonam quàm malam. Nihil enim magis tyrannicum, quàm negligere suam famam, nec curare quid quisque de se existimet. Hanc si viam affectant; ita se gerant in administranda republica, ut laudabilem & sempiternam famam bonis operibus post se relinquant. Habet Cæsar & Rex Galliæ cæterique Principes Christiani latissimum campum benè merendi de fide nostra, sibique & posteris suis æternum decus & nomen immortale comparandi. Summi Pontificis partes viderentur vel præcipuè, posthabitis privatis negotijs, Imperatorem & Regem Galliæ ad concordi

am reducere: & si non possint firmam stabilire pacem, saltem in aliquod tempus, ut si Rex tam sanctum institutum adjuvare nolit nec tamen impediat. Eorum enim dissidio Turcus nanciscitur opportunitatem Christianos vexandi & affligendi bellis. Quod ad Imperatorem attinet, non est obscurum, & olim cum magnis sumptibus in exercitus atque apparatum classium factis, multis fœderibus initis, dissimulatis & condonatis injuriis, strenuam operam reipubl. Christianæ navasse: (Sic Viennæ, & in Aphrica, aliisque in locis factum: sed semper nescio quo fato, impeditum) & nuper Ratisbonæ, quantum fieri potuit, Principes inter se conciliasse: idque sedulo eum facere & facturum perpetuò minimè dubito. Vtinam complures ad hoc sanctum opus sua pietate provocet, incendat, atque inflammet! Vtinam tandem eatur obviam hosti; ne ultra grassetur in Christianos, lanietque ac dissipet & in nihilnm redigat ovile CHRISTI! Forsan DEVS servat IMPERATORI hanc laudem, ac omnibus qui ad tantum tam pium opus exsequendum suas vires conferent; nimirum ad propulsandum Turcum à cervicibus Christianorum. Si Rex Franciæ negat opem, aut ad hanc rem multò sanctissimam perficiendam subsidium, saltem non sit impedimento: & vel hac modestia præmium à DEO ab hominibns laudem promerebitur. Perspecta est optima voluntas Regis FERDINANDI, tot jam annos maximos labores sumptus & pericula pro republ. Christiana sustinentis. Credibile est etiam, domesticas discordias Germaniæ non futuras impedimento: Si Cæsarea Majestas suspensis controversijs ad aliquam legitimam cognitionem, concedat partibus pacem, vel ad tempus aliquod. Nam & proprium periculum quod impendet à Turcis, & alia multa impedimenta retinent eos, ne moveant ulli intestina bella. Quod si IMPERATOR conspirantem bonorum Principum voluntatem offendet, & hanc tam necessariam tam piam expeditionem parab.t,

rabit, providendum erit, ut id sit certum ac cum constantia quadam ac fide bona agatur: ne posthàc relinquantur in periculo qui eos adjuverint, quique viciniores fuerint. Vt Venetis contigit bis: nèc non Vladislao Vngariæ & Poloniæ Regi, ad persuasionem Pontificis Eugenij suscipientis bellum. Nunquam patuit Christianis facilior aditus ad eum invadendum, quàm hoc tempore, quo penetralia Christianarum ditionum est ingressus. Non erit per asperos difficilesque montes quærendus: non per longè dissita peculosaque maria insectandus: sed jam est in visceribus Christianitatis. Nunquam hominum memoriâ potuit facilius & cum minore periculo quàm nunc debellari. Quando autem tam sanctum opus, justum, pium, & necessarium est aggrediendum? Neque enim sine extremo malo omitti potest. Est hic hostis invadendus, antequam in Hungaria possessionem corroboret pedemque figat. Difficilè enim posthac eijci posset. Hungaria enim est provincia fortissima, validissimis oppidis & arcibus ac pluribus castris mirabiliter munita, Danubij fluvij infinita commoditate provisa. Est profectò Hungaria propugnaculum Christiani orbis. Inde nisi in tempore occurratur, hujus barbari hostis furore amissis copijs, reliquæ florentissimæ nationes longè lateq; direptione & incendijs deformari ac devastari possunt, multo etiam quàm olim ab Attila crudelius & immanius. Videmus enim & olim Romanis Imperatoribus maximæ curæ fuisse Pannonias, tanquam medium locum Europæ & cor Imperij. Inde patet aditus in Italiam, Germaniam, Poloniam: & ab altera parte in Illyricum & Turciam & totum orientem, nec ad Europam occupandam ulla sedes oportunior est. Magnitudo rei quam cautionem & provisionem requirat, ipsa me tacente per se loquitur. Si in ista provincia (quod DEVS prohibeat) dominium suum firmaverit, difficulter exstirpabitur. Quod si barbarus ad inducias aliquas se demittat, non est existiman-

mandum, eas diuturniores fore, quàm quoad ille voluerit. Nec diutius sanè volet, donec in solo Hungariæ firmum pedem fixerit. Nemo debet ambigere, nisi prorsus alienus à Christiana fide, quin collocatâ fiduciâ in DEVM, Turcam possimus propulsare, ac etiam delere. DEVS non solet pro fide sua pugnantes deserere, si id bona fide egerint. Nec timenda est eorum multitudo: quæ magnâ ex parte imbellis est & inermis. Qui velint animum ad hoc institutum intendere, possunt animadvertere; non multitudine eos vincere, sed præcipuo adjumento eos uti ad victoriam dissensione Christianorum. Multa sanè exempla adduci possunt, quod Turcus ferè nihil obtinuerit, quin semper innixus hac vel illa inter Principes Christianos discordia: quibus inter se digladiantibus pro hoc aut illo loco (ut nunc in Hungaria factum est) cum magnâ prærogativâ suæ fortunæ nos adortus est.

Hæc sunt, quæ DVX TARNOVIVS, *non minori doctrina quàm eximia prudentia insignis, de Principum discordia disseruit: ad quæ me aliquid affingere vel adsuere de meo, & ipsius dignitas vetat, & mea me existimatio prohibet, ac ipse pudor non finit. De his, quibus Turci Christianis superiores sunt, deque officio Imperatoris belli provinciam suscepturi, in hunc modum verba fecit.*

Etsi multa sunt, ad quæ advertere animum ducem hujus expeditionis deceat: quorum singula persequi non est necessarium: hoc in postremis ponendum non est, diligenter expendere, quibus Turci Christianis præstent. Videmus autem illos uti inprimis præcopioso equitatu, Christianos peditatu. Quod non arbitror magno commodo nobis cedere. Nam certum & exploratum habetur, Turcos à peditibus nostris, qui paucos aut nullos habent equites, detrimento affici non posse. Præterea hoc incommodi accedit; quòd equites nequeant Turcos profligare separatim istis levioribus prælijs. Ita illis relin-

relinquitur facultas, quaqua versus, sine ullo obstaculo, libere depopulandi ac devastandi. Deinde multùm contra nos facit, quod Turcus habet gentem unius subjectionis atque obedientiæ: apud nostros longè est diversum. In Christiano quippe exercitu diversæ militant nationes, diversorum inter se animorum. Vna natio aliam odit. Vt nonnunquam acciderit, tantam in uno exercitu discordiam atque dissidium ortum, ut vix (quod valde detestandum est) à mutua cæde sibi temperarint. Quid dicam de ducibus & præfectis ordinum, ex varijs nationibus conflatis? quàm crebræ inter illos non modò rixæ & altercationes, sed noxiæ dissensiones? dum unus alteri non concordat, ac non modò non favet, sed apertè invidet. Hinc efficitur, ut si justus aliquis exercitus cogatur, discordià tamen hujusmodi facile dilabatur ac dissipetur. Nunc quanta vis atque facultas Turcorum Cæsari in thesauro posita est? quem in sua manu ac potestate obtinet, eumque erogat pro arbitrio & necessitate, uti illi melius & consultius videtur. Contrà verò habent necesse Christiani, si velint resistere, ex diversis loculis depromere: atque omninò contribuere necesse est: quod ipsum tamen perexiguum est, neque eo numerosus exercitus ali aut certè diu sustentari potest. Inde insignis ille error sequitur; sæpe conduci militem cùm minimè res tempusque postulat, maximè autem necessario tempore desiderari. Videmus Turcas in oppugnandis civitatibus & castris abundare numero operariorum, ad fossas ducendas & vineas agendas aliaque onera subeunda: Christianis verò magna ex parte deesse, aut pauciores omninò esse quàm necessitas deposcat. Illud haud scio an primas teneat in rebus feliciter gerendis: occulta hostis habet sua consilia, apud Christianos nostra passim vulgari ac dispergi pingendo & scribendo, antequàm ad rem veniatur, non levis error est. Vnde hostis non modò edoceri commodè nostra

ſtra conſilia, ſed jure ſumtibus in exploratores parcere poteſt. Quanquàm interim ille abundat peſſimis hominibus, qui ſe à religione noſtra abdicarunt; etiam Iudæis, quorum impigrâ in noſtris rebus ſpeculandis utitur operâ, eaque non ignavâ. Principes verò Chriſtiani vix ullam impenſam in exploratores faciunt; rem adeò neceſſariam, ut talium beneficio res maximas perfici poſſe, nemo paulo peritior neget. In præſenti verò ſumma commoditas iſtarum rerum ad manum eſt: parvo ſumtu, tum nullo penè negotio in vicinis locis, & quaſi domi noſtræ, ne procul ſint, in certa ſpe reditus, ablegandi. Quid jam de victu Turcorum dicemus? Illi non alio cibo neque potu utuntur in caſtris quàm domi: atque eam ob rem non incidunt in ægritudines iſtas, quibus Chriſtiani plerumque ſunt obnoxij. In exercitu enim Chriſtiano, quamprimum milites aquam continuò potant, pecudum recens excoriatarum carnes adhuc tepidas aut fructus avidiùs vorant: quò ſæpe impellit lautitiarum inopia: mox febribus, dyſenteria, atque alijs morbis corripiuntur: Turcis verò hic victus familiaris eſt & quotidianus. Quibus rebus omnibus ſuperius à me commemoratis ut obviam eatur & proſpiciatur, hæc quæ ſequuntur ab Imperatore aut ejus vicario vel ſubſtituto aut primario belli duce curari & provideri convenit. Principio ut belli nervus talis congregetur, qui ſtipendio militibus dando (de quorum numero mox agemus) ad biennium ſufficiat: deductis interim ſingulis annis trimeſtri ſtipendio: ut paulò infra oſtendemus: ne defectus ſtipendij, hac ratione parandi nervi poſthabitâ, memorabiles occaſiones remoretur impediat aut perimat. Nam cùm his rebus in tempore minùs proſpectum eſt, emendicanda laborioſè venit pecunia, & à multis ægrè præſtatur ac vix unquã opportunè apportatur. Et hoc pacto exercitus aut ſeriùs conflatur, aut citiùs dimittitur quàm expediat: ac tùm opera (quod ajunt,)

ajunt,)& impensa perdita est, hosti animus crescit. Summoperè præstandum est duci belli, ut persuadeat ac annitatur, ut quæcunque in exercitu fuerint nationes, earundem sint voluntatum & similium studiorum: procul exterminatis odijs, tumultu, factionibus, verissimis pestibus clarissimorum exercituum, atque adeò rerum in omni administratione maximarum. Præterea cavendum, ne indies in socios prædas atque rapinas exerceant: quod pessimo exemplo nonnunquam contigit. Quâ insolentiâ non modò hominum odia in se concitant: sed & DEI OPT. MAX. majestas gravissimè offenditur. Meminisse consentaneum est eos qui bello interfuturi sunt, se non ad diversa opera, sed omnes in unum maximè idque maximè pium & Christianum opus convenisse: nimirum ut sempiternum hostem omniũ nationum & Christiani maximè nominis propulsent, fidemque sanctam defendant. Ita danda est opera, ne una natio alteri sit infesta atque infensa: & quamdiu stipendia simul faciunt se mutuò fraternâ benevolentiâ atque amore complectantur: nec aliud quærant ex hoc, quàm gloriam Dei & honorẽ, & gloriam quæ ultrò & spontè præclara gesta comitatur. Ducum belli, tribunorum militatarium, & centurionum munus est: ne alius in alium hostili aut inimico sit animo. Quod quisque intelligit ac providet, liberè in medium proferat atque consulat: benignè quisque alium audiat: nemo alterius dicta aut facta impediat, quæ ad utilitatem aliquã rei benè gerendæ faciunt. Quilibet enim persuasum habeat; ubi res prosperè gesta fuerit, omnes participes & socios ex æquo præclari facti & partæ gloriæ futuros. Quò autem à me adducta concordia & consensio animorum, inter tot dispersas nationes, lingua & moribus discrepantes, coëat: necesse est, ut aut IMPERATOR CAROLVS, aut Rex aliquis, vel loco sui vicarius, summã belli administret (nec aliter res succedent) quem externæ nationes ament, revereantur, observent, atque exactissimâ obedientiâ colant.

lant. Ipse etiam præstandum curet, severitate disciplinæ militaris, & delictorum pœnis sine exceptione aut respectu infligendis. Hæc una vel adeò sola mihi videtur ratio, tollendi hujusmodi dissensiones: si omnes subsint uni capiti, ac unius imperio obtemperent. Nec par est, ad tantam belli molem gestandam aliam rationem iri. Nam si quis inferiore conditione homo imperio præficeretur, non aut Rex aut Dux sive Princeps, (cùm raræ Regum personæ sint, & jure omnibus tanquam numina venerandæ) non deessent, qui verecundiâ impedirentur, aut honorem aut se submittere: quem, tantum abest ut timerent, aut honorem aut triumphum illi faverent, ut ne obsecundare quidem illi aut morem gerere ulla in re vellent. Quo statu rerum nihil perduci ad laudatum exitum potest, nec natio nationi ullo modo studebit aut ex animo cupiet. Multa mihi dicenda essent de correctione disciplinæ militaris: sed quia ea res à multis est animadversa, brevior sum. Hoc quidem inprimis gravi pœna sanciri vellem: ne quis sacrosanctum Dei nomen flagitiosè proscinderet, & præter incommodum luxum, tantam quoque colluviem scortorum secum pertrahendi illaudatum morem posthaberent: unde non modò commeatui pernicies, sed dedecus quoddam ac infamis dissolutio nascitur. Commoveat eos indignissima vox cujusdam Bassæ; qui in superioribus prælijs, in expugnatis castris Germanorum intuitus copiam meretricum, dicebat iratus: se adductũ non ad oppugnanda castra militum sed luparum. Quisquis itaque Regum hoc onus ac provinciam administrandæ atque moderandæ hujus gubernationis suscipiet: is, cùm se mortalem genitum esse sciat, si fortè in tam memorabili ac Christiana occupatione mortem oppetet, nullum desiderium de se clarius, nullam famam celebriorem, nullam gloriam denique magis perennem relinquere optimo jure potest.

Hæc iisdem fere verbis pertractavit vir peritissimus; gravitate qui-

quidem alia, sed mihi inimitabili; nusquam tamen ab ejus sententia discessi. Nullam ego hîc laudem eloquentiæ, aut gloriolam industriæ aucupor: modò candoris mei & fidei ratio Majest. Tuæ constare possit. Sed nunc illum ipsum, de numero militum ad hoc bellum necessario, audiamus, & de ratione superandi hostes.

Reliquum est, ut dicam (est enim hoc summoperè necessarium) quanto numero militum animosè cum hoste confligi & conferi manus possint. Interim illud observari præcipiendum, ut supplementa semper in tempore mittantur. Accidit enim, nunc morbis, nunc parvulis prælijs, sæpè etiam fuga, milites absumi, aut desiderari. Exercitus erit, Equitum levis armaturæ XXXII millium; gravis armaturæ VI millium: Peditum XXXII millium: Fossorum duo millia. Adhæc bombardarum, quanta parari potest copia. De qua re nihil præscribo, nam duces rei bellicæ periti facilè judicare possunt, quali apparatu & quanto numero ad talem exercitum sit opus. Sed cùm ad talem exercitum multâ impensâ sumtuque sit opus (non quod aut fieri aut perfici nequeat: imò spes certa & fiducia mihi est in Deo, his copijs impigrè & gnaviter illi resisti posse: ad vires Imperatoris & Germaniæ accedent Bohemi Moravi Slesitæ ac pars Hungariæ; quorum adjunctione hunc numerum compleri facilè posse existimo) qui cum potestate in expeditione futurus est, si qua fieri poterit ut stipendium minuatur, curet. Haud æquum est, quemquam terreri multitudine hostium; sed etiam alia consideranda sunt, num hostis in omnibus superior sit? Omnia vero fortunę potestati concedere, esset nõ modò male mulctandę stultitiæ, sed extremæ cujusdam ac exitiosæ dementiæ. Hoc porrò diligenter & accuratè considerandum, quo hostis antecellat, quóve rursus nobis sit inferior. Quanquam Turci sint copijs numerosiores, gratia tamẽ & ope Dei bellicosiores sunt Christiani, & armis melius instructi, & equos habent in congressu robustio-

res & valentiores, suntque equites omnes hastati. Turci non omnes hastis utuntur, suntque plerique inermes. In Turcorum exercitu multi sunt servi (quos Sclavos vulgò vocamus) multi illiberi homines diversarum nationum: qui in bello non solent esse constantes. Quòd autem in hostili exercitu constanter manent, id minimè mirandum est ab illis fieri. Vident Christianos negligenti ordine, ac pravo regimine, & corrupta disciplina res suas constituere: fortunam Turcarum optatis uti successibus. Non dubium est: si Christianorum fortunam viderent mutari, animum & ipsi mutarent. Quis enim illiber potest constanter in prælio manere? cùm peroptaret potiùs suum Dominum extingui, ut libertatem recuperaret. Ad institutum nostrum non parum facit; quòd cum parvus sit exercitus noster, commeatus erit facilior procuratio. Ad hæc in certam spem venio, Christianos in congressu fortiores fore. Si in angusto loco erit cõgrediendum, adjuvabit loci commoditas. Si in plano & spatioso; profuerit majorem in modum carris in orbem connexis pro vallo uti, illis, quando res postulat, progredi, & castra metari. Postremò hoc nobis non parvos animos addit fiduciamque confirmat: Turcorum Cæsarem non posse habere supra sexaginta millia delectæ gentis: idque ita esse experientiâ sumus edocti. Sed jam præter ipsas vires & robur, quæ res externæ sunt, nonnè fide in DEUM nos erigi decet, qui justos & sperantes in se nunquam non juvare solet? Stat pro nobis justitia. Illi enim inferunt bellum: Christiani propulsant. Si viri sumus, confortatos nos esse decet. Ipsi enim agunt pro dominatu, pro ambitione, pro opinione illa insculpta illorum mentibus, sectam armis propagandam. Nos religiosius multò, pro vera fide, pro ipsa vita & sanguine, pro liberis uxore parentibus atque omnibus denique fortunis nostris: ne vel hostili gladio ut oves sine protectione pereamus: vel in fœdam & crudelem servitutem rapiamur. His supra commemo-
ratis

ratis adjungenda & illa ratio est: omnes qui in bello cum imperio aliquo futuri sunt, ipse autem supremus imperator inprimis, genus belli dignoscere debent: ut cum quo hoste pugnandum sit, & quomodo se in conflictu gerant, suos sciant edocere, & quo pacto se habere debeant. Turci enim pugnant fugiendo: & quamvis videantur fugere in primo congressu, (simulant enim & pulchrè mentiuntur fugam) duces deberent cavere, ne temerè eos insequantur; sed providè & cum ordine: ne nostros palantes & dispersos nacti circumdatos opprimant. In hoc quoq; non minimũ momenti erit, immutanda esse multa in exercitu Christiano; utpote ordinationẽ & dispositionem acierum. Nam Christiani non alio ordine incedunt contra Turcum, quàm inter se congredi consueverunt. Quare summa cura providendum erit, ut perpendatur modus Turcorum in congressu: ad quem accommodanda erit ratio instruendi Christianorum aciem. Quæ sanè consideratio mihi non videtur in postremis collocanda. Totus autẽ fortunæ eventus pendet ab una victoria. Nam Turcus non externis sed suis copiis utitur, & quocunq; ille proficiscatur eò robur suum omne educit: quo semel profligato & prostrato nunquam amplius cervices eriget. Et sanè vanus est ille terror; existimare, eum perpetuam habere fortunam, cum homo sit non Deus, poteritq; profligari deleri vinci & quidvis aliud. Quòd si etiam justa acie profligatus aut superatus non fuerit: satis tamen victoriæ & non parum gloriæ partum erit, si Hungaria ab illius tyrannide vindicata fuerit, & Christianorum virtute compellatur ad remotiores sedes retrocedere, atque intra sui regni fines se continere. Non est in ejus manu, ut annis continuis bella gerat: necesse est, eũ gentibus à se longissimè dissitis dare otium, quietem, tempus. Ad hyemem possunt de stipendio majoris exercitus partis deduci tres menses; & servari duntaxat aliquot millia equitum leviter armatorum: ne Turci vastent illa loca, per quæ Christianorum exercitui faciendum est iter: quos equites qui servabuntur levibus præliis arcere poterunt.

Hæc TARNOVIVS *magna ex parte his verbis, commemoravit: suam curam & solicitudinem, quam animo circumfert de repub. Christiana, sæpe magno cum gemitu significans: repetens omnes veteres & nostri temporis expeditiones, susceptas adversus tyrannidem Turcicam, præcipuè ab Hungaris & Polonis; quorum voluntatem & virtutem prædicabat. Horum armis diu reliquam Europam defensam esse dicebat: nunc verò cæteras nationes intellecturas, quanto sint in periculo, quasi nudatas vallo & muro, amissa Hungaria. Sed hac se consolatione sustentari ostendebat, quod certum esset,* DEVM *non concessurum esse, ut penitus deleatur Christi nomen: deinde, quod, cùm Imperatoris* CAROLI *excellens sit virtus auctoritas pietas felicitas, spes esset* DEVM *ejus consilijs adfuturum esse. Magnum etiam in Regis* FERDINANDI *diligentia & virtute, & in Divorum fratrum concordia & mutua pietate præsidium esse dicebat. Videtur & hoc singulari* DEI *clementia in hoc extremo periculo orbis terrarum provisum esse; ut Imperij fastigium teneret* CAROLUS IMPERATOR, *non solum potentia sed etiam autoritate & charitate multarum gentium antecellens prioribus Imperatoribus. Multum enim momenti allatura est ad rem tantam conjunctio Italiæ, Hispaniæ, Germaniæ. Denique sæpè testabatur* TARNOVIVS: *se nihil magis optare, quàm ut reipub. Christianæ opera sua, consilio, studio, & amore, ac omninò qualicunque ratione prodesse posset.*

Habes invictissime IMPERATOR, *Domine Clementissime,* TARNOVII *Ducis fortissimi sententiam de bello gerendo: quam duxi significandam esse Majest. Tuæ: ac oro, ut studium meum pro tuâ heroicâ clementia boni consulas. Non ambitione, non curiositate, ad hæc significanda incitatus sum; sed quadam pia consolatione, in hac tantâ trepidatione publica, ac observantiâ debitâ Majest. Tuæ. Quam, precor, ut* DEVS *Pater cœlestis, verus exercituum dux & dominus, ad propugnandam Filij sui gloriam, ad tuendam & propagandam Christianam salutem, cum sempiternâ nominis sui gloriâ, quàm diutissimè pro ejus merito, servet incolumem. Datum Cracoviæ XIV. Cal. Octob. M. D. XLII.*

LAZARI SVENDII

L. BARONIS CONSILIARII ET ARCHI. STRATEGI CÆSARII

QVOMODO TVRCIS SIT RESISTENDVM

CONSILIVM.

CVm Imperium Turcicum sit haud dubiè percussio & flagellum Dei ad vindicanda peccata Christianorum, ideoque inauditos habuerit hactenus successus & incrementa, cum admirandâ serie & successione domus Othomannicæ: cumque nullus hactenus populus, nulli Imperatores, Reges, & Principes, illius potentiæ resistere potuerint, & vel tempestive pacis vel fœderis conditiones cum aliqua subjectione & tributi exsolutione acceptare, vel durum jugum servitutis & tyrannidis cum publici status exitio ferre coacti sint: & nos in Imperio Germanico in eodem periculo ac præcipitio indies magis ac magis versemur: hostis autem potentia, & regni sui firmitas, & distractio nostra talis sit, ut neutiquam ad illum debellandum pares & satis instructi esse queamus : imò cùm nobis difficilimum sit, nos & nostra ab imminente illius tyrannide & certo quasi exitio sustinere & defendere: maximè cùm onus belli nobis solis quasi intolerabile sit, & à reliquis Christianis in ista perversitate temporum nulla nobis aut perexigua auxilia speranda sint: facilè hinc apparet, qualia de nostra conservatione & salute nobis consilia instituenda, & quorsum nostri conatus bellici dirigendi & expediendi sint: ut possibilem & salutarem finem & effectum, Deo dante, consequantur. Itaque de bello Turcis ultrò inferendo, cùm viribus, cùm nervis belli, cùm auxilijs, cùm occasione, cùm ducibus, cùm ordine & disciplina militari, cùm denique belli continuatione longè impares simus: cumque non tantùm cum hostium potentiâ, sed cum irâ & vindictâ numinis res nobis gerenda sit: item cùm tam calamitosa tot seculorum exempla, tot Imperatorum, Regum, Principum, populorum, civitatum, qui bello devicti, etiamsi viribus & multis alijs commoditatibus essent instructissimi, præ oculis habeamus: non puto in hac temporum necessitate ullam consultationem frustra suscipiendam esse. Nam sicut res omnes creatæ & naturales

rales certo ordine & providentiâ divinâ reguntur, & suis vicissitudinibus sunt obnoxiæ: ita non est dubium res hominum & imperiorum maximè gubernationes divino consilio & per suas vicissitudines corrumpi, debilitari, labascere, mutari, interire. Hactenus res Turcicæ spacio aliquot seculorum proximorum in perpetuo & fatali quodam successu & incremento fuerunt: itaque frustra conati sunt vicini Imperatores, Reges & Principes eas viribus & conatibus suis opprimere, vel cursum felicitatis suæ impedire. Iam nostro tempore cùm plus, quàm aliàs unquam, illorum potentia ordo & virtus militiæ & gubernationis vigeat; cùm nihil appareat quod nutet aut labascat, cùm totum ferè Orientem & Europæ majorem partem duro servitutis jugo oppresserint, vel sibi confœderatam & tributariam habeant, cùm reliqui Christiani inter se minùs quàm antea unquàm stabili unanimitate & concordia sint colligati: quæ insania esset, Germanos solos tali rerum statu bellum Turcis velle ultrò inferre? Certè ratio & nostra necessitas potiùs suadet & postulat, ut omnibus modis pacem amplectamur: canem dormientem in certum nostrum exitium minimè excitemus. Immò ut omnes potius caussas & occasiones evitemus, quibus tantus hostis ad bellum excitari vel irritari possit. Et quanquam fateri oporteat, pacis & fœderum nullam certam apud tyrannum & religionis nostræ hostem esse assecurationem: interim tamen videmus multa regna & populos Christianos longâ cum illis pace, ratione fœderum vel tributi & subjectionis alicujus, frui: ut Polonos, Persas, Moldavos, Walachos, Armenios, Georgianos, Marguillos. Deinde si paci cum Turcis constanter insistimus: nihil inde nostris viribus, nihil defensioni & conservationi nostræ decedit: modò homines esse & viri, & rerum nostrarum satagere velimus. Imò quò magis pax est dubia, & belli periculum ac discrimen nobis certò impendens: eò magis eam pacem

appe-

appetere & amplecti debemus: ut interim, dum illa frui licet, cùm rebus nostris tam male sit provisum, nostram defensionem melius instituamus,& provideamus,ut, vis belli Turcici si ingruat, nos non simul opprimere,sed quasi claustris & repagulis per meliorem confiniorum fortificationem & defensionis nostræ præparationem impediri atque infringi queat.

Experientia hactenus nos docuit,apertis præliorum conflictibus Turcas vinci & debilitari non potuisse : & si aliquando cladem à Christianis acceperint, eos irritatos ad vindictam paulo pòst bellum majoribus viribus restaurasse : imò pleraque regna & populos propterea,quod salutem suam præliorum discrimini temerè exposuerunt,miserè interiisse & sub jugum Turcicum venisse. Facile quoque est considerare & cernere,quod ex nostra parte sola natio Germanica non possit esse instructa & sufficiens ad eum potentem & solertem hostem publico prælio debellandum: aut, si hoc fieri posset, sicuti victoria apud solum Deum stat, tamen non nisi summâ necessitate vel ex nobis divinitus oblatâ meliori aliquâ occasione id tentandum esse. Nam etsi robore equitatus & armorum genere multum valeamus: tamen numero, disciplina, agilitate, patientia, ordine aciei, & solertia confligendi longè inferiores & impares sumus Turcis. Et si contingeret, nostrum equitatum in prælio Turcarum equitatum primo impetu profligare (sicuti non puto esse, divina voluntate non repugnante, dubium) tamen adhuc longè à victoria absumus: cùm illorum equitatus sit quadruplo aut quintuplo numerosior, quàm noster esse possit: & cùm per turmas sibi invicem succedentes, non unâ fronte & acie pugnare soleant: & illorum acies, etiamsi semel profligetur, non propterea in plenam fugam effundatur: sed ordines statim reparet, & iterum in prælium redeat, vel ad munitiones pedestris aciei, tanquam ad munitam civitatem sese recipiat, ut ibi conjunctis viribus, si hostis

eò usque victoriam prosequatur, iterum ac longè validius pugnet. Est autem pedestris acies ita apud Turcas instructa: & tormentis, curribus, camelis, & si opus sit, vallo & fossa munita: & Ianizerorum virtute & præstantissimorum equitum robore subnixa, ut impossibile quasi sit equitibus illam interrumpere ac profligare. Sicuti etiam hactenus in multis præliorum conflictibus invicta semper permansit. Et exempla testantur, tam apud Christianos quàm Persas & alios populos: etiamsi primò victores extiterint, tamen ad ultimum, cùm denuò ad munitiones & vallum pedestris aciei esset pugnandum, iterum fuisse profligatos. Ita olim Rex Vladislaus & Hunniades: ita Sigismundus Imperator: ita Sophus Rex Persarum: ita Sulthani Ægyptiaci: ita Rex Ludovicus Hungariæ fuerunt devicti. Nostra autem moderna ratio confligendi eò est deterior: quòd levioribus equitibus, quibus antiqui abundabant, ferè omnino destituamur, & quòd Germani equites in prosequendo hoste prorsus sint impares atque inutiles. Deinde quod restauratio prælij, & reparatio ordinum, si semel in conflictu vel insecutione dissolvatur, apud nostros sit etiam valde difficilis: maximè cùm contra tam versatilem hostem vel nulla vel parva experientia bellandi & confligendi ex nostrâ parte accedat. Tandem est hoc periculosissimum: quod in nostra bellandi ratione nunquam pedestres copiæ in eam disciplinam & ordinem fuerint redactæ: ut simul cum equitatus robore progredi ac pugnare, & cedentibus hostium turmis usque ad pedestris aciei munitiones penetrare possint: quod omnino necesse est fieri, si de Turcis victoriam consequi voluerimus. Accedit & aliud, quod nostram bellandi conditionem etiam nobis periculosam & difficilem reddit. Turcæ mirabili celeritate & levitate belligerant, progrediuntur, retrò cedunt: quomodo & quando volunt, locant facilè & mutant castra: excurrunt dies & noctes, commeatu ferè nunquam destituuntur.

untur. Noſter exercitus contrà difficulter ſe movere, progredi, caſtra locare & mutare, & hoſte propinquo ad frumentationem excurrere poteſt: & ſi commeatu, aquatione, frumentatione intercluduntur, ſi per plures dies equis inſidere, æſtum & ſitim famem & laborem ferre oportet, illicò viri & equi langueſcunt: quod hoſtibus noſtris de nobis optimè notum eſt. Itaque hoc ſolum urgent; ut in planiciem nos provocent; prælium, ad quod ipſos invitos vix cogere poſſumus, quotidie oſtentent: & continuis aſſultibus & velitationibus nos infeſtent: & delaſſatos, & à commeatu ac frumentatione excluſos & debilitatos tandem eò melius vincere poſſint.

Inde factum eſt etiam, quod proximis annis, poſt devictum prælio Regem Ludovicum, quotiescunque Turcarum Imperator perſonaliter eſt egreſſus, noſter exercitus nunquam auſus fuit illi obviam progredi, & aperto campo occaſionem pugnandi quærere: ſed ſemper ſe munito loco, & commeatu accommodo continere: atque inde hoſtis ulteriorem & liberiorem progreſſum impedire & detinere coactus fuerit: ratione ſcilicet & experientia extorquente, ac nobis imprimente; quod ſalus & conſervatio noſtra pro ſtatu rerum noſtrarum potius ex bello defenſivo, quàm offenſivo dependeret. Vidimus quoque noſtris oculis, poſtquam Germani defenſionem Vngariæ reliquæ ſuſceperunt, & ratione defenſivâ maximè bellarunt: Turcas, etiamſi ſæpius potentiſſimo exercitu egreſſi ſunt, tamen per tot jam annos Vngariam planè devincere non potuiſſe: ſed coactos fuiſſe fruſtulatim jam hæc, jam illa confiniorum loca, non ſine magna temporis & exercitus jacturâ expugnare & ad ſua reverti.

Ex cauſſis ſuprà dictis & multis alijs rationibus, quæ brevitatis cauſſa omittuntur, plus ſatis apparet: de bello offenſivo & ſpontaneo contra Turcas, rebus ſic ſtantibus, non poſſe ulla conſilia & conatus ſalutariter ac commodè inſtitui: ſed potiùs paci,

quoad fieri potest, insistendum esse; ac providendum, ut hostis per subitam pacis fractionem nos minùs subito opprimere queat. Minùs enim tale aliquid audeat, cùm nos probè ad nostram defensionem instructos & paratos videat. Et cùm facile quoque sit animadvertere, exteras nationes hoc jam callidè agere, ut bellum Turcicum à se avertant & in cervices nostras convertant: tantò magis certè nobis elaborandum est, ut pacem conservare cum Turcis possimus: ut ita vires suas in continuationem belli maritimi convertant, & in illo magis ac magis implicentur. Nam ita ex nostra parte tutiores permanebimus: & interim eò melius, quæ ad defensionem nostram pertinent præparare ac instituere poterimus.

Pacis conservatio in quibus consistat.

PACIS autem conservandæ ratio potissima hæc erit. *Primo* tributi sive honorarij ordinaria & tempestiva solutio. *Deinde* pacifica confiniorum custodia per bonam disciplinam & sufficientia præsidia: ita tamen ut hostiles hostium excursiones, hostiliter & fortiter etiam repellantur atque reprimantur. *Tum* reliquarum pacis conditionum sincera observatio. *Præterea* omnium rerum evitatio, quæ Turcas irritare possent. *Postremò* abstinentia à regno Poloniæ; cum tali tractatione & accordatione, quæ perpetuam amicitiam & confœderationem cum domo Austriaca & Rom. Imperio conservare possit, & nihil indignitatis habeat. Hanc haud dubiè Battorius offeret ac spondebit ultrò, cùm nihil magis appetere possit, quàm quietam regni obtentionem: & non sit tam væcors, quin benè intelligat, sibi ab auxilijs Turcicis multò magis quàm ab hostilibus nostris conatibus extimescendum esse.

Belli defensivi ratio duplex.

EST autem belli defensivi ratio duplex contra Turcas. *Primùm* necesse est confiniorum loca sufficienter munire, & necessarijs præsidijs custodire, item artilleria ac commeatu providere. *Alterum* est, majori vi belli ingruente, majoribus subsidijs & auxilijs

xiliis succurrere confiniis, & justo bello si opus sit resistere. Quod duplici ratione fiet: videlicet per militiam ordinariam, sive ordinem defensivum inter ipsos provinciales institutum & intertenendum: deinde copijs auxiliaribus à Statibus Imperij submissis.

Quod ad confinia attinet, primò hoc considerandum est & maximè ponderandum, summopere interesse Germaniæ: ut Vngariæ restantia confinia pertinacissimè defendantur: ne hostis ad ipsam Germaniam penetrare possit: ubi longè difficilior & periculosior bellandi necessitas nobis incumberet, quàm præsens in Vngaria est. Nam ibi confinia jam ex magna parte sunt munita: populus ad bellum assuefactus: & ad omnes calamitates & necessitates quasi induratus. Taceo mille alia incommoda, damna, clades, calamitates, miserias; quæ inde consequuntur, & cuilibet sunt præ oculis. Deinde hoc quoque certum & evidens est, Cæsaream Majestatem cum suis provincijs ad retentionem necessariam & ordinariam confiniorum non posse solam amplius sufficere: & multa damna & jacturas & amissiones in confinijs ex eo solo defectu contigisse, quòd confinia necessarijs præsidijs & provisionibus fuerint destituta: videlicet milites pauci & illi non soluti, & vix ex media parte instructi ac præsentes, loca non sufficienter munita sive fortificata & à commeatu & artillerijs provisa: item in periculo & necessitate nullus succursus, nulla auxilia, nulla majora præsidia in promptu. Ergo omnino & inevitabiliter modus & ratio invenienda est, confinia securiùs & meliùs conservandi & intertenendi. *Prima ratio belli defensivi.*

PRIMO ut eò magis custodiæ & conservationi confiniorum invigiletur, & tempestive ac bono ordine omnia provideantur & gerantur, & animi subditorum eò magis excitentur ad solicitudinem & exercitum bellicum: necessarium omnino erit, militiam ordinariam, sive ordinem defensivum inter provinciales I. *Quomodo confinia cōstituenda & intertenenda.*

nuper institutum, strictissimè & severissimè observari. Deinde erit consultissimum, confinia inter ipsas provincias distribuere, & cuilibet certa loca assignare, quorum curam gerere debeat: videlicet exsolvendo militibus ordinaria & menstrua stipendia: providendo illis de commeatu & alijs rebus necessarijs: lustrando milites, ut semper justo numero adsint: promovendo fortificationes necessarias, & his à Cæsarea Majestate præscripros ac definitos sumptus suppeditando: & invigilando, ut omnia debito modo fiant, & expensis inutilibus parcatur; è contrà conce datur cuilibet provinciæ, ut sumptus ad sua confinia impendendos, ex præscripto Cæsareæ Majestatis deputatos ex suis contributionibus, quæ alioquin in Cameram deportantur, desumere ac

II. retinere possit. SECVNDO cùm antiquitus Ordo Teutonicus in hunc finem & usum sit constitutus, & tantis divitijs dotatus, ut contra infideles perpetuis suis præsidijs militet: jam autem longo tempore otiosus domi desideat, & rei familiari tantùm intentus sit: reformetur ille in ista necessitate & discrimine publico, & in Vngariæ confinia transferatur: & illîc custodiam certorum aliquorum fortalitiorum in se recipere teneatur. Eodem modo ac ordine, quo Melitenses Equites in Italia militant, & Melitam insulam defendunt. Augeantur illorum reditus: & constituantur novæ & plures Commendariæ ex monasterijs & bonis Ecclesiasticis collabentibus, & alioquin in Secularium ma-

III. nus devenientibus. TERTIO cùm nec istis prædictis medijs, provincialiũ scilicet ordinis militia, & Ordinis Teutonici reformatione ac translatione, sufficienter confinia præsidijs firmari & interteneri possint: omnino & inevitabiliter faciendum est, ut Status Imperij sua quoque auxilia ordinaria addant, & provinciales Ordinemque Teutonicum certâ summâ pecuniæ annuatim juvent. Deliberetur ergo de modo perpetuæ contributionis, prout Statibus Imperij commodissimum videbitur. Habeat

beat

beat Imperium suos ac proprios quæstores & commissarios: qui pecuniam distribuant, & enumerent in tales usus, in quos fuerit destinata. Supputentur rationes sumptuum singulorum confiniorum: & ratione subductâ sustineat Cæsarea Majestas cum suis provincialibus & subditis mediam partem: alteram Status Imperij præstent. Fiat denique Confiniorum certa distributio, & designatio cum bono modo & ordine. Avstria curam habeat præsidiorum Iaurinensium, Toccaviensium, Gomorrensium, Vesprinensium. Bohemia cum Silesiâ & Moraviâ superioris Vngariæ & montanorum. Archidux Carolus cum suis provincijs curam gerat Croatiæ & Dalmatiæ: & juvetur quoque certâ summâ pecuniæ ab Imperio. Ordo Teutonicus suscipiat in se defensionem Canisæ & vicinæ regionis. Confiniorum distributio.

Præterea ordinetur in quolibet loco numerus sufficiens. Videlicet si præsidium, quod in præsens est collatum, sufficiat, relinquatur ita: sin minùs, augeatur. Imponantur in omnia potiora loca præsidia Germanica: & illis sit potissima cura, custodia defensionis demandata: addantur aliquot pedites Vngari: item equites Vngari: item certus etiam numerus equitum Germanorum in potioribus locis. Item Vngari equites magno numero cùm non reperiantur: interteneatur certus numerus Archibusianorum equestrium, ex omnibus nationibus collectus. Deputentur Capitanei in quælibet loca ex illis ipsis provincijs, qui illorum locorum curam gerant; si idonei reperiantur. Milites quoque Germanici, pedites & equites ex provincialibus ad præsidia deligantur, vel paulatim suppleantur; ita ut in demortuorum vel discedentium locum semper aliqui ad militiam apti ex quālibet provincia succedant: & eò deputentur ea conditione: ut per biennium vel triennium ibi permanere & militare teneantur: & anteà non dimittantur aut mutentur. Vt ita paulatim usus & exercitium militiæ inter provinciales inducatur. Ita tamen Præsidiorum ordo.

men ut milites ex Imperio nobiles & ignobiles, qui in Vngaria militare volent, liberum etiam accessum ad stipendia habeant. Præsidia Ordinis Teutonici eodem ferè modo & ordine instituantur: quo Equites Iohannitæ in insula Melitensi utuntur.

Militum numerus.

COHORTES aliquot militum supernumerariæ intertencantur: & collocentur in certis quibusdam & diversis confiniorum locis: quò ad omnem subitam hostium incursionem parata esse, & conjungi, & à provincialibus, secundùm ordinem defensionũ, majoribus subsidijs, si opus sit, juvari & augeri celeritate possint. Aut si melius videbitur, supernumerarij milites isti, secundùm allegatum defensionis ordinem, ex numero peditum tricesimorum electorum capiantur: & ex ijs equitibus, quos Nobilitas pro quantitate facultatum & census centum librarum alere, & ad prima quæque pericula & necessitates paratos & instructos habere tenetur: ita ut per vices sufficiente numero ad confinia eligantur & mittantur, & per trimestre ibi permanere cogantur: donec scilicet alij successerint: ut ita omnes provinciales successivè militiam discant & experiantur.

Militia ordinaria sive ordo defensivus in omnibus provincijs

PLANE natura & ratio, temporumq; necessitas, & omnium seculorũ & populorũ exempla nos docent; pro patria, pro liberis, pro aris & focis pugnandum & viriliter pugnandũ esse. Armentur igitur, lustrentur, exerceantur omnes Cæsareæ Majestatis subditi ad militiam apti, in omnibus suis hæreditarijs provincijs. Nobilitas inprimis teneatur, pro cujuslibet facultatibus & viribus, militiæ equestri esse addicta & instructa. Cæsarea & Regia Majestas, & filij Principes in suis aulis, & inter suos nobiles & aulicos primarium exemplum præbeant. Sint in honore & æstimatione militares viri: & promoveantur ad dignitates & officia. Statuantur severæ leges militares & sumptuariæ. Strictissimè & severissimè observetur ordinatio & prompta evocatio ad confinia tricesimorum peditum & equitum, secundùm censum centesimum.

simum. In majori necessitate insurrectio nobilitatis, & decimi vel quinti cujusque ex subditis sequatur: prout in ordine militiæ defensivo latiùs ista explicantur.

JAM cùm magis ac magis constet, quæ vis, quæ industria Turcarum sit in expugnandis locis munitis: & cùm præcipua ratio salutis & conservationis nostræ, ut supra dictum est, ex defensione confiniorum dependeat: omnino Cæsareæ Majestati & Statibus Imperij faciendum est, ut munitiones magis necessariæ accelerentur & perficiantur, ac rebus necessarijs provideantur. Videlicet Canisæ fortificatio: cùm ibi hostis liberum habeat ingressum ad Austriam & Stiriam, & non sit aliud obstaculum. Gomorri quoque fortificatio emendanda & extendenda est: prout multoties fuit consultatum: cùm castrum modernum vim hostilem minimè sustinere diu queat. Vienna perficienda item: cùm non parum sit periculi, ne illius obsidionem hostis tentare velit, si personaliter egrediatur. Omnino autem sunt in tempore suburbia demolienda, aut, quantum fieri potest, transferenda, ut ibi nova civitas constituatur, & etiam fortificetur. Nam hoc modo Vienna fuerit difficilis occupationis: & semper poterunt subsidia immitti. Silesia & Moravia & provinciæ Boëmiæ rectissimè facerent, si fortificationem Turnaviæ in se vellent recipere: cùm illic summoperè etiam ingressus hostis sit timendus, & non sit aliud propugnaculum. Ad pleniorem fortificationem Jaurini propugnacula aliqua ex altera parte Danubij addenda. Agria omnino perficienda & acceleranda. Cassoviæ quoque fortificatio non negligenda, cùm sit principalis urbs totius Sepusii, & sustentaculum reliquorum locorum & fortalitiorum: item receptaculum commeatus, artilleriæ, militum supernumerariorum. Ad labores fortificationum colonorum opera per vices continuè adhibenda: & nullo modo illis parcendum est. Fortificatio certorum locorum.

SUMPTUS in fortificationes faciendi, similiter ut aliæ impensæ bellicæ, ex media parte à Cæs. Majestate & suis subditis ac Sumptus fortificationum.

provincijs, & altera media parte à Statibus Imperij præstentur. Fiat revisio & æstimatio structurarum, & operum necessariorum in singulis confinijs: &, quoad fieri potest, certa sumptuum computatio: & conveniatur inter Cæsaream Majestatem & Status Imperij vel Commissarios ejus: quantum quolibet anno impendendum sit, & quæ loca maximè acceleranda.

Commeatus ratio.

COMMEATVS verò providendi & sufficienter & utiliter subministrandi in singulis confinijs non est melior ratio: quàm ut potioribus locis sui coloni, qui agriculturam exercent, designentur: ut proxima dominia, quantum emptionibus & justis rationibus fieri potest, applicentur: ut ita suos certos reditus & proventus & servitia habeant. Deinde ut decimæ omnes ad propinqua loca advehantur: & militibus ad rationem stipendiorum distribuantur: sicuti jam in Ungaria in aliquibus præsidijs fieri solet. Destinentur etiam certa & commoda loca: in quæ copia commeatûs reponatur ad alendum exercitum: si necesse sit bellum gerere & exercitum educere. Sumptus in commeatûs provisionem faciendos sustineat Cæsarea Majestas cum suis provincijs: & commodo etiam fruatur, quod ex tempestiva provisione & distributione vectigalium inter milites, sive venditione, sequi & acquiri potest.

Artilleriæ modus in confinijs.

TORMENTA, arma, pulverem & reliqua ad defensionem locorum pertinentia, & in armamenta necessaria Cæsarea Majestas ipsa de suo ad singula præsidia provideat: & juvetur certâ summâ pecuniæ ab Imperij Statibus.

Altera ratio belli defensivi.

SEQUITUR nunc altera pars belli defensivi, nimirum de confinijs in periculo succurrendis, & aperto bello resistendo.

Modus triplex succurrendi confiniis in periculo.

TRIPLICITER confinia periclitari poterunt: etiamsi præsidia sufficienter eo modo, quo dictum est, sint constituta. *Primò*, si Turcæ in confinijs se conjungant, & nostra confinia ex improviso invadant; sicut anno superiore factum est. *Secundò*, si novæ copiæ & auxilia illis ex Turcia mittantur: veluti si Bassa aliquis vel Beglerbegus Græciæ exeat. *Tertiò*, si Turcarum Imperator

perator personaliter exierit. Itaque ex nostra parte triplici etiam modo resistendum, & confinijs succurrendum est. *Primo*, I.
ut secundùm suprà allegatum militiæ defensivæ ordinem in proximis confiniorum regionibus, utpote Austria, Stiria, Silesia, Bohemia, & provincijs Archiducis Caroli, itemque Ungariâ ipsâ delectæ sint & in promptu habeantur copiæ equestres & pedestres: ut subitò ad confinia evocari & accelerari possint: & sufficientes sint ad Turcarum præsidiarios sustinendos ac repellendos, & ad vicissim aliquid conandum & tentandum, si occasio se obtulerit. *Secundò*, si novæ copiæ ex Turcia exeant, II.
ut tempestivè confinia, ubi majus periculum imminere videtur, sufficientibus præsidijs & alijs rebus necessarijs firmentur. Deinde ut prædicti populi & regiones vicinæ ex præscripto & ordine institutæ militiæ iterum majori equitatus & peditatus numero, pro hostilis periculi qualitate, insurgant, & ad confinia properent. Item ut in tali casu certa subsidia ab Imperio in promptu sint: videlicet ut publicis sumptibus aliquot millia equitum & peditum conducantur, & in auxilium Cæs. Maj. mittantur. In quem finem reponatur certa summa pecuniæ certis locis in Imperio. Conducantur etiam, & certis annuis stipendijs interteneantur certi Capitanei & præfecti, tam equitum, quàm peditum, virtute militari & amore patriæ præstantes: qui in necessitate milites promptè colligere, & ad confinia ducere possint. Totius exercitus officia & præfecturæ distribuantur, æqua ratione & proportione inter viros idoneos ex Imperio & provincijs ac subditis Cæs. Majestatis. Præsit bello gerendo sua Majestas consilio, mandato, auctoritate: prout necessitas & occasio id postulabunt: sive sit præveniendus hostis: sive succurrendum loco obsesso: sive denique cum hoste confligendum. Habeant Status Imperij suos Commissarios & Consiliarios deputatos, qui suæ Majestati astent, sive belli Duci assistant. *Tertio*, si Turca personaliter exeat: ut tunc non tan- III.
tùm prædictæ vicinæ provinciæ totis viribus pro defensione

patriæ insurgant: sed ut totum Imperium omnes suas vires eò conferat: & à reliquis Christianis, quæ possit, etiam impetret auxilia: & ut tunc maxime bellum bono modo & ordine geratur: & hostis à confinibus repellatur vel sustineatur: ut tandem re infecta, cùm diu manere non possit, reverti cogatur: & aliquid præclari, Deo juvante & occasionem demonstrante, peragatur.

Modus & ordo belli gerendi contra Turcas.

MODVS autem & ordo tanti belli sustinendi ac repellendi is esse poterit. Primo, cùm apparatus & exitus Turcarum Imperatoris adeò clàm & subitò fieri nequeat, quin aliquot mensibus antea certò sciri per exploratores possit: omninò curandum est, ut in exploratoribus non sit defectus. Deinde deliberandum & conandum; ut vel hyeme præcedente, quod longè esset consultissimum, vel primo saltem vere, pars exercitus nostri ex confinijs & provincijs hæreditarijs: item ex Imperio sufficientibus copijs educatur: & hostis, qui ante mediam æstatem adventare non potest, bello præveniatur. Videlicet, tentetur oppugnatio unius vel alterius loci seu fortalitij Turcici: quod erit eò facilius; cùm munitiones eorum magni momenti non sint, & violentiæ artilleriæ, si rectè instructa & adhibita fuerit, resistere diu non queant. Expugnentur & demoliantur omnia ipsorum minora castella & fortalitia per Ungariam, ubicunque ea noster exercitus attingere poterit. Exuratur & devastetur tota provincia Ungariæ citra & ultra Budam: ut hostes advenientes eò magis commeatu & alijs commoditatibus destituantur. Muniantur & firmentur ea loca maximis præsidijs: quæ illi adventanti primò erunt obviam: & quorum oppugnationem maximè tentare velle & posse videbitur. Ponantur nostra castra in loco aliquo vicino & securo: item opportuno ad succurrendum, si occasio fuerit, loco obsesso: & ad impediendum hostem: ne pro libitu ulteriùs progredi possit: & unde, cùm hostis accesserit, liberè cum illo confligere; vel tuto ibi nos sustinere vel recedere possimus. Observetur ubique certus modus castra

castra metandi & muniendi; ut commeatu & pabulatione non destituamur: & ut à celeritate & assultibus hostium opprimi ex inopinato non possimus. Instituatur ab initio severa disciplina militaris, & ordo militiæ. Prohibeantur serio nimiæ illæ & perpetuæ commessationes, epulæ & crapulæ: quibus morbi in castris causantur, & nulla copia sufficere potest. Velitationes, excursiones, frumentationes bono ordine & securè permittantur: ita ut nostri milites non temere hostibus objiciantur, & non necessarijs periculis exponantur. Instituatur certus modus & ordo confligendi cum hoste; si necessitas vel occasio ita tulerit, & edoceantur milites illum observare. Videlicet *Primò*, ut integris ordinibus pugnetur cum hoste: & turmæ equitum & peditum nunquam, etiam fugiente hoste, dissolvantur. *Deinde*, ut primum agmen tantùm insequatur hostem, nec aliter quàm turmatim. *Tertiò*, ut in media acie pedites & equites semper progrediantur, & maneant conjunctim. *Quartò*, ut peditatus sit circumvallatus levioribus tormentis concatenatis: item curribus, sclopetis & bombardarijs instructis, prout specialiter explicabitur. *Quintò*, si equitatus Turcicus à primo agmine fuerit repulsus, ut nostri non nimis procul insequantur: neque mediam aciem nimis procul deserant: cùm hostium maximus sit numerus, & facile ad pugnam redeant: sed potius se ante mediam aciem recipiant, ut junctim cum illa ad equestrem & pedestrem hostium aciem, & totum illorum robur oppugnandum progrediantur. *Sextò*, sequatur illicò posterior acies: atque ad latera, &, ubi opus fuerit, prioribus succurrat, & à tergo hostes sustineat. *Septimò*, pugnandi occasio Christianis præbebitur, si hostis in oppugnatione alicujus loci diu vel frustra defatigatus fuerit: si tabes vel pestis vel fames exercitum invaserit: si lassus & debilitatus retrò cedere ac reverti cogatur. *Octavò*, quòd si contigerit, illum Deo dante etiam non profligatum reverti: consultissimum esset, bellum per totam hyemem sufficientibus &

integris copijs continuare, & confiniorum integram expugnationem tentare, & loca recuperata summâ celeritate munire: ut ita hostes quàm procul à confinijs arceantur: & majore belli difficultate in posterum detineantur. Reliqua quæ sunt, & quæ huc etiam possent adduci, tempus & occasio, necessitas, experientia, & ducum militarium virtus edocebunt. Numerus copiarum pedestrium & equestrium, item diversitas nationum, & militum exterorum, quorum opera etiam necessaria est ad tantum bellum, poterit singulari scripto explicari, & Statibus proponi: si eò usque in tractatione fuerit processum.

Qui belli Duces.

PORRO frustra fortificantur confinia, & præsidia aliæque res necessariæ imponuntur, & damnosus est universus belli apparatus: nisi à bonis ducibus cum bono modo & ordine regatur. Est autem proprium munus Regum & Principum, bellum rectè administrare & subditos defendere. Sit ergo Imperator ipse summus belli dux: substituat aliquem ex filijs, cui cura & administratio rerum bellicarum sit demandata: ad quem omnes reliqui duces & præfecti post suam Majestatem respiciant: & ad quem omnia negocia bellica expedienda & tractanda deferantur. Adjungatur illi Bellicum Consilium, ut mox dicetur: referat hoc negocia magis importantia & urgentia ad resolutionem suæ Majestatis. Sub eo habeat suprema Ungaria suum supremum belli ducem: habeant loca antemontana: habeat Jaurinum & loca vicina: Canisæ sit Magister ordinis, vel suum locum tenens: in Carinthia, Stiria, Croatia sit Archidux Carolus. Quilibet præsit militiæ in suis confinijs; & pendeat à mandatis Cæsareæ Majestatis & generalis Capitanei. Si exeundum sit ad bellum apertum, vel contra Beglerbegum, vel ipsum Turcarum Imperatorem: exeat ipse Capitaneus generalis: vel subcapitaneus & Locum tenens: prout tempus, occasio & necessitas id postulaverit.

Consilij Bellici officium.

CONSILIVM Bellicum, quod Viennæ residet, ea negocia, quæ in confinijs se quotidie offerunt, & adeò magni momenti

menti non sunt, tractare & expedire debet: ne Cæs. Majestas vel Capitaneus generalis ijs nimium molestetur & obruatur: ita tamen ut de singulis ad Capitaneum Generalem referatur: & ipse in tractatione arduorum negociorum præsens sit. Summa cura & solicitudo Consilio Bellico esse debet: ut ordo confiniorum interteneatur & observetur: ut singuli Capitanei & Præfecti & Officiales suum officium ex præscripto suarum conductionum & instructionum bene administrent: ut ubique confiniorum necessitatibus tempestivè provideatur & succurratur: ut milites, qui à Præfectis ad aulam mittuntur, vel propter privatâ negotia veniunt, promptè & humaniter tractentur & expediantur: & oretenus potiùs cum illis agatur, quàm per scripta: ut exploratoribus hostilibus diligenter intendatur: ut contentiones & querelæ militum ex æquo & bono concordentur: ut nostrorum militum temerariæ & non necessariæ excursiones & periclitationes in tantâ Ungarorum paucitate non ferantur; nec per illas hostibus causa justarum querelarum præbeatur: sed pacta pacis strictè observentur: ita tamen ut excursiones Turcarum hostiles fortiter inhibeantur atque reprimantur: &, si contigerit Turcas à nostris cladem pati, ut illicò ad vicinos Bassas scribatur, & factum nostrorum excusetur & justificetur, ne falsæ querelæ Constantinopolim delatæ Imperatorem Turcarum irritare facile possint. Lustrationes & solutiones militum singulari fide & solicitudine fieri curent: videlicet, ut bonos & fidos viros & industrios pro Commissarijs & lustratoribus deligant, & stricto juramento obligent: ut diligenter revisiones & secretæ inquisitiones fiant super lustrationes, & Commissariorum acta & regesta: ne nervi belli fraudulenter & malè consumantur. Ut experti & fidi architecti & ingeniarij sint liberalibus stipendijs conducti, quorum consilio & operâ fortificationes rectè designentur, promoveantur, & perficiantur, & nihil frustra vel inutiliter impendatur. Ut sæpius aliqui ex Consiliarijs bellicis structu-

ras

ras revideant; ne error vel culpa admittatur: & ut ea quæ necessaria sunt tempestivè subministrentur. Ut simul etiam revideant confiniorum statum, & inquirant de sufficientia & defectu Capitaneorum, Præfectorum, militum, item commeatus, artilleriæ &c. Utque provideant illicò de remedio, vel super illo ad Cæsaream Majestatem vel Capitaneum Generalem scribant. Ut modus & ordo statuatur utrique Consilio, tàm Bellico quàm Cameræ: ut quodlibet cum altero super negocijs & necessitatibus quotidiè emergentibus, moderatè & absque rixa & invidia tractet, suum officium faciat, & publicam utilitatem respiciat. In Consilium Bellicum adhibeantur semper, & tunc maximè sequentes Præfecti, quando de rebus ad illorum officium spectantibus tractatio & deliberatio incidit: nimirum Præfectus artilleriæ & fortificationum, Præfectus commeatus, Supremus Commissarius lustrationum, Capitaneus sive Præfectus Viennensis. Deligantur ad functiones horum officiorum viri præcipui, auctoritate experientia & fide præstantes; sine ulla prolongatione & stipendiorum respectu: cùm absque hoc ordo & recta rerum bellicarum administratio constare non possit.

Quales Commissarij & Consiliarij & Quæstores Imperii esse debeant.

POSTREMO cùm Imperij Status medietatem sumptuum ad intertenenda confinia contribuant: cumque in majori necessitate belli præcipuum robur militum & exercitûs subministrare debeant: æquum est, ut omnia communicatis consilijs, mutuâ operâ, & æquali scitu & intertentione regantur & gerantur. Itaque ordinentur certi Quæstores & Commissarij ad tractandam rem pecuniariam, ad solvendos milites, ad lustrationes inspiciendas, ad promovendas fortificationes, ad debitas expensas subministrandas; unà cum Commissarijs & ministris Cæsareæ Majestatis & Provinciarum. Sint deputati Consiliarij Bellici unus atque alter ab Imperio, qui bellico Consilio intersint, & adjuvent rectam & necessariam rerum bellicarum administrationem.

FELI-

FELICIS PETANCII CANCELLARII AD VLADISLAVM HVNGARIÆ ET BOEMIÆ REGEM

LIBELLVS

DE ITINERIBVS AGGREDIENDI TVRCVM.

ACcepimus, Serenissime Rex, majores nostros, cùm de inferendo bello consultarent, priùs itinera, quibus tutò in hostes pergerent, multorum & scriptis & documentis accuratius investigasse. Qua ex re sæpe compertum est, eos fusis validioribus copijs amplissima regna atque opulentissimas provincias ocyùs fuisse adeptos. Ea propter operæ precium erit Majestatem vestram commonuisse, quos terrarum limites quasvé gentium regiones adeat in Turcos expeditionem affectans. Et quamvis decenti & matura persuasione ad provisionem ruinæ Christianæ opus esset exordiri prolixioribus verbis; status tamen perturbatissimus rerum me prohibet: eóque maximè, quòd majores nostri, quorum exemplis innitimur, in hujusmodi arduis & maturè navandis rebus impigri ac semper citissimi extiterunt.

Igitur omissis oris maritimis, quæ versus Asiam navigantibus patent, referam duntaxat, qui tramites ex Septentrionali plaga in Thraciam & Orientem dirigant. Primvm igitur ex Pannonia ad Istri & Savi confluentem trajicitur in superiorem Mysiam, prope Belgradum oppidum. Vbi duæ concurrunt viæ: altera superior in Thraciam, sive Romaniam; altera inferior ad Dardanos & Macedones mittens. Sed superiorem viam sequendo patentibus campis Godomiri præter celebre fanum Ressare, Regum atque Principum illustratum sepulchris, non procul superato amne majoris Muravæ, relictisque sinistrorsum agris Bardeloyæ, per pagum Branicerum pergitur ad Nesum; olim (ut ex ruinis cernitur) civitatem peregregiam, nunc instar vici redactam & à Turcis & Bulgaris habitatam. Adjacet ea altissimis montibus ex finitimo Rhodope progressis, fluvio Nisava à quo denominatur; magnâque venalium copia rerum inter alios Mysiæ & Triballorum pagos censetur præclara. Abest à trajectu Belgrad. cxx millibus passuum. Ex eâ ascendendo ad vicum

Pirothi, ſitum in montanis; peragrato vaſto montis Cunorovicæ jugo arduo atque difficili; cùm ob profunda circumvenientium rupium concava, tùm propter denſiſſimum nemus, longioreſque anfractus, fit per quinquaginta milliaria acceſſus ad Sophiam metropolim Triballorum; emporium noſtro ſæculo memorandum. Iacet in plano; ſpectans ab oriente inferiorem Myſiam, hoc eſt, Sagoriam: ex Chyabro flumine, circa Bionium & Nicopolim oppidum, porrectam per limites Iſtri ad mare Ponticum; à meridie Thraciam; ab occaſu & ſeptentrione Cordiſcos, Triballos, & excelſas montis Vaſiglicæ alpes. Hinc Rhodope præ alijs quàm plurimis, quos habet, verticibus eſt eminentior: quaſi omnibus finitimis montibus imperitans: quod ex ipſa Græca denominatione planè innuitur: per cujus aſperos & anguſtiſſimos aditus biduo pertranſitur ad plana Philippopolis vel Romaniæ. Hâc Romani Aſiæ quondam imperium ſibi vindicantes iter habuere: quorum inſigne ad hæc uſq; tempora in montis medio marmoreis erectum columnis conſpicitur. Hinc & Gotifredum Bullionium, dum terram promisſionis recuperaturus pergeret, ad Helleſponti ſive Callipolis trajectum ex ſuperiori Myſia tranſcendiſſe, memoriæ proditum eſt. Hiſce etiam anguſtijs Vladislaus Pannoniæ & Poloniæ Rex olim ab Amurathe Turcorum principe obſeſſus, retrocedere, & in Pannoniam ire fuit compulſus. Ex Philippopoli via tridui, eâque campeſtri continuè ad latus Maricæ ſive Hebri fluminis pervenitur Adrianopolim: vocatam apud priſcos Odryſum ſive Oreſtida. Ea quantum pulchritudine & rerum geſtatum gloria inter omnes Thraciæ urbes ſemper claruerit, hinc vel maximè deprehenditur; quòd ejus fœcunditate veteres Bithyniæ Reges allecti, ex Aſia in Europam commigrantes ipſam ſibi in domicilium atque imperij ſedem diu ante Byzantij expugnationem tenuere. Ab ea in Propontidem & Helleſpontum

ſive

five Callipolim milliaria LX; in Constantinopolim verò CXX computantur.

Altera via inferior, quæ ex eodem Belgrado per Dardanos & Triballos montes Æmum transgressa, prope Hebrum cum superiori via conjungitur.

Altera inferior via est accessu perfacilis. Patet enim ex Belgrado ad limites Mysiæ & Dardanorum CCLXXX millibus passuum. Progrediens circa Ostermicæ oppidum & Racanicense monasterium: adducit primò ad Moravam (olim Moschū dictum) ad latus arcis Cruscevæ fluentem, quandoque imbrium exundatione invadabilem: dehinc ad Basilicam albam, & Apennini montes, Mysiam invicem separans. Rasciani enim primi hujus provinciæ populi feroces ac bellicosi eam partem incolunt, quæ ad Dravum Savum & Istrum flumina spectat: Valachi montani, genus agreste hominum; hi gregibus tantùm pollent & armentis. Aliam autem, quæ ad Dardanos Macedones & Triballos vergit, Serviani; gentes usu mitiores, & siderum aspectu benigniore eò quòd magis ad meridiem tendant, & frequentiâ commeantium mercatorum. Pertransitis itaque montibus, sequitur planum Dubotizæ frequenter inhabitatum. Sed dimisso aliquantisper ad lævam tramite; qui ad villam magnam Procopiæ & Nisum dirigit: non procul offert se vallis Cossovicæa, cum Labo flumine per medium ejus decurrente: procedens ad latissimum Cossovum campum, celebratum toties diversarum gentium certaminibus. Verùm ex multis quæ hîc præclare gesta in antiquis narrantur annalibus pauca in hujus campi memoriam repetam. Galli olim Græciam atque Asiam occupaturi, illîc primò tumultuantes cum circumfinitimis populis prælium inière, non sine magna strage: ut ex eorum monumentis apparet. Precibus namque vix inducias obtinuerant,

donec traditis sepulturæ occisorum corporibus, à provincia abirent. Præterea anno jam CL Amurathi Turcorum Regi magna cum Barbarorum multitudine ex Thracia in Mysiam irruenti Lazarus Despotus hic cum multis millibus obvians, fuit occisus; paucis ex suo exercitu superstitibus, apud Turcos victoria remanente: non incruenta tamen; peremto ibidem eorum rege: ubi ejus adhuc intestina marmoreo condita tumulo jacent. Cadaver enim in Bursam sive Byrsam Bithyniæ metropolim deportatum est cum alijs ex Othomannorum familia Regibus sepeliendum. Postremò hîc fuit illa infausta & omnibus sæculis execranda clades, Ioannis Huniadis, genitoris D. Matthiæ Pannoniorum Regis: ex conflictu habito cum Amurathe & Mahumete Calepino ejus filio: qui fuit pater moderni Turcorum Imperatoris. Hujus campi planicies protenditur circiter LXX millia passuum; usque ad viam Cuzamici, & fauces Clissuræ quæ ad Scopiam ducit: posita inter duo flumina Sithnizum & Labum, vallata undique montibus; quorum extrema perabundant vicis & pagis; habens ad latus opulentissimum pagum Pristinam, qui ob maximam ubertatem fuit quondam Mysiæ dominis in maximis delicijs. Est insuper ad decem milliaria Novo montana civitas, Germanorum colonia. Principiò namque Saxones in Mysiæ partibus metalla & argenti materiam reperere. Cæterùm juxta Horavizæ lacum & paludes, divertendo ab ea via quæ ducit Binzum; Moravam, ad montes Crivicina infra Mysiam & Dardanos jacentes, itinere unius diei ab ingressu Clissuræ, patet accessus ad Scopiam, caput Dardanorum & terminum Macedoniæ. Hæc civitas est ferax, & abundans omnibus preciosis terræ fructibus: plena divitijs: diversorium peculiare principis: irrigua salubri flumine Vardaro; scaturiente ex jugis altissimis Orbe montis: qui imminet Macedoniæ, Triballis, Mysiæ, Dalmatiæ, ac Epiro: propterea opportuna ad

con-

convocandum exercitum. Inde iter arripiendo per planiciem Gegligovæ, vallem Conopnizæ, Balnea Beobusci, pontemque Strymonis, dirimentem Macedones à Triballis sive Bulgaris, prope villam ripæ Rubeæ: perlustratis campis Samocovi & silvis vastisque solitudinibus montis Hæmi: apud Triballos ejus accolas Costegnazo difficili admodum via descenditur ad Marizam, hoc est Hebrum fluvium, & campos Philippopolis sive Romaniæ. Vbi hæc via inferior, distans à Scopia ccxxx millibus passuum, conjungitur cum superiore: ex monte Vasiglita sive Rhodope ad hæc plana progrediente.

De cognomine & situ Romaniæ.

Romania autem, de qua paulò superius mentionem fecimus, est regio aprica; affluens omnibus, quæ ad humanum expediunt usum: à Romanis olim ob magnam situs amœnitatem diu habitata. Vnde propter frequentes in ea provincia Romanorum colonias, & præsertim Constantinopolim, quæ quasi altera Roma vulgò nominari consuevit. Ejus longitudo à littoribus Ægæi æquoris & Strymone fluvio cccxc millibus passuum progressa; ab oriente, Ponto; à septentrione Istri ambitu, non longè à Rhodope, juxta Ciabrum amnem, cum inferiori Mysia finitur: latitudo verò ex vicinis Hæmi latebris incipiens ad meridiem clxxx versus Callipolim protenditur.

Alius locus unde ex Pannonia in Mysiam juxta Saslon oppidum trajectus est.

Secvndvs autem locus, unde ex Pannonia transitus in Mysiam est, prope Saslon, sive Sabacum oppidum; non procul inde ubi Drina ex Dalmatia decurrens Savo immiscetur. Vltra Savum duæ sequuntur provinciæ, Belgina & Maza; relictis ad dextram flumine Albo, & his montibus, Sacero, Chirbenico,

Cru-

Crupino, Saëza. Et tunc itur ad famosum vicum Vagbem, monteſque Larzi: exercitibus propter currus & alia impedimenta immeabiles. Ex parte ſiniſtra fit progreſſus ad vadum majoris Muravæ, alluentis ibidem Cruſſevam arcem: adhærendo ſemper aliis itineribus ſuperius memoratis.

Via quæ ex Pannonia per Tranſylvaniam mittit verſus Thraciam & Pontum.

EST & tertium iter opportunius minuſque laborioſum; ducens ex Pannonum finibus in Thraciam, & ad alia loca vicina Ponto. Verùm quia tam ipſos Pannonas, quàm reliquos trans Danubium commorantes populos, illud minimè latet: cùm ex concurſu commeantium invicem mercatorum: tum ob continuum bellum, quod circa oram Iſtri & eas regiones Turcos propulſando exercent; pauca tantummodò ad hanc viam neceſſaria aggrediar. Buda itaque abeſt à Varadino LXXX millibus paſſuum; interjacentibus Cumanorum locis & flumine Tibiſco. Hinc ad Rhium oppidum prope Criſſiam amnem eſt via unius diei, ſemper campeſtris. Ex eo patet acceſſus per vallem longam in Coluſvariam ſive Themiſvariam. Inde ad Sibinium, pari ſpacio itineris & perfacili. Hæc civitas eſt principalis ex Septem Caſtris. Quæ regio vulgò Tranſylvania ſive Herdelia appellari conſuevit: bello inſuperabilis. Parit enim ſtrenuos, ac fortiſſimos milites. Eſt in ea Huniad oppidum, loci natura munitiſſimum: unde Ioannes pater D. Matthiæ regis oriundus fuit: qui hîc primùm Turcis, eorum duce Meſribecho interfecto, melioribus ſemper auſpiciis victoriam perſequendo, adeò hoſtibus terrori, & ſuis admirationi extitit, ut omnium ſententiâ in regni gubernatorem depoſceretur. Ex Sibinio ſequitur Corona ſive Breſovia: ultimum oppidum Tranſylvaniæ: adjacens montibus: qui dividunt eam provinciam à majori Valachia

ſeu

ſeu Dacia. Hinc tertia die aditur Tragoviſcus, metropolis Valachorum, & ſedes peculiaris Principum inaceeſſibilis: non muro, non mœnibus cincta, ſed foſſa, vallo & aggeribus tantum, cum ſudibus præacutis exteriùs poſitis; ſita inter paludes, obductas lutoſis ſylvis & lacunis aquarum: ita ut hyeme tota penè circumfinitima regio immeabilis ſit. Hæc eſt provincia Dacia dicta apud veteres, Romanorum colonia: unde ejus aborigines hac etiam noſtra tempeſtate paſſim Latino utuntur colloquio. Eſt ea gens barbara, crudelis, divinationibus & augurijs dedita, rapinis ſemper & prædæ inhians. Ex his locis declinando viam ad trajectum Bidinii & Nicopolis dirigentem: ad lævam offert ſe Vaſillum caſtrum: medium fermè conſiſtens inter Valachiam majorem & minorem, quæ & Moldavia dicitur: ubi ſæpè cum Turcis certatum eſt. Dracula enim cum paucis ſed delectis militibus Mahumetum Turcorum imperatorem potitum jam majori Valachia, & ad minorem occupandam maturantem; hîc ad ſecundam vigiliam noctis aggreſſus, converſum in fugam ad Danubium, cum magna ſuorum cæde & ignominia, regredi coëgit. Hîc denique Stephanus Moldaviæ princeps Soleimannum Baſſam & Ducem Romaniæ ſic proſtravit, ut ex xxx Turcorum millibus pauci admodum, qui fortè velocioribus equis inſederant, evaſerint. Ex Vaſillo circiter xxx millia paſſuum pertranſitur Iſter ad Brilagum, ſive Braillorum oppidum. Vltra quod occurrit Græcia; procedens ultra ſeptem ora Danubii uſque ad Pontum. Vbi eſt campus Varnæ; celebratus primo conflictu Imperatoris Sigiſmundi & Ducis Burgundiæ; poſtmodùm cæde Vladislai Pannoniæ & Poloniæ Regis atque Legati Apoſtolici.

Via per quam ex Varboſania itur verſus mare & montes Corbaviæ.

RELIQVVM eſt, ut quàm breviſſimè enarretur: ex quibus

Dalmatiæ partibus Turci irruant in Germaniam, & in alias circumfinitimas nationes. Eſt igitur in ea provincia locus qui Varboſania dicitur: caput & ſedes principalis Ducis ejus gentis: quò omnes ex Aſia & Europa barbari prædæ ac rapinarum avidi confluunt: propterea quòd inde facilius diſcurritur ſive ad oram maritimam, ſeu per Licham & montes Corbaviæ, in Liburnos, Iſtros, Lubianam, & Forum Iulium: vel ex monte Adrio, qui fermè medius inter Boſnam & ſinum Adriaticum conſiſtit, ad Croaciam declinando, in Carniolam, Ciliam, Carinthiam, Stiriam uſque Auſtriæ penetratur fines. Sed ex declinatione itinerum, quibus ad eas tranſitur gentes, ubi quæque regio ſita ſit pleniùs apparebit. Hoſtes itaque ex Varboſania ad planitiem Thimæ ſive Sethiæ, diſtantem CLXXX millibus paſſuum, & ad alia loca proxima mari diſcurrere volentes; etſi plures aditus habeant, duos tamen continuis excurſionibus ſibi magis cognitos, & quaſi faciliores frequentant: altero circa Viſochij Ganzam & Proſorium oppida deſcendunt ad Cliſſum, Spaletum, Tragurium & Sebenicum: altero autem longiùs ad Cluci arcem porrecto, præter Biſtrizam, intrant in Jadræ plana uſque ad fretum patentia, dirimens Inſulas ab invicem à promontorio Corbaviæ, cæteriſque mediterraneis locis. Verùm regrediendo ex iſtis campis ad Cluci oppidum & montes, unde in hæc littora divertitur, duæ offerunt ſe viæ: alia verſus Bichachium & Hunam fluvium pergens: altera peranguſtias Corbaviæ pleriſque in locis tranſitu difficili & arcto, vix pedibus peragrando, dimiſſis ad lævam Novij & Buchari oppidis, cum Iſtria, Tergeſto & Monte Falconis. Feruntur ex limitibus Boſnæ CCCXX millibus paſſuum, ad Hiſſunitium amnem.

Via

Via quæ ex Cluci oppido versus Hun fluvium progreditur, & per quam itur in Germaniam.

SED superiorem viam tendendo; trajicientes Hun fluvium ad latus Bichachij; relicta Cruppa ad dexteram; semper locis campestribus spacio L milliarium offendunt omnem regionem Croaciæ circa Modrusium, usque ad Cruppam & Savum fluvios. Hinc etiam Lubianam excursiones fieri possunt per eosdē montes Corbaviæ; via stricta, lapidosa & aspera. Post Cruppam amnem sequitur Methlica: in cujus finibus est mons arduus, transitu difficilis, porrectus ad quatuor milliaria: ubi pauco admodum præsidio iter hostibus præcluderetur. Inde ad Savū & Carniolam transcurrunt, & ultra Savum per Ciliam, Carinthiam & Stiriam provincias Dravo fluminiadjacentes depopulaturi, dextra Muram fluvium & Austriam adoriuntur.

Via Egnatia ex Epiro sive Dyrrhachio, per Æmathiam in Thraciam progrediens.

DVXI præterea peroportunum fore, si nostræ ætatis hominibus simul atque posteris notum fieret: per quæ itinera olim Romani exercitus ex Epiro in Macedoniam sive in Orientem transibant: præsertim cùm & assidua bellorum vastitate & temporum vicissitudine nomina urbium atque locorum obliterata, omninoque hodiernis Christianis militibus incognita existant. Proinde duæ sunt viæ. Altera Egnatia, ex Dyrrhachio in orientē: quam Strabo geographus ad Hebrum fluvium Thraciæ per millia passuum DXXXV mensus est. Altera autem ex Apollonia: quæ Candavia à monte Illyrici denominatur, in Macedoniam CCLXVII Thessalonicam usque progrediens. Sed prior Egnatia ex Dyrrhachio per Pharsalicos & Æmathiæ campos: linquendo sinistrorsum Fandam fluvium, & montes Ducagmorum; circa Lisum, Æmathiæ quondam nobilissimam civitatem, & frequentissimos

mos Vrachiæ & Dibri pagos: pergens ad Belgradum oppidũ fermè medium inter Æmathiam, Thessalos, & Macedones; dimissis ex parte dextera Thessaloniæ montibus: læva verò Drina fluvio; peragratis sylvis & nemoribus finitimorum montium; descendit in planiciem Macedoniæ, extensam versus Hebrum & Thraciam.

Via Candavia maritima, ex Apollonia ad fauces Propontidis extensa.

SECVNDA verò via quæ Candavia dicitur, ex Apollonia, unde sumit initium Epirus, ad sinum Ambracium, præter Aulonis sive Valonæ lacum procedens. Dextrorsum adjacent sibi gentes Epiroticæ: quas Siculum mare alluit. Hæc regio vulgò Arbanus nuncupatur; diu sub Aranitorum dominio habita; cum Acheloo, vel (secùndum accolas) Pachicolamo amne è Pindo decurrente conjungitur. Illic terminus Epiri. Ab eo per Acarnanes ad Evium seu Phidarim fluvium; qui in os sinus Corinthiaci influit: dirimentis Ætoliam à Peloponneso; ad Anthirium flumen Isthmo pertinet. Verùm tota hæc via superius memorata continuè extenditur per oram maritimam; aditu quibusdam in locis aspero, & longius à mari ambiendo; ob crebros prominentes in hæc littora montes. Ea post Isthmum ab Ægæo excepta pelago, per Locros, Phocenses, Bœotios, Atticos, & Megarenses, Græciæ maritimos populos: circa Eubœæ atque Thessalonicæ sinus, dimissâ ad lævam Larissâ, descendit usque Thessalonicam clarissimam Macedoniæ urbem. Dehinc rursus ad latus ejusdem freti versus meridiem, Athon montem declinando: per plana & montes Strymonem transgrediens: qui Macedones à Thracibus dividit: locis semper maritimis ad Æmionem oppidum extenditur; ubi Hebrus Thraciæ fluvius Ægæo immergitur æquori. Hinc duo patent itinera: Alterum per LX milliaria versus Adrianopolim: Alterum autem ad lævam per pontem Æginæ, supra paludes & lacus miro artificio tribus millibus passuum extensum,

præ-

præbetur accessus ad Callipolim: ex ea in occasum divertendo facilè ad fauces pervenitur Propontidis, sive Dardanellum.

Hæc sunt itinera à Romanis olim toties peragrata exercitibus: nunc à Christianis obnixiùs affectanda, si pulsis ex Europa barbaris perpetua pace potiri concupiscunt. Non est itaque expectandus hostis: neque dimicandum cum eo in limitibus & gremio Italiæ. In Epirum sive Macedoniam transportandæ sunt copiæ uno atque eodem momento. Hinc ex Pannoniæ oris bellum Thraciæ inferendum esse, nemo jam ambigit: non defuturum enim militem, neque commeatum; omniaque necessaria præstò fore. Aderunt & ex circumfinitimis provincijs undique fideles populi, solam expeditionem Christianam præstolantes, parati hostes undique adoriri, ubi primùm senserint Christianorum castra Istrum, & ex Italia exercitum Adriæ fretum trajecisse. Hæc est una atque extrema via debellandi hostem. Legimus namque Alexandrum Magnum cum Dario Persarum Rege in Asia decertasse. Xerxes ne ab Atheniensibus in regno suo circumveniretur, prior ipse Græciam invasit. Hannibalis quoque una atque eadem sententia semper erat: ut in Italia bellum gereretur: neque ab ea jam victor revocari potuit priùs, quàm translato in Aphricam bello. Cæsari etiam tanta in opprimendis hostibus celeritas inerat, ut plerumque ipse famam sui adventús præveniret. Sed prætermittenda sunt tot exterarum gentium exempla. Solummodò unum relinquitur dignum memoria, ac celebrandum posteris documentum Ioannis Huniadis. Qui nunquam passus est Turcos adversus Christianos expeditionem movisse: quin eos in ipsa Thracia aggrederetur. Cujus præclara ac sanctissima pro defensione orthodoxæ reip. incepta nostræ tempestatis Principes æmulari atque imitari, Dominus IESVS CHRISTVS, DEVS OPTIMVS MAXIMVS faxit.

CHRISTIANI FRANCI DOLIVM DIOGENIS,

STREPITV SVO COLLABORANS DYNASTIS CHRISTIANIS, BELLVM IN TVRCAS PARANTIBVS.

TVmultuantibus Philippi Macedonis hostili adventu Corinthijs, atque alijs aliam ob caussam solicitè per urbem, ut fit tali rerum statu, discurrentibus: legimus Diogenem, Corinthi tunc fortè habitantem, otiosum in tumultu illo non fuisse: sed dolium suum, volubilem domũ suam, tam serio sursum deorsum volutasse, quàm cæteri arma reliquaque ad bellum necessaria comportarent. Vos jam, ô Germani, cæterique bellatores magnanimi gerendo bello Turcico incumbentes, me de re tanta scribentem cogitate tantulum quendam Diogenem, vel miserum etiam quendam Tantalum: nec tam suaviter deridete, quàm Hannibal Phormionem illum derisit Peripateticum: qui homo minimè militaris, de militia tamen, coram tanto Duce, ausus fuerat disserere. Non enim ad scribendum mea sponte veni, aut ostentandi ingenij, aut venandi proprij alicujus commodi caussa: sed rogatus, ut in hac omnium cura & solicitudine parandi belli, ipse quoque aliquid agerem: si nihil aliud possem, vacuum potius Diogenis quam plenum Bacchi dolium volutarem. Igitur Diogenico hoc dolio excitabitur quidam tantùm strepitus: tum ad alios quosdam excitandos; tum ad sua sponte pronos & currentes magis etiam incitandos. Bellum enim infert Christianis, nominis Christiani hostis barbarus, sed prudentia minimè barbara. Nam si non est literarum, nec tamen poculorum, sed armorum studiosus, sobrius, vigilans, belli sciens, in omnes fortunæ occasiones intentus. Videt ille optimè, perpaucos jam Germanis esse claros militiæ duces: Regem Hispaniæ bello distineri, & distrahi Belgico: Galliæ Principes de sceptro decernere ferro: Angliæ Reginam capitali odio à reliquis Christianis dissidere: Polonos, Venetos pactis inducijs non posse adjumento esse Germanis. Et hos ipsos non esse concordes: non consulere in commune: plerosque

que privatis, quàm publicis commodis esse propensiores. Ex præteritis conjecturam facit de futuris. Scit ademptum Christianis Byzantinum Orientisúe Imperium; cùm inter Græcos & Latinos, æstuantibus religione animis, nulla firma pax sanciri aut stabilis concordia iniri potuisset. Hinc jam animo concipit Occidentis etiam Imperium: quod discerptum novit ab aliquot Regibus & Regulis: qui à communi aliquo Rectore non pendentes, arbitratu suo grassentur in inferiores. Quibus grassationibus intra paucos annos plures confecti sint Christiani; quàm vel ipse ex omnibus suis Regnis ad victoriæ suæ designationem posset educere: vel Christianis ad ipsum profligandum planeque delendum forent necessarij. Istiusmodi rerum statu Romana olim Aristocratia corruit suis ipsius viribus: Pompejo æqualem, Cæsare superiorem ferre nolente; infestis est armis concursum; donec unius dominatu forma reipublicæ mutaretur.

Neque una & simplex est discordia Christianorum, uti olim Romanorum, sed multiplex & varia. Nam ad communem dominandi affectum, miscentem & turbantem omnia, si unius alicujus vi & authoritate non cohereeatur, accedunt capitalia, planeque fatalia, tum religionum, tum nationum dissidia. Religionis varietate distracti nostrates non plus possunt, quàm in diversa nitentes equi uni currui juncti; ut verissimè dixerit Lactantius, religionem non à relegendo, ut Cicero voluit, sed à religandis animis nomen traxisse. Turcica superstitio tantam non recipit opinionum varietatem: totaque ad rem bellicam est accommodata: quippe cùm intimis omnium sensibus hæreat infixum; unicuique à Deo præfinitum & genus, & tempus mortis, quod si in ipso pugnæ discrimine nec dum adsit, vel unum innumeros profligaturum Christianos, sin autem hora fatalis jam præstò sit, ex prælio mox evolaturos in

cœlum, ibique eò majores paratas ſibi voluptates, quò plures occiderint aut læſerint inimicos. Nationum autem odia etſi naturalia ſunt, ob naturarum, morum, linguarum, ſtudiorum diſſimilitudinem; quam ad amicitias vel conſtituendas vel retinendas aptam eſſe negat Ariſtoteles: eum tamen affectum minuit temperatque Turcis prudentia quædam bellica: qua nullum ſoleant faſtidire hominum genus, in quo virtutis aliqua ſignificatio appareat. Qua quidem re barbari planè imitantur veteres Romanos, qui ad ſe quavis ratione allectis & attractis cujusvis nationis magnanimis viris, orbem complexi ſunt terrarum.

Ad dictam prudentiam bellicam hoc accedit, quod redundantem, & generatione excreſcentem hominum multitudinem, non ſinant domi mori inutiliter: ſed contra inimicos, præſertim Chriſtianos, tanquam in colonias ablegent. Inde Regnum illud duplicem accipit commoditatem: alteram, ut domi minùs multi ſint facinoroſi, quales parit multitudo in anguſto ſolo minimè apto plurimis alendis: expurgatâ autem tanta hominum quaſi ſentina, cæteri copioſius & tranquillius domi vivunt: alteram; ut Imperij fines indies magis magisque proferantur, & novæ quotidiè exſtructæ arces Chriſtianis irrupturis objiciantur, omniſque eis facultas & ſpes recuperandi amiſſa regna præcidatur. Chriſtianorum autem ſuperfluam multitudinem partim capiunt monaſteria, (excipio eos, qui non egeſtate, ſed vera ducti pietate ſeſe abſtrudunt in religioſam ſolitudinem;) partim ſupplicia auferunt, partim peſtis abſumit. Vbi enim hominum, ibi & ſordium creſcit multitudo: ſordes facilè poſtea peſtem concipiunt.

Iam vero in tanta prudentia bellica illud faciunt prudentiſſimè: quòd cum alijs icto fœdere, cum alijs interim Chriſtianis bellum gerant: pervagato utentes ſtratagemate hoſtes diſper-

dispersos sigillatim invadendi. Non ignari, caudæ equinæ pilos seorsum facilè evelli, & singulas sagittas vel à puero posse confringi: quibus exemplis Sertorius & Scylurus Scytha sunt usi; ut quantum possit concordia, quamque infirma sit discordia, docerent. Tantam autem concordiam in tam vasta Imperij Turcici mole maximè conservat metus. Qui Ciceroni malus est diuturnitatis custos; sed barbaris illis regnum facit adamantinum: propterea quod metus stabilis sit & durabilis in servilibus ingenijs: amor autem mutabilis, etiamsi multa beneficia dederis. Metuunt mancipia alieno arbitrio: amant ferè suo tantùm: igitur magis in tyranni manu est ut timeatur, quàm ut ametur & laudibus vehatur. Ex timore constans surgit obedientia: quæ magnum Imperij Turcici est firmamentum: cujus testes sunt pervulgatæ illorum & percelebratæ hæ voces: *Vnus in cœlis Deus, unus in terris Princeps.* Alta autem ingenia, cujusmodi multa alit Christiana Respublica: abjecto metu potentiorum, miscent & turbant omnia regnandi cupiditate: existimantes, omnia deberi suæ virtuti & sapientiæ tam exaggeratæ, ut nec terra, nec mare, imo nec cœlum ipsum eis jam magnum videatur. Vtinam verò istiusmodi infinitæ humani ingenij mentes, immensis Philosophiæ finibus possent includi: melior profectò, tranquillior, & constantior foret orbis Christiani status. Nunc autem ut orbes cœlestes perpetua quadam vertigine rotantur, statisque temporibus in idem, unde discesserant, punctum revertuntur: ita cœlum humanum, cerebrum inquam altè spectans, nunquam quiescit, sed semper volvitur revolviturque, motuque suo eadem consilia, eadem bella, easdem occasiones, easdem tyrannides, eosdemque omnis generis felices infelicesque rerum eventus subinde tanquam in orbem reducit. Quam-

obrem Plato & Aristoteles dixerunt, naturales quoque rerumpublicarum esse conversiones: ductâ ratione ex analogia seu proportione: quæ inter rempublicam & singulos homines, quibus respublica constat, perspicitur. Singulorum corpora hominum cùm è contrarijs elementis constent, eodem semper statu permanere non possunt: sed in ea principia, ex quibus coaluêre, redeant aliquando oportet: ut suæ quidque naturæ in mundo reddatur: ut quod igneum est, igni: quod aëreum, aëri: quod aqueum, aquæ: quod terrestre suscepit, id totum terræ restituatur. Itaque omnis etiam respublica, ex varijs, disparibus, discrepantibus naturis conflata, & ad temperiem quandam redacta, in seipsa habet interitus sui principium: quod legibus aliquandiu compressum & occultum, erumpit tandem per ambitionem superbiam invidiam avaritiam: sicuti in Græcorum & Romanorum factum Imperio scimus. Et quemadmodum maxima quæque flumina ab exiguis orta fontibus, augentur subinde multorum rivorum & mediocrium adventu fluviorum, auctaque in immensum & ipsa à mari absorbentur: sic magna imperia & regna fieri solent minorum majorumque regionum accessione: id quod fieri vix potest sine multorum injurijs & oppressione: ad summum tandem perducta fastigium, à potentiori quopiam rapta transferuntur ad alienam stirpem. Cujusmodi rapina partim apertè exercetur, ut nunc à Turcis & Scythis: partim honesto aliquo prætextu velatur. In quo religionis velum obtinet principem locum: quandoquidem omnis religio pietatis se putet munere fungi aliorum cultibus delendis. Vnde perpulchrè Carneades apud Romanos, audientibus Catone & Galba censoribus, disseruisse fertur: si justitiam & æquitatem spectare vellent, ad restim, quod ajunt, ad casas quidem certè, res

tè, res eis redituras esse. Non enim à posteris jure possideri, quæ majores eorum per fas nefasque accumulaverant. Omnem autem Romanorum potentiam, omnes opes ex rapinis alienorum esse congestas. Prætexebant illi quidem varias bellorum caussas: sed veram caussam fuisse scimus infinitam habendi & regnandi cupiditatem; quæ, Plutarcho teste, hisce gradibus assurgit; *qui vinctus est, cupit esse liber: qui liber est, vult esse dominus: qui dominus est, optat esse Princeps: qui Princeps est, desiderat esse Rex: qui Rex est, expetit esse Deus, tonare quodammodo & fulgurare cupiens.* Quid multa? ita certè vivitur in mundo: ut, qui plus armis possit, satis se habere caussæ putet ad alios opprimendos: fitque idem inter homines, quod inter pisces in mari, inter aves in aëre, inter feras in sylvis; ut imbecilliores prædæ sint fortioribus. Hoc veteres quidam admirati, hominem esse quoddam Deorum ludibrium dixerunt: quòd DEVS & natura ludere videantur cum genere humano, uti pueri cum molli cera: quam nunc in hominem, nunc in bestiam, nunc in corbem, nunc in aliam atque aliam fingunt formam: confundentes priores, ac sæpè quoque formas meliores, ut novas faciant quantumvis deteriores. Quem fortunæ ludum contemplatus Seneca Poëta Tragicus pulchrè depinxit hisce verbis;

Nulla sors longa est: dolor, ac voluptas
Invicem cedunt, brevior voluptas.
Ima permutat brevis hora summis.
Nemo confidat nimium secundis,
Nemo desperet meliora lapsus.

Atque hanc Philoſophiam ex Diogenis dolio (liquore tantùm, non natura vacuo) depromptam putatote. Melior procul dubio ex divinis literis, atque ex aliorum etiam officinis Philoſophorum afferri doctrina poſſet. Verum non ſtat mihi nunc aut in Theologorum infinitas poſſeſſiones exſpatiari, aut Philoſophari hoc loco multis. Ad rem ergo. Ob cauſſas commemoratas, & ipſe Turcarum Tyrannus jam animo & ſpe, ut dixi, orbem Chriſtianum expugnavit: & non pauci in Polonia atque Tranſylvania Chriſtiani deſperant noſtræ reipublicæ incolumitatem. Deſperatio autem illa præcipuè eſt ob hoſtium multitudinem & potentiam: quæ comprimi non poſſe videatur, niſi conjunctis Chriſtianorum Principum omnium opibus & viribus: ejusmodi verò conjunctio optanda magis, quàm ſperanda credatur; cùm in multis ſemper aliqui ſoleant eſſe, qui vel ſtoliditate vel improbitate ab officio retrahantur. Stoliditatis eſt, ardente pariete vicino, exſpectare donec propriæ incendantur ædes: improbitatis autem, ob privata quædam ſive commoda ſive incommoda deſerere bonum commune.

At vos, ô Germani, reliquique cordatiores Chriſtiani, nequaquam terrore iſto animi veſtri magnitudinem inflecti ſinetis; ſed quanto propius nos tantus hoſtis accedit, tanto magis de concordiâ inter voſmetipſos conſtituendâ, de egregijs militiæ ducibus perquirendis, de milite ſcribendo, primo quoque tempore laborandum ſtatuetis. Aſianarum gentium major ſemper fuit multitudo, ſed minor in bellis virtus. Id quod & Græci & Romani, maximè verò Alexander & Pompeius ſunt experti. Idem hodie in Vngaria experiuntur milites Cæſariani; qui numero longè infe

inferiores, conferta acie impetu in hostes facto, magnam eorum multitudinem sæpè profligant; quorum tamen plerique sunt Europæi, robustissimi exercitatissimique latrones. Magnum profectò imbecillitatis Turcicæ in tanta hominum multitudine, & virtutis Vngaricæ in tanta militum paucitate, argumentum est; quòd centum jam & eò amplius annis uni Vngariæ Regno subjugando tantus Tyrannus incumbit: ipseque Solymannus omnium Ottomannorum bellicosissimus, quinquies in Vngariam dicitur totam ferè suam potentiam contulisse: nec tamen eam totam in potestatem suam potuit redigere: nec posteri ejus potuerunt. Omnino incomparabile propugnaculum Germaniæ fuit Vngaria: estque adhuc aliqua parte. Quæ si à vobis deseratur, eadem prorsus erit conditio nostratium, quæ nunc est Vngarorum: atque haud scio, an Germania tamdiu resistere ac repugnare Turcis possit, quàm hactenus restitit & repugnavit Vngaria. Ea totâ subactâ, liber Turcis erit excursus in Germaniam: ipsique Vngari quasi deserti & contempti à Germanis, omni animi impetu irruent cum Turcis in nostrates: eosque opprimere, exscindere, spoliare, justum, gloriosum, & memorabile facinus esse ducent. Nam ut satis jam populosa & armata sit Germania: tunc quidem certè quotidianis latrocinijs, insidijs, velitationibus, prælijs minutis, & majoribus, ad eandem redigetur paucitatem, ad quam nunc Vngaros videmus redactos.

Hoc autem tempore tota adhuc spes defendendæ Germaniæ in ipsis nostris hæret Germanis, si ex ijs collectus exercitus alatur in finibus; non ad annum, sed aliquot annis, & tamdiu, donec perpetuus Christiani nominis

nis hostis à cervicibus nostris repulsus, & in Thraciam vel in ipsam etiam usque Asiam fuerit retrusus. Cujus negotij totius cardo in eo vertitur: ut ineatur ratio, qua nunquam deficiens cogatur pecunia ad exercitum continenter in finibus alendum. Non inepta fortasse fuerit ratio, si præter Principum & Rerumpublicarum stipem in belli sumptus collatitiam, deni quique tum cives tum rustici alant quotannis unum militem: sique ditiores etiam Nobiles, Generosi, Illustres Domini, ex inutilibus delitijs aliquid detractum conferant in commune. Quâ pecunia necessitate expressa efficietur, ut & diutius suis illis frui fortunis possint, & longiùs simul vitam producant, detracto gulæ non necessario cibo & potu. Posteaque decidendum aliquid erit ex superbo quoque cultu corporis muliercularum: eædemque monendæ, ne gravatim laboranti & periclitanti patriæ subveniant. Flagitante reipublicæ necessitate Romani olim nec uxores, nec flamines suos, & sacerdotes immunes à contributione esse voluerunt. Et Imperator Antoninus cognomento Philosophus, omnem Imperatoriam supellectilem vendere, ac splendore aulico carere maluit, quàm Imperio, quod à barbaris infestabatur, deesse.

Hæc generatim tantùm de pecuniæ ratione potui scribere. Pragmatici homines quibus summa sapientia est, privatim acquirendæ pecuniæ intelligentia, meliores sine dubio norunt rationes colligendæ publicè pecuniæ. Diligenter verò inquiratur in rationes Belgarum, quibus per tot annos cum Rege invictissimo bellum gerentibus (non facio alienam litem meam, sed quid ex ea decerpi possit boni narro) satis semper fuit pecuniæ. Ineatur igitur eadem

dem ratio : qua illi sustinuerunt tanti & tam diuturni belli sumptus: neque prudenti parcendum pecuniæ, ubi libertas periclitatur: cùm verissimum sit, quod vulgo jactatur: *Non benè pro toto libertas venditur auro.* An verò tota Germania minus possit, quàm Belgium ? An minus etiam, quàm nunc Hollandia, & Selandia?

Cumulatâ pecuniâ belli nervo; reliquum erit, ut quærantur Homines; partim tales prorsus, quales Diogenes clarissimo die quærebat accensa laterna, nec tamen inveniebat, partim etiam quales ubique sine laterna videbat. Primi generis sunt ingeniosi, prudentes, magnanimi, & regendis alijs apti: qui immortalem gloriam mortali corpore studeant comparare: aspernandamque putent hanc nostræ mortalitatis colluvionem: ex qua brevi alioqui discedendum sit; si non in bello, at in pace, fatali planè necessitate. Alterum hominum genus omnes eos complectitur, qui ferè ventris tantùm caussa vivunt: qualium, ut Plinius ait, maxima pars est mortalium: hi percolando cibo & potu, dolióve suo pertuso implendo occupati, nihil altum, nihil magnificum, nihil hominis præstantiâ dignum in vita designare possunt. Etsi enim verè nobilis etiam & ingenuus homo, non minus sine cibo potuque possit vivere, quàm vel asinus vel homo stolidus: dolet tamen, tanta ventris importunitate, tam sæpè, in rebus propriè ad hominem, ad religionem, ad doctrinam, ad rerum gerendarum gloriam pertinentibus, interpellari. Ex quâ naturarum differentia, tum nobilitatis, tum ignobilitatis ratio, in orbem Christianum atque etiam olim in Imperium Romanum profluxit. Quicquid enim optima parens rerum natura sapientissimè facit, id mens humani ingenij, si modo

sit ejusmodi, ut ex cogitatione conferri ad rem possit, diligentissimè imitatur. Facit autē natura ex ignobili elemento nobilius, & contra, ex nobiliori ignobilius; ut ex aqua aërem, ventos, tonitrua, fulmina: & vicissim ex aëre aquam fabricatur. Quod naturæ opus Christiana Respublica effingit; quando ex rusticis & civibus intelligentibus, beneque pro aris & focis defendendis dimicantibus, facit nobiles: & hos rursum, si à virtute deficiant & natales suos dedecorent, ad ignobilium deprimit conditionem.

Iam horum tam nobilium, quàm ignobilium animos religionis controversiis exulceratos sanare poterit instans periculum, & consentiendi summa necessitas: ut belli saltem tempore *sint unum, maneant unum, moriantur & unum*: pro quibus ipse Christus est mortuus; quosque jungit unum fœdus, unumque baptisma. Non me fugit quàm difficile sit, animi vulnus dissentientibus de religione opinionibus inflictum dissimulare. Sed quid facias? Finge tu qui meliore te donatum religione putas, rem tibi esse cum ægroto valdè impatiente: cui in multis sit rebus connivendum: si prudenter agere nec charitatem scindere velis. Si conviciis Evangelicus afficeris; cogita illud tui Erasmi; *Fugax ætas, & vitrea valetudo non quibuslibet rebus impendenda: sed quædam despicienda sunt, & animus ad magna erigendus.* Verè *magni est animi, quasdam injurias negligere, nec ad quorumlibet convicia habere vel linguam, vel aures.* Si Catholicus aliquid pateris, volve animo illud tui Marsilij Ficini: *Ad maiora ego debeo esse paratus. Didici enim à Zenone, & Socrate, ne ipsam quidem mortem esse pertimescendam: didici à Thalete, & Heraclito, cuncta mortalium sive bona sive mala, dum oriri videntur, occidere: didici à Pythagora & Platone, dormire*

in

in corpore animum; & quæcunque hic agere aut pati videmur, nihil aliud esse quàm somnia: didici denique à Christo Opt. Maxim. nobis defixis in omnem æternitatem oculis, cunctas mortalis hujus vitæ injurias esse negligendas. Et verò irreligiosis nostris de religione altercationibus infirmamus illam ipsam sanctissimam Christi religionem: prodimus hosti externo rempublicam Christianam: ludificandos nos ad indignum modum Turcis & Iudæis præbemus: deridendos nos Ethnicis omnibus propinamus. Hi Augustini adhuc tempore Christianis imputarunt Romani Imperij dilacerationem, ejusque brevi secuturam ruinam: quid nunc quæso illi dicturi essent? Quid verò Symmachus idolorum Pontifex? Is apud Ambrosium, persuadere Arcadio, Honorio, Valentiniano Imperatoribus volens, unicuique nationi suam esse religionem relinquendam; *Omnes*, inquit, *gentes aspirant ad arcana divini numinis, sed non ijsdem modis, cum non omnes ejusdem sint ingenij, sed varijs viis ad eundem tendunt DEVM.* An non ille suam nunc Idololatriam, dissentientium Christianorum exemplo corroboraturus esset?

Sint igitur animi liberi & vacui perturbationibus: nihil non justè ac prudenter, quod ad rem Christianam pertineat, judicetur: omnia præsentia & futura pericula suo pondere examinentur: non dubito, quin decretâ ἀμνηστίᾳ bonâ fide in gratiam redituri, & conjunctis viribus atque opibus omnibus, in communem hostem sitis pugnaturi. Nulla unquam cum hoste isto esse vobis vera pax & concordia potest: nec bello, nec pace tuti eritis ab ejus insidijs. Etsi enim non semper infert vobis bellum: semper tamen occasiones quærit vos opprimendi. Negligit omnem animi culturam, à Musis & Gratijs alienissimus: ut nullam vivendi

caussam ijs relinquat, qui ingenio quàm ventre malunt vivere. Contemptis artibus liberalibus unam colit rei militaris disciplinam: qua opprimemini tandem (experientiæ credite) nisi provideritis. Accidit etiamnum vobis, quod finitimis Romæ populis; qui apud Livium conqueruntur de Roma: castra potius quàm urbem in medio positam, quæ pacem omnium & tranquillitatem turbaret. Tollit omnem nobilitatem; ne supersint, qui impatientia servitutis & contemptu propriç salutis aliquando ipsum tollant tyrannum. Imperium suum non æquitate, sed hastæ longitudine metitur: nimirum omnem eum agrum suum esse censet, quem vi & armis occupare possit. Fide non stat in dictis atque conventis: fœdera eatenus servanda existimans; quatenus tyrannidi suæ augendæ conducunt. Sic non ita pridem hic Amurathes fœdus rupit Persis: sic nunc idem frangit Christianis. Durissima premit servitute omnes Christianos, qui Christo nuncium remittere, & Mahometi nomen dare suum recusant: non liberis eorum, non uxoribus, non supellectili parcit miles: quidvis quovis tempore in ædibus illorum impunè & tentat & perficit. Vnus omnia tenet: cæteri omnes ejus mancipia ad pecudum utilitatem abjecta. Vt valde mirandum sit, & auditu horrendum: esse quosdam in Germania Christianos, qui dictitent, se Turcico Tyranno malle parere, quàm Catholicorum societatem amplecti. Colludit nunc ille quibusdam Christianis tantisper: dum devictis potentioribus, eos quoque veram servire servitutem cogat. Exemplo sint Græci, omnesque alij, qui ad sacra Mahometis necdum defecerunt.

Eadem plane nunc est ratio Turcarum & Christianorum, quæ olim fuit Persarum & Græcorum: illi barbari, hi huma-

humanitate perpoliti: illi ducebantur superstitione, hi ratione: illi multitudine, hi arte pugnabant. Xerxes quinquagies centenis hominum millibus in Græciam invasit; nec tamen victor, sed turpissimè victus fuit. Facessat proinde animorum pusillitas, & desperatio ob hostium multitudinem: quando non tam multitudo vincit, quàm ordinum ex arte militari instructio, & pugnandi vincendique pertinacia, ex conscientia bonæ causæ nata: quibus virtutibus nostrates longè antecellunt Turcis. Græci olim & Romani prodigi vitæ fuerunt odio servitutis, amore patriæ, atque commodorum miseræ hujus vitæ: & vos Christiani, quibus patria est æternitas, veræ divitiæ divinitas, mortalem hanc vitam immortalitati antefertis?

Sed jam facio finem; infinitè rogans magnificè generosum benignissimumq; D. Anselmum de Vels in Intzing, Sacratissimæ Cæsareæ Majestati à Consilijs Cameræ Aulæ, patronum incomparabilem: ut breve hoc scriptum suo tueri patrocinio contra malevolos dignetur. Invidum enim mortalium ingenium arrodit & lacerat omnia; ne à sanctissimis quidem viris abstinens, nedum à me, quem calumniatoribus valde opportunum reddidit superioribus annis iniquitas fortunæ. Quocirca optabam etiam magnifici D. Iacobi Curtij ab Senfftenaw, non tantùm genere, sed ingenio & doctrina clarissimi viri, Sacræ Cæsar. Majest. à secretis Consilijs, & Imperij Procancellarij, patrocinium: verùm non ausus sum præsens præsentem tantum Heroëm compellare: nunc tamen Diogenis hoc dolium ad ædes illius devolvendum curavi. Vt enim nec magni momenti: nec tanti & tam eruditi Domini cognitione dignum: volubilitate tamen sua & strepitu (inania siquidem majorem quàm plena edunt sonum)

num) excitabit fortaſſe & pertrahet in eam ſpeculam : ex qua divus Hieronymus univerſam terram ſub pedibus poſitam optabat videri, ut Heliodoro ſuo oſtendere poſſet totius orbis ruinam, gentes gentibus regnis regna colliſa, alios torqueri, alios cœcari, alios abſorberi fluctibus, alios ad ſervitutem trahi, hic nuptias illic planctum, illos naſci, hos mori, alios diffluere deliciis, alios mendicare. Quarum rerum memoria ſi laboranti reipublicæ ſubveniri non poſſit à viro ſapiente; at luctus ipſi minuitur, & animo ejus præſtans illa divinaque ſapientia ingeneratur, quâ (ut Ciceronis utar verbis) perceptas penitus & pertractatas habeat res humanas: qua nihil, cùm acciderit, admiretur : nihil antequam evenerit, non evenire poſſe arbitretur. Omnia autem homini, quantumvis ſapienti & potenti, evenire tandem poſſe, cùm ipſa loquitur experientia (videmus enim eos etiam, qui ſapientiſſimi & potentiſſimi habentur, paullo momento proſtratos extremis malis confici) tùm non reticet clariſſimi Aſtrologi admirabilis illa ſententia: qua cœlo quies terræ circularis motus tribuitur. Stat quodammodò cœlum ob tam ſtatas leges motuum, certasq; vices revolutionum: terra autē volubilis cernitur infinitis turbis bellis alijsq; miſeriis. Vnde magni quidam Philoſophi dixerunt: cùm cœlum aſpicimus facilè nos divinā agnoſcere providentiam, ſed cùm ad terram oculos reflectimus, omnia fortunę arbitrio relicta, omnia videri cœco caſu volvi. Qua orbis humani volubilitate, in bello civili inter Cæſarem & Pompeium orto offenſus Cato, Philoſophus Stoicus, magnam eſſe in rebus divinis caliginem exclamaſſe, ſibique ipſe mortem conſciviſſe dicitur. At Chriſtianus Philoſophus altiùs evectus, omnia vitæ incommoda divinæ adſcribit providentiæ : quæ com-

modis

modis incommodisque permiſcendis, vitam bonorum temperare ſoleat: ut diſſipatas per ſecundam fortunam animi partes recolligat per fortunam adverſam: ut cùm humanum corpus deteriore poſt mortem ſit conditione quàm belluarum, (nemo enim ex mortui hominis vel amiciſſimi corpore aliquid cupit habere: ex beſtiarum autem cadaveribus expetuntur permulta, ut pelles, cornua, dentes,) aliquid ſaltem animi ſtudeat viventibus relinquere.

F I N I S.

HENRICI TVRRII VICECOMITIS DE TOVRENNE AD REGEM CHRISTIANISSIMVM DE BELLO TVRCICO

ORATIO

Habita Marſalij 31. Auguſti 1663.

Si quidquam in vita mihi jucundum unquam evenit, id omne cedit voluptati, quam flexa jam in ſenium ætate percipio; quum te florentiſſimo exercitu omnium Regni tui Procerum, & quod vivens nemo ſubjectum oculis habuit, octo amplius millium ex Gallicâ nobilitate, Te Tuaque caſtra gratuitâ operâ ſequentium, comitatu & obſequio cinctum, urbs hæc non armato impetu, ſed ſolo imperatricis tubæ ſonitu, victorem ſponte aperta recepit, ac totius Lotharingiæ dominum volens libensque, atque etiam ultrò geſtiens ſuo in reliquas Provinciæ urbes exemplo, agnoſcit, veneratur, ac ſecundis in omnia, quæ Regno ætatique tuæ multò opimiori ſub ſpe pollicentur fata adjudicaturaque ſunt, votis & ominibus proſequitur. Enimvero quid ad ſummam humanæ felicitatis porro tibi deſit Rex Chriſtianiſſime, quid optare, quid deſiderio quamvis improbo concipere ac concupiſcere potes amplius, quum quod jam poſſides habes, tuâque in manu ſitum eſt? Hoc unum dicam audacter, Regum clementiſſime, ut me alioſque benè conſulentes audias. Intra vigeſimum quintum ætatis tuæ annum nihil non quod voto effingi vel â fortuna exoptari queat, prono effectu conſecuto tibi,

hoc unum est, quod non fortuna sed mens recta & à Deo illuminata adstruere possit, ut felicitate tuâ bene utaris. Atque ut hesterni diei experimento, cum in hanc urbem introisti, nobili sub spectaculo apparuit, quantum tibi bellatorum suppetat: tantundem tibi optimorum consiliariorum adesse, vel consessus hic probat. In quo summâ cum animi voluptate intueor adsidentem Estræum collegam meum, octuaginta annorum stipendijs emeritis sese tamen non minus impigre, quàm juvenum quemquam, tibi ad res seu manu seu consilio gerendas offerentem. Macte virtute, & hoc tam insigni crudæ & nec dum se oblitæ senectutis specimine, fortissime Heros: cujus nulla obliviscetur memoria temporum: digne, ut quod vir æque ac juvenis omnibus belli pacisque artibus annisus facere es magnum, nunc antequam vita concedas, inter omnia Christiana imperia Galliæ Regnum spectes maximum. At cum te imitari, nobis collegis tuis non ex decoro duntaxat sed ex debito nostro sit; allaborabo, ut in me utilia Regi regnoque, non secus ac factis præstiti nunc etiam verbis suadenti, eadem nec dissimilia tibi lineamenta agnoscas.

Verùm antequam ad rem ipsam aggrediar, pauca de me præmittenda sunt: nã quod consilij tibi, O Regum invictissime, dandi libertatem usurpo, scis illam à te mihi datam. Vt sæpenumero miratus sit nonnemo me, quamvis diversorum à te sacrorum professione discrepem, tamen vel in arcanis deliberationum mecum communicandis, vel in rerum non levis momenti mandandis muneribus, perrarò fuisse præteritum. Quam ego profitear religionem, in propatulo ac palam est: nec illa tamen me tam religiosum aut tam timidum facit, quin tibi libere ingenueque suadeam etiam ea quæ ex ejusdem usu religionis minus esse videntur. Hæc nempe Gallicorum spirituum est sinceritas: quæcunque sacra sequamur, una nobis

ex

ex omnibus res secundum divinum numen sacrosancta est maxime, regni populique salus & tua & gloria & utilitas. Nec à longinquis argumentis arcessenda probatio est. Inclitæ memoriæ virum, Dominum de la Noue, qui avo tuo, post parricidialem Henrici Tertij cædem, quâ ratione facillime Regni Gallici successio, tum inter Catholicos ac Nos, qui Reformati vocamur, intestino dissidio scissos, capessenda esset, in arcano inter ipsos Reformatos consultante, brevissimis verbis reliquorum sententias varia censentiû præscidit, nunquam eum Regem Galliæ fore nisi Catholicus fieret asseverans: vel si lubet me, specta. Nam ut tuis auspiciis in Germaniâ nuper bellantem nemo Catholicorum illic in se acerbiorem, quam fas belli permitteret, me fuisse incusavit: ita tu recens adeo meministi, cum de armis Romano Pontifici inferendis deliberatio esset, me tot inter Pontificios pene solum extitisse, qui bello illo abstinendum sententiam ferret. Nec me ita censuisse pœnitet; id saltem consecutum, ut pateat omnibus, me quæ in consilium afferam, non à privatis dictata affectibus proferre, sed publicæ utilitatis momentis exigere. Malè proinde iis sit, qui me aliosque idem mecum de religione sentientes, intempestivis cum Catholicis odijs collidere gestiunt. Nam magni illius Mornæi Plessæi, qui quoad vixit Reformatæ in Gallia religionis, quâ togâ qua sago, columen fuit, affirmata Avo tuo opinio certi mihi instar dogmatis est, quærenti: num Pontificios salvari crederet; haud dubie respondentis, nam infinitam Dei benignitatem, eosque ab eâ excludere temerarium esse, & utcunque prolixi & non necessarii circuitus navigatione utantur, in eundem tamen portum, quo nos plana navigatione pervenimus, tandem & eos recipi.

Quid igitur in tanto Catholicorum consessu unus vel cum paucis diversa de religione sentiens, tibi suasurus sum? Hoc

nimirum: ut in Turcam bellum pares, & quam acerrimè gerendum cures. Quâ de re orantem me quæso ita audias, ut ulla unquam de re, ad solidam Gallici nominis gloriam ac decus in perpetuum stabiliendum, disceptantem quemquam audisti. Cum totus Christianus orbis civilibus turbis involutus, diràque inter se lanienâ furens, apertum exteris hostibus, & cæca rabie in sua viscera sæviens, indefensum latus præberet, mirum fuit, Turcas statim ac quisque eorum nascitur exitiabili in Christianos odio imbutos educatosque, in tantâ Imperij Turcici opulentia & magnitudine, aut non intellexisse occasionem aut non æstimasse, ac temperasse ab injuriis, quibus nullo unquam tempore opportuniores ac magis pro libitu eorum expositi fuimus. At nunc cum nullum pæne Christianis inter se, quàm socero tuo Hispaniarum Regi cum Lusitanis, bellum sit, cætera pactis fœderibus composita, nondum quidem obductâ cicatrice sed plagis utcumque percuratis, in solidi iterum concordisque corporis robur coalescere incipiant; haud minus mirum videtur, quid sit, quod Turcæ Christianos, quos inter se bellantes vincere proclive fuerat, non tum aggressi sint, sed nunc pacatos aggrediantur. Haud me fugit, quæ Gallos nequiter calumniandi penes quosdam libido, quid criminis nobis imponere volupe sit, hoc nempe: nobis potissimum auctoribus Turcarum in Cæsarem arma esse commota. Quam ego criminationem non ullâ orationis defensione, sed re ipsa confutandam censeo. Et egregie refutabis, si ad id, ad quod te hortor, extemplo te accingas, nec in longiorem diem proferas, sed è vestigio repræsentes; & eo specimine in hanc belli Turcici arenam rei Christianæ opitulaturus descendas, ut nullum sinistris rumoribus nullum suspicato silentio locum relinquas.

Nec iverim tamen inficias, posse aliquos esse è nostris, qui non quidem Turcas ad Cæsarem bello appetendum per te

conci-

concitari debere, sed armis jam sponte ipsorum motis tantisper tibi cunctandum, & ope Cæsari ferendâ supersedendum putent, dum ille redactus ad incitas ultrò supplices tibi manus tendat, agnoscatque in te beneficij potentiam, fateaturque se salvum nisi per te esse non posse. At ego sophisma hoc Politicum impium esse judico & invisum Deo; usque adeo, ut credam, si res eò deventura sit, quo ea, ut deveniat, optant callidi isti periculorum alienorum insidiatores & otiosi spectatores, ut nimirum Cæsari suis exuto nullum supersit nisi ad Gallorum misericordiam perfugium, Deum tibi quoque vires necessarios ademturum, quibus vel illum vel sanè teipsum à periculis, callidâ dissimulatione in majus, quam quæ unus sustentare valeas, auctis explices, sed eadem ruinâ, quam à proximo amoliri supersedisti, tu etiam ipse, maturus videlicet pœnæ à divinæ vindictæ legibus invento tam impio debitæ, involvaris, & cum innoxiis noxius pereas. Nam commentum hoc: fovere aut favere turbis ut in turbido pisceris; à Stygio genio suppeditatum contrario prorsus effectu damnabit evertetque Deus, teque etiam ad propria tuenda inopem nudumque destituet, qui tuum ex alienis calamitatibus lucrum ac compendium quæsiisti. Age ergo, O Rex Christianissime, procul hanc vafritiem abige, & quod à te beneficium Christianus orbis expetit, & quam opem res trepidæ Cæsaris desiderant, occupa præstare, nec ullum temporis intervallum suspende. Præterquam enim quod jucundius & in animo accipientis perennius est illud beneficium, quod obviam venit, quod ex se non rogatu alieno nascitur, & quod prævenit interpellantem; non gloriose duntaxat Christianæ reipublicæ discriminibus succurres, sed tutius quoque exorti incendij flammas, in alieno quam in tuo, in longe remotis quam propioribus tibi finibus, exstingues.

Iam cum istis veteratoribus, qui in benefaciendo non Regem sed mercatorem te sed cauponem agere cuperent, facessant & illi, qui ex hac tua Lotharingicâ expeditione nescio quid te porrò in vicinos aggressurum, aut gratuito fingunt, aut malè suspicaces metuunt, aut ultrò te facere velint; ut tanto majus tibi imperioque tuo odium concilietur, quanto invisius est, cum hostem non habeas, aut si habeas prætereas, in amicos grassari. Quasi vero in numero hostium Rex Christianissimus eos non habeat, qui Christum, qui Christi gregem tantâ rabie oppugnant, ut ignominiæ sibi ducant, esse quemquam in terris qui Christum colat. Sunt enimverò haud dubij hi hostes tibi; nec minus illi, qui ne veros hostes agnoscas amicos pro hostibus obijciunt, teque in eos infestum infensumque ferri cupiunt, quorum cum confessis obsequijs uteris, stultum fuerit per injurias extorquere quod jam ultrò ab his habeas. Nam quid in Germaniâ uspiam est, quod te non revereatur, in Italiâ quod non colat, in Belgio quod non suspiciat, in Britannis quod non observet, in Hispanijs quod non honoret? Quis vero hoc Regum ante te ullus consecutus est, ut Christianas omnes oras amore reverentia obsequio ac cultu, qui tibi ab omnibus quos nominavi, adde & â Suecis Danis ac Polonis, competit, devinctus haberet? Hæc vera Regnorum Imperiorumque gloria, hæc ingenua regiæ & ad divinam prope accedentis majestatis effigies & exemplar est. non per vim ire possessum quæ cupias, sed per venerationem benevolentiam, & ejusmodi affectum qui lætè libenterque obsequentibus etiam animi sui vultum induat, habere addicta. Multò quippe certior est ab amicis, quos meritis & inpensis officijs, quam à subjectis quos metu contines, fides; & ille demum magnus est, cujus magnitudinem magnitudine suâ quamplurimi substruunt, ut tutelæ ille suæ præsidijque umbram largius possit

sit spargere. Quæ si tu recte intelligis, Rex maxime, si opes tuas inde æstimas, ut non tam quod velis posse te, sed amicos fœderatos vicinosque idem quod te ipsum & subjectos tibi populos velle, & ut efficiatur a vere, cernas: næ tu jure tuo, non adventitio & in aliis sitæ opinionis suffragio felix es; ac felix in perpetuum eris, quamdiu in hoc animi sese sibi sine fuco ostendentis habitu perseverabis. Sed non deses, non otiosa, non sibi soli propria ac beata, & domi tuæ custodita sit hæc felicitas: exeratur, usum sui præbeat, fructum spargat, seque cum totius humani generis felicitate communicet.

Quàm vasta verò, quàm ingentia sese exemplorum spatia tibi pandunt, ut felicitatem hanc tuam, alios reddendo felices & quasi in opere habens, augeas & extendas! Vti immensus cœli ambitus â sole, ita infinitus terrarum mariumque tractus â te ut illustretur, tuis radiis splendescat, tuâ ope foveatur, appetit. Sed infesto adsitum periculo ac properi subsidij necessitate, nihil est quod æque colluctatur ac sub magno discrimine pavescit, atque Ungariæ solum, Turcicârum illa vetus & exercita calamitatum arena. Tum proxime huic adhærescens Germania. Quibus ex oris (proh dolor!) indies alios super alios miseriarum illuc ex improviso longè lateque sese effundentium nuncios accipimus: quibus nisi commoveamur, indigni sumus qui Christiani vocemur. Huc ego te voco, his duabus provincijs sub extremi confinio exitij laborantibus, ut cæteris rebus omnibus relictis subvenire matures, hortor. Non quidem ut ipse expeditioni intersis (quanquam & hoc non degeneris à majoribus tuis, â Ludovico præsertim Sancto esset exempli, qui semel in Ægyptum iterum in Africam trajecto exercitu res magnas gloriosius suscepit quam gessit) aut è Laribus tuis, unde in omnia regimen, excedas; sed delecta copiarum quæ jam sub signis tibi robora (hoc etenim solum â te

postu-

postulatur) periclitantibus submittas, paratus ingravescenti discrimini totâ Regni mole obviam ire.

Atque si mihi nunc operæ esset, de toto belli quo Turcicæ vires convellendæ sint genere disserere, autore uterer eodem, quem supra nominavi, Domino de la Noüe: cujus hâc super re scripta extant typis vulgata, plena militaris prudentiæ. Verùm ego pro eo qui nunc est rerum statu quæ sentiam profabor. Germania omnis in decem descripta est partes, quos Circulos vocant; Austriacum, Burgundicum, Rhenanum triplicem, duplicem Saxonicum, Franconicum inde, Bavaricum, & Suevicum. Ex his ego Circulis octo illos quos posterius nominavi segregem (nam priores duos Cæsari eximios peculiaresque relinquam) conscribique ab eis oportere ac sub signis haberi putem, 21 millia peditum, 4000 non minus equitum gravioris armaturæ: statoque stipendio ali, ac sub severissimâ disciplinâ (quam, si stipendia militi rite atque ordine exsoluta procedant, facillimum erit conservare) haberi. Ad quod stipendium definito tempore repræsentandum, sumtusque alios bellicos tres florenorum Germanicorum milliones necessarij. Nec arduum fuerit, ex collatione tot qui sub his circulis censentur populorum, id æris colligere; dummodo æqua in omnes partita sint onera, & pro facultatum modo quivis conferat, nec plus justo gravetur qui minus potest. Nam si in tantâ mortalium, qui his Circulorum finibus incolunt, multitudine, quilibet unus non plus quam unicum quotannis florenum pendat: (quis autem ille mihi tam erit afflictus & miser, qui duodecim mensium spacio tantulum æris vel mendicando, vel esuriendo si aliter nequeat, non facile corradat? tres isti milliones sub manu nascentur. Hic verò facere nequeo, quin admoneam Circulorum horum Principes Regulos Dynastas ac Magnates, ne totum tributi

tributi hujus onus soli plebi imponant immunes ipsi, & quod luxu expendant publicæ necessitati subtrahentes, sed præcipuum in se recipiant, sumtusque aulæ & domesticos alios supervacaneos contrahant ac resecent, nec infelicium subditorum sanguinem ac medullas exsugant, ipsi soli pingues opulenti ac beati: id quod Deus in illos commeritis supplicijs dirè olim vindicaturus est. His Germanicis agminibus si Tu, O Rex, sex peditum duo equitum, Sueci quatuor peditum millia quingentos equites, Vngari autem ac Transilvani tria peditum quinque equitum millia, (quos suo tamen ære conscriptos alant) junxerint; formidabilem Turcis exercitum, triginta sex millia nempe peditum duodecim equitum, in aciem educere poterimus, sat validam quæ cum centum Turcarum millibus aperto campo confligat.

Stipendij autem annui & quod præterea sumtuum fieri necesse, summa ad quinque milliones excrescet: quorum Germania dixi tres, Tu unum cum dimidio, millionem alterum dimidium Suecus Danusque cum Hanseaticæ societatis affines urbes pendant, & in commune conferant. Qua in re tibi imprimis auctor sum, ut ad prompte conferendi alacritatem alijs facem præluceas. Inibi enim locorum, cum de pecunia promenda agitur, oppidò lentæ impenseque continentes sunt manus nostræ; quas non facile nisi magno sub exemplo, ut officium suum faciant, excites & laxes, atque eo fine confestim decies illud Ludovicæorum nummûm centenorum millium, quæ tua est portio, præsenti pecuniâ partim Francofurti, partim Lipsiæ & Vratislaviæ, per mercatores collybo transmissum in promptu esse, sed depositi fide tantisper custodiri cures, donec reliqui, præsertim Germani, periculo proximi, adeoque & necessitati ut semetipsos adjuvare properent propiores, tantæ pecuniæ aspectu incitati ea quæ ab illis proficisci debent explere

 satagant.

ſatagant. Et quam facile hoc decies centies millies repreſentatu tibi, O Rex, ſi cum Fouquetio uno ærarij tui diribitore rationem ponas, & paululo duntaxat pecudem hanc auream attondeas? Neque enim dignius & religioſe magis illam hujus Ægiſthi & Cornificij, nundinatricem beatarum noctium, noſtrarum ſorium obſidetricem pecuniam, quæ niſi intercepta fuiſſet non unius in Danaës ſinum per imbrem aureum defluxiſſet, expiare & tuam illic expreſſam effigiem luci reddere potes; quàm ſi pulveris Cyprij coëmtione dehoneſtatam nitrato defrices, ablatamque Veneri Marti tradas, & caſtris, non caſtratam, ſed â caſtratis, quorum ille gregem per ſolam vocis maricidio redemtæ commendationem acceptum & pretioſum alere ſolebat, vindicatam dedices.

Effervescet extemplò, cum quod tuæ portionis eſt militum, condicto loco in expeditionem paratorum, atque tanto cum ſtipendio inſtructorum comparebit, & reliquorum pari in re par eoque impenſius ſtudium, cum major eorum quam tua res hic agatur. Nec multi laboris erit, ut quilibet ex illis quos nominavi Germaniæ Circulis, bis mille ſexcentos pedites, equites quingentos armis æreque militari ornatos, breve intra tempus ad ſigna ſiſtat. Nec Sueci, nec Danus, & Vrbes fœderis Hanſeatici, quod ad eos pertinet ſubmittere militum & pecuniæ ad tuum aliorumque exemplum ceſſabunt; & licet ultimi terrarum ultimi in opera ſedulo patriæ navandâ non erunt.

Huic ego exercitui, quamprimum aut totus aut dignâ ad res gerendas ſpecie compoſitus atque ordinatus ſub ſignis erit, iter per Saxoniam agrumque Brandeburgicum ac Sileſiam, qua proximum in ſuperiorem Vngariam & à latere adſitam Tranſilvaniam (quo minus Auſtriacas, de quibus poſt mihi ſermo erit, provincias proprio milite onuſtas prægravet) rectâ capeſſendum ſuaſerim, ſedemque bello Caſſoviam deligendam; ſum-

summam autem imperij Electori Brandeburgico committendam. De cujus virtutibus multa profari nunc operæ non sit; nec dubitandum, qui ut hactenus ita etiam in expeditione hac Turcica locum principem dignis Principe factis egregie sit impleturus, acceptus futurus Cæsari, acceptus tibi, ipsis etiã Pontificiis acceptus bellator. Ne de ijs qui de religione mecum sentiunt, dicam; ut sunt majorem partem Vngari. De quibus mihi certò hoc polliceor, quum ad hoc usque temporis segnius Cæsare evocante (fortè ob hunc ipsum religionis respectum) ad arma insurrexerint, quam primùm hunc ducem ad fines suos adventare inaudierint, plenis agminibus in castra ejus convolaturos. Alteras â Brandenburgico qui teneat, Te penes sit, vel Principem Harcourtium, vel me si dignum putes, eligere. Neque ego neque Harcourtius jussa detrectabit; ut qui quo ego animo Bullionicæ, eodem Lotharingicæ domus funebria spectarit, uterque melioris spem fortunæ merito nobis nostro alibi, & ubicumque tu volueris, locorum pignoraturus. Non desunt Suecis, non Danis, quorum operâ utantur, selecti belli duces. Eadem Germanis, eadem Vngaris virorum fortium & expertorum facultas. Nihil proinde ut desit, quam ut Tu primus occipias ostendere, quid tibi sit animi. Te auctorem, Te auspicem nemo erit quin sequatur.

Hunc quem oratione mea concinno, non minus autem, si res serio studio agatur, reipsa concinnatu facilem, exercitum superiori Vngariæ præsidere velim. Nec ullus dubito, non longi intra temporis spatium tam secundo rerum eventu bellatum iri, ut non tantùm pars illa Vngariæ, sed Transilvania Moldavia ac Valachia, opulentissimæ regiones, Turcicæ tyrannidis exemtæ pedicis, nobis sint accessuræ. In Vngariâ verò inferiore alium exercitum, ex Austriaco Burgundiacoque circulis Bohemiaque & Silesiâ coactum habeat Cæsar: (viginti nempe peditum

tria equitum millia) cui & conſcribendo, & ſtipendio ſtato ſuſtendando, illæ ipſæ ſat habiles & ſufficientes ſunt Provinciæ. Quibus ſi Helvetij, in communi fidei Chriſtianæ diſcrimine per tuam vel ſolam autoritatem haud exoratu difficiles, duo millia peditum ſuæ nationis, Rex porro Hiſpaniarum quinque millia peditum mille equites, Principes ac Reſpublicæ Italiæ (Pontifice Venetiſque exceptis, quorum opera alibi locorum, ut poſt indicaturus, æque utilis erit) tria peditum millia equites mille, Ordo tandem in Germania Teutonicus liberaque Imperij nobilitas mille itidem equites, Croati ad extremum & illius oræ Vngari quatuor peditum totidem equitum millia addant, Cæſarque ipſe ſuo ductu præſens res adminiſtrandas ſuſcipiat, aut non temere ulli alij quàm ex Auſtriacâ aliâve inter primarias in Germaniâ familia nato Principi committat; eccui erit dubium, quin hæ quadraginta quatuor millium ſummam exæquantes copiæ totâ Turcas quæ ad illud Danubij latus eſt Vngariâ ſint exacturæ? Hic pro ſtipendio annuo & reliquis militiæ expenſis quatuor cum dimidio Germanicorum florenorum milliones habeantur neceſſe eſt. Duo cum dimidio â Cæſare ex Auſtriaci Burgundiacique circulorum collationibus ac tributis ſuppeditandi; unus cum dimidio, quæ eadem tuæ, O Rex portionis ſumma eſt, â ſocero Tuo Hiſpaniarum Rege; qui deſit alter dimidius millio, â reliquis quos memoravi expeditionis ſocijs exſolvendus.

Pontificem belli â te impendentis metu liberum (nam rem cum eo transactam dat poſſeſſus â te Avenio, & tua Parmæ Mutinæque impenſa acceptaque beneficia, ut benefactorem malint amicum habere quam vicinum, multò minus ament Larium ſuorum inquilinum) quid impediet, quo minus, quam nunc coactam habet leviſſimam militum manum, brevi navigationis per Adriaticum trajectu copijs Venetis jungat? hæque unà ſociatæ

Dyrra-

Dyrrachium aut Aulonis in Epiro portum Turcis (nil tale, ut nunc res ſunt, opinantibus, conſtareque tibi propoſitum arma in Pontificem inferendi credentibus) tentent, ut ſi res ſucceſſum habeat, oræ illius habitatores plærique Chriſtiani profl gare Turcicam ſervitutem, & ſinum Turcici Imperij armis noſtris patefacere queant.

Valebit haud dubie tua & apud Batavos & Anglos autoritas: exhortantis ut quidquid mari poſſunt (ſunt autem navales ijs immenſi apparatus) infeſtâ navigatione inferant Africæ littoribus, & infames illic piratarum, (ſub quibus tot ex utraque natione capti miſerrimi hominum immanem dictu ſervitutem ſerviunt) nidos & luſtra exſcindant. Præſertim cum perfidis pactis toties ab eis ſibi impune usque adhuc illuſum, mariaque omnia atque ipſum adeo Oceanum, ad oras usque Britannicas ac Batavicas, prædatorijs horum Barbarorum navigijs audaciſſimè pererrari cernant; ut nusquam non locorum Chriſtiano cuivis plena periculis & anxia metu ſit navigatio. Nec verò Galli ipſi, internaque maris noſtri & in Oceanum obverſa Galliæ littora, ab eorum latrocinijs libera ſunt. Vnde decorum tibi erit, & quidquid maritimæ potentiæ tibi ſuppetit cum claſſe Batavicâ atque Anglicâ pariter in hoſtem emittere, & â ſocero quoque tuo ut idem faciat impetrare; quippe cujus regiones longiſſimo terrarum littorumque tractu latronum horum incurſibus multo latius ſunt expoſita.

Luſitanis profecto, ſi idem ſocer tuus ad pacem eis aut annorum aliquot inducias concedendas reipublicæ Chriſtianæ bono ſe permoveri patiatur, quid optatius contingat, quàm metu Catholici Regis liberos poſſe ſe quidquid habent virium ad communem Chriſtiani nominis cauſam tuendam conferre, & incenſa à conſanguineis populis odia in Turcas & Mauros effundere, & per horum excidia inſepultis Regis olim ſui cineribus parentare?

Nec mihi minor de Polonis ſpes eſt, qui utique in reliqui orbis

bis Christiani contra Turcas conjurati consessu non quiescent;sed in eodem sacramento nec inter extremos esse volent: præsertim cum refractarius ille Regi suo miles, qui secessione suâ res Polonicas hactenus in ambiguo tenuit, pernumerato stipendio pacatus jam in justos ferri hostes, jam legitima mereri vulnera, impense ardeat. Quid si & Mosci & Poloni ut concilientur, communi totius Christiani nominis deprecatione ac supplicijs â se impetrari sinant? quo promtius ipsi Cosaccis Ponti Euixini accolis sociati in viscera Turcici imperij invadant: Moscus autem diversâ parte, quâ fines ejus â Turcicis propius absunt, nova belli mole in eos incumbat; ipsumque adeo Persam, professum ac perpetuum Ottomannorum hostem, ad manum secum jugendam, & per invisæ gentis exitium satianda innata in Turcos Persis odia commoveat & concitet.

Hujusmodi te cogitationibus, O Rex, succinge. In hujusmodi successu tentanda discrimina te arma. Ad talia te experimenta facienda ducem atque auctorem præsta. Atque adeo temetipsum â te præsenti interroga: quibus scilicet consederis arvis, quas terras premas. Has nempe, ex quibus Gottofredus Bullionæus, non ille earum ut tu opum sed fortunæ permodicæ Princeps, ausus est tamen animi sui magnitudinem ac spes suas in penitissimos Orientis ac Palæstinæ fines proferre. Ac protulit pertulitque re ipsa, per infinita terrarum spatia ducto voluntario ducentorum amplius millium bellatorum exercitu, ac tandem Hierosolymitanâ & urbe & regno potitus, gloriosissimũ tibi præivit imitationis exemplum; ut eo minus extra hujusmodi cogitationes sis, quo major es sed ad paria ac sublimiora aspires. Nec tamen ad id gloriæ fastigium ut pervenias, necesse tibi te domo commovere; sed quod velis, quod tibi in voto sit, efficaciter velle. Nam si constanter quidquid id sit, hoc præsertim quod ipse Deus concitat, velis, poteris quoque, modò tibi ipsi posse videaris.

Iam

Iam primum Germaniæ Ordines omnes, ad quorum latus ſævit belli periculoſiſſimi incendium, tuam implorant opem: te adjutorem protectorem auxiliatorem ſuum reſpiciunt, tibi ſe ſalutemque patriæ commendant. Major ex illis pars peculiari tecum ſociata fœdere, ut ex fide quoque tua ſit eis opitulari. Cæteri, atque illi præcipuè qui Auguſtanæ confeſſionis nomine cenſentur inſignibus, vel me teſte, beneficiis â te affecti (quæ reticeo, ne exprobrare videar) â te tuâque autoritate nunquam diſſentient; ſed tuis ſuffulti ſubſidiis, tuo animati ductu & exemplo, armabunt quidquid quisque habet virium & egregium brevi militem ſacramento adactum producent. Tum autem Cæſar ipſe conſobrinus tuus, tam arcto ſanguinis nexu junctus tibi, quid â te non jure merito exſpectet? in tanto ſuo & totius reip. Chriſtianæ adeo nunc valido ictu percuſſæ diſcrimine? Quam tu per omnium facultatum tuarum, quam per proprij ſi res poſtulet ſanguinis effuſionem, eo pacto quo filius matri civis patriæ mortalis Deo obſtringitur, tegere ac tueri obligatus es. Poteriſne tu ſecundum Vngariam Turcarum faucibus immerſam, Auſtriam quoque ab iiſdem omnibus barbaricæ & inhumanæ atrocitatis tormentis dilaniatam, ſiccis oculis, immoto ad commiſerandum pectore, nullo ſubveniendi æſtu ac fervore, nullo ad innoxiorum tot populorum cogitatu etiam fœdas calamitates, doloris ſenſu intueri, immemor tui ipſius, immemor Auſtriaci ſanguinis, quo dimidio â matre promanante & ipſe vivis & quo itidem dimidio qui ex te vivent victuri ſunt?

Venit nunc in mentem mihi quadringenties mille Ludovicæorum illud nummûm, â Cardinali Mazzarinio in Turcici uſum belli ſupremis Cæſari tabulis legatum; cum ille ſub propinquæ jam mortis diſciplinâ doctus eſſet, & docere poſſet alios, ſi qui audiant, quæ maximè laudatæ & rite impenſæ ſint opum Eccleſiaſticarum erogationes. Hanc tu pecuniam cur domi cuſtoditam

tam

tam teneas, cur non emittas, quo ire jussa est, quo ipsamet tendere gestit? Cur hoc novissimæ voluntatis suæ fructu defunctum, hominem qui omnibus in te vivens moriensque officiis defunctus est, fraudes? Nescio quem ad te excusandum Tui si eos consulas Theologi, tuæ conscientiæ arbitri & rectores colorem dicere aut quid obtendere queant. Mearum sane in religione partium Theologos si interroges, negabunt legatam Cæsari pecuniam in tam acceptum Deo usum, in tantâ necessitate, sine gravi à te piaculo retineri posse; imò moram quoque, quod tardius solveris, condigno fœnore redimendam ac supplendam.

Eja ergo, quid cunctaris, quid deliberas, quid in tu te oblivionem immergis? Res Christiana tota in te suspenso hæret vultu; tuum nutum, tua operitur auspicia. En paratus tibi lectissimus miles. Ex quo quid erit negotij sex non amplius peditum duo equitum millia segregare, & in tam gloriosi incepti expeditionem præmittere, donec si opus fuerit tota Regni mole subsequare? Par rebus gerendis præsentis pecuniæ vis in manu tibi; plura inexhaustæ tributis Galliæ pollicentur. Et hic belli nervus, hæc rerum anima, hic omnium actionum spiritus est, huic omnia obediunt obsequuntur, & ejus subsidio sustentata sese facilu facillima reddunt. Germanus, Suecus, Danus, Polonus, Anglus, Batavus, & quidquid usquam Christianæ notæ est, Italus ac Hispanus ipse, non concedent tibi. Et quivis eorum approperabit, si inter primos esse nequeat, saltem ne postremus sit. Quid autem Gallica nobilitas? quo se animorum ardore tua post jussa incitabit, ad hoc bellum tam gloriosum, tam necessarium nomini Christiano propinquo ab interitu vindicando? Crede mihi, crede orbis universi famæ & voci: horrent Turcæ vel solum Gallorum nomen. Nam oraculo eis proditum, & ipsi prona fide credunt: Gallorum virtute & armis Imperij Ottomannici statum eversum iri; magnisque pene quotidie lamentis, cum in templorum

rum

rum suorum adytis Machometo suo supplices, id solum ut in longinquum fata ipsis imminentia proroget, (nam ut omnino effugiant, nulla ipsis fiducia aut spes) impetrare contendunt, contestatum nobis & certum reddunt; at magno emant ne ad nos emanaverit. Hoc tu oraculum verum maturumque & eventu ipso comprobatum facito, Ludovice. In hæc te facta natum esse præsumito. Multis antiquitus expeditionibus inclaruerunt per Orientem Gallorum arma: ac proinde quisquis ibi Christianus audit Gallus seu Francus nominatur; insigni documento, quanti populis illis Galli fiant, quorum nomine totius Christiani orbis universitatem insigniunt.

Potuit Gottofredus Bullionæus Solyma, potuit Balduinus Flander Byzantium expugnare: quota parte opum tecum comparandi? Ne desis exemplo, qui vicibus immensum super es. Aude & te dignum ostendere, qui posteritati inter exempla sis.

Ea es ætate, quæ M. Alexandrum ingentibus belli facinoribus vel maxime exercitum intentumque habuit. At ille orbis prædator, tu vindex eris. Ille sibi, tu Christo vinces. Terris ille omnibus, tu secundum terras cœlo potiri contendis. Non unus illi orbis; nec tibi sufficiet, ad superos, sed tum demum ut vovemus transgressuro, cum ille totus à te domitus doctusque Christum adorabit, ne mortalitatem tuam prius expleas quàm immortalibus mortalia omnia beneficiis affeceris; tum, cum inter Christianos lætum erit Turciam in Turcia quærere, excisis Machometismi vestigiis Christianorumque in oriente servitute commutata in imperium, ut ijsdem ergastulis constrictos Turcas includant, quibus nunc ab his, sub intolerabilibus hu-

manæ patientiæ tormentis ac ſuppliciis continentur.

Horum calamitoſorum voces te audire, horum lurida & deformia ora intueri te, O Rex, finge. Illosque vel ſolos Gallos tuos cogita, quorum infinitus numerus vel in Africâ penes piratas, vel alibi apud Turcas, non ſervit (humanum hoc) ſed beſtiarum in morem habetur affligitur & premitur. Horum, à te paſſis manibus opem dulceque libertatis nomen inclamantium, quin te miſereſcat, quin eis opitulatum eas, ſcio te vitæ uſura tibi interdicturum. Tanta in te pietas: tantus in tuos amor: tanta erga illos caritas; ut hujus potiſſimum virtutis in te ad Chriſti exemplum exprimendæ incenſo ardore & ſtudio, dignum te Chriſtianiſſimi Regis nuncupatione ac nomine oſtendas.

FINIS.

INDEX SCRIPTORVM HOC VOLVMINE CONTENTORVM.

VIII.